

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

**СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ**

**ЗБІРКА
НАУКОВИХ ПРАЦЬ**

ЧИСЛО 25

**ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ
РЕСУРСИ**

КИЇВ–2015

УДК 930-2
ББК Т2

Затверджено до друку Вченою радою Інституту історії України НАН України
(протокол № 3 від 26 березня 2015 р.)

Редакційна рада:

д.і.н., проф., акад. НАН України В.А. Смолій (голова), д.і.н. Я.В. Верменич,
д.і.н., проф. О.І. Гуржій, д.і.н., член-кор. НАН України М.Ф. Котляр,
д.і.н., проф., член-кор. НАН України О.П. Реєнт, д.і.н., проф. О.С. Рубльов

Редакційна колегія:

д.і.н., проф. Г.В. Боряк (відп. ред.), к.і.н. В.В. Томазов (заступник відп. ред.),
д.і.н., проф. І.Н. Войцехівська, д.і.н., проф. М.Ф. Дмитрієнко,
д.і.н., проф. Г.В. Папакін, к.і.н. І.К. Хромова (відп. секретар)

Рецензенти:

доктор історичних наук, проф., чл.-кор. НАН України Л.А. Дубровіна
доктор історичних наук, проф. О.А. Удод
доктор історичних наук, проф. Я.С. Калакура

Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Електронні інформаційні ресурси. Збірка наукових праць / Відп. ред. Г.В. Боряк. — К.: НАН України, Інститут історії України, 2015. — Число 25. — 260 с.

Черговий випуск «Спеціальних історичних дисциплін» є другою збіркою, присвяченою сучасним електронним, передусім — мережевим ресурсам історичного профілю.

Добірка містить матеріали з оглядами соціальних мереж в якості новітнього історичного джерела. Зокрема, розкрито інформаційний потенціал Фейсбук у плані вивчення подій Революції Гідності. Статті також присвячені питанням електронної археографії, історичної інформатики, електронним бібліографічним, архівним і кодикографічним ресурсам; цифровим ресурсам як засобу збереження історико-культурної спадщини тощо.

Статті й огляди розраховані на фахівців у галузі спеціальних історичних дисциплін, історичної інформатики, архівних, музейних, бібліотечних працівників, викладачів, аспірантів, студентів університетів гуманітарного профілю, усіх, хто цікавиться «цифровою історією».

Автори вміщених статей та матеріалів висловлюють власну думку, що не обов'язково співпадає з поглядами членів редколегії, і несуть відповідальність за дотримання наукової етики та достовірність наведених даних.

У разі передруку статей із даної збірки узгодження з редколегією обов'язкове.

Видання внесено Вищою Атестаційною Комісією України
до переліку наукових фахових видань зі спеціальності «історичні науки»
(постанова президії ВАК України від 6.10.2010, №1–05/6).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 6934 від 04.02.2003 р., видане Державним комітетом інформаційної
політики, телебачення та радіомовлення України.

ISSN 2307-3144

© Автори, 2015

© Інститут історії України НАН України, 2015

ЗМІСТ

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ: ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Ганна Калиниченко

ЄВРОМАЙДАН В УКРАЇНІ: ОГЛЯД ІНФОРМАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
МЕРЕЖІ FACEBOOK (ЛИСТОПАД 2013 – ЛЮТИЙ 2014 рр.) 7

Оксана Юркова

FACEBOOK ЯК НОВИЙ ТИП ІСТОРИЧНОГО ДЖЕРЕЛА:
СПРОБА ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ
АРХІВУВАННЯ ДОКУМЕНТІВ 31

Тимофій Брік

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОНЛАЙНОВИХ ДЖЕРЕЛ
НА ПРИКЛАДІ FACEBOOK-СТОРІНКИ «ЄВРОМАЙДАН»
(ЛИСТОПАД 2013 — ТРАВЕНЬ 2014 рр.) 49

Сергій Куценко

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ
У ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЇВ УКРАЇНИ 63

ЕЛЕКТРОННА АРХЕОГРАФІЯ

Георгій Папакін

ДОСВІД ЕЛЕКТРОННОЇ ПУБЛІКАЦІЇ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ В США
ТА ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ: КОРОТКИЙ ОГЛЯД (1971–2010) 77

ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОГРАФІЧНІ РЕСУРСИ. ПРОБЛЕМНО-ОРІЄНТОВАНІ БАЗИ ЗНАНЬ

Ірина Корчемна, Катерина Лобузінa,

Світлана Сохань, Марина Філіпович

СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ ОСОБОВИХ АРХІВНИХ
ФОНДІВ ІНСТУТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ
УКРАЇНИ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО 91

Лариса Пономаренко

ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОГРАФІЧНІ РЕСУРСИ ДЕРЖАВНОЇ
НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В.О. СУХОМЛІНСЬКОГО У ФОРМУВАННІ
НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ 103

Катерина Лобузінa

ПРОБЛЕМНО-ОРІЄНТОВАНІ БАЗИ ЗНАНЬ БІБЛІОТЕК
ЯК ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА СОЦІОГУМАНІТАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 115

Наталія Стронська

ТРАДИЦІЙНІ І НОВІТНІ СТАНДАРТИ ВІДБОРУ
ТА ОПISУ ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОГРАФІЧНИХ РЕСУРСІВ
ДЛЯ БАЗИ ДАНИХ «УКРАЇНСЬКА БІБЛІОГРАФІЯ В ОСОБАХ» 123

Тетяна Добрянська

ДО ПИТАННЯ СПЕЦИФІКИ ОПИСУ УКРАЇНСЬКОЇ
КИРИЛИЧНОЇ РУКОПИСНОЇ КНИГИ XVII ст.
У БАЗІ ДАНИХ «КОДЕКС»: ПОЛЯ «ПРОТОГРАФ» ТА «СТАРОДРУК» 131

Олена Гальченко

БАЗИ ДАНИХ НА ІСТОРИЧНІ КНИЖКОВІ ОПРАВИ
В ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСАХ: АНАЛІЗ СТРУКТУРИ
ТА ФУНКЦІЙ, КЛАСИФІКАЦІЯ 137

Олена Пастушенко

ДИСЕРТАЦІЙНІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ КНИЖКОВИХ
КОЛЕКЦІЙ ТА КНИГИ В УКРАЇНІ І ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ
ЕЛЕКТРОННОГО РЕСУРСУ 149

ЦИФРОВІ РЕСУРСИ І ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: СУЧАСНИЙ ДОСВІД

Леся Халецька

ЦИФРОВЕ ЗБЕРЕЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ СВІТОВОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО
В УКРАЇНІ ТА ФРАНЦІЇ (НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ВЕБ-САЙТІВ
СОФІЇ КИЇВСЬКОЇ ТА ШАРТРСЬКОГО КАФЕДРАЛЬНОГО
СОБОРУ БОГОМАТЕРІ) 161

Ірина Хромова

ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В НУМІЗМАТИЧНОМУ
ДОСЛІДЖЕННІ. КОЛЕКЦІЇ 173

ІСТОРИЧНА ІНФОРМАТИКА. ОГЛЯДИ

Павло Єремєєв

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНОЇ
ІНФОРМАТИКИ: ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ XIV КОНФЕРЕНЦІЇ АСОЦІАЦІЇ
«ІСТОРІЯ І КОМП'ЮТЕР» 183

Володимир Куліков, Марія Позорілко

МІЖНАРОДНИЙ ПРАКТИЧНИЙ СЕМІНАР «ЦИФРОВЕ
ТА ВІЗУАЛЬНЕ: НОВІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ
МІСТ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ» 187

РЕСУРСИ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Геннадій Боряк, Кашеварова Наталія

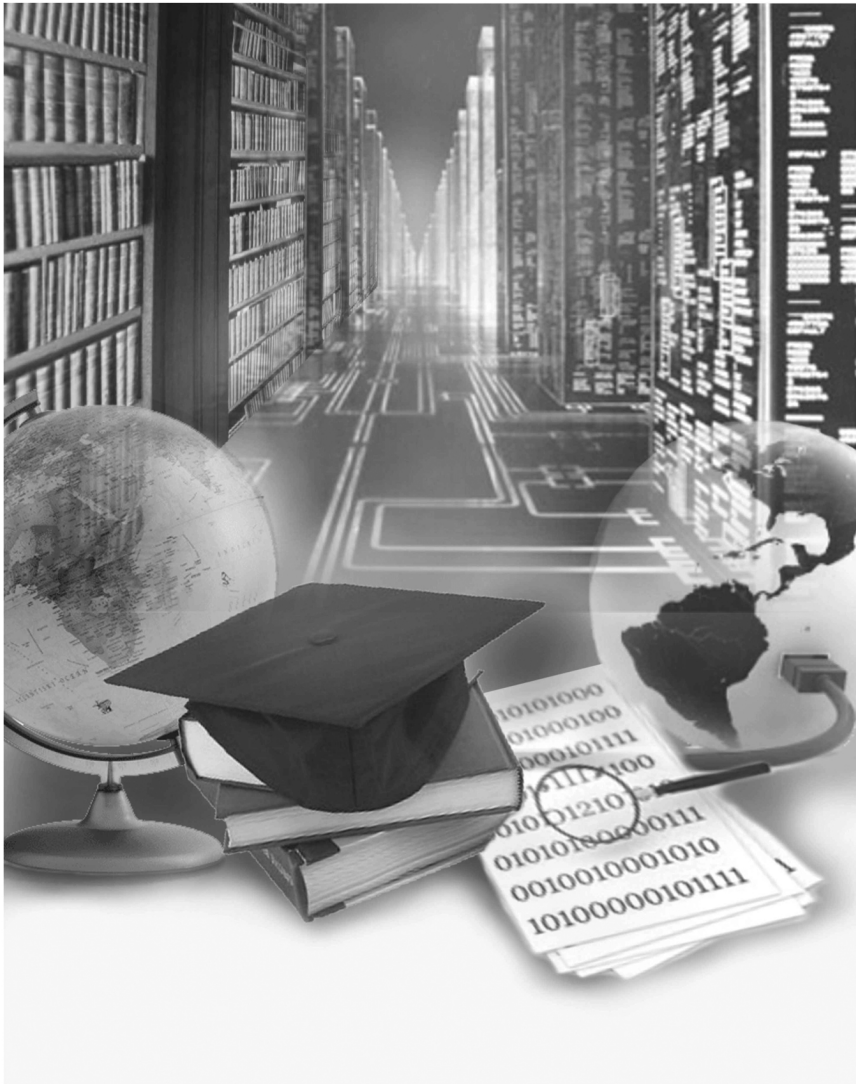
ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ З ІСТОРІЇ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ
НІМЕЦЬКОМОВНОГО СЕГМЕНТУ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ 197

Денис Тоїчкін

ЗБРОСЗНАВСТВО: ФАХОВІ РЕСУРСИ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.
ЧАСТИНА 2 223

Анотації 239

Відомості про авторів 258

**СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ:
ІНФОРМАТИВНО-КОМУНІКАТИВНЕ
СЕРЕДОВИЩЕ ТА ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО**

**ЄВРОМАЙДАН* В УКРАЇНІ:
ОГЛЯД ІНФОРМАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
МЕРЕЖІ FACEBOOK
(ЛИСТОПАД 2013 — ЛЮТИЙ 2014 рр.)**

Бурхливе ХХІ ст. просто неможливо уявити без надзвичайно швидкого та інтенсивного розвитку інформаційних технологій, що торкнулися всіх сфер суспільного життя. Беззаперечно, рівень соціальної активності нині пов'язується з обов'язковою комп'ютерною грамотністю. Дедалі важливішим стає бути обізнаним і відбирати, відшукувати необхідну в зростаючих потоках інформацію, у першу чергу — електронну.

Важливо пам'ятати, що у століття інформаційних технологій історик повинен мати під рукою сучасний інструментарій для пізнання та аналізу історичної інформації. І одним із таких виступає Інтернет, що докорінно змінив стиль міжлюдського спілкування. Використовуючи особливості друкованих медіа (текст, статичні зображення), радіо (аудіопростір), телебачення (аудіо- і відеопростір), він створює синтетичну цілісність — мультимедійність, нову форму представлення інформації¹. Використання Інтернету в історичному дослідженні розширює евристичний потенціал останнього, можливості аналізу, використання й розміщення необхідної інформації; електронний спосіб фіксації інформації стає визначальним.

Актуальність даного дослідження зумовлена значним впливом глобальної мережі на всі сфери суспільного життя, новими перспективами оперативного обміну інформацією, її збереження, активного обговорення. У зв'язку з використанням Інтернету досить стрімко й динамічно розвиваються такі спеціальні історичні дисципліни, як, наприклад, історична інформатика та електронна археографія. Перша сферою своїх інтересів обрала інформаційні технології, розробку питань використання в дослідженнях електронних версій історичних джерел — не тільки текстових, а й інших форматів. Електронна археографія (електронна публікація історичних джерел та організація віддаленого доступу до них) якнайкраще демонструє необхідність у новітніх технологіях для презентації джерельного матеріалу — «старе джерельне вино потребує нових, сучасних і досконалих міхів»².

Гнучкі у використанні, електронні інформаційні ресурси успішно проникають сьогодні в усі складові частини сучасної інформаційної сфери,

---

* Багатомісячні масові протестні акції, що мали місце в Києві (на Майдані Незалежності та прилеглих вулицях) у листопаді 2013 — лютому 2014 рр., об'єдналися під загальною назвою Євромайдан.

поступово створюючи, по суті, її електронну матрицю³. Вони характеризуються різнобічністю, відповідають запитам різних категорій користувачів.

У доповіді ЮНЕСКО «До суспільств знання» робиться важливий висновок про те, що, прийшовши на зміну системам знань, заснованих на усному, письмовому й друкованому слові, розвиток цифрових технологій сприяв безпрецедентному поширенню мереж у двох напрямках: горизонтальному — прискоренню швидкості передачі й вертикальному — ущільненню підключень⁴.

У сучасному вітчизняному інформаційному просторі з утвердженням електронних інформаційних технологій відбувається процес структурування джерельної бази й самих інформаційних ресурсів відповідно до потреб сьогодення. Він визначається запитом різних категорій користувачів, у тому числі й тих, які досі не володіють комп'ютерними технологіями. Сам факт такого бурхливого в наш час процесу структурування говорить про суттєві перспективи на шляху повноцінного входження українського суспільства до інформаційного етапу його розвитку. Члени суспільства змушені відповідно до сучасних вимог активізувати сферу своєї інфотворчості в напрямі професійної чи громадської діяльності, набувати необхідної на сьогодні кваліфікації⁵.

На думку дослідників, активними користувачами Інтернету та соціальних медіа є, у першу чергу, соціально активні верстви населення з великою соціальною мобільністю та відповідним статусом⁶. Зважаючи на це, з одного боку, можна передбачати достатньо високий попит на наукові ресурси, а з іншого — продукування в самій мережі масиву інформації щодо сучасних політичних, соціально-економічних, культурних та інших процесів як на світовій арені, так і в межах окремої держави. Таким чином, використання електронних ресурсів є надзвичайно важливим і вагомим фактором під час історичних досліджень, а особливо для вивчення та аналізу ключових подій історії новітньої доби.

Перед нами вид електронної інформації, що поширюється на електронних носіях у просторі, визначеному інтернет-технологіями. Тобто для виробництва інформації цього виду обов'язковим є використання комп'ютерної техніки з відповідним програмним забезпеченням. Індивідуальні комп'ютерні системи дають можливість усім своїм користувачам не лише знайомитися з інформаційними ресурсами та використовувати їх відповідно до своїх потреб, а й долучатися до процесу творення нової інформації і, що показово, представляти її суспільству⁷.

У сучасному інформаційному суспільстві принцип об'єктивності, безумовно, залишається базовим та фундаментальним принципом теорії та методології історичної науки. Про об'єктивність дослідження може йти мова тільки в тому випадку, якщо історик розглядає всі історичні джерела, реальний історичний матеріал, що стосується досліджуваної теми, без будь-яких наперед заданих оцінкових суджень та кон'юктурних міркувань⁸. Сьогодні висвітлення новітньої історії не може бути об'єктивним без аналізу інтернет-ресурсів.

Будь-яке джерело містить у собі певний обсяг соціальної інформації, оскільки на першому етапі існування воно було елементом інформаційних процесів, що відбувалися в суспільстві. На другому етапі, будучи об'єктом історичного дослідження, джерело виступає носієм історичної інформації, що дає відомості про зміст і характер соціально-інформаційних процесів минулого⁹.

Інформація Facebook містить у своєму складі широкий діапазон типів джерел згідно з традиційним поділом — писемних, кінофотофонодокументів, етнологічних, лінгвістичних: спогади, фотографії, щоденники, карти, малюнки, блоги тощо.

У даній статті подається спроба аналізу соціальної мережі Facebook саме як інформативного джерела, що дало багато різноманітної інформації щодо подій Євромайдану (нами були обрані межі активної фази існування протестів: листопад 2013 — лютий 2014 рр. — Г.К.); пропонується класифікація ресурсів саме «промайданівського» спрямування та піднімається питання збирання, фіксації, архівації цього нового джерела, що, на жаль, має тенденцію до поступового зникання (інформація з часом може видалятися авторами, спільноти — припиняти своє існування тощо. — Г.К.). Актуальним є не лише збереження інформації, а й пошуки та запровадження перспективних методів для її дослідження, історичне, філософське та культурне осмислення. Слід зауважити, що внаслідок Революції гідності виникла досить велика кількість публікацій, що пов'язана з аналізом інформаційно-комунікаційних технологій (соціальних мереж) як драйверу організації, координації протестного руху; почали з'являтися дослідження щодо ролі, яку відігравали медіа під час подій Євромайдану. На наш погляд, проблемою аналізу є відносна «свіжість» подій та питання про завершеність самого феномену Євромайдану.

Історики, соціологи, журналісти також прагнуть розібратися в природі подій, зробити якісь прогнози, наукові дослідження та виробити стратегії. Одна з перших спроб систематичного аналізу медійного виміру Євромайдану була представлена на Студентському медіасимпозіумі, який відбувся в Українському католицькому університеті у Львові наприкінці березня 2014 р. Наприклад, доповідь Ірини Набитович «Здатність соціальних медіа визначати наратив: новий поворот української публічної сфери з появою хештегу #Євромайдан» присвячена аналізу наративу в соціальних мережах з фокусом на повідомлення з хештегом #«Євромайдан». Дослідниця також підкреслює визначальну роль соціальних мереж як засобу організації протестів, акцентує увагу на особливому значенні лідерів громадської думки та їхньої активності в соціальних мережах, стверджує, що пости в соціальних мережах — це смислове ядро громадської думки¹⁰. Анна Полуденко у своїй розвідці «Використання нових інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення громадянської активності, на прикладі руху “Євромайдан”» пропонує детальний огляд інструментів соціальних медіа, які були застосовані під час Євромайдану для посилення громадянської активності, звернувши увагу й на те, що вони використовувались і для її зменшення, а не лише стимуляції. Так,

наприклад, регулярним було поширення через Facebook та Twitter неправдивих повідомлень, які були спрямовані на залякування потенційних учасників протестів та підняття паніки¹¹. Дар'я Тимчук у статті «Інтернет-дискурс у соціальній мережі «Facebook» на прикладі Євромайдану 2013 р.» надає деякі роз'яснення змісту повідомлень у соціальній мережі: їхній очевидний та дещо прихований характер¹². Ольга Недавня у своєму дослідженні спробувала проаналізувати церковно-релігійний фактор Євромайдану в оцінках його учасників та прихильників¹³, а Вікторія Наріжна в статті «Євромайдан у текстах» розглядає, як дане явище подавали й аналізували вітчизняні та іноземні автори¹⁴.

26 червня 2014 р. відбулася міжнародна наукова відеоконференція за участі науковців з України та Канади, де феномен Євромайдану був висвітлений з точки зору фольклору, культурології, лінгвістики, політології, теорії масових комунікацій¹⁵.

Надзвичайно цікавим є соціологічне дослідження Кирила Галушка та Наталії Зорби¹⁶. Воно відображає реалії листопада 2013 — початку січня 2014 рр., коли протистояння між Євромайданом та владою мало ще переважно ненасильницький характер (тобто до конфлікту на вулиці Грушевського). Дослідники зосередилися на ролі соціальних мереж у формуванні настроїв громадської думки, комунікативного інструменту протестних акцій та мобілізаційного засобу для залучення масової підтримки. Вони з'ясували, що в порівнянні з Помаранчевою революцією соціальні мережі вийшли на перше місце серед агентів інформаційного впливу, при цьому лідером виявилася мережа Facebook. Ними був зроблений висновок про перетворення соціальних мереж на вирішальний фактор формування громадянського суспільства в Україні. Дослідники також визначили роль українського сегменту соціальних мереж під час подій Євромайдану.

14 березня 2014 р. відбувся Міжнародний науково-методичний семінар «Євромайдан як культурний феномен руху протесту: джерела, методи, перспективи дослідження». Були представлені доповіді в таких напрямках: «Візуальна антропология Майдану», «Джерела вивчення культурного протесту в соціальних мережах» і «Етичні та наукові рефлексії під час фіксації та самофіксації протестних явищ». У своїй доповіді Г.В. Папакін зазначив, що фіксація, документування та архівування джерельної бази історичних подій та суспільних процесів останніх місяців є надважливим і вкрай потрібним завданням для фахівців різних дослідницьких напрямів¹⁷.

Особливої уваги потребує дослідження О.В. Юркової, котра чи не найперша звернула увагу на соціальну мережу Facebook як на новий тип історичного джерела, дала його характеристику та запропонувала варіанти архівування документів; поділилася міркуваннями з приводу можливостей використання даної мережі фаховими істориками для реконструкції подій Євромайдану.

Також слід згадати публікацію у «Washington Post» від 4 грудня 2013 р., в якій дослідники Пабло Барбера та Меган Метцгер, аналізуючи контент

соціальних мереж, спробували показати, що учасники Євромайдану для комунікації з однодумцями використовували значно частіше Facebook, ніж Twitter¹⁸.

Отже, вивчення соціальної мережі Facebook як інформаційного джерела з новітньої історії України є досить актуальним питанням на сьогодні.

Залишається визначити, чому, власне, соціальні мережі зацікавили нас, зокрема Facebook, а не інші (наприклад, ВКонтакте, Однокласники тощо). Присутність соціальних мереж у повсякденному житті не викликає нині жодного подиву. Кожен третій українець (тобто 90%) регулярно заходить у соціальні мережі¹⁹. Натомість дивною для нас є ситуація, коли людина не має акаунтів у жодній медіаспільноті. Найчастіше соціальні мережі сприймаються лише як засіб комунікації, бажання «засвітити» себе в суспільстві. Проте у зв'язку з останніми подіями в Україні (Євромайдан. — Г.К.) вони стали використовуватися як потужний координуючий інструмент об'єднання людей для участі в масових акціях, як джерело оперативного обміну важливою для суспільства інформацією. Спілкування в соціальних мережах побудоване таким чином, що люди прислухаються до думки тих, кому довіряють і кого добре знають. Пересічні користувачі безпосередньо з місця подій постили фото, відео, текстові повідомлення. Це бачили інші (наприклад, їхні друзі, друзі друзів), що сприяло інформуванню та залученню нових людей на Майдан, дало змогу дистанційно відчувати весь перебіг подій. Таким чином, соціальні мережі миттєво поширювали необхідну інформацію, швидко мобілізували людей, здійснювали потужний ідеологічний вплив навіть за кордоном. Вони стали потужним засобом зміни чутливого вектора суспільної свідомості.

Не можна не погодитися, що Євромайдан як явище зародився в соціальній мережі, точніше після того, як відомий журналіст Мустафа Найєм через призупинення Кабінетом Міністрів процесу інтеграції 21 листопада 2013 р. о 19.55 розмістив на своїй сторінці у Facebook відповідний пост (*рис. 1*).

Даний запис — маленький камінчик, який спричинив лавину в українському суспільстві²⁰.

Тоді ж, за твердженням ВВС (британської телерадіомовної компанії), уперше було використане поняття «Євромайдан» у соціальній мережі, що стало словом 2013 р. за версією Словника сучасної української мови, а також найпопулярнішим неологізмом у Росії²¹. З 21 по 28 листопада 2013 р. #Євромайдан був найпоширенішим хештегом в Україні. Інтенсивність публікацій з його використанням сягала 1500–3000 повідомлень на годину²².

Без сумніву, соціальні мережі стали платформою для новин у цей час, сприяли організації та функціонуванню Євромайдану, поширенню інформації, розгортанню протестних настроїв, мобілізації населення та матеріальних ресурсів.

Загалом, аудиторія українського Інтернету становить 18–20 млн користувачів (віком старше 15 років), а щоденна — 11–13 млн. У середньому відвідувач заходить щодня на 4 сайти²³.

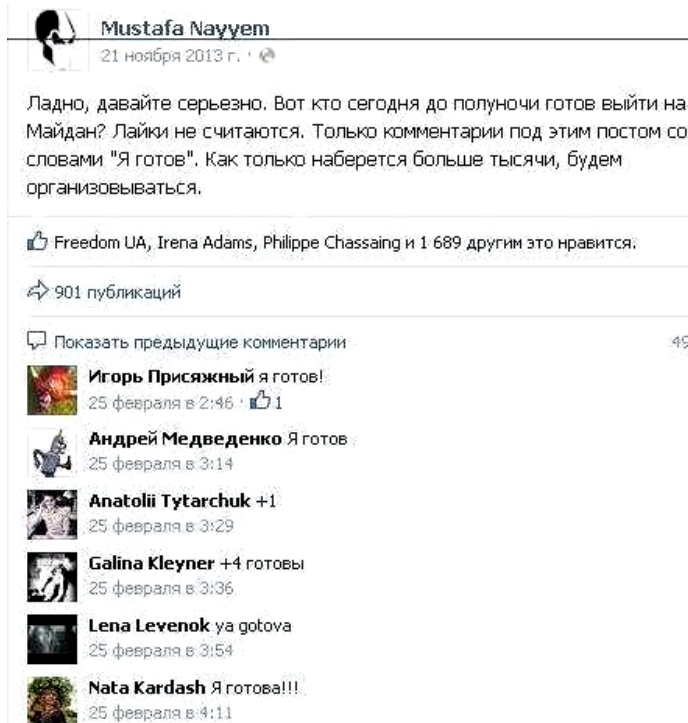

Рис. 1.

Таким чином, сьогодні вже можна стверджувати, що інтернет-ресурси стають важливим джерелом культурно-освітнього впливу на широке коло користувачів, адже їхньою перевагою є не лише доступність (у будь-який час, у будь-якому місці за допомогою необхідних технічних пристроїв є доступ до інформації), а й інтерактивність. Тобто відповідну інформацію, опубліковану певним користувачем (у мережах, на форумах, файлообмінниках тощо), будь-хто може коментувати, трансформувати, ділитися нею — робити безліч операцій із запропонованим контентом. Тут доречно говорити навіть не про діалог, а полілог між користувачами.

Після виходу українців на протести було створено безліч груп, публічних сторінок, тематично пов'язаних з Євромайданом (характеристика деяких буде подана нижче. — Г.К.). На них щохвилини підписувалися сотні користувачів. Соціальні мережі перетворилися на могутній генератор новин, думок. Тут не лише дізнавалися про події, заплановані акції, нагальні потреби мітингувальників, а й просили про допомогу, поширювали заклики не залишатися байдужими. Тоді як до початку інформаційної доби процес бурління «мас» відбувався переважно десь «на кухні» й лише в надзвичайних ситуаціях стихійно виливався у відкрите вуличне протистояння. Сьогодні ж набагато легше знайти однодумців і сформулювати загальний план дій не виходячи з дому.

В Інтернеті читача, який заходить на персональний блог журналіста чи знайомиться з його ж статтею в електронній версії, цікавить особистий погляд певного фахівця на конкретно взяті події. Така система полегшує донесення інформації до людей та збільшує їхню інтерактивність²⁴. Формат Інтернету дозволяє повернути текст як гіпертекст. Він постійно правиться самими користувачами, і, таким чином, вони не є пасивними споживачами інформації, а самі обирають, на яку веб-сторінку заходити, що коментувати. Так зберігається їхня ідентичність²⁵.

Саме соціальні мережі забезпечують найбільш оперативну подачу інформації, оскільки мають можливість постійного, багаторазового оновлення матеріалу протягом доби. Отже, це дає можливість читачеві знайомитися з перебігом розвитку подій громадського життя в режимі онлайн, оперативно реагувати, використовувати наявну інформацію в подальшому. Інформаційний вибух, що стався внаслідок так званої революції в мережі, призвів до появи гігантських, величезних потоків інформації, яка зростала в геометричній прогресії та постійно оновлювалася.

Узагалі, Інтернет — це нерозбірливе сховище інформації, значна частина якої є неточною, дубльованою або рекламною. І коли постає питання доступу до високоякісної, достовірної, рецензованої наукової інформації, то багато користувачів потрапляють у складні ситуації. Швидкозростаючі обсяги інтернет-ресурсів ставлять перед користувачами нові й нові проблеми, пов'язані з їх обробкою, критичним осмисленням та організацією ефективного використання. І першочергове завдання — не лише усвідомити, а й правильно опрацювати та зберегти дану інформацію (це питання розглянемо далі. — Г.К.).

Безумовно, Євромайданом були охоплені всі соціальні мережі. Однак чому для даного аналізу було обрано саме Facebook?

Для пояснення нашого об'єкту дослідження поглянемо на інші соціальні мережі. Візьмемо, наприклад, ВКонтакте. Цей російський ресурс дуже популярний серед студентів та підлітків. Дискусії тут мали менш активний характер, замість виважених коментарів часто наводилися беззмістовні, велика кількість недостовірної інформації про ситуацію в Україні. Проте за ключовим словом «Євромайдан» на час проведеного аналізу нами знайдено 930 спільнот. Серед них: «ЕВРОМАЙДАН | МАЙДАН» (<https://vk.com/evromaidan>), «Євромайдан. Євромайдан» (<https://vk.com/euromaid>), «Євромайдан — ЦЕ МИ. УКРАЇНА» (<https://vk.com/pravyu>), «Українська революція | Євромайдан | Євромайдан» (https://vk.com/maudan_ukr), «Євромайдан» (<https://vk.com/evromaidan13>) тощо, які є найчисленнішими. Хоча деякі групи просто додали хештег #«Євромайдан» до своєї назви, не маючи відношення до протестних подій у Києві.

Щодо сайту Однокласники, то тут дещо інша ситуація. За віковими показниками аудиторія цього ресурсу є більш дорослою. Проте цю російську мережу можна назвати найбільш антимайданівською з проросійськими настроями, що висвітлює переважно антимайданівські ідеї, думки, дії. Величезну

кількість груп охоплює слово «Антимайдан» — 580, тоді як за пошуком «Євромайдан» — 205. Промайданівські групи тут у зародковому стані, практично не оновлюються, часто інформація блокується, кількість користувачів досить мала. Їхній зміст в основному складають посилання на актуальні новини, відеоматеріали, одиничні заклики діяти та політичний гумор. Більшість постів в Однокласники пов'язана з агресією щодо України. Тому цю соціальну мережу для даного дослідження не варто сприймати як надійний ресурс.

Цікаво, що протягом цього року відбулася повна зміна рейтингу соціальних мереж за генерацією новинарного трафіку: якщо раніше головною соціальною мережею для висвітлення новин була ВКонтакте, то зараз — Facebook²⁶.

Отже, найбільш провідним джерелом інформаційного впливу є Facebook. По суті, це великий штаб Євромайдану²⁷. Наприклад, можна згадати, що 22 січня 2014 р. величезна кількість користувачів змінила свої головні фото (аватарки) на чорний квадрат (або такий же, тільки із синьо-жовтою стрічкою) у пам'ять про загиблих на вулиці Грушевського. Хоча не можна оминути той факт, що й тут також були антимайданівські сторінки (і багато), групи, які за майданівською символікою висували свої ідеї, фейкові, фальшиві аккаунти шахраїв, котрі збирали гроші нібито на потреби майданівців.

Треба додати, що через специфіку медійного ресурсу вже через декілька хвилин після аналізу наведені тут цифри зміняться, бо щогодини до груп долучаються десятки та сотні людей, інформація постійно оновлюється. Кирило Галушко та Наталія Зорба в уже згаданому нами дослідженні виявили, що Facebook — соціальна мережа, яка, на думку експертів (83%), відіграла найбільшу роль у мобілізації активності людей; Twitter — на другому місці (21%), ВКонтакте — на третьому (4%)²⁸. Узагалі, якщо в різних пошукових системах сьогодні набрати запит «Євромайдан», то серед результатів неодмінно знайдемо посилання на Facebook. Окрім цього, на нашу думку, аудиторія даної мережі (на відміну від двох попередніх) є більш інтелектуальною, оскільки велика кількість коментарів подана від науковців, політиків, політологів, містить їхній аналіз подій, шлях вирішення. Пости більш виважені, довгі, цікаві. Груп, пов'язаних з Євромайданом, найбільше. Масив інформації оновлювався в режимі нон-стоп. Користувачі все активніше втягувалися в перебіг подій. І закономірно, що в істориків виникло питання — як акумулювати, зберегти всі можливі типи та види джерел (текстові інформаційні повідомлення, коментарі, фото, відео, аудіозаписи, спогади, блоги, малюнки, фотожаби, меми, політичний гумор) про Євромайдан, що наявні у Facebook, і зробити їх доступними для науковців різних спеціальностей — соціологів, істориків, джерелознавців, етнологів, мистецтвознавців, політологів, культурологів. Про це поговоримо нижче.

Відтак, інформація, розміщена у Facebook, є досить ефективною для реконструкції подій Євромайдану. Різноманітні спільноти, публічні сторінки не лише висвітлюють хід подій, а й намагаються дати аналіз. Цінність такого

джерела, як Facebook, полягає в тому, що історик має змогу побачити та дослідити Євромайдан у всіх його проявах зсередини, через інформацію від безпосередніх учасників подій, їхніх друзів, знайомих чи колег (які постили фото, відео, текстові повідомлення), значно заощаджуючи час та зусилля. Легкість та оперативність розміщення інформації в мережі, глобальне охоплення дописувачів дозволяють поширювати її набагато швидше, аніж з використанням традиційних засобів комунікації. Повідомлення у Facebook після публікації одразу ж поширюється та обговорюється. Користувачі доповнюють, уточнюють його. Хоча іноді цінність та достовірність такої інформації знижується через невинуватено суб'єктивні оцінки подій. Тому до відбору інформації треба підходити критично. Проблемою, поряд із явними перевагами даного електронного джерела (далі — е-джерело), є достовірність, верифікація, автентичність, недостатня перевірка першоджерела; порушення авторського права, привласнення чужої інтелектуальної власності. Звичайний паперовий документ досить легко ідентифікувати, чого не скажеш про оцифрований. Ю. Ільїн вказує й на надлишковість, непотрібність, несвоєчасність, а також нерелевантність значних обсягів інформації при пошуку необхідної, коли надмірна кількість доступної для людини інформації робить більшу її частину неревалентною, тобто не корисним сигналом, а саме «шумом», відфільтрувати який надзвичайно важко. І тоді користувач відкидає взагалі все²⁹. Також, соціальні мережі є відкритими, тому відповідні органи можуть і моніторити, і виявляти опозиційних активістів. Наприклад, у Китаї офіційно заборонені такі «найбільш небезпечні» платформи, як Facebook та Twitter. Усі ці обставини створюють серйозні проблеми для ефективного використання електронних інформаційних ресурсів в інтересах прогресивного розвитку суспільства. Незважаючи на це, переконані, що саме у Facebook зосереджений найбільш величезний масив інформації щодо Євромайдану — оголошення про акції та протести, практичні поради для активістів, коментарі експертів і аналітиків, посилання на публікації в українській та західній пресі, гумор, пов'язаний із реальними подіями, фотогоалерея, архіви.

У січні 2014 р. Академія української преси провела експертне опитування, у якому брали участь 64 експерти — науковці, викладачі, медіааналітики, журналісти, редактори видань та інші медіаактивісти. Вони оцінили повноту та достовірність висвітлення подій навколо Євромайдану. І цікаво, що друкована преса за середнім показником «повнота висвітлення» отримала 3,2 бали за 5-бальною шкалою, телебачення — 3,6, радіо — 2,8, а Інтернет — 4,7. При цьому достовірність матеріалів газет та радіоноVIN експерти оцінили в 2,9 бали, телерепортажів — у 3,1. Достовірність інформації в Інтернеті отримала 4,1 бали³⁰.

У процесі моніторингу Facebook нами було виявлено низку ресурсів, корисних і необхідних історичу. Нижче подаємо опис, на наш погляд, найбільш цікавих, активних і вагомих.

Спільноти (групи)

Віртуальні співтовариства — це реальні групи людей, які для взаємобміну інформацією використовують електронні засоби та мережі. Груп, пов'язаних з Євромайданом, у Facebook найбільше. Наприклад: «Євромайдан» (<https://www.facebook.com/EuroMaidan?fref=ts>), «АвтоМайдан» (<https://www.facebook.com/automaidan?fref=ts>), «Небесна сотня» (<https://www.facebook.com/nebesnasotnya.com.ua?fref=ts>), «Ленінопад» (<https://www.facebook.com/groups/612017065534833/>), «Твій МАЙДАН — до Перемоги» (<https://www.facebook.com/groups/486386228129026/>), «Євромайдан 2013–2014» (<https://www.facebook.com/groups/evromaidan1/>), «Євромайдан SOS» (<https://www.facebook.com/EvromaidanSOS?fref=ts>), «ПОЛОВИНА МАЙДАНУ: Жіночий голос протесту» (<https://www.facebook.com/groups/255422234633303/?fref=ts>), «Жіноча сотня» (<https://www.facebook.com/zhinocha.sotnya?fref=ts>), «Всеукраїнське об'єднання Майдан» (<https://www.facebook.com/VOMaidan?fref=ts>), «Правий Сектор» (<https://www.facebook.com/RightSectorUkraine?fref=ts>), «Самооборона Майдану» (<https://www.facebook.com/samooboronaMaydanu?fref=ts>), «Euolution. doc Ukraine on Maidan» (<https://www.facebook.com/euolution/info>), «Допоможи Євромайдану» (<https://www.facebook.com/groups/dopomogadlyaeuromaidanu/>), «Euromaidan News in English» (<https://www.facebook.com/groups/333027573505745/>) тощо. Їх досить часто цитують навіть журналісти й онлайн-ЗМІ. Деякі з них відкриті (без жодних вимог і обмежень можна стати членом спільноти, мати вільний доступ до всіх новин, створювати, читати й коментувати інформацію), решта — закриті (кожен може побачити групу, але приєднатися можна або за згодою її власника, або за запрошенням друга, котрий уже є в цій спільноті; лише її члени можуть бачити повідомлення групи й створювати власні та секретні (тільки члени групи можуть її бачити та писати в ній)). Ранг групи визначається її масовістю (кількість учасників), популярністю та відвідуваністю серед користувачів мережі. Зупинимось на найбільш цікавих, відомих і активних, на наш погляд.

Рис. 2.

«Євромайдан» (<https://www.facebook.com/EuroMaidan?fref=ts>). Так виглядає обкладинка групи — закріплений запис над стіною (рис. 2).

Створена вона 21 листопада 2013 р. Це справжній агрегат новин, які збиралися з усіх незалежних медіа. Стрічка оновлювалася в режимі нон-стоп. Щодо статистики, то вона змінювалася щогодини. На час дослідження кількість людей, котрі відвідали дану спільноту, — 25 287, тих, котрі поставили свій like (відмітку «Подобається») групі, — 304 441, а тих, котрі обговорювали, — 28 084.

Слід додати, що зростання відвідуваності було пов'язане з найбільш драматичними подіями на Майдані. Для порівняння: 17 лютого 2014 р. група мала 216 212 лайків, а 21 — 242 719³¹. Головний статус — «Усе для фронту, Усе для перемоги!». Серед новин — усе, що стосується Євромайдану (подій щодо анексії Криму Російською Федерацією та військових дій на Сході України ми не торкаємося в даній статті. — Г.К.): оперативна інформація з місця подій, посилання (лінки) на відеоматеріали, публікації в ЗМІ; відгуки, пости про потребу в ліках, їжі чи інших побутових речах; координація дій учасників, повідомлення про заплановані акції. Зібрані дописи — неформальні рефлексії, коментарі, реакції і враження щодо тих чи інших подій протестного руху.

Найновішу інформацію тут можна знайти не лише в загальному потоці, а й у коментарях, яких сотні під кожним постом. Слід додати, що майже завжди це не пусті обговорення, виливання бруду один на одного (як можна досить часто побачити, наприклад, в Однокласники), а інформативні, дорослі, виважені коментарі. Фото- та відоконтент групи структурований в альбоми. Своє ставлення до інформації може виявити кожен, достатньо лише натиснути відмітки like (подобається), comment (коментувати) чи share (поділитися). Завдяки останній оперативній функції (репост) можна поширити необхідну Вам інформацію на власній сторінці. Автори дописів — студенти, журналісти, громадські діячі, митці, учені, викладачі, політики, духовенство, психологи та інші особи різного фаху. Якщо Ви є учасником групи, то гарячі новини даної спільноти автоматично опиняються зверху Вашої стрічки новин.

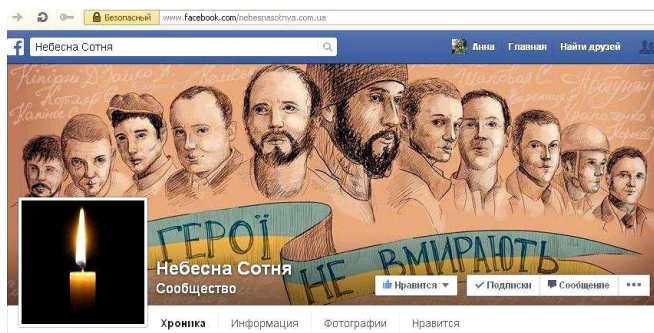

Рис. 3.

«Небесна сотня» (<https://www.facebook.com/nebesnasotnya.com.ua?fref=ts>). Попередня назва — «Тиха сотня». Так виглядає обкладинка групи (рис. 3).

Дана спільнота була створена в найдраматичніші часи тогочасних подій — 23 лютого 2014 р. Свій like спільноті поставили 64 230 користувачів, а обговорювали 906. Це сторінка пам'яті за загиблими на Євромайдані. Паралельно тут вказана електронна адреса спільноти (silent.sotnya@gmail.com), адреса ВКонтакте (<http://vk.com/nebesnasotnya>), а також окремий сайт (<http://nebesnasotnya.com.ua/>), де розміщені фото загиблих і коротка інформація про них. Мета спільноти — знайти історії життя героїв, розповісти про них, пам'ятати їх. Дійсно, адже полегли люди — це більше, ніж цифри, рядки статистики. Інформація в цій групі подається в такому вигляді: відомості про загиблу людину, спогади її рідних, друзів чи знайомих, фото, інколи відео.

Усе інше — повідомлення свідків подій, вірші, малюнки — можете теж побачити на стіні групи або в коментарях дописувачів; також є можливість самостійно розмістити певну інформацію.

На нашу думку, це не лише цікавий паблік, а так би мовити внутрішній, особистий, адже перед нами постає життя героїв, усе, що вони любили, чого прагнули, так чекали, як бачили майбутнє держави.

Треба додати, що вийшла друком книга пам'яті «Небесна сотня», що складається з хроніки Євромайдану та біографій героїв Небесної сотні, спогадів їхніх родичів, близьких, друзів, побратимів та містить багато фотографій. Це видання — німе нагадування про те, якою ціною здобутий новий шанс стати справжньою європейською державою³².

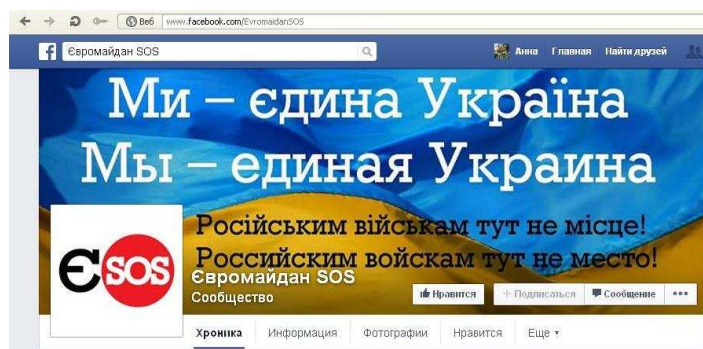

Рис. 4.

«Євромайдан SOS» (<https://www.facebook.com/EvromaidanSOS?fref=ts>). Так виглядає обкладинка групи (рис. 4).

Ця спільнота створена 30 листопада 2013 р. після жорстокої розчистки акції протесту з метою надання допомоги постраждалим на Євромайдані. Кількість людей, котрі поставили свій like, — 118 950, а тих, котрі обговорювали, — 14 077. Група має власний сайт (<http://euromaidansos.org>), зазначені контактні телефони гарячої лінії. У цьому пабліку інформували про зниклих, постраждалих або ж затриманих міліцією мітингарів, про потребу у волонтерах, необхідну допомогу, про знайдені документи, загублені чи пошкоджені

речі учасників протесту, надавалися розроблені зразки заяв для потерпілих та людей, котрі шукали своїх зниклих близьких.

«Євромайдан SOS» співпрацює з журналістами та юристами, котрі готові надати допомогу. Також є посилання, де зібрана інформація про виконані справи. Група має власний архів фото та відео.

Рис. 5.

«АвтоМайдан» (<https://www.facebook.com/automaidan?fref=ts>). Так виглядає обкладинка групи (рис. 5).

Група створена 30 листопада 2013 р. Кількість людей, котрі поставили свій like, — 17 935, а тих, котрі обговорювали, — 1527. Вона має власний сайт (<http://automaidan.org.ua>), архів фото та відео. Її девіз — «АвтоМайдан — зміни можливі, їдь з нами!». Це паблік небайдужих людей (самостійно організованих автомобілістів), котрі конкретними діями довели, що є патріотами своєї держави. Їхній рух сколихнув Україну. Основною функцією спільноти була інформація про блокування адміністративних будівель, помешкань членів режиму, супроводження та евакуацію активістів, патрулювання вулиць.

«АвтоМайдан» — це протест, який переріс у системний автоспротив і цілісну субкультуру.

Окрім загальних, існують спеціалізовані групи.

«Жіноча сотня» (<https://www.facebook.com/zhinocha.sotnya?fref=ts>). Так виглядає «шапка» групи (рис. 6).

Група створена 3 лютого 2014 р. Це об'єднання активісток Майдану. Мета «Жіночої сотні» — активізація жіночого протестного руху та підтримка Євромайдану, участі жінок у всіх ініціативах, пов'язаних із ним.

Цікаво, що український жіночий фонд підготував збірку інтерв'ю під назвою «Майдан. Жіноча справа», де представлені як спогади очевидиць, учасниць, так і важливі соціальні ініціативи, що виникли на хвилі Майдану³³.

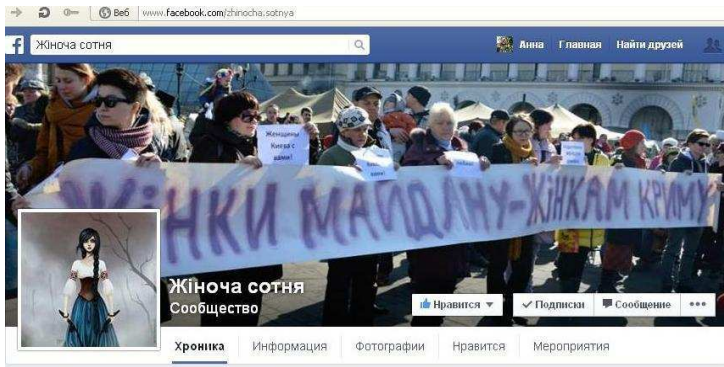

Рис. 6.

«Майдан. Медики» (<https://www.facebook.com/maidanmed?fref=ts>). Так виглядає обкладинка групи (рис. 7).

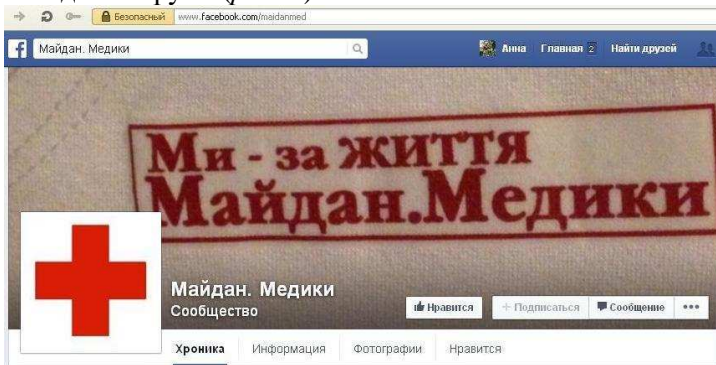

Рис. 7.

Група створена 2 лютого 2013 р. Містить інформацію про пункти медичної допомоги, про постраждалих; рекомендації лікарів.

Не менш цікавою, оригінальною та корисною є спільнота «Поезія Майдану» (<https://www.facebook.com/poemsofmaidan/info>), створена 13 лютого 2014 р. Так виглядає обкладинка групи (рис. 8).

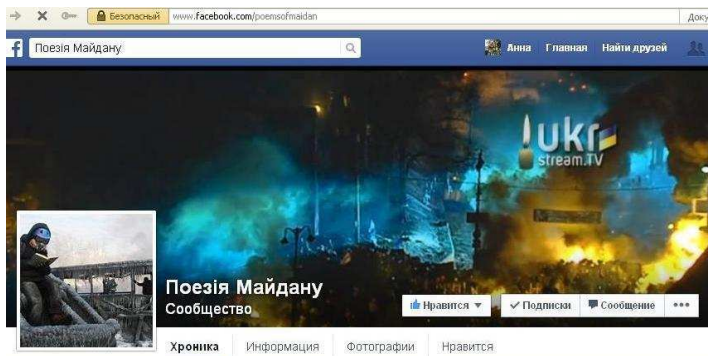

Рис. 8.

Тут постили вірші, присвячені подіям на Майдані.

Інший корисний ресурс у Facebook — **блог**.

Блог — приватна сторінка в мережі Інтернет, такий віртуальний простір, де людина представляє особисто себе, свої думки, інтереси, захоплення, знання тощо для онлайн-аудиторії. Це ніби щоденник, який постійно оновлюється власником. Для нього характерні короткі записи тимчасової значущості. Тобто це стрічка, в якій у хронологічному порядку згідно з датами публікації блогером ідуть дописи, так звані пости, один за одним. Оскільки з часом їх накопичується багато, то найновіший займає верхню частину першої сторінки. Надзвичайна популярність блогів зумовлена легкістю публікації та ментальною доступністю в Інтернеті. Записи тут завжди викликають активне обговорення. Цінність цього джерела зумовлена особливостями свого походження, адже блог належить конкретному автору, а відтак відображає безпосереднє сприйняття ним історичних подій і явищ та нерідко містить такі відомості, яких немає в інших джерелах. Найбільшою його перевагою є можливість всебічного спілкування з аудиторією.

Блоги стали джерелом новин для мейнстрімових медіа. Одночасно вони також є гейткіперами, які визначають, які саме новини та проблеми в суспільстві цікавлять маси; створюють фрейми політичних дебатів, мобілізують виборців, виконують роль джерел, за якими новинні медіа перевіряють правдивість тих чи інших тверджень³⁴.

Найвідоміший і найцікавіший блог у Facebook, пов'язаний з Євромайданом, на наш погляд, — блог Христини Бердинських «Єлюди — maidaners» (<https://www.facebook.com/maidaners/timeline>), створений 19 грудня 2013 р. Так виглядає його обкладинка (рис. 9).

Рис. 9.

Це блог про тих, хто допомагав Євромайдану, надихав його, про простих людей. Кожний пост — окрема історія, ціле життя. До нього також прикріплене фото, яке Христина Бердинських робила просто на свій телефон. Особливістю всіх публікацій є їхня емоційність, відкритість, щирість, концентрація на особистості. Це ніби сповідь, запис у щоденнику. Коли читаєш

— співпереживаєш людині, пропускаєш її життя через себе. До речі, тут є пост про, на жаль, першу жертву кривавих подій січня — Сергія Нігояна, який віддано любив Україну, поклавши за неї життя, і навіть не здогадувався, що навіки стане Героєм...

Христина Бердинських зазначає, що їй «цікаві люди, які прийшли на Майдан від щирого серця. «“Слюди” — це мій щоденник і точно не кампанія в соціальних медіа»³⁵. Це розповіді про простих, але разом із тим неординарних і таких щирих людей, з якими їй довелося познайомитися на Майдані — місці, де в той час будувалася нова свідомість, нова культура, нова сторінка в історії держави. «Щодня я зустрічала прекрасних людей. Скромних і водночас упертих та відчайдушних. Із різним рівнем доходів і різною освітою. Хтось із заходу, хтось зі сходу. У кожного своя унікальна доля. Один малює картини, другий будує будинки, третій — власник бізнесу», — говорить про свій унікальний досвід журналістка³⁶. Однак проект Христина Бердинських закрила ще наприкінці травня. На своїй сторінці у Facebook такий крок пояснила тим, що виникло бажання повернутися до нормального життя. «Я вдячна читачам, волонтерам із різних країн світу, людям, які відкривали мені серця і розповідали свої історії. Також дякую тим, хто був зі мною увесь час», — висловила вдячність Христина Бердинських³⁷. Хоча й додала, що при потребі продовжить оновлювати сторінку. До речі, з'явилася її книга, упорядкована на базі матеріалів проекту «Слюди — maidaners», — «Слюди. Теплі історії з Майдану»³⁸. Також авторка відомого блогу отримала премію імені Олександра Кривенка «За поступ у журналістиці».

Особисті сторінки

Значна увага користувачів у Facebook прикута до лідерів революційного руху, серед яких здебільшого відомі політики, громадські активісти, експерти різних галузей, журналісти та інші публічні люди (актори, співаки, художники), котрі активно користуються соціальними мережами та створюють власні публічні сторінки. Вони брали активну участь у подіях; публікували власну аналітику, прогнози, ділилися враженнями та коментарями, які часто були дуже емоційними й критичними, саме спершу на своїй сторінці у Facebook, а вже потім у поважних виданнях. У зв'язку з подіями Євромайдану більшість із них перестала писати про своє приватне життя, враження від новопродбаного речі, відвідини нової вистави, чудовий відпочинок тощо й усю свою увагу зосередила саме на Євромайдані.

Такі публічні персони виступали своєрідними ньюзмейкерами: їхні пости у Facebook надавали більше інформації й глибинного аналізу, аніж деякі традиційні медіа³⁹. Вони не лише прагнули відобразити свою індивідуальність в оцінках подій, у прогнозах, а й викликати довіру в якомога більш широкого кола користувачів. Записи оновлювалися постійно, їх можна коментувати та ділитися ними у своїй хроніці. Як бачимо сьогодні, центральні телеканали та інші ЗМІ постійно посилаються на такі сторінки як на першоджерело. Наприклад, у Facebook можна «читати» А. Авакова, А. Яценю-

ка, С. Вакарчука, Р. Лижичко, Л. Оробець, А. Гриценка, Ю. Луценка, В. Кличка, О. Ляшка та багатьох інших публічних осіб, котрі про всі свої дії та враження повідомляють у власній хроніці.

Досить часто сторінку відомої людини замість неї веде її прес-служба. Це можна визначити за манерою висловлювання, характером повідомлення (емоційність, відсутність канцеляризмів), каналом публікації, грамотністю. Але частіше діє комбінований варіант, коли сторінку ведуть і політик, і його прес-служба.

Посилання на ЗМІ (лінки)

У Facebook також велика кількість посилань на різноманітні видання, сайти, які пропонують читачам актуальну інформацію, оперативне оновлення новин: «Українська Правда», «Hromadske.tv», «Espresso.tv», «YouTube», «1+1», «Тиждень.ua», «Censor.net.» та інші. Такі посилання багатократно посилюють інформаційне наповнення опублікованого матеріалу.

«Сьогодні Майдан залишає враження відкритої рани — рани, що не лікується, але загниває... Пережиті драматичні місяці надій і страждань, масової ейфорії і смертельних боїв залишили справжню рану на тілі й у душах багатьох людей»⁴⁰. І безсумнівно, що інформація про події Євромайдану, репрезентована соціальними мережами (у нашому випадку — Facebook), уже зараз становить суттєвий інтерес для фахівців різних дослідницьких напрямів, є суспільно значущою, оскільки дає змогу історикам не тільки реконструювати події, всебічно й повно висвітлити їх, а й мати доступ до інформації, зібраної «у вирі подій», так би мовити «по гарячих слідах»; це ніби літопис життя суспільства. Це можливість створити історію України в документах. Проте досить часто деякі ресурси змінюють свій профіль або ж взагалі перестають існувати. Користувачі в будь-який момент можуть видалити власні коментарі. Складність полягає й у дефіциті часу, наявних величезних обсягах інформаційних ресурсів, їхній структурній різноманітності й різній якості. Логічно, що виникає питання: як же організувати збирання, збереження та «розвіртуалізацію» (роздруківку, архівацію) цих електронних матеріалів; як стимулювати до її вивчення, подальшого розвитку на всіх наявних рівнях продукування; як створити якісне джерело комплектування цією оперативною інформацією.

Як ми вже зазначали, цікаву ідею щодо збереження зовнішнього вигляду е-джерела запропонувала О.В. Юркова⁴¹. По-перше, на її думку, найдоцільніше робити скріншоти. Це швидко, зручно, має естетичний вигляд і точне зображення. Окрім цього, фіксується дата, час публікації, лінк, автор (нік, під яким даний користувач зареєструвався), коментарі, інформація про поширення. Слід додати, що гіпертекстове посилання дає доступ до потрібного документа за лічені секунди, а не тижні телефонних переговорів і очікування доставки поштою⁴². Тобто доступ до джерела негайний, зменшуються витрати на пошук та отримання необхідної інформації. Якщо ж пост

завеликий, а коментарів більше, ніж можна побачити на екрані, то зручно робити кілька послідовних скріншотів.

Щодо їх збереження, то дослідниця пропонує робити це або на жорсткому диску комп'ютера, або флешках, дисках і різних «хмарних сервісах». Це стосується також фото, аудіо й відео, які доречно теж копіювати, завантажувати та зберігати так само. Аби не заплутатись із зібраним матеріалом, варто систематизувати скріншоти, можливо, за датою створення (найпростіше) або ж за тематикою, групою, автором тощо.

Також, якщо немає часу на цей процес, то доцільно використати таку опцію Facebook, як «група», де матеріали зберігаються якнайкраще. Можна створити «відкриту» або «закриту» групу, куди її члени зможуть вносити матеріали за певною темою, а можна «секретну», для себе (мінімум 2 учасники), куди можна буде «скидати» необхідні матеріали або ж навіть ті самі скріншоти. За таким принципом можна розробити окремий веб-сайт, контекст і зміст якого будуть пов'язані із Євромайданом, що дасть можливість історикам та іншим дослідникам вивчати та розвивати феномен Євромайдану в Україні.

Узагалі-то, вважаємо, що візуалізація пам'яті про Євромайдан (тобто історія, подана в наочній формі) є дуже доречною. Адже завдання зображення — конкретизувати словесний образ, передати емоційне ставлення та уявлення про нього, розкрити його зміст, доповнити, пояснити, дати інформаційний привід, наочно схарактеризувати людей, події, історію та сучасність. Візуалізація сприяє розумінню складних та різноманітних даних за рахунок здатності зорової системи людини бачити закономірності, відшукувати вже знайоме, виявляти тенденції й відхилення⁴³.

Цікаву ідею запропонувала газета «День», яка підготувала саме інтерактивну візуалізацію подій Євромайдану в хронологічному порядку — від початку протестів (перший мітинг на Майдані Незалежності 21 листопада, студентські сутички, страйки, штурми, падіння пам'ятника Леніну та інші події) до кінця лютого (криваві бої, оплакування загиблих)⁴⁴. Тобто це такий щоденник, який користувач може гортати день за днем, обираючи дату та подію внизу екрану. Клацнувши на будь-який ярлик, можна перейти до детального опису події з фото- або відеоматеріалом до неї та посиланням.

Власний мультимедійний проект «Євромайдан. Хроніка відчуттів», створений на основі однойменної книги, презентувала компанія «GUTENBERGZ»⁴⁵. Він складається з хронології подій, текстів українських письменників (Сергія Жадана, Тараса Прохаська, Юрія Андруховича), а також історій героїв Небесної Сотні.

Розпочав роботу інтернет-проект Maidanchronicles.com, що фіксує історію подій Євромайдану візуально разом із посиланнями⁴⁶. Як джерела інформації, він використовує різноманітні соціальні мережі (Facebook, Twitter, Instagram, Вконтакте), Youtube, ЗМІ, новинні сайти. У подальшому хроніка подій буде відсортована по днях, категоріях, темах.

Свою візуалізацію подій запропонували також і соціальні мережі. Наприклад, Twitter опублікував візуалізацію всіх записів, в яких використовувався хештег #euromaidan⁴⁷. Для цього було використано дані найактивніших протистоянь — з 19 по 23 січня 2014 р. Окрім цього, зазначено інформацію про те, як у всьому світі користувалися цим хештегом.

Дещо інший візуалізований аналіз використання такого соціального ресурсу, як Instagram, запропонувала дослідницька група на чолі з Левом Миновичем. Проект назвали «The Exceptional & The Everyday: 144 Hours in Kiev» («Неймовірне та щоденне: 144 години в Києві»). Він охоплює понад 13 000 фото, що завантажували користувачі цієї мережі протягом 17–22 лютого в центрі Києва⁴⁸. Аналізовані зображення були відфільтровані за такими тегами: #euromaidan, #євромайдан, #майдан та ін. Проте дослідники зазначають, що не всі фото стосувалися власне цих подій. Зокрема, це були типові для Instagram селфі. І хоча такі фото можна вважати зайвими в сенсі аналізу даних, вони демонструють зв'язок між винятковим, особливим і буденним. Один із розділів даного проекту присвячений аналізу «візуальної мови революції» в соціальних мережах. Еліс Тіфентейл дослідила, яким було типове зображення протестного Майдану в Instagram, виділивши 29 категорій контенту. Найбільш повторюваними елементами виявилися: натовп людей, вогонь, дим, прапор, барикади, графіті та слогани, а також квіти і свічки⁴⁹. На наш погляд, такий проект дає змогу відтворити візуальний наратив Євромайдану, відкриває ширші можливості історикам для аналізу цієї події.

У Києві презентували міжнародний проект «Пам'ять Майдану», метою якого є збереження пам'яті про події зими 2013–2014 рр. Так буде створено архів усної історії Майдану, який зберігатиметься в Українському інституті національної пам'яті. Збір спогадів здійснюють: Український інститут національної пам'яті, Фонд збереження пам'яті Майдану, Київський університет імені Бориса Грінченка, Дослідний центр Східної Європи Бременського університету Німеччини, Каунаський університет імені Вітаутаса Великого. Збирали спогади безпосередньо на Майдані, і це переважно аудіозаписи — живі емоції, віра, воля, неможливі зусилля непересічних людей. Проект «Пам'ять Майдану» відкритий до співпраці⁵⁰. Семен Глузман, очільник «Фонду збереження історії Майдану», зазначає: «Змінювались міфи, змінювались імена, зникали розстріляні і з'являлись ті, хто буде розстріляний потім. У результаті всіх привчили до відносності пам'яті і самої історії. Саме тому ми зобов'язані з усіма можливими деталями записати і проаналізувати Майдан»⁵¹.

Центр міської історії Центрально-Східної Європи (м. Львів) започаткував проекти, які повинні зафіксувати Євромайдан як історичне явище. Перший — «Голоси супротиву та надії» — це документація інтерв'ю учасників Євромайдану. Мета — через їхню індивідуальну перспективу та історії задокументувати важливі для України події. Проект «Історія, що твориться сьогодні» — збір фотографій, відео-, та аудіоматеріалів, спогадів учасників⁵².

Центральний державний архів зарубіжної українки планує створити архівний фонд про Євромайдани, які організовували українці за кордоном⁵³.

Щодо «розвіртуалізації» зібраного матеріалу, то О.В. Юркова, наприклад, пропонує вести її двома способами. Найпростіше — робити роздруківки скріншотів у читабельному розмірі й зберігати їх у традиційному паперовому архіві (бажано залучати до цієї справи поважні інституції, наприклад, Інститут історії України НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, Центральний державний історичний архів України в м. Києві, Центральний державний електронний архів України, різноманітні фонди бібліотечних установ та інших інформаційних центрів тощо), однак, на нашу думку, акумуляція цього виду інформації на паперових носіях дуже ускладнює їхнє використання, створює серйозні проблеми для тривалого зберігання тощо. Можна також весь документальний матеріал копіювати й фіксувати в текстовому електронному форматі (разом із лінком та датою копіювання)⁵⁴. А можливо, публікувати як збірник матеріалів.

Треба сказати, що Андрій Миргородський і Анастасія Савицька, за підтримки волонтера Євромайдану Гліба Лірника, видали книгу, що складається з автентичних повідомлень, дописів звичайних користувачів Facebook про Євромайдан у хронологічному порядку — 700 сторінок реальної історії. Як зазначають упорядники, «ця книга про звичайних людей..., які минулої зими, як один, плакали і молилися, говорили і кричали, йшли і бігли, шукали і знаходили, ... просили про допомогу і допомагали... Ця книга про незвичайних людей, які за одну зиму перетворилися в Націю»⁵⁵. Видання нагадує хроніку, містить кілька фотографій із місця подій та має такі розділи: «Михайловская площадь. Ноябрь», «Слишком мирный протест. Декабрь», «Первые смерти. Январь», «Пожалуйста, не надо больше крови. Февраль», «Посттравматический синдром. Март», «Фантомная боль. Апрель / Май / Июнь». Книга має дуже емоційний вплив, читаючи кожний опублікований у ній пост, осмислюєш ті дні через життя окремої людини, її відчуття, вчинки, прагнення, настрої, внутрішні переживання. За допомогою такого видання можна не лише реконструювати події Євромайдану, а й говорити про особистісне в історії — як таке явище докорінно змінило життя кожного з нас.

Письменниця, класик сучасної української літератури Оксана Забужко завершила роботу над книгою «Літопис самовидців: дев'ять місяців українського спротиву». Вона простежує в хронологічній послідовності зміну настроїв і глибинні психологічні трансформації в українському суспільстві від Євромайдану часів листопада 2013 р. Книгу складено з найпопулярніших за цей час дописів у соціальних мережах, інтернет-публікацій та фрагментів новинної стрічки, зі свідчень понад сотень очевидців подій, серед яких — як відомі літератори, блогери, журналісти, так і анонімні мережеві «ніки»⁵⁶.

7 листопада 2014 р. вийшла ще одна книга, яка досліджує феномен Євромайдану — «#EUROMAIDAN — History In The Making»⁵⁷. До неї ввій-

шли понад 200 фотографій, багато з яких публікуються вперше; тексти відомого українського історика Ярослава Грицака й філософа Тараса Лютого, які досліджували феномен і міфологію Євромайдану. Тексти викладені українською та англійською мовами. Видання складається з розділів «Віче», «Кухня», «Правий сектор», «Самооборона», «Творчість протесту», «Культура», «Архітектура», «Медики», «Антимайдан», «Журналісти», «Беркут», «Предмети», «Самоорганізація», «Локації» й нарешті «Люди».

Наведені рекомендації, певна річ, попередні й потребують подальшої детальної розробки вчених. Можливо, навіть створення принципово нового виду носіїв для електронної інформації для швидкого оперування великими інформаційними масивами.

Отже, на визначений у дослідженні період Євромайданом були охоплені всі соціальні мережі, проте величезний пласт інформації акумульований саме у Facebook, за допомогою аналізу якого можна вирішувати певне коло джерелознавчих питань. Facebook, призначений для побутового спілкування, трансформувався в окремих вид медіа, став новим і в той же час основним джерелом інформації та був надзвичайно корисним і необхідним у тих умовах. Тут наявні різні види джерел (тексти, аудіо, фото, відео), що потребують фіксації, збереження, детального вивчення, дослідження, аналізу та доступу для науковців різних спеціальностей. Facebook надав можливість користувачам перебувати в спільному інформаційному середовищі, він, «як транспорт, несе інформацію. І ступінь її впливу залежить від якості цієї інформації»⁵⁸.

У зв'язку з цим, доцільно говорити про Facebook саме як про сучасне історичне джерело фіксації перебігу Євромайдану. Історики отримали небувалий за масштабами масив матеріалів для досліджень. І головним пріоритетом повинна бути організація, зберігання й використання інформації, цінність і значущість якої будуть визначати користувачі. На нашу думку, це дає змогу не лише зберегти пам'ять про події, а й побачити історію революції, написану людьми, такою, якою її бачили українці — своїми очима, без цензури, без потрібного кута подачі.

Кожен отримає можливість доторкнутися до живої історії в мить її творення.

Багатоплановість, багатовимірність соціальної мережі, за умови наукового підходу до неї, робить дане джерело справді унікальним, адже це дає нам можливість досліджувати не тільки перебіг подій, а й історію формування громадських ініціатив та організацій, швидкість розповсюдження інформації та ідей, їхню підтримку, розвиток або ж неприйняття, заперечення; вплив влади на суспільство й навпаки. Історія твориться тут і відбувається зараз. Кожен із нас є її співавтором. Важливість моменту, динаміка розвитку, зміни, погляд у майбутнє — це те, що необхідно задокументувати для подальшого осмислення в академічному та громадському середовищах. Маючи технічні можливості, ми можемо зафіксувати енергію, яка панувала на Май-

дані, і потім показати її наступним поколінням, зробити свій внесок у колективну пам'ять.

Отже, безумовно, феномен Євромайдану в його соціологічному, політичному та культурному вимірах становить собою найбільш яскравий і цікавий об'єкт поточного вивчення українських реалій кінця 2013 — початку 2014 рр. Ми зосередилися саме на огляді інформативного потенціалу соціальної мережі Facebook. Зазначимо, що наш аналіз не є вичерпним і потребує подальшого вивчення та конкретизації.

-
1. *Набитович І.* Вплив соціальних медіа на демократичні процеси як теоретична проблема // *Spheres of Culture*. — Lublin, 2012. — Vol. 1. — P. 303.
  2. *Папакін Г.* Сучасна електронна археографія: предмет, специфіка, складові, стан дослідження // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Електронні інформаційні ресурси. Збірка наукових праць / Відп. ред. Г.В. Боряк. — К., 2013. — Число 21. — С. 45.
  3. *Горова С.В.* Інтернет-ЗМІ як об'єкт бібліотечної інформаційної діяльності. — К., 2013. — С. 11.
  4. К обществам знания: всемирный доклад ЮНЕСКО [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843r.pdf>. — Загл. с экрана. — С. 29.
  5. *Горова С.В.* Вказ. пр. — С. 69.
  6. *Набитович І.* Ор. cit. — P. 296.
  7. *Горова С.В.* Вказ. пр. — С. 188.
  8. *Химиця Н.* Використання національного Internet-контенту у дослідженнях новітньої історії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/20746/1/38-90-91.pdf>. — Назва з екрану.
  9. Історичне джерелознавство: підручн. / Я. Калакура, І. Войцехівська, С. Павленко та ін. — К., 2002. — С. 79.
  10. *Орлова Д.* Євромайдан і медіа: дослідницький погляд [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ua.ejo-online.eu/1771/>. — Назва з екрану.
  11. Там само.
  12. *Тимчук Д.* Інтернет-дискурс у соціальній мережі «Facebook» на прикладі Євромайдану 2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2014/internet-dyskurs/>. — Назва з екрану.
  13. *Недавня О.* Спроба першого релігієзнавчого аналізу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/54976/. — Назва з екрану.
  14. *Наріжна В.* Євромайдан у текстах [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://krutyka.com/ua/articles/evromaydan-u-tekstakh>. — Назва з екрану.
  15. Відеоконференція про Євромайдан [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukma.edu.ua/index.php/podiji/icalrepeat.detail/2014/06/26/602/>. — Назва з екрану.
  16. *Галушко К., Зорба Н.* «Українська Facebook-революція?» Соціологічне дослідження «Соціальні мережі на тлі Євромайдану» (листопад—грудень 2013 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://historians.in.ua/index.php/doslidzhennya/1162-kyrylo-halushko-nataliia-zorba/>. — Назва з екрану.
  17. *Зіневич Н., Потапенко С.* Семінар «Євромайдан як культурний феномен руху протесту: джерела, методи, перспективи дослідження»: післямова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://archeos.org.ua/?p=3245/>. — Назва з екрану.
  18. *Barberá P., Metzger M.* How Ukrainian protestors are using Twitter and Facebook [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2013/12/04/strategic-use-of-facebook-and-twitter-in-ukrainian-protests/>. — Назва з екрану.

19. Рекламисти підготували ролик про українську цифрову революцію [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/33780>. — Назва з екрану.
20. Саваневський М. #Євромайдан: українська цифрова революція та останній шанс аналоговим політикам стати цифровими [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://watcher.com.ua/2013/11/29/uevromaydan/>. — Назва з екрану.
21. Ключко Т. «Євромайдан» визнали словом року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://espreso.tv/new/2013/12/27/uevromaydan_vyznaly_slovom_roku/. — Назва з екрану.
22. Саваневський М. Вказ. пр.
23. Дорош М. Як революційні події міняли аудиторію медіа сайтів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/28980>. — Назва з екрану.
24. Набитович І. Ор. cit. — Р. 296.
25. Кривітченко О.О. Євромайдан-майдан як біополітичні спільності нового типу, що самоорганізуються [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWLOAD=1&Image_file_name=PDF/Grani_2014_6_14.pdf. — Назва з екрану. — С. 73.
26. Саліженко Ю. Максим Саваневський, Watcher.com.ua: тренди українського Інтернету [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://lab.platfor.ma/maksim-savanevskii/>. — Назва з екрану.
27. Користувачі Facebook і ВКонтакте активно підтримують Євромайдан [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://fakty.ictv.ua/ua/index/read-news/id/1502805>. — Назва з екрану.
28. Галушко К., Зорба Н. Вказ. пр.
29. Ільїн Ю. Маятник вниманія [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://www.computerra.ru/features/243301>. — Загл. с экрана.
30. Інтернет, соціальні мережі зводять нанівець всі спроби замовчувати події в Україні (результати експертного опитування щодо інформування про події на Євромайдані) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.aup.com.ua/?cat=main&subcat=Evromaydan>. — Назва з екрану.
31. Ганжа Л. Фейсбук-сторінка «Євромайдан»: Оперативніше за інформгентства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://redactor.in.ua/ru/actual/5981.Feysbukstorinka_Evromaydan_Operativnisha/. — Назва з екрану.
32. Вийшла друком книга пам'яті «Небесна сотня» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cultprostir.com.ua/uk/news-single/viyshla-drukom-kniga-pam'yati-Nebesna-sotnya>. — Назва з екрану.
33. Український жіночий фонд видав збірку інтерв'ю «Майдан. Жіноча справа» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/31511>. — Назва з екрану.
34. Набитович І. Ор. cit. — Р. 298.
35. Христина Бердинських: «"Слюди" — це мій щоденник, і точно не кампанія в соціальних медіа» [розмова з авторкою резонансного проекту Христіною Бердинських / підгот. Олена Коркодим] // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/profesija/2014-05-15/93630>. — Назва з екрану.
36. Девда Ю. «Слюди» — більше, ніж просто щоденник... [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://svitdlatebe.blogspot.com/2014/07/blog-post_19.html. — Назва з екрану.
37. Там само.
38. Христина Бердинських презентувала свою книгу «Слюди. Теплі історії з Майдану» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/kontekst/2014-07-03/95359>. — Назва з екрану.
39. Чернокондратенко М. Феномен Євромайдану у медіа [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ua.ejo-online.eu/1583/>. — Назва з екрану.
40. Гундорова Т. Майдан як симптом: травма, рана і крипта [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://krytyka.com.ua/community/blogs/maydan-yak-symptom-travma-rana-i-krypta>. — Назва з екрану.

41. *Юркова О.* Фейсбук як новий тип історичного джерела: спроба характеристики та практичні завдання архівування документів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?litera&id=9581&navStart=1>. — Назва з екрану.
42. *Тім Бернерс-Лі.* Заснування Павутини: з чого починалася і до чого прийде Всесвітня мережа. — К., 2007. — С. 39.
43. *Шевченко В.* Функціональність візуального контенту в міжкультурній комунікації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/nz_ij/nz_ij_2013_53.pdf. — Назва з екрану.
44. «День» підготував візуальну хроніку «Револуція гідності» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/31220>. — Назва з екрану.
45. Компанія «GUTENBERGZ» презентувала мультимедійний проект «Євромайдан. Хроніка відчуттів» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/34005>. — Назва з екрану.
46. Створено сайт, що фіксує хроніки Євромайдану в Києві для історії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/internet/2013-12-16/88520>. — Назва з екрану.
47. Twitter візуалізував усі записи світу із хештегом #euromaidan [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/27149>. — Назва з екрану.
48. The Exceptional & The Everyday: 144 Hours in Kiev [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.the-everyday.net/p/the-extraordinary-and-everyday.html>. — Назва з екрану.
49. Там само.
50. В Україні створюють архів усної історії Євромайдану [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/short/2014/09/27/144911/>. — Назва з екрану.
51. Півтисячі годин спогадів про ЄвроМайдан стануть частиною архіву Майдану [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/news/pivtisyachi-godin-spogadiv/>. — Назва з екрану.
52. Історики фіксуватимуть живі голоси Євромайдану [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://archeos.org.ua/?p=1879>. — Назва з екрану.
53. Українців діаспори просять долучитися до створення архіву Євромайдану [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrgazeta.eu/diaspora/diaspora-ukrajiny/14113/>. — Назва з екрану.
54. *Юркова О.* Вказ. пр.
55. *Миргородский А., Савицкая А.* Фантомная боль #maidan. Публицистика. — К., 2014. — С. 2.
56. Оксана Забужко завершила роботу над книгою про події в Україні останніх місяців [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/kontekst/2014-08-12/96886>. — Назва з екрану.
57. Вийшла перша книга-дослідження феномену Євромайдану [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.oschadnybank.com/ua/press-service/news/3018195/>. — Назва з екрану.
58. *Почепцов Г.* Від Facebook'у і гламуру до Wiki-Leaks: медіа комунікації / Г. Почепцов. — К., 2012. — С. 79.

FACEBOOK ЯК НОВИЙ ТИП ІСТОРИЧНОГО ДЖЕРЕЛА: СПРОБА ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ АРХІВУВАННЯ ДОКУМЕНТІВ¹

У березні 2012 р. я завела аккаунт у соціальній мережі Facebook. До реєстрації мене спонукала дискусія, що розгорнулась саме у Facebook навколо виступу у Києві німецького дослідника Г. Россолінського-Лібе із лекцією про Степана Бандеру, а ознайомитись із перебігом дискусії та взяти в ній участь могли лише ті, хто мав обліковий запис. Відтоді я стала учасником кількох професійних Facebook-груп, де час від часу брала участь в обговоренні різнопланових текстів фахових істориків та літературознавців, книг та цікавих мені проблемних питань, публікувала (на своїй сторінці та на сторінках цих груп) оголошення про конференції, семінари, стипендії, а подекуди і свої роздуми та, відповідно, отримувала інформацію про події, що відбувались в Україні і закордоном. Я вважала Facebook загалом непоганим майданчиком для обміну інформацією та думками у професійному колі, і саме в цій якості ця мережа мене вповні влаштувала.

Із листопаду 2013 р. ситуація докорінно змінилась. В Україні із початком Революції Гідності час пришвидшився, а частотність подій у деякі дні просто почала зашкалювати, і все це знайшло відображення у стрічці новин у Facebook (далі вживатиму загальноприйняте скорочення — FB). Так FB із звичної соціальної мережі перетворився на інтерактивного пропагандиста, агітатора та організатора мас, а для мене як для історика став ще й дуже специфічним й досі невідомим історичним джерелом. Особливо це стало помітним після 19 січня 2014 р., коли запалали шини на Грушевського.

Тоді, наприкінці січня 2014 р., я написала статус (тобто текст на своїй FB-сторінці), де звернула увагу саме на цю особливість Facebook. Дозволю собі автоцитування:

«З антропології академічного життя у добу Майдану. Серія 3. Професійне.

Ми на багато речей та подій дивимось через призму своєї професії. Я, приміром, як професійний історик із спеціалізацією на історії України 20-го століття зараз буквально захлинаюсь від історичних аналогій між тим, що відбувається, та тим, що було в історії нашої країни у минулому столітті. Відчуття дежа-вю практично постійне. За FB-статусами бачу, що і деякі колеги мають ті самі проблеми. Очевидно, що наша професійна підготовка кидає нам специфічні виклики. Чи побачимо ми їх? Чи зможемо на них достойно відповісти?

Дорогі друзі-колеги-історики, чи помітили ви, що FB наразі є не лише соціальною мережею із функцією колективного пропагандиста-агітатора-організатора мас, але для нас, професійних істориків, є ще й новим, не-

баченим досі історичним джерелом? (Про Вконтанте та Однокласників не писатиму, бо я в тих пісочницях не граюсь).

Дивіться: завдяки насиченості інформаційних повідомлень у FB та статусів різного наповнення ми можемо мати не лише найпростіше — фіксацію подій та їх хронологію, спостерігати за розвитком подій у часі, але й збирати щоденникові записи, спогади, фото- та відео- матеріали, перекази, анекдоти, художні твори і т.д. і т.п. Значення FB зростає і через практично повну відсутність у наш час епістолярних джерел (вірніше, епістолярій є — це мейли, але вони зазвичай не фіксуються). FB-стрічка дає також можливість аналізу мережових зв'язків, швидкості розповсюдження інформації та її підтримки/несприйняття (див. коментарі до тих чи тих новин/повідомлень/статусів/фото) і багато-багато іншого, усвідомлення чого прийде трохи пізніше.

Тобто маємо справді унікальне і специфічне історичне джерело, що поєднало у собі практично всі типи раніше відомих нам історичних джерел (письмові, кіно-фото-фоно-документи, етнографічні, лінгвістичні та ін.). Головне — не загубити його, збираймо/фіксуймо якнайбільше»².

На той час мені здавалось, що така концентрація новин / спогадів / фото у FB матиме обмежений у часі характер — лише кілька місяців, і, отже, треба «схопити» якнайбільше інформації саме зараз, буквально сьогодні та завтра, бо потім інтенсивність подій спаде, і соціальна мережа (власне, її український сегмент, що нас найбільше цікавить) повернеться до свого традиційного стану «принагідного інформування» у «клубах по інтересах» й до звичних «котиків» і «селфі». Наразі бачу, що я помилилась: Facebook далі приносить нам неймовірну кількість надзвичайно цікавої та важливої інформації щоденно і щогодинно, і поглиблене вивчення FB саме під цим кутом зору видається дуже актуальним.

Логічно, що теза про Facebook саме як про історичне джерело (на відміну від вже сформульованих /і таких, що вже активно розробляються/ політологічних та соціологічних тем про роль соціальних мереж та їх вплив) вимагає пошуку відповідей передусім на три основні традиційні (і взаємопов'язані) архівознавчо-джерелознавчі питання. Коротко їх можна окреслити так: а) що це за джерело, б) якою є методика його опрацювання та, власне, в) як це джерело, що має властивість змінюватись та зникати, зафіксувати /заархівувати та як його описати.

Стисло зупинюсь на цій тріаді — джерело — методика — архівація.

* * *

Історики добре знають, що існують численні класифікаційні схеми історичних джерел — за типами, видами, підвидами, принципами і т. п. Не заглиблюючись у добре відомі нам ґрунтовні класифікаційні схеми М. Тіхомірова, Л. Пушкарьова, І. Ковальченка, В. Стрельського³ та інших, зазначу, що до FB як до історичного джерела можливо прикласти практично всі з них.

Справді, статуси (або ж пости) FB-користувачів дають нам писемні джерела, лінгвістичні записи, зображальні джерела, фотодокументи, кінодокументи, фонодокументи, етнографічні джерела, обрядовий фольклор, etc. — практично все, ну хіба що крім речових джерел, тобто таких, які неможливо «помацати».

У свою чергу, представлені писемні джерела також є дуже різноманітними. Зокрема, у FB ми бачимо джерела картографічні (карти і плани), статистичні, актові, канцелярські, особисті (наголошу тут на листах, щоденниках та мемуарах, вартість яких у наш час практично повної відсутності рукописного епістолярію важко переоцінити), художні, наукові, історичні.

Далі можна класифікувати за походженням, за ступенем підробки (для FB це також дуже актуально; якщо користуватись запропонованою В. Стрельським схемою, то можемо виділяти справжні, підроблені та фальсифіковані джерела), за кількістю (масові та одиничні), за місцем зберігання /розташування (на сторінці окремого FB-користувача чи у FB-групі). Можемо також розподілити джерела за просторово-географічним або ж за хронологічно-територіальним принципами і т. д. Як бачимо, можливості класифікації цього історичного джерела виглядають безмежними.

Ця багатоплановість FB, його багатовимірність і навіть багатоповерховість (зважаючи на наявність коментарів та коментарів на коментарі; доступність опції поширення й подальшого коментування /обговорення тощо) робить дане джерело справді унікальним. Звісно, ця унікальність стала можливою завдяки визначальній ознаці цього джерела як електронного (або ж *е-джерела*).

Тут треба мати на увазі, що історики за замовчуванням звикли звужувати поняття *е-джерела*, називаючи так далеко не все, що оприлюднено в Інтернеті. Зазвичай до електронних архівів (*е-архівів*), електронних баз (*е-баз*) та електронних бібліотек (*е-бібліотек*) потрапляють оцифровані та викладені в Інтернет копії з паперових (або фото-, фоно- чи відео-) носіїв різного гатунку і, власне, саме ці дані називають «е-джерелами». Приміром, у розділ «е-Джерела» на веб-порталі Інституту історії України НАНУ⁴ виділений електронний корпус публікацій документів і пам'яток (тобто *оцифровані* найрізноманітніші *писемні* пам'ятки, каталоги пам'яток, збірники документів та матеріалів й подібне). Публікації в е-журналах чи на веб-сайтах цілком справедливо відносяться до бібліографії та не розглядаються як е-джерела, попри зафіксовану адресу сторінки в Інтернеті (URL) і дату звернення.

На жаль, спеціальні установи, скеровані на розв'язання проблеми *е-джерела*, також поки що не можуть похвалитись відповідями на ключові питання — а що, власне, ми можемо вважати е-джерелом та як з ним працювати? Центральний державний електронний архів України (ЦДЕА України) був створений у 2007 р. і зосередив свою роботу (принаймні, як можна зрозуміти із оприлюднених даних на його офіційному сайті⁵) передусім на прикладних управлінських проблемах (електронні документи та електронний документо-

обіг, електронний цифровий підпис). Втім, попри задекларовані завдання, ЦДДА України не пропонує широкому загалу розробленої прикладної методики опрацювання *e-джерел*, їх обліку, описування та зберігання (означення *e-джерела* на сайті мені знайти не вдалось). І хоча, як там зазначено, «Архів проявляє зацікавленість у зберіганні електронних інформаційних ресурсів, зокрема веб-сайтів та баз даних, створенні архівних колекцій, тематичних зібрань», розділ сайту «Фонди Архіву» виглядає вкрай непереконливо, до того ж на сайті «державного (!) електронного (!!) архіву» немає відкритого доступу не лише до фондів, а навіть і до їх описів⁶. Розділ «Виставки онлайн» представлений 9-ма добірками компілятивного характеру, що подібні до електронної бібліотеки, а не е-архіву⁷. Методика збереження електронних документів на сайті також відсутня, і невідомо, чи вона розроблялась.

Таким чином, вводячи в науковий обіг поняття про Facebook як про *e-джерело*, ми практично «розширюємо» традиційне для істориків означення і самого *e-джерела*, і джерелознавчу вагу ФВ. Його детальний опис та типологізація /класифікація — завдання на майбутнє.

* * *

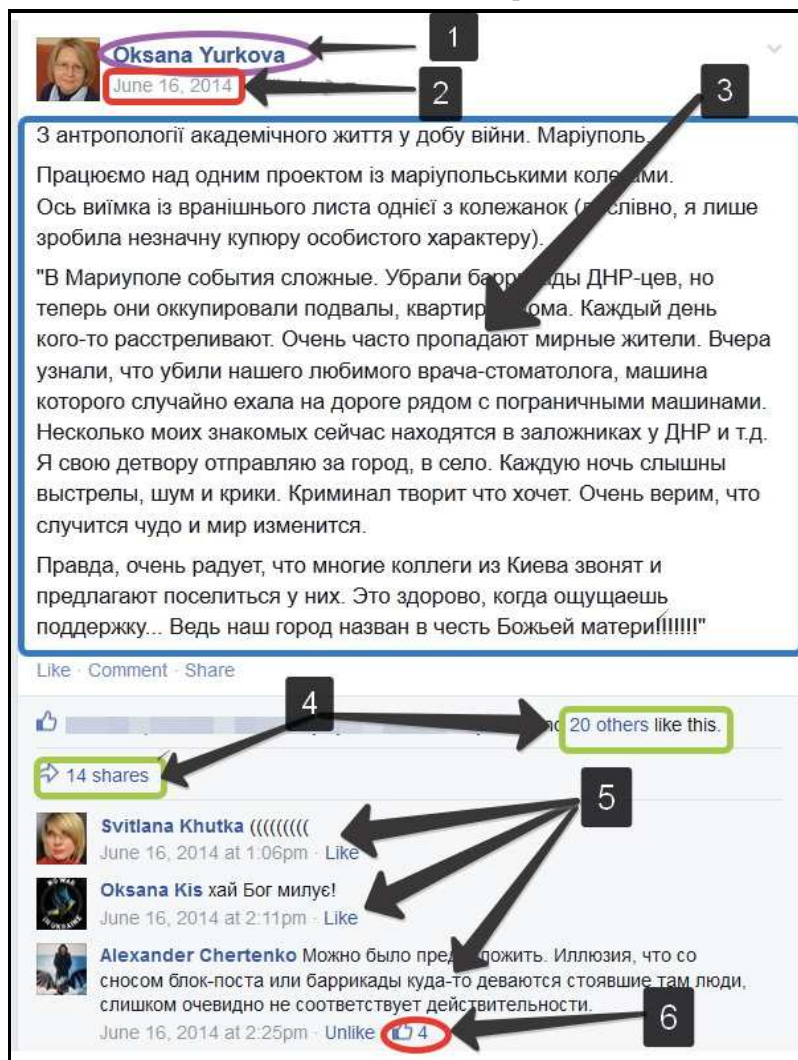
Зрозуміти, що ми, професійні історики, можемо «взяти» із цього джерела, дозволяє аналіз структури ФВ (сюди відносимо персональні статуси — групи — структуру статусів та груп) та тип інформації.

Для прикладу наведу скріншоти (тобто знімки з екрана) кількох своїх ФВ-статусів (пам'ятаючи про авторське право та захист персональних даних, навожу скріншоти лише власних статусів, які є публічними, коментарів моїх ФВ-друзів, які дали згоду на публікацію, а також скріншоти статусів осіб, які позначені у ФВ як «публічні особи». В інших випадках аватарки та імена затоновані).

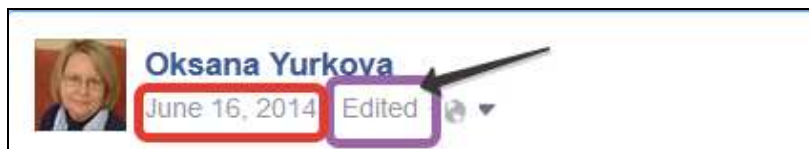
Як бачимо на скріншоті типового ФВ-статусу (див. Мал. 1), лише «з поверхні» ми можемо «зняти» одразу шість шарів інформації — (1) — ім'я дописувача, (2) — дату публікації, (3) — сам текст, (4) інформацію про поширення статусу та його сприйняття (кількість «лайків», коментарів та поширень на час зняття скріншоту), (5) — реакцію на цей текст (у коментарях), (6) — сприйняття коментарів у вигляді «лайків» того чи іншого коментаря.

Інформація про редагування тексту, що відзначена поряд із часом публікації статусу (див. Мал.2, позначка «Edited»), часто-густо фіксує лише виправлення автором граматичних/стилістичних помилок. Разом з тим її варто брати до уваги у випадку, коли автор (здебільшого — публічна особа) намагається приховати або змінити важливу інформацію. Доказом подібних змін слугуватимуть кілька скріншотів одного й того самого статусу, зроблених через певні хронологічні відрізки.

Малюнок 1. Скріншот типового FB-статусу

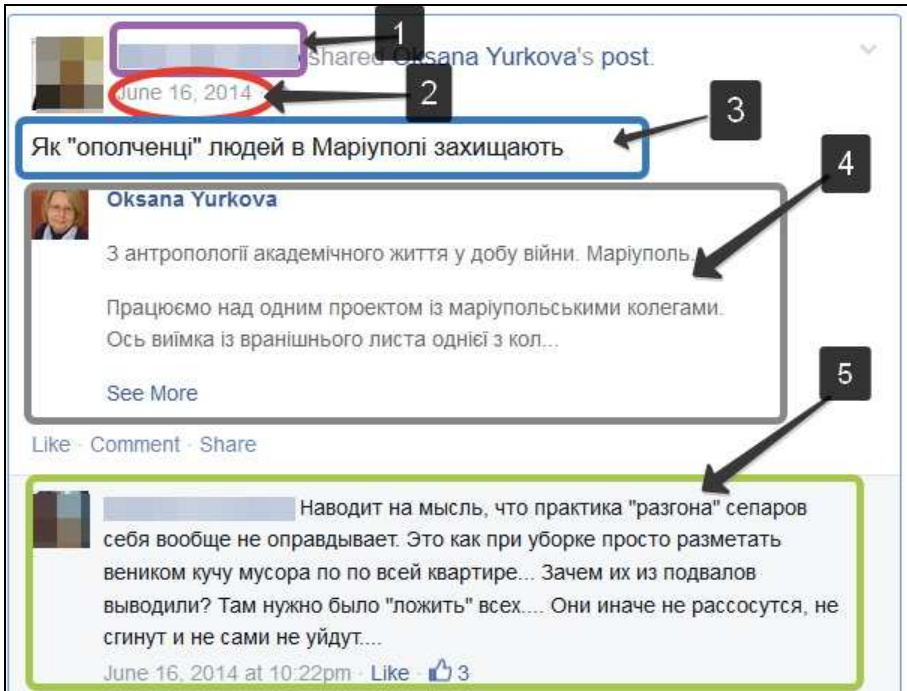
Малюнок 2. Скріншот із позначенням редагування тексту

З «непрямої» інформації, отриманої нами із скріншоту на мал.1, є мова тексту та мова коментарів.

Якщо рухатись далі, то виходимо на обговорення цього тексту у наступних поширеннях. Зафіксувавши, згідно мал.1, що текст був поширений 14 разів, за необхідності робимо скріншоти цих поширень.

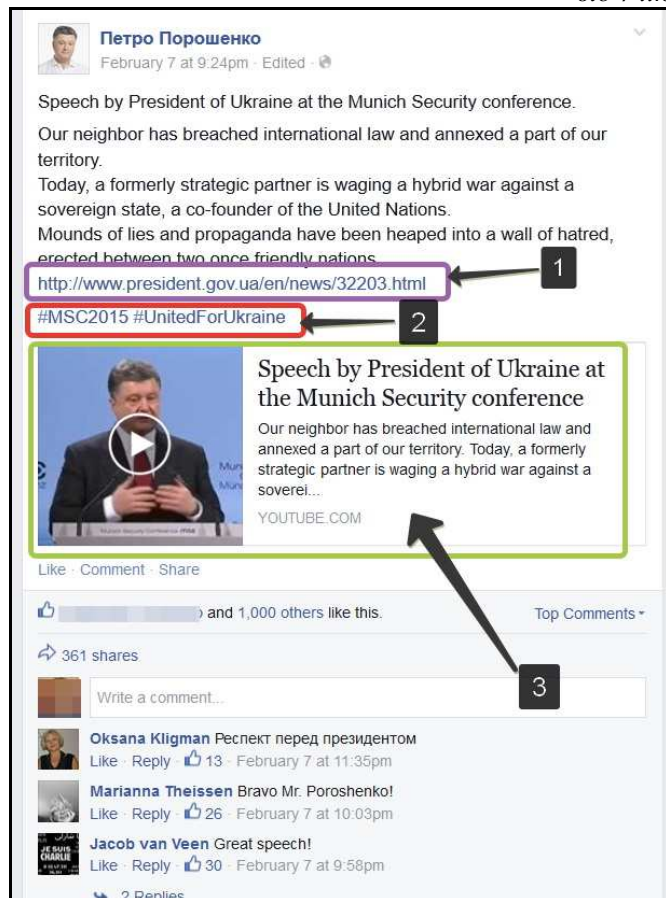
Малюнок 3. Скріншот поширеного у статусу (в даному випадку — скріншот поширення мого статусу з мал.1)

На даному скріншоті фактично представлена інформація тих же рівнів — хто (1) і коли (2) поширив інформацію, текст коментаря під час поширення інформації (3), сама поширена інформація (4), реакція на коментар та на інформацію (5), але до нашого аналізу ми вже можемо залучити значно більше тексту (позиції 3 та 5).

Типи інформації можуть змінюватись в залежності від контенту, що видно на мал. 4:

Малюнок 4. Скріншот статусу Президента Петра Порошенка від 7 лютого 2015 р.

З цього скріншоту крім вже зазначених даних (я їх тут не позначала) отримуємо лінк на новину на офіційному веб-сайті (1), хештеги (2) та відео (3).

Надалі за необхідності можемо «заглибитись» у аналіз текстів активних FB-дописувачів, дописів у FB-спільнотах (відкритих, закритих і секретних групах) і т.д.

Загалом поле для аналізу також виглядає безкрайнім: за умови фахового застосування принципів наукової критики історичних джерел можна не лише вибірувати зафіксовані у е-форматі звичні нам типи (види) історичних джерел, але й виявляти мережеві зв'язки, досліджувати історію формування громадських ініціатив та організацій, швидкість розповсюдження інформації та ідей, її/їх підтримку / розвитку / неприйняття / заперечення тощо. На вищих щаблях вийдемо на аналіз впливу влади на суспільство і, навпаки, зможемо прослідкувати тиск суспільства на владу; зрештою, все залежить від мети та завдань дослідника і його фаховості.

* * *

Безперечно, характеристика ФВ як *історичного е-джерела*, його типологізація / класифікація, методика збору інформації та її опрацювання є актуальними завданнями. Проте чи не найважливішим на сьогодні є фіксація, збирання та архівація цього нового джерела, що має схильність до зникання / знищення / самознищення. Без перебільшення, це є справжнім викликом для архівознавства та польової археографії — адже якщо, умовно кажучи, «сьогодні і зараз» не збережемо дані, то надалі не буде що класифікувати та аналізувати.

Для початку складемо перелік тих даних, які ми маємо зберегти. Отже, нас як професійних істориків цікавлять: а) тексти (а також фото / аудіо / відео й т.п.) — тобто ті типи традиційних джерел, якими ми звикли оперувати, б) автори текстів (фото і так далі), в) дати створення текстів (фото і т. д.), г) лінки на ці тексти (фото і т.д.) — для коректних посилань, д) коментарі (пам'ятаймо, що не лише деякі ФВ-дописувачі знищують свої тексти, але й деякі коментатори свої зауваги витирають, тому фіксація їх вкрай цінна). Це — основні найважливіші дані.

Бажаним також є збереження зовнішнього вигляду е-джерела: тобто хотілося б «на виході» отримати те ж саме зображення, що маємо на екрані монітора. З одного боку, це полегшує подальшу працю із джерелом, а з іншого — свідчить про повне збереження візуальної інформації.

Впродовж року збирання і опрацювання матеріалів із Facebook (лютий 2014 — лютий 2015) я випробувала різні способи фіксації е-інформації, пройшовши шлях від простого копіювання у текстових редакторах та збереження фото та відео у відповідних форматах на жорсткому диску власного ПК до збереження скріншотів у різноманітних хмарних сховищах (cloud storages) та у спеціалізованих ФВ-групах. Наразі найдоцільнішим мені видається такий алгоритм:

1. Починати збирання інформації треба із скріншоту.

Робити його легко і швидко завдяки спеціальній клавіші на клавіатурі «Print Screen» («PrtSc» або «PrtSc/SysRq»). Після натискання на неї все з екрану монітору копіюється у буфер обміну. Потім запускаєте графічний редактор (можна використовувати стандартну програму Paint, я віддаю перевагу ACDSee) та натискаєте одночасно клавіші «Ctrl» та «V». Після появи у вікні програми скріншоту зберігаєте його у потрібному вам форматі та із відповідними назвою та датою у вказаній вами теці як будь-який графічний файл (автоматично записується як .png, втім, ви можете налаштувати збереження у традиційному для вас форматі, приміром, .jpeg).

Ще простіше робити скріншоти із попереднім встановленням та налаштуванням спеціальної програми для скріншотів (їх декілька, кожний може обрати для себе найбільш зручну відповідно до власних потреб та операційної системи ПК⁸). Завдяки такій програмі ви отримуєте можливість вибору області на екрані для скріншоту, редагування, додавання підкреслення/виділення/коментарів тощо, а також відповідає необхідність витратити час на ро-

боту у спеціальному графічному редакторі. До речі, всі наведені у даній статті скріншоти із позначками на них мною зроблені саме у такій програмі.

Із налаштуванням спеціальної теки для автоматичного зберігання скріншотів (найпростіше — у хмарному сховищі, приміром, на Google Drive чи деінде), зберігання файлів-скріншотів займатиме лічені секунди. При натисканні клавіші «Print Screen» скріншот буде автоматично зберігатись у вказаній вами теці, причому назва скріншоту міститиме інформацію про дату та час його отримання аж до секунди, приміром: «2015-02-02 16-51-47 Screenshot.png». Це означатиме, що скріншот зроблений 2 лютого 2015 р. о 16 год. 51 хв. 47 с.

Ця фіксація дати та часу дуже важлива, бо якщо ви робите скріншот у день написання статусу, то на скріншоті отримаєте замість дати інформацію лише про кількість годин від часу публікації (наприклад, 2 hrs, або 5 год., або Yesterday — Див. мал. 5-а та 5-б).

Малюнок 5-а. Скріншот частини поточного статусу

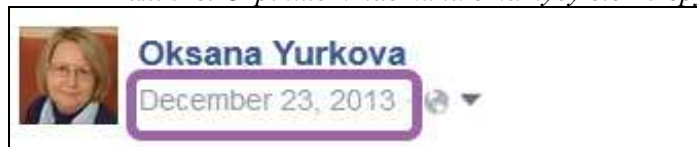
Малюнок 5-б. Скріншот частини поточного статусу

Тому для хронологічної ідентифікації скріншоту зафіксовані у його назві дата та час надзвичайно важливі.

Зауважу, що до останнього часу ФВ через добу після публікації тексту фіксував лише дату його публікації, без зазначення часу (див. мал. 5-в).

Мал. 5-в. Скріншот частини статусу від 23 грудня 2013 р.

Із початку січня 2015 р. FB фіксує не лише дату, а й час публікації посту (мал.5-г), що значно полегшуватиме нашу подальшу роботу. Втім, рік, який ще не минув, тут не зафіксований, тому дата скріншоту залишається так само важливою і необхідною, адже зазвичай ви робитимете скріншоти не минулорічних, а поточних статусів.

Малюнок 5-г. Скріншот частини статусу від 9 лютого 2015 р.

Окремо треба сказати про коректну фіксацію адреси посилання. Найпростіше вийти на посилання через натискання на дату посту (під іменем, виділено на попередніх малюнках). Тоді текст посту відкриється в окремому вікні, що дозволить зручно копіювати як сам пост, так і коментарі під ним (див. мал.б). Якщо ви цього не зробите, то отримаєте неправильну URL-адресу — або адресу вашої FB-сторінки, або сторінки автора посту, або FB-групи.

Малюнок б. Скріншот із фіксацією адреси посилання. Інформація з екрану ПК, що є приватною (налаштування екрану збирача інформації та інформація про нього — аватарка та ім'я FB-користувача), затонована або обрізана.

На цьому скріншоті ми маємо коректну адресу (1), ім'я дописувача (2) та дату посту (3), текст посту — в даному випадку це перепост інформації і малюнка від іншого дописувача (4) та інформацію про вподобання (5) — тобто все, що нам мінімально треба. Плюс додаткові дані фіксує назва файлу із даним скріншотом: 2015-02-01 16-28-28 Скриншот екрана.jpg.

Якщо текст посту довгий або коментарів більше, ніж ви можете побачити на екрані, то доцільно робити кілька послідовних скріншотів, гортаючи сторінку за допомогою клавіші «PageDown». Сильно зменшувати тексти не бажано, бо інакше виникатимуть труднощі при читанні та подальшій праці із збереженими таким чином даними.

Під час виготовлення скріншотів варто також звертати увагу на скорочення текстів, що практикується у FB (це добре видно на мал. 7-а). Аби уникнути небажаного «обрізання» текстів, треба попередньо натиснути на всі позначки «See More» (див. мал. 7-б)

Малюнок 7-а. Скріншот коментарів із нерозкритими текстами

Малюнок 7-б. Скріншот тих самих коментарів після їх розкриття

2. Наступний і дуже важливий етап — це збереження файлів-скріншотів.

Систему зберігання можна організувати або на жорстких дисках власних комп'ютерів, або ж на різних «хмарних сервісах». Розміри файлів-скріншотів зазвичай невеликі (в середньому десь 300 КБ), але якщо ви робите таких скріншотів багато, то можете геть «забити» жорсткий диск свого комп'ютера. Так, лише за місяць (з 19 лютого до 19 березня 2014 р.) я, роблячи в середньому десь до 150 скріншотів на день, завантажила диск на 10 ГБ. Тому тимчасове збереження скріншотів на різних «хмарних сервісах» видається дуже бажаним.

Якщо зовсім немає або часу на виготовлення скріншотів, або місця для їх зберігання, доцільно використовувати таку опцію Facebook як «FB-група», куди під час перегляду FB-стрічки легко «перепощувати» необхідні вам матеріали або ж навіть ті самі скріншоти. Група створюється дуже швидко, відповідно до шаблону. Facebook пропонує вибір із трьох типів груп — «відкрити», «закрити» та «секретну», різниця між ними полягає в опціях доступу до текстів. Для унеможливлення захаращування групи невідповідними статусами неперевіреними /незнайомими FB-користувачами для дослідних цілей /збирання FB-джерел краще організувати «закрити» чи навіть «секретну» групу (в останній має бути мінімум 2 учасники). Групи краще формувати за тематичним принципом.

На даний час можна стверджувати, що зберігати тексти у групах значно краще, ніж у стрічці власного аккаунту. Знайти тексти також простіше, бо у групах працює простий пошук, на відміну від стрічки персонального аккаунта, де пошук виконується механічно, згідно дати написання тексту.

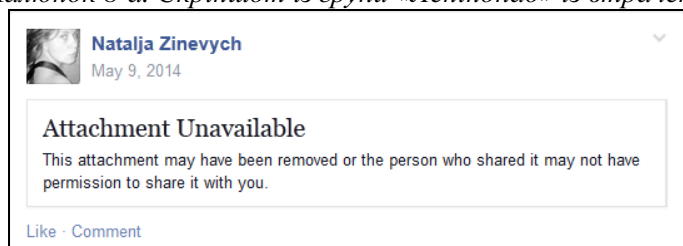
Особливості збереження матеріалів у групі я проілюструю на прикладі закритої FB-групи «Ленінопад» (<https://www.facebook.com/groups/612017065534833/>), що була створена істориком та джерелознавцем Наталією Зіневич (@Natalja Zinevych, аккаунт https://www.facebook.com/natalja.zinevych?fref=ts&ref=br_tf) 21 лютого 2014 р. (саме тоді «ленінопад» перейшов в активну фазу).

Як видно із назви, метою групи став збір інформації про знесення пам'ятників Леніну та реакція різних людей та спільнот на ці дії. Група ця достатньо велика (через рік існування вона налічує більше 350 осіб), проте активними дописувачами є приблизно 15 дослідників. Особливістю групи є те, що всі дописи Н. Зіневич як адміністратор «затверджує», що робить неможливим дублювання матеріалів та розміщення невідповідного контенту.

Основними матеріалами, що збереглися завдяки групі, є посилання на матеріали про знесення пам'ятників Леніну (лінки на статті та дописи в різних електронних та друкованих ЗМІ, відео та фото, а також FB-статуси із текстами, відео та фото). Зараз, через рік, зібрані матеріали вже можуть бути предметом дослідження у комплексі. Відзначу, що завдяки групі завдання збереження тематичних джерел виконано якнайкраще. Зрештою, група активно функціонує, матеріали і далі надходять.

Під час збереження даних у ФВ-групі необхідно пам'ятати, що оригінальні ФВ-статуси можуть бути вилучені або самим автором, або адміністрацією Facebook, або ж допис буде переведений із «публічного» у «приватний», і тоді інформація буде втрачена. У такому випадку без вчасного збереження даних інформація виглядатиме таким чином (див. мал. 8-а)

Малюнок 8-а. Скріншот із групи «Ленінопад» із втраченими даними

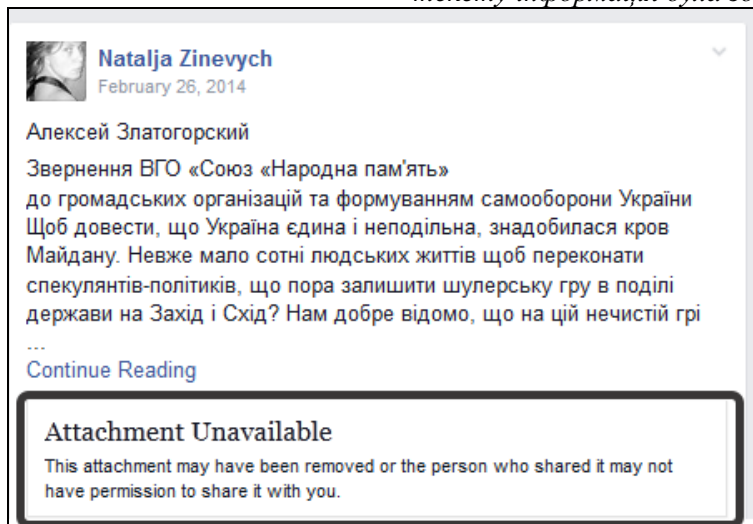

Для збереження інформації бажано копіювати текст (див. мал. 8-б та 8-в) або — в ідеалі — робити його скріншот та вставляти як фотографію. Також треба мати на увазі, що просте «перепощування» матеріалів із іншим посиланням веде до втрати авторського тексту, тому його також доцільно копіювати/або робити скріншот.

Малюнок 8-б. Скріншот із скопійованим статусом

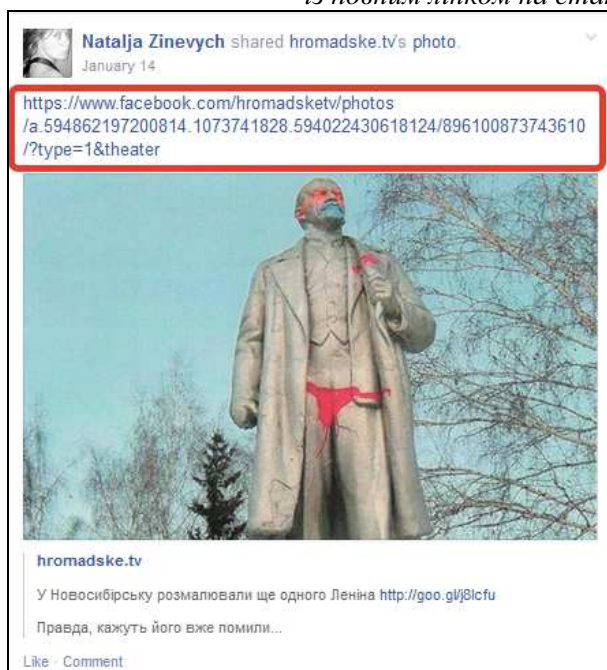

Малюнок 8-в. Скріншот. Ось тут завдяки копіюванню тексту інформація була збережена:

Для збереження інформації можна використовувати і розміщення адреси посту (див. мал. 8-г).

Малюнок 8-г. Скріншот із групи «Ленінопад» із повним лінком на статус у Facebook.

Однією із форм збереження даних є доповнення основного посту інформацією у коментарях (див. мал. 8-г).

Малюнок 8-г. Скріншот із додатковою інформацією у коментарях

Natalja Zinevych shared The Day Newspaper's photo.
January 11

довгоочікуване дійство. Славянськ

СЛАВЯНСК @Sloviansk · 52 хв
Первые фото с митинга за демонтаж Ленина в Славянске
<pic.twitter.com/jQeDWNu0LE>

Like · Comment

Ирина Преловская, Яна Примаченко, Nadia Khalak and 4 others like this.

Natalja Zinevych <https://www.facebook.com/hromadsketv/posts/894981457188885>
January 11 at 7:27pm · Like

Natalja Zinevych <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26787819.html>

У Слов'янську хочуть демонтувати Леніна, та його врятував один пенсіонер
Близько 100 мешканців міста Слов'янська в...
RADIOSSVOBODA.ORG

January 12 at 8:23pm · Like

Natalja Zinevych <https://www.facebook.com/nemiza111/posts/10152805742518148>

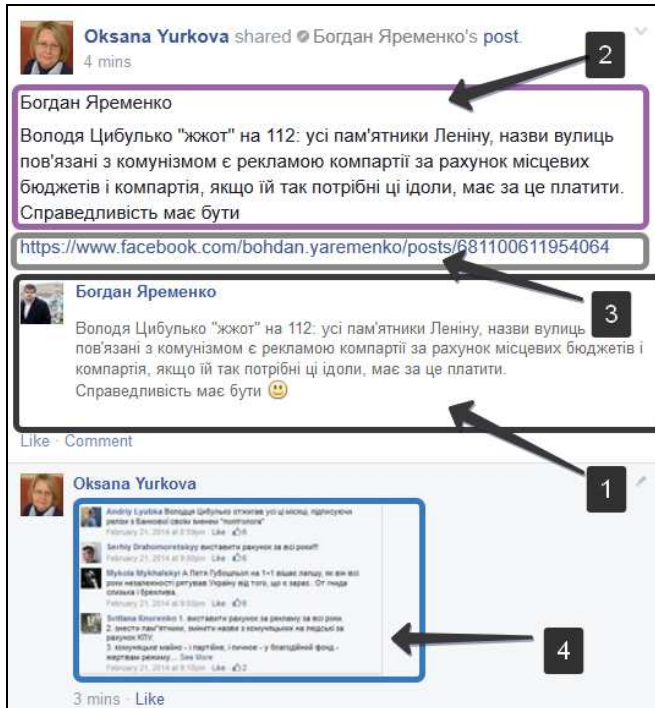
Nataliya Zubar
Вчора в Слов'янську була представницька делегація однієї дружньої зарубіжної країни аж до посла. Народ скучувався зустрічати делегацію на вході в міськраду раз...
See More

January 18 at 10:00pm · Like

Natalja Zinevych <https://www.facebook.com/hromadsketv/posts/898880890132275>
January 18 at 11:01pm · Like

Ідеальним варіантом збереження даних у групі наразі видається копіювання даних за таким алгоритмом: перепощування матеріалу (1), копіювання (скріншот) тексту (2), збереження лінку із повною адресою (3), розміщення додаткової інформації по темі у коментарях (4) (див. мал. 8-д).

Малюнок 8-д. Скріншот повноформатного збереження даних у групі. У коментарі тут винесено скопійоване у вигляді скріншоту обговорення збереженого статусу.

3. Фото/аудіо/відео із Facebook доречно копіювати у повному розмірі та зберігати на жорсткому диску комп'ютера або на хмарних сховищах.

4. Необов'язковою, але бажаною є опція сортування зібраного матеріалу. Систематизувати джерела можливо за датою створення (найпростіше) або ж за тематикою, яка вас цікавить, за автором, групою тощо. Створювати «теки» та «бази даних» скріншотів доцільно одразу, щоб не заплутатись.

5. Для оформлення наукового бібліографічного посилання на зібраний матеріал можна комбінувати традиційний тип посилання на писемне джерело (хто, де і коли написав) та посилання на електронне джерело. Приміром, посилання на мій перший статус про ФВ як історичне джерело виглядатиме так:

Запис на персональній сторінці FB-користувача @Oksana Yurkova від 26 січня 2014 р. Режим доступу: <https://www.facebook.com/oksana.yurkova/posts/438501012946763> (дата останнього звернення 05.02.2015).

б. Відкритим (принаймні, для мене) залишається питання «розвіртуалізації» зібраного матеріалу. На даний момент я бачу дві опції подібної «розвіртуалізації».

З одного боку, у добу електронних джерел нормально зберігати тематичні добірки скріншотів на певному архівно-джерелознавчому веб-порталі із різним ступенем доступу до матеріалів. Разом з тим це вимагає певного технічного супроводу, зокрема, створення спеціального програмного забезпечення та обробки (систематизації) скріншотів.

З іншого боку, для забезпечення високого рівня збереженості можливо робити роздруковки скріншотів у читабельному розмірі та зберігати їх в традиційному паперовому архіві (попервах — у власному архіві, потім бажано було б залучити до цієї справи поважні інституції).

Наразі я особисто зберігаю матеріали в електронному вигляді. Доцільність роздруковок у час, коли всі паперові документи, навпаки, оцифровуються, потребує додаткового обговорення.

Наведені рекомендації, певна річ, попередні, і потребують подальшої детальної розробки.

* * *

Насамкінець — кілька пропозицій-зауваг термінологічного плану.

Із зверненням нашої пильної професійної уваги до Інтернету як до великого *e-поля*, де виникають, існують та зникають різнопланові *e-джерела*, думаю, що доцільно запровадити і нові спеціальні студії: *e-архівознавство*, *e-археографія*, *e-джерелознавство*. Подальші практичні студії мають тривати.

---

1. Дана стаття є суттєво переробленим та розширеним викладом мого однойменного блогу, опублікованого у липні 2014 р. на веб-порталі Інституту історії України НАН України у розділі «Історична публіцистика — Блоги» (режим доступу: <http://www.history.org.ua/?litera&id=9581&navStart=1>) (дата останнього звернення 05.02.2015).

Блог, у свою чергу, був доопрацьованим викладом мого повідомлення, що я виголосила на міжнародному науково-практичному семінарі «Євромайдан як культурний феномен руху протесту: джерела, методи, перспективи дослідження». Семінар був проведений 14 березня 2014 р. в Інституті української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Див. <http://archeos.org.ua/?p=3245> (дата останнього звернення 05.02.2015).

2. Запис на персональній сторінці FB-користувача @Oksana Yurkova від 26 січня 2014 р. Режим доступу: <https://www.facebook.com/oksana.yurkova/posts/438501012946763> (дата останнього звернення 05.02.2015).

3. Детальний порівняльний огляд див. *Богдашина О.М.* Джерелознавство історії України: теорія, методика, історія. — Харків, 2005. — 192 с.

4. Режим доступу: http://www.history.org.ua/?litera&getFromProject=_edz_ (дата останнього звернення 05.02.2015).

5. Режим доступу: <http://tsdea.archives.gov.ua/ua/> (дата останнього звернення 05.02.2015).

6. Режим доступу: <http://tsdea.archives.gov.ua/ua/?page=fund> (дата останнього звернення 05.02.2015).

7. Режим доступу: http://tsdea.archives.gov.ua/ua/?page=sections_ (дата останнього звернення 05.02.2015).

8. Для швидкого та зручного створення, редагування та збереження знімків екрану комп'ютера написані, зокрема, програми: FastStone Image Viewer, UVScreenCamera, Clip2Net, FastStone Capture, PicPick, IrfanView, Screenshot Captor, EasyCapture, DuckCapture, QIP Shot та багато інших. Їх легко знайти за запитом «Програма для збереження скріншотів».

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОНЛАЙНОВИХ ДЖЕРЕЛ НА ПРИКЛАДІ FACEBOOK-СТОРІНКИ «ЄВРОМАЙДАН» (ЛИСТОПАД 2013 — ТРАВЕНЬ 2014 рр.)

Онлайн соціальні мережі, зокрема Facebook, давно стали об'єктом досліджень науковців з різних дисциплін. Коло дослідницьких інтересів складно описати в одному реченні. Економістів цікавить питання довіри при здійсненні онлайн транзакцій¹; соціальних психологів цікавлять питання самопрезентації² та проявів головних рис особистості в онлайн комунікації^{3,4,5,6,7,8,9}; соціологи досліджують питання смаків, сегрегації, утворення соціального капіталу^{10,11,12,13}; політологи вивчають онлайн активізм^{14,15}.

Відкритим питанням залишається вивчення онлайн соціальних мереж істориками. Нещодавно розпочата дискусія серед українських істориків пригорнула увагу до онлайн мережі Facebook, що може виступати унікальним історичним джерелом¹⁶. Метою даної публікації є висвітлення можливостей дослідження цього джерела. В тексті будуть продемонстровані різні методики аналізу даних, такі як аналіз статистики основних індикаторів комунікації, контент-аналіз записів і коментарів, а також мережевий аналіз. Слід зауважити, що в тексті не будуть детально обговорюватись теорія чи методологія мережевого аналізу, а також деталі застосування кожної окремої методики. Висвітлення цих тем потребує окремої публікації. Радше буде загалом проілюстровано широкі можливості аналізу Facebook джерела з метою ознайомлення дослідників, які зацікавлені у вивченні онлайн джерел.

Для демонстрації дослідження Facebook джерел буде проаналізована сторінка спільноти громадян «Євромайдан», що була створена в листопаді 2013 року. В аналізі використано 27458 записів, що були опубліковані у цій спільноті з моменту її створення і до кінця травня 2014 року. Слід зауважити, що в даній публікації акцент робиться на кількісному аналізі, що є більш зручним при дослідженні великих масивів даних. Недоліком кількісного аналізу є усереднення показників та втрата варіації при категоризації даних. Також зауважу, що головна увага цієї публікації буде приділятися аналізу писемних джерел, ігноруючи фото та відео джерела.

Facebook надає багато можливостей передавати інформацію. Мова йде не тільки про типологію інформації (текст, фото, відео, події), але і про організацію комунікації з іншими користувачами (власна стрічка, групи, сторінки, події). Facebook дозволяє створювати власні *групи* та *сторінки*. Цією можливістю часто користуються різноманітні організації, бренди, НГО, політичні партії, спільноти по інтересам. Будь-яка фізична чи юридична особа має можливість створити свою групу чи сторінку і розповсюджувати через неї інформацію з різною метою (інформування, реклама, координація активістів

і, навіть, власна розвага). Facebook групи і сторінки мають принципову відмінність. Групи часто є закритими спільнотами, що створені для чітко окресленої аудиторії (наприклад, Facebook група «Historians.in.ua» створена для істориків). Для того, щоб стати членом групи, користувач має або надіслати заявку адміністратору, або отримати запрошення в групу від адміністратора. Кожен член групи може розміщувати власну інформацію та брати участь в обговореннях. У випадку сторінок відсутній контроль адміністратора для вступу в комунікацію. Будь-яка особа, якій сподобалась певна сторінка (like), автоматично стає читачем цієї сторінки і регулярно отримує оновлення. Інформація на сторінках розміщується адміністраторами сторінки, користувачі Facebook мають можливість лише читати, коментувати цю інформацію та коментарі інших читачів, розміщувати цю інформацію на власній сторінці (share). Іноді бренди чи організації мають і групи, і сторінки, інколи вони обирають лише один спосіб для комунікації з аудиторією. Сторінки мають характер швидкого інформування та координації читачів. В групах читачі можуть не тільки читати оновлення, але і самостійно розміщувати інформацію.

Головна перевага аналізу сторінок є їх відкритість для будь-кого. По-перше, це полегшує роботу дослідника, який отримує доступ до інформації. По-друге, сторінки часто створюються для залучення широкого кола читачів. Відповідно, дослідник має шанс вивчити доволі широку та строкату групу. Недоліком аналізу сторінок є труднощі у визначенні популяції, що підлягає дослідженню. Особливо цей недолік впливає на результати вибіркового процедури, які передбачають розуміння генеральної популяції. Наприклад, якщо дослідник бажає вивчати сторінку Facebook певної політичної партії, він може зробити припущення, що читачі цієї сторінки є електоратом цієї партії. Наступним кроком дослідника буде припущення, що патерни комунікації читачів цієї сторінки якимось чином пов'язані з їх політичними уподобаннями (а політичні уподобання визначаються дослідником через приналежність читача до цієї ж Facebook сторінки). Але людина, що, наприклад, в реальному житті голосує за праві політичні партії, може бути тимчасовим читачем Facebook сторінок декількох партій: і правих, і центристських, і лівих (таке може статись, наприклад, у період виборчої кампанії). Той факт, що дослідник ідентифікував людину, як читача однієї із цих сторінок, ще не є достатнім аргументом для маркування читача як «лівого» чи «правого». Дослідник просто не має змоги бачити всі інші групи, які читає ця людина і не має достатньої інформації для категоризації. Відповідно, якщо дослідник не підтвердить власної гіпотези про зв'язок комунікації із політичними уподобаннями, це може бути спричинено не тим, що цей зв'язок реально не існує, а невдалою ідентифікацією популяції.

Facebook сторінка «Євромайдан» була створена 21 листопада 2013 року та наразі має аудиторію в 304850 читачів (останнє відвідування сторінки здійснювалось 7 листопада 2014). Ця сторінка має статус Community Organization, що означає, що вона є об'єднанням певної спільноти громадян (не пар-

тії чи комерційної організації). Теоретично громадяни обмінюються інформацією щодо важливих для них подій та координують свої дії за допомогою цієї сторінки. Ця сторінка була створена для інформування та координації протестів громадян проти політичної влади, що отримали назву «Євромайдан» та завершилися втечею колишнього президента Віктора Януковича в лютому 2014 року. Тим не менш, сторінка не припинила своє існування в подальші дні і виступала майданчиком для інформування та комунікації громадян і надалі.

Події «Євромайдану» доволі активно досліджувались соціологами. Фонд «Демократичні ініціативи» разом з КМІС досліджували мотивацію учасників протестів в Києві та їх соціальне походження¹⁷. Незалежна група дослідників організувала дослідження структури цінностей учасників протестів у Львові та Києві, порівнюючи їх цінності з цінностями всіх громадян України та громадян країн Європи¹⁸. Крім того було здійснено і якісні дослідження методом спостереження, які фіксували побут учасників протестів¹⁹. Пізніше КМІС вимірював ставлення громадян Південного-Сходу України до «Євромайдану»²⁰. Всі ці дослідження дають цікаву і розгорнуту картину того, що відбувалося під час протестів. Тим не менш, вони є обмежені у часі і вони часто дають уявлення про настрої людей, не віддзеркалюючи їх реальну поведінку. Дослідження онлайн активності у соціальних мережах дозволяє побачити динаміку розвитку комунікації між людьми від початку створення групи. Які теми були для них важливими, навколо яких символів люди об'єднувались, які особливості комунікації між людьми можна визначити? Окремо виникають емпіричні питання, наскільки ця спільнота є гомогенною? Чи можна казати, що всі люди були однаково зацікавлені у подіях на Майдані і брали активну участь у комунікації? Тобто мова йде про можливу реконструкцію історії всієї соціальної спільноти — з чого вона почалася і як вона розвивалася (якщо розвивається і надалі).

Головні показники комунікації на Facebook сторінці «Євромайдан»

Якщо раніше люди частіше використовували Інтернет для пошуку інформації, то сьогодні мова йде більше про комунікацію з іншими людьми²¹. Чому люди в принципі можуть вступати у комунікацію на сторінці Facebook, розповсюджуючи інформацію чи вступаючи в діалог з іншими людьми? Психологи, які емпірично досліджують комунікацію на Facebook, виокремлюють такі головні фактори для людей як важливість приналежності до групи та самопрезентацію⁴. Соціологи та політологи наголошують на інструментальній корисності соціальних мереж — людина використовує їх можливості для побудови власного соціального капіталу^{9,12}. Більше того, знання про власну структуру соціальної мережі може покращити координацію між її учасниками²². Відповідно, ми можемо припустити, що люди, які читають сторінку «Євромайдан» і активно її коментують або розповсюджують інформацію, розміщуючи її на своїй сторінці, роблять це з декількох причин. По-перше, вони реагують на прямі заклики до координації дій (важлива об'ява була розміщена з проханням поширити її далі). Крім того, більш активна комуні-

кація і презентація себе у групі призводить до більш ефективної діяльності (члени групи починають довіряти один одному, отримують позитивний досвід від попередньої комунікації і мінімізують час для подальшої координації). По-друге, люди вступили у певну групу з метою не тільки інформування, але і демонстрації підтримки певної ідеї. Відповідно, поширення інформації є певним актом презентації себе (я поширюю інформацію про «Євромайдан», щоб продемонструвати іншим, що я є частиною «Євромайдану»). По-третє, люди вступають в комунікацію через групу через власний інтерес (агітують за свою партію чи організацію, шукають підтримку власним проектам).

Яким чином можливо емпірично перевірити ці припущення і краще зрозуміти механізми комунікації на Facebook сторінці? По-перше, можливо кількісно аналізувати основні типи комунікації; по-друге, можливо аналізувати власне тексти повідомлень і коментарів.

Що в даному випадку мається на увазі під основними типами комунікації? Мова йде про можливості, які надає Facebook для читачів сторінки. Запис на сторінці може сподобатись (like); його можна прокоментувати (comments 1); інші коментарі також можна коментувати, вступаючи у діалог (comments 2); запис можна розмістити у себе на сторінці, щоб його бачили власні друзі (share). Змістовно складно аналізувати кожну із цих дій. Оскільки сам like може означати багато речей для кожної окремої людини — що людина прочитала запис, що людині сподобався запис, що людина просто продемонструвала іншим, що вона підтримує автора, не обов'язково уважно все прочитавши. Замість того, щоб спекулювати щодо мотивів кожної окремої людини, більш корисним видається проаналізувати тренди змін у колективній дії відносно кожного із цих показників. Коливання великих масивів даних можуть продемонструвати загальні характеристики комунікації на сторінці Facebook.

Для початку Таблиця 1 містить описові статистики для головних показників комунікації на сторінці «Євромайдану». Дані збиралися з 23 листопада 2013 року по 31 травня 2014 року (таким чином було охоплено період позачергових президентських виборів). В таблиці містяться дані щодо кількості публікацій записів на сторінці поденно, а також дані щодо likes, comments 1, comments 2, shares.

Таблиця 1. Описові статистики комунікації на сторінці Facebook «Євромайдан»(щоденно, 23.11.2013-31.05.2014)

	Середнє значення	Медіана	Мода	Стандартне Відхилення	Мінімальне значення	Максимальне значення
Публікацій щодня	146	115,5	63	116,8	22	840
Likes	559,9	214	25	1092,9	0	29167
Comments 1	46,25	20	2	91,1	0	4478
Comments 2	7,7	3	0	13,8	0	434
Shares	128	31	0	387	0	30908

В досліджуваний період часу мінімальна кількість публікацій записів на сторінці було 22 записи на день. Одного дня на сторінці було зроблено 840 записів. Мова йде про 20 лютого 2014 року, коли велика кількість новин стосувалася активних протистоянь між владою та протестуючими, а також виходи окремих депутатів із лав Партії Регіонів. Середнє значення likes щодня значно переважало середнє значення shares чи comments. Вважаючи, що всі типи комунікації читачів мали мінімальне значення 0, корисним буде брати до уваги не тільки середнє значення, а ще медіанне.

Яка інформація найчастіше публікувалася на сторінці «Євромайдану»? Враховуючи дуже великі обсяги даних, для початку буде представлена дуже проста класифікація: *посилання на тексти, фото, відео, власний статус*. Дана класифікація може допомогти історикам для того, щоб оцінити, які джерела найчастіше використовувались на сторінці. Посилання на тексти — це посилання на будь-яке текстове джерело (блоги, сайти, інші Facebook сторінки). У випадках фото і відео мова йде про посилання на ці відповідні джерела. У випадку власного статусу інтерпретація більш складна. У переважній кількості випадків мова йде про те, що адміністратор вирішив написати текст з інформаційним повідомленням до аудиторії самостійно. Іноді адміністратор додавав посилання на інші ресурси у цьому статусі. Але, тим не менш, мова йде про джерело створене адміністратором, а не скопійоване адміністратором з інших джерел. Графік 1 містить кількісну інформацію про розподіл типології джерел у відсотках. Як видно з графіку, значно переважають посилання на різноманітні текстові джерела. Така кількісна перевага стимулює подальший інтерес саме до цих записів на сторінці «Євромайдан».

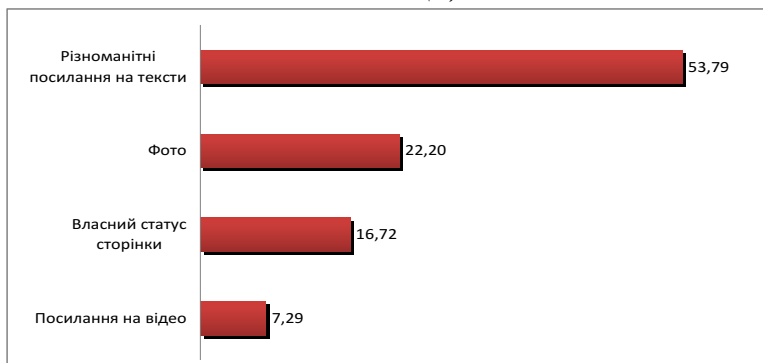
Проблема ідентифікації текстових посилань полягає у тому, що джерела є напрочуд різноманітними. Мова йде і про засоби масової інформації (сайти преси, радіо чи ТВ, та сторінки онлайн видань); окрім посилань на класичні новини чи аналітичні матеріали, там також присутні посилання на блоги, що містяться на сайтах цих онлайн видань; крім того мова йде і про особисті блоги, а також про записи на приватних сторінках в різноманітних соціальних мережах. Також посилання можуть бути на сайти державних установ чи політичних партій. Авторами цих текстів, відповідно, можуть бути редактори певного сайту, журналісти, політики, громадські діячі, експерти чи прості громадяни, що стали свідками важливих подій або носіями важливої інформації.

Найпопулярніші ЗМІ, на які здійснювались посилання адміністратором сторінки «Євромайдану», представлені на Графіку 2 в абсолютних числах. Посилання на політичні партії чи блоги окремих особистостей не включені у цей рейтинг.

Слід зауважити, що посилання на окремих особистостей іноді переважали кількість посилань на ЗМІ. Так, наприклад, кількість посилань на Facebook сторінку Дмитра Тимченка переважало кількість посилань на деякі ЗМІ (більше ніж 500 посилань). Порівняння посилань на ЗМІ та інші джерела можуть стати об'єктом окремого дослідження в майбутньому. Крім того,

проблематичним є ідентифікація з таких великих ресурсів, як «Українська Правда», оскільки цей ресурс містить і стрічку новин, і аналітичні матеріали, і блоги окремих персоналій. На даному графіку категорія «Українська Правда» включає всі ці джерела. Цікаво, що великою популярністю користувалися відносно нові ЗМІ («Громадське», «The Insider»). Ресурси, що мали широкий формат інформування (від новин до блогів) були більш популярними за звичайні новинні стрічки. Інколи здійснювались посилання і на міжнародні ЗМІ («Эхо Москвы», BBC, Dw.de).

Графік 1. Типологія джерел у записах «Євромайдану»,
(щоденно, 23.11.2013-31.05.2014), %

Графік 2. Посилання на ЗМІ у записах «Євромайдану»,
(щоденно, 23.11.2013-31.05.2014), абсолютні числа

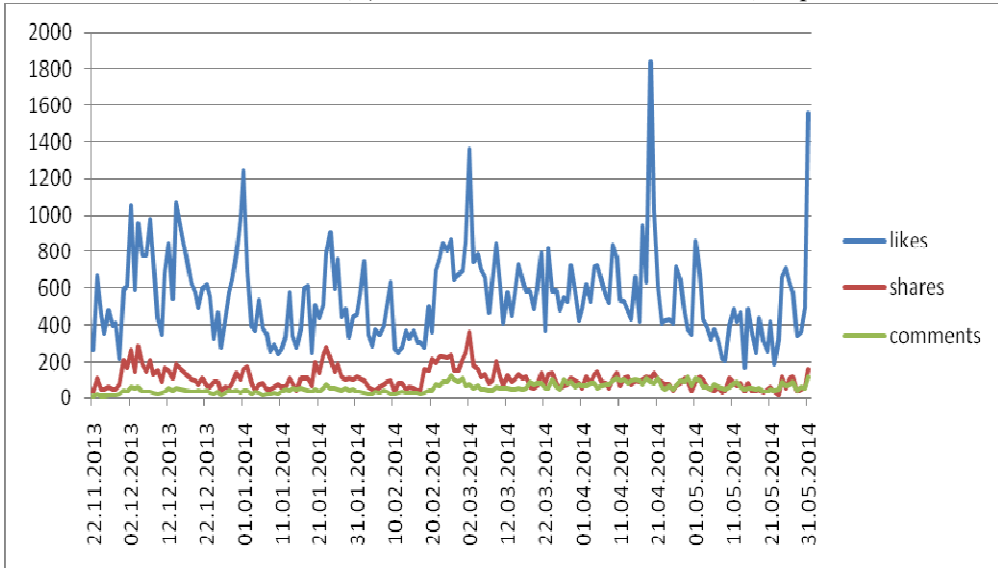
Для того, щоб відслідкувати загальні тренди комунікації на сторінці «Євромайдану», головні показники будуть представлені в динаміці. Графік 3 містить усереднені показники likes, shares та comments (всі коментарі разом). Таким чином буде надана спроба описати, як саме здійснювалась комунікація у часі — що було більш важливим для людей, просто відреагувати на повідомлення, чи передати його далі по власній мережі, чи вступати у діалог з іншими читачами. На осі координат Графіка 3 лежать дати публікації постів, по осі абсцис — кількість здійснених дій (середні значення по днях). В середньому кількість likes завжди переважала з величезним відривом. Тобто більшість читачів спільноти «Євромайдан» демонстрували, що вони принаймні ознайомились з фактом повідомлення. На другому місці довгий час був показник shares, який позначає координацію та приналежність до певної групи. Читачі розміщували повідомлення зі сторінки «Євромайдан» на власних сторінках з метою або інформування своїх друзів, або з метою підкреслення власної приналежності до цієї соціальної спільноти. Останнім типом комунікації, що довгий час була на останньому місці, але потім із часом зросла, є comments. Люди коментували або записи, або інші коментарі, вступаючи у дискусії.

Теоретично, серед цих дій саме коментар потребує найбільш когнітивних зусиль. Оскільки мова йде про читання тексту, його аналіз, формування власної думки та, власне, друкування цієї думки. В інших випадках мова може йти про передачу інформації без її обов'язкового активного осмислення. Виключенням можуть бути коментарі, що є більш емоційними («так!», «Героям слава!») або лайливі коментарі, що були спровоковані іншою людиною. У таких випадках аналіз осмисленості комунікації є проблематичним. Тим не менш, Графік 4 вказує на те, що Facebook сторінці «Євромайдан» потребувало більше ніж три місяці розміщення інформації перед тим, як частота коментарів наздогнала частоту розповсюдження інформації. Це доволі важливий і цікавий момент, оскільки він вказує на те, що стабільна комунікація між людьми не обов'язково виникає швидко. Цей факт проблематизує очікування громадських активістів, які вважають, що створення майданчиків для комунікації онлайн неодмінно призведе до побудови діалогу між різними соціальними групами.

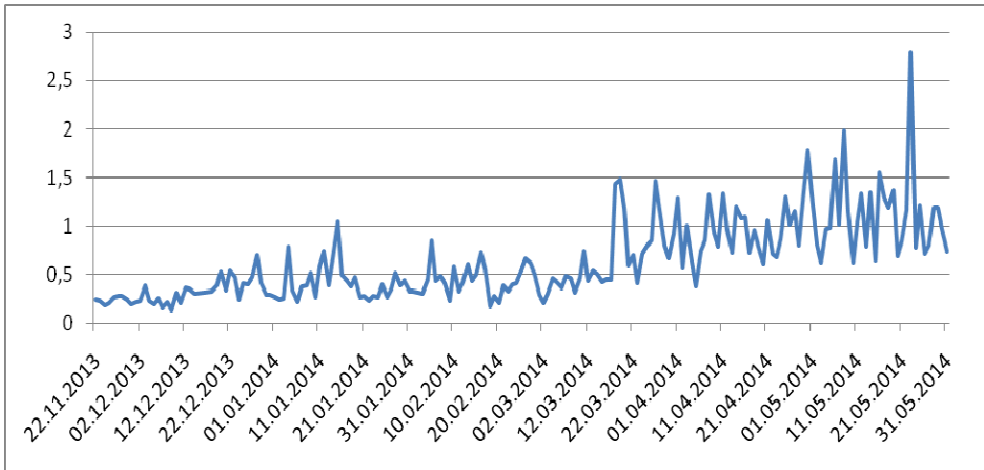
Уважніше цей тренд можна побачити на наступному Графіку 4, де відображене співвідношення між коментарями та розповсюдженнями. Перші три місяці співвідношення було стабільно менше 1 (з рідкими піками, як, наприклад, 21 січня) не на користь коментарів. Пізніше коливання навколо одного з позитивним зростанням стало трендом. Середня кількість коментарів не тільки наздогнала середню кількість розповсюджень, але і стабільно почала перевищувати її.

Кореляції між ключовими показниками комунікації дають змогу детальніше проаналізувати умови, за яких здійснюється комунікація. Таблиця кореляцій відображена в Таблиці 2. В таблиці вказані показники Графіку 3 (likes, shares, comments), а також кількість всіх записів, опублікованих щоденно, і співвідношення між коментарями та розповсюдженнями (Графік 4).

Графік 4. Основні статистичні показники комунікації на Facebook сторінці «Євромайдан» (щоденно, 23.11.2013-31.05.2014), середні значення

Графік 4. Співвідношення середніх показників Комунікації Comments та Shares на Facebook сторінці «Євромайдан» (щоденно, 23.11.2013-31.05.2014)

Цікаво, що кількість опублікованих текстів сильно і позитивно корелює лише з кількістю розповсюджень (shares). Чим більше публікувалось записів на сторінці, тим частіше люди їх розміщували у себе. Як можна проінтерпретувати цей факт? На даний момент інформації ще недостатньо. Це може означати і те, що в певні дні адміністратор сторінки розміщував дуже важливу інформацію і робив заклики для її поширення. Можливо, навпаки, велика кількість публікацій щодня зменшує когнітивні можливості людей читати і сприймати все, тому вони радше пасивно копіюють текст, замість його осмислення і коментування. Відповідь на це питання потребує подальших досліджень. Співвідношення між коментарями та розповсюдженнями, очевидно, може зменшуватись за рахунок комбінації двох механізмів. Можливо, що рівень коментарів зростає при стабільному рівні розповсюджень; можливо, що і рівень коментарів, і рівень розповсюджень зростає, але коментарі зростають швидше і в певний момент наздогнали розповсюдження. З кореляційної матриці можна побачити, що мова йде саме про зростання коментарів при падінні розповсюджень. З співставлення цієї інформації, я припускаю, що чим менше було опубліковано в день будь-яких повідомлень, тим більше люди могли сконцентрувати уваги на комунікації і радше вступати у діалог, ніж розповсюджувати інформацію. Okремо можна припустити, що менша кількість публікацій сама по собі була спричинена чимось ззовні (пасивність політичної боротьби, вихідні, свята), що давало можливість людям не вирішувати термінові інструментальні задачі (швидко зібратись, будувати барикади, координуватись), а більш уважно читати і коментувати. Тобто проблема ендогенності у зв'язках між цими змінними має бути досліджена детальніше.

Таблиця 2. Кореляційна матриця основних показників комунікації на Facebook сторінці «Євромайдан» (щоденно, 23.11.2013-31.05.2014)

	Likes	Shares	Comments	Кількість	Співвідношення
Likes	1	-	-	-	-
Shares	0,65	1		-	-
Comments	0,41	0,29	1	-	-
Кількість опублікованих текстів	0,04	0,48	-0,11	1	-
Співвідношення	-0,24	-0,52	0,47	-0,39	1

Теми спілкування

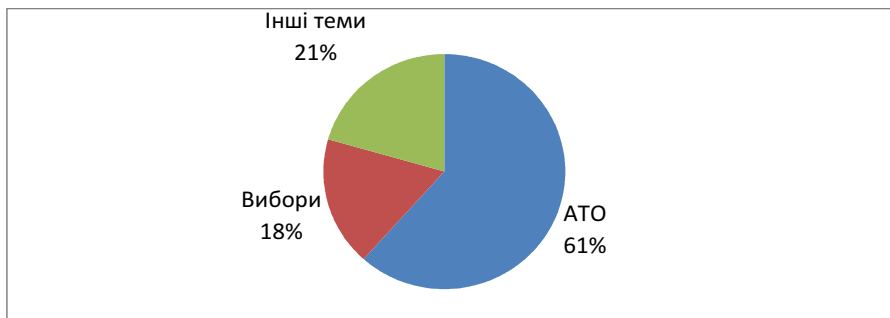
Аналіз текстів повідомлень і коментарів є складним завданням, оскільки передбачає обробку великої кількості даних. Для того, щоб звузити задачу аналізу тексту є принаймні два шляхи: виокремлення певного періоду дослідження та вибіркового аналізу текстів.

Для ілюстрації методів аналізу Facebook джерела, у цій публікації увага буде зосереджена лише на декількох днях, а саме 24-29 травня 2014 року.

Саме цього тижня відбулися вибори Президента України. Категоризація і подальший кількісний аналіз текстів в соціальних науках має назву контент-аналізу²³.

Графік 5 демонструє доволі просту категоризацію тем записів на сторінці «Євромайдану» в згаданий період. Така примітивна категоризація створена в даному випадку лише з однією метою — перевірити чи була тема виборів була ключовою на сторінці «Євромайдану». Всього було написано 384 постів, серед них більшість була посиланнями на різноманітні тексти (242), фотоматеріали (99), власні статуси спільноти (24) і відео (19). Більшість тем була присвячена актуальним подіям антитерористичної операції. Велика кількість постів була присвячена подіям в Криму, в Одесі, міжнародним новинам та місцевим новинам у різних регіонах України (всі ці теми в даному випадку для спрощення записані в «інше»). І лише 18% тем була присвячена виборам. Тобто, можна сміливо стверджувати, що Facebook сторінка «Євромайдану» продовжила активне існування і після власне революційних подій, але її активне інформування та координація вже були посвячені не стільки політичним подіям (власне вибори), скільки військовим сутичкам на Донбасі.

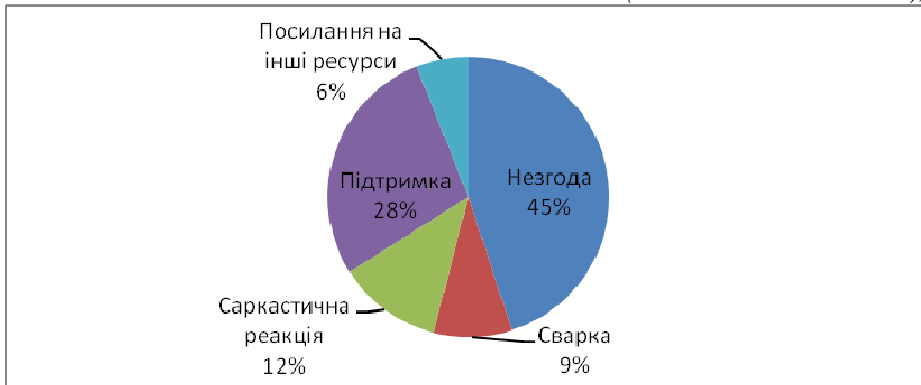
Графік 5. Головні теми записів на Facebook сторінці «Євромайдан» (24.05.2014-29.05.2014), %

Але як саме реагували читачі на ці теми? За цей час було зроблено близько 3700 коментарів. Категоризація цих коментарів за критерієм позитивного чи негативного сприйняття продемонстрована на Графіку 6. Всі коментарі до записів і коментарі до інших коментарів тут злиті разом.

Як видно, в даному випадку більшість коментарів є негативними та критичними. Якісний аналіз коментарів відкриває нові дискусії у темі комунікації. Чи дійсно можливо стверджувати, що між людьми здійснюється комунікація, якщо ми бачимо, що люди або критично ставляться до новини, або сваряться? Відповідь на це питання можна знайти, якщо провести детальний кількісний і якісний аналіз діалогів людей та зіставлення кожної конкретної теми з реакцією читачів у часовому розрізі. Це доволі складна і довга робота, що потребує залучення цілої команди дослідників.

Графік 6. Сприйняття записів на Facebook сторінці «Євромайдан» у коментарях (24.05.2014-29.05.2014), %

Мережевий аналіз даних

Мережевий аналіз (МА), що часто застосовується в економічних та соціологічних дисциплінах²⁴, посідає важливе місце і в історичній науці^{25,26,27}. Як зазначалося у вступі до цієї публікації, обговорення теорії та методології мережевого аналізу, що зазвичай не дуже відомий вітчизняним історикам, заслуговує на окремий текст. Дана публікація має іншу мету — стисло продемонструвати різноманітні інструменти аналізу Facebook даних в дії. Саме тому далі у тексті буде обговорено результат перших кроків здійснення МА.

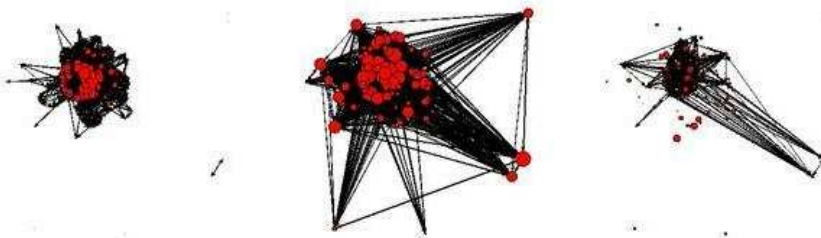
В чому принципова особливість застосування МА для Facebook сторінок? Як вже зазначалось вище, на мою думку, головною проблемою в даному випадку є ідентифікація популяції, що досліджується. Чи дійсно всі люди, що читають одну і ту саму сторінку Facebook можуть вважатись такими, що належать до однієї соціальної мережі? Ми вже з'ясували у попередніх частинах тексту, що активна комунікація на сторінці «Євромайдану» розпочалась через три місяці від її існування. Якщо ми встановили, що стабільна комунікація народжується із часом, виникає питання стабільності сторінки як соціального утворення — чи дійсно одні і ті самі люди регулярно відвідують цю групу і вступають в комунікацію один з одним, тим самим утворюючи стабільну соціальну спільноту? Чи мова йде про атомізовані періодичні випадкові контакти, які не призводять до сталих соціальних зв'язків?

Для того, щоб спробувати знайти емпіричні шляхи вирішення цих питань буде застосований мережевий аналіз. В даному випадку мова йде про візуалізацію мережі випадкових читачів сторінки (N=100). Сто осіб були випадково відібрані серед тих, що відреагували на будь-який допис протягом грудня 2013. Мережа всіх зв'язків між цими людьми була побудована. Відповідно, в даному випадку вершинами графу є люди, а зв'язок між людьми виникає тоді, коли дві людини прочитали один і той самий запис. Після цього мережа зв'язків була створена для тих самих ста осіб протягом їх активності

у квітні і травні. Розвиток мереж даної вибірки від грудня до квітня і травня можна побачити на Графіку 7. Метою даної візуалізації є перевірка, чи зв'язки цих людей залишаються стабільними, чи вони мають випадковий характер. Детальніший аналіз структури мережі в цій публікації не представлений.

Як видно на графіку деякі зв'язки з'являлись і зникали, що свідчить про неповну стабільність. Тим не менш, майже 60% читачів регулярно цікавились одними і тими самими записами. Така стабільність у читацьких уподобаннях може бути проінтерпретована двозначно. По-перше, можливо, серед окремих незнайомих людей дійсно існує певна стабільна зацікавленість схожими темами, що штовхає їх читати схожі пости та реагувати на них регулярно. В термінології мережевого аналізу цей феномен має назву *homophily*. В такому випадку можна стверджувати, що Facebook сторінка виступає вдалим інструментом для здійснення комунікації між людьми, що шукають можливості соціальної взаємодії. По-друге, можна припустити, що деяким людям регулярно подобаються певні записи, які вони позначають (*like*) чи розміщують у себе на сторінці. В такому випадку їх друзі бачать ці записи і також реагують на них. Відповідно відбір в мережу не є випадковим і залежить від структури дружніх зв'язків інших читачів. На даний момент масив даних не містить інформації щодо дружби між читачами сторінки «Євромайдан». Але, коли така інформація буде зібрана, подальший аналіз буде здійснений.

*Графік 7. Мережева структура читачів (N=100)
Facebook сторінки «Євромайдан»,
Грудень-Квітень-Травень*

Наступним кроками здійснення МА, що наразі залишаються для подальших досліджень, може стати кількісний аналіз основних показників структури мережі (щільність, кластеризованість, аналіз тріад, аналіз рангів тощо).

Висновки

Головною метою публікації було продемонструвати широкій аудиторії істориків та інших науковців, які цікавляться онлайн джерелами, можливості кількісного аналізу великих даних. Для цього було розглянуто Facebook сторінку «Євромайдан». Дані є записами та коментарями з цієї сторінки в період з 23 листопада 2013 до 31 травня 2014. В результаті аналізу основних індикаторів комунікації було встановлено, що власне спілкування між людьми (*comments*) як елемент комунікації виникло набагато пізніше у часі, порівню-

ючи з обміном інформацією і маркуванням власної приналежності (share). Зменшення інтенсивності записів сприяло більш детальним обговоренням. Питання, чи є дана соціальна мережа дійсно стабільним соціальним утворенням, що виникла із людей із спільними інтересами, залишається відкритим. Емпіричний розвідко вий аналіз поставив ряд питань, які можуть бути вирішені у подальших дослідженнях.

1. Gefen, D., Karahanna, E., & Straub, D.W. (2003). Trust and TAM in online shopping: an integrated model. *MIS Quarterl*, 27, 1, 51–90.
2. Ellison, N., Heino, R., & Gibbs, J. (2006). Managing impressions online: Self-presentation processes in the online dating environment. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11, 2, 415–441.
3. Forest, A., & Wood, J. (2012). When Social Networking Is Not Working: Individuals With Low Self-Esteem Recognize but Do Not Reap the Benefits of Self-Disclosure on Facebook. *Psychological Science*, 23, 3, 295–302.
4. Nadkarni, A., and Hofmann, S. (2012). Why do people use Facebook? *Personality and Individual Differences*. 52 (pp. 243–249).
5. Lewis, K., Kaufman, J., & Christakis, N. (2008). The Taste for Privacy: An Analysis of College Student Privacy Settings in an Online Social Network. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 14, 1, 79–100.
6. Pempek, T., Yermolayeva, Y., A., & Calvert, S. (2009). College students' social networking experiences on Facebook. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30, 227–238.
7. Walker, K. (2000). “It’s difficult to hide it”: The presentation of self on Internet home pages. *Qualitative Sociology*, 23(1), 99–120.
8. Zhao, S., Grasmuck, S., & Martin, J. (2008). Identity construction on Facebook: Digital empowerment in anchored relationships. *Computers in Human Behavior*, 24, 1816–1836.
9. Bohn, A., Butcha, C., Hornik, K., & Mair, P. (2014). Making friends and communicating on Facebook: Implications for the access to social capital. *Social Networks*, 2014, 29–41.
10. Ellison, N. B., Steinfield, C., & Lampe, C. (2007). The benefits of Facebook “friends”: Social capital and college students’ use of online social network sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12, 4, 1143–1168
11. Lewis, K., Kaufman, J., Gonzales, M., Wimmer, A. & Christakis, N. (2008). Tastes, ties, and time: A new social network dataset using Facebook.com. *Social Networks*, 30, 330–342.
12. Steinfield, C., Ellison, N. B., & Lampe, C. (2008). Social capital, self-esteem, and use of online social network sites: A longitudinal analysis. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29, 434–445.
13. Wimmer, A. & Lewis, K. (2010). Beyond and Below Racial Homophily: ERG Models of a Friendship Network Documented on Facebook. *American Journal of Sociology*, 116, 2, 583–642.
14. Anderson, L. (2011). Demystifying the Arab Spring. *Foreign Affairs* 90 (3): 2–7.
15. Wolfsfeld, G., Segev, E., Sheafen, T. (2013). Social Media and the Arab Spring Politics Comes First. *The International Journal of Press/Politics*, 18, 2, 115–137.
16. Юркова О. Фейсбук як новий тип історичного джерела: спроба характеристики та практичного завдання архівування документів /<http://www.history.org.ua/?litera&id=9581&navStart=1> (останнє відвідування 7 листопада 2014).
17. Фонд Демократичні Ініціативи імені Ілька Кучеріва. «Від Майдану-габору до Майдану-січі: що змінилося?» <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/vid-mchi-sho-zminilos.htm> (останнє відвідування 7 листопада 2014).
18. Шестаковський О., Радикалізовані європейці: цінності Євромайдану в порівнянні з європейськими. Інфографіка

- <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/01/14/7009459/> (останнє відвідування 7 листопада 2014).
19. Попова Д. Сексизм на Майдані / <http://commons.com.ua/seksizm-na-majdani/> (останнє відвідування 7 листопада 2014).
20. Мнения и взгляды жителей юго-востока Украины: апрель 2014 / http://zn.ua/UKRAINE/mneniya-i-vzglyady-zhiteley-yugo-vostoka-ukrainy-aprel-2014-143598_.html (останнє відвідування 7 листопада 2014).
21. Kwon, M-W., D'Angelo, J., & McLeod, D. (2013). Facebook Use and Social Capital: To Bond, To Bridge, or to Escape. *Bulletin of Science, Technology & Society*, 33, 1–2, 35–43.
22. Enemark, D., McCubbins, M., & Weller, N. (2013) Knowledge and networks: An experimental test of how network knowledge affects coordination. *Social Networks*, 36, 122–133.
23. Костенко Н., Иванов В. Досвід контент-аналізу. Моделі та практики. / Наталія Костенко, Валерій Иванов. — К.: Центр вільної преси, 2003.
24. Jackson, M., O. (2008). *Social and Economic Networks*. Princeton University Press.
25. Flandreau, M., & Jobst, C. (2005). The Ties that Divide: A Network Analysis of the International Monetary System 1890–1910. *The Journal of Economic History*, 65, 977–1007.
26. Padgett, J. F., & Ansell, C. K. (1993). Robust Action and the Rise of the Medici. *The American Journal of Sociology*, 98(6), 1259–1319.
27. Padgett, J. F., & McLean, P. D. (2006). Organizational Invention and Elite Transformation. The Birth of Partnership Systems in Renaissance Florence. *American Journal of Sociology*, 111 (5), 1463–1568.

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЇВ УКРАЇНИ

Сильний вплив інформаційних технологій на сучасне суспільство призводить до зміни традиційних сфер комунікації. Інтернет стає майданчиком для безбар'єрного спілкування та взаємодії людей різних міст, країн, культур. На сьогоднішній день найбільш універсальним інструментом спілкування і найпопулярнішим сервісом, який утримує увагу більшої частини Інтернет-аудиторії, є соціальні мережі. Під терміном «соціальна мережа» в області інформаційних технологій розуміють Інтернет-співтовариство користувачів, об'єднаних за будь-якою ознакою на базі одного сайту, який і називається в цьому випадку соціальною мережею. Іншими словами, соціальна мережа у всесвітній павутині будується на тих же принципах, що і в реальному світі, але відрізняється від реальних людських спільнот тим, що у функціонуванні мережі не грає ролі географічна віддаленість її учасників один від одного.

Соціальні мережі являються потужним інструментом для проведення рекламних компаній та представляють автоматизоване соціальне середовище людей, які об'єднані спільними інтересами.

Музеї, які є складовою суспільства, його соціокультурною частиною, покликані зберігати і представляти історію для нинішніх і майбутніх поколінь, які живуть і будуть жити в столітті інформаційних технологій, де Інтернет є найважливішим засобом масової комунікації. Відповідно до нової дійсності доцільно використовувати нові технології комунікації в музейній діяльності. Діяльність музею в середовищі Інтернет повинна контролюватися співробітниками, що володіють відповідною кваліфікацією і є обізнаними із останніми новинками у галузі новітніх технологій.

Аудиторію, яка активно користується Інтернетом для спілкування з музеєм, характеризують як «люди від 18 до 40 років», хоча зараз така стратифікація здається, з одного боку, занадто вузькою — Інтернет входить в життя людей різних поколінь, від школярів до самого старшого віку¹. В цьому відношенні для залучення нових аудиторій потрібно розширити пропозиції для відвідувачів різного віку, з різними, в тому числі особливими потребами. Питанням залучення соціальних мереж до діяльності музеїв і, зокрема, проблемою створення на базі даних ресурсів інтерактивних майданчиків для організації роботи із слухачами на рівні проведення наукових семінарів, конкурсів, залучення їх безпосередньо до планування діяльності музеїв (оцифрування експонатів та фото-, відеозвіти із відвідувань музейних виставок і подальше їх розміщення у альбомах спільноти, організації дискусії про проведення майбутніх виставок і т.д.) займалися Л. Бакаютова², Д. Белькевич³, Н. Кудрявцев⁴, Р. Лекух⁵, М. Савенський⁶, Є. Червоний⁷, Л. Чупрій⁸, Е. Щербаков⁹.

Проблеми використання соціальних мереж в діяльності музейних установ потребують подальшого дослідження, оскільки існує безліч невирішених питань. Насамперед, це стосується проблеми інтеграції музейних установ у соціальні мережі, зміст та актуальність розміщеної інформації, ефективності рекламування своїх майбутніх проектів за допомогою даних ресурсів.

Метою дослідження є проаналізувати практичність та ефективність використання соціальних мереж у музейній сфері.

Україна має досить значну кількість визначних історико-культурних пам'яток. Наша держава є однією із провідних країн Європи за кількістю об'єктів історико-культурної спадщини. Значна кількість пам'яток історії зберігається у фондах українських музеїв. Саме музеї на сьогодні є одним із головних соціальних інститутів, які виконують функцію формування історичної пам'яті народу, донесення до всього суспільства, а особливо молоді знань про минуле. За даними громадських експертів нині в Україні діє близько 5 тисяч музеїв¹⁰. В епоху новітніх технологій приходить час коли музеям необхідно використовувати можливості, які надає їм мережа Інтернет. Не приховуючи, можна вказати про те, що відсутність музею в Інтернеті практично рівноцінна відсутності музею в інформаційному просторі взагалі. Все більша кількість музеїв приймають рішення створювати свої сайти, щоб представляти інформацію про себе, висвітлювати свою діяльність для збільшення кількості відвідувачів.

Сучасний сайт музейного закладу має бути інтегрованим у різні соціальні мережі та об'єднання. За допомогою соціальних мереж простіше і зручніше отримувати відгуки та мати зворотний зв'язок із іншими закладами культури та суспільними організаціями і залучати їх до різних проектів (виставок, наукових зборів, обговорення виставлених музейних колекцій та залучення приватних фондів до цієї діяльності, рекламування, поширення та друк збірників і книжкових видань, пропагування власне науково-дослідної роботи).

На сьогодні свої сторінки у популярних соціальних мережах мають найбільші музеї України: Національний музей історії України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років», Національний художній музей України, Національний музей літератури України, Національний музей Тараса Шевченка і т.д. Тим не менше, більшість створених представництв датується лише 2011–2013 роками, тобто можна говорити про те, що до цих пір ще триває початковий етап входження основних музеїв в сферу соціальних мереж. Музеї України розпочинають другий етап інтеграції в соціальні мережі починаючи з 2014 року. Все частіше музейні фахівці звертаються за допомогою до спеціалістів із інформаційних технологій, організуються курси по підвищенню кваліфікації музейними працівниками у сфері новітніх технологій, організується постійна методична робота в соціальних мережах, пропонуються цікаві форми подачі нової інформації, вибудовується складна взаємодоповнююча платформа для зв'язків між своїми Інтернет-майданчиками та представництвами інших науково-культурних організацій¹¹.

На відмінну від інших новітніх медіа соціальна мережа має унікальну можливість в довгостроковому спілкуванні із своїми потенційними відвідувачами. На головних сторінках в більшості Інтернет-ресурсів музеїв виділені майданчики для основних популярних соціальних мереж «Вконтакті», «Однокласники», Facebook і мікроблог Twitter — де музей має свої власні групи, сторінки або акаунти. Завдяки цим посиланням на головних сторінках сайтів збільшується кількість відвідування відповідних ресурсів. Таким чином все більше людей інтегрується у інформаційний простір створений музеєм. На сьогодні музеї в більшості випадків використовують можливості соціальних мереж лише на початковому рівні — це створення своїх представництв на базі даних ресурсів і налаштування експорту новин із сайту музею. Закономірним елементом подальшого розвитку являється створення на базі соціальної мережі середовища для ефективної роботи із читачами на рівні проведення наукових семінарів, конкурсів, залучення їх безпосередньо до планування діяльності музеїв¹².

Сьогодні соціальні мережі утворюють єдину платформу для взаємодії різних прошарків суспільства. Рівень присутності людей в соціальних мережах з кожним днем невинно зростає. Однією із причин цього являється зрозумілість ідеології та простота інтерфейсу соціальних мереж для більшої частини Інтернет-аудиторії, що дозволяє заощадити час, минаючи етап адаптації користувачів до нового комунікативного простору. Найбільше користувачів в світі об'єднує соціальна мережа Facebook, кількість користувачів якого становить за різними даними близько 1,32 мільярдів за розрахунками спеціалістів пошукової системи Яндекс.

В Україні найпопулярнішими соціальними мережами являються «Вконтакті» та «Однокласники». Точної статистики щодо українців, які користуються «Вконтакті» та «Однокласниками», немає. Є лише фрагментована інформація. Наприклад, Mail.Ru Group, яка володіє 100% «Однокласників» та 40% «Вконтакте», не ділиться інформацією про щоденну чи щомісячну кількість українських користувачів. Нам відомо лише про кількість зареєстрованих українців у мережі «Вконтакті» — близько 22 млн. До цієї цифри входить маса дублікатів та пустих сторінок (коли люди заводять з якихось причин нові акаунти) та багато ботів¹³.

Користувачі проводять свій час в соцмережах спілкуючись, розвиваючи дискусії, шукаючи цікаві теми та новини. Беручи до уваги цей факт музейне співтовариство повинно розуміти, що це надзвичайно велика потенційна аудиторія, яку можна залучити до діяльності музею.

Завдяки інструментальним можливостям соціальних ресурсів можна вирішувати ряд питань. Наприклад:

- Формувати знання про діяльність музею. Підвищувати популярність установи, адже сторінки в соціальних мережах відвідуються користувачами значно частіше, ніж офіційні сайти;

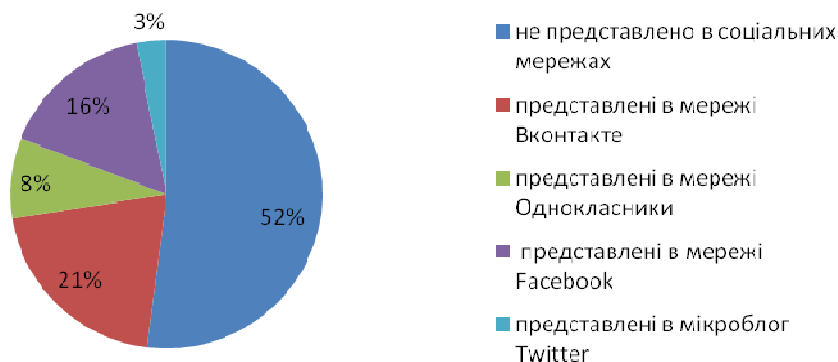
- Знаходити і ділитися посиланнями на цікаві джерела інформації;

- Забезпечувати одночасне спілкування із великою кількістю людей;
- Обмінюватися файлами (текстами, малюнками, фотографіями, відео);
- Проводити опитування та голосування (найкращий працівник музею, яка виставка музею найбільше зацікавила і т.д.);
- Підтримувати постійне коло читачів завдяки обговоренню та дискусії щодо важливих питань, отримувати зворотній зв'язок (скарги, подяку, пропозиції);
- Інформувати про зміни, відповідати на питання, які цікавлять відвідувачів;
- Розміщувати корисну інформацію для відпочинку і розваг (наприклад різні професійні анекдоти);
- Виставляти цікавинки з тематики музею, що давало б можливість читачам дізнаватися про щось нове;
- Формувати всередині об'єднання в соціальних мережах групи однодумців по різних темах і проводити із ними відповідну роботу (конкурси, збір матеріалу для різних виставок, залучення нових людей, подорожі по різних місцях) і головне — це заохочувати найкращих слухачів певними призами;
- Вдосконалювати перспективи міжмузейного співробітництва в соціальних мережах.

Використання мобільних пристроїв на противагу комп'ютеріві, для того щоб зайти у соціальні мережі дозволяє учасникам бути більш мобільними, ознайомлюватися із актуальними новинами будь-де незалежно від місця перебування¹⁴.

За допомогою пошукових систем Google, Яндекс та електронних баз сайту «Музеїв України» та «Музейний простір» було виявлено близько 487 Інтернет-ресурсів музейних установ із 5000 зареєстрованих в Україні, серед них мають свої акаунти у соціальних мережах 234 (дата звернення 01.10.2014 р.).

В рамках даного дослідження було проаналізовано ступінь інтеграції українських музеїв в соціальні мережі — Вконтакте, Однокласники, Facebook та Twitter. Це графічно можна відобразити у вигляді діаграми.

Мал. 1 Ступінь інтеграції українських музеїв в соціальні мережі у відсотках

Мал. 2 Числовий показник інтеграції українських музеїв в соціальні мережі

Проаналізувавши дані із діаграм можна зробити висновок, що діяльність у соціальних мережах не є пріоритетною для українських музеїв. Робота в соціальних мережах є незапланованою та нестабільною, погано налагоджені зв'язки між музеєм та підписниками.

По кількості зареєстрованих акаунтів у соціальних мережах лідирує Вконтакті. На її платформі представлено 100 музеїв. Така популярність пояснюється поширеністю мережі серед населення та простою в обслуговуванні створених спільнот. Найменш використовується мікроблог Twitter через неможливість в повному обсязі висвітлювати музеями інформацію про свою діяльність.

Є кілька видів співтовариства, які можна створювати в мережі Вконтакті: «Група», «Публічна сторінка» і «Заходи». Група може бути створена у відкритій чи закритій формі. Важливо також підібрати відповідний аватар, який має відображати тематику проблеми. В даній спільноті є можливість створювати альбоми фото, аудіо та відеоматеріалів і документи для завантаження. Створювати форуми, на яких можна проводити дискусію на різні теми. В «Публічній сторінці» потрібно підібрати аватар, який має бути чітким і із «першого погляду» вказувати на тему сторінки. Адміністратори мають повністю контролювати і розміщувати інформацію. Тут також можна розміщувати фото, відеоматеріали і вести форум. «Заходи» функціонально подібні до групи, різниця лише в тому, що є інформація про місце і час даного заходу. Аналіз наявності музеїв України в соціальні мережі Вконтакті та порівняння рейтингу кількості користувачів представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Рейтинг українських музеїв по чисельності підписників та кількості записів на стіні груп в мережі Вконтакте

Назви музеїв	Дата першого повідомлення	Підписники	Кількість записів на стіні
Національний художній музей України	4 серпня 2012р.	1184	1034
Національний музей народної архітектури та побуту України (Пирогів)	12 травня 2012 р.	1064	277
Національний музей Тараса Шевченка	18 листопада 2012 р.	589	612
Національний військово-історичний музей України	3 березня 2013р.	576	78
Педагогічний музей України	5 квітня 2013 р.	504	17
Музей історичних коштовностей України	6 червня 2012р.	479	5
Київський музей російського мистецтва	21 липня 2012 р.	283	665
Донецький обласний краєзнавчий музей	11 липня 2012 р.	240	146
Одеський краєзнавчий музей	2 січня 2013 р.	233	178
Волинський краєзнавчий музей	3 лютого 2013 р.	201	154
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному	1 жовтня 2012 р.	134	4

Аналізуючи дані таблиці по кількості підписників в спільноті перше місце посідає Національний художній музей України. Даний музей розміщує на стіні групи звіти своєї щоденної діяльності (оновлюються теми для дискусії, відео та аудіо матеріали) підписано до цієї спільноти 1034 людей. Найменша кількість підписників і відсутня інформаційна підтримка групи в

Національному музеєві-заповіднику українського гончарства в Опішному (дата звернення 05.10.2014).

В «Однокласниках» існує лише вид співтовариства «Група». Вона може бути закритою чи відкритою. Інформаційне накопичення «Групи» контролює адміністратор, а також і користувачі. Є можливість розмішувати пости, створювати фото та відео альбоми, слухати музику. Динаміку збільшення кількості підписників та рейтинг інтеграції музеїв України в мережу Однокласники відображено у таблиці 2.

Таблиця 2

Рейтинг українських музеїв по чисельності підписників та кількості записів на стіні груп в мережі Однокласники

Назви музеїв	Дата першого повідомлення	Підписники	Кількість записів на стіні
Національний музей історії України	2 січня 2013р.	1543	72
Національний музей Тараса Шевченка	4 березня 2013 р.	1256	56
Дім-музей М.М. Коцюбинського	23 квітня 2013 р.	1134	78
Дніпропетровський національний історичний музей	12 липня 2013р.	1024	89
Національний музей українського народного декоративного мистецтва	1 квітня 2013 р.	987	25
Музей історичних коштовностей України	23 липня 2012 р.	894	23
Український національний музей «Чорнобиль»	4 грудня 2013р.	123	7
Музей авіаційної техніки Луганського авіаційного ремонтного заводу	5 серпня 2013 р.	89	10
Вінницький краєзнавчий музей	2 вересня 2013 р.	66	5
Музей суднобудування і флоту м. Миколаїв	3 вересня 2013 р.	56	3

В ході дослідження було виявлено, що найбільшу групу в Однокласниках по підписникам має Національний музей історії України 1573 чол. Оновлення записів на стіні не проводиться, наповнення основною інформацією музею на недостатньому рівні. Найменшою за кількістю підписників є група

музею суднобудування і флоту м. Миколаїв на неї підписано 56 чол. Відсутня інформаційна підтримка спільноти даного музею (дата звернення 03.09.2014).

Так як і Вконтакті у Facebook є «Група», «Публічна сторінка», «Заходи» і вони функціонально подібні. Крім того, Facebook має один вагомий позитивний фактор — інформація, якою зацікавлена людина стає видною її друзям, і спільноти постійно розширюються. По суті, музей має справу з унікальною базою даних на свою аудиторію, де він може безпосередньо вийти на будь-якого користувача і дізнатися про його інтереси, проблеми, проаналізувати їх, прийти до спільного висновку щодо подальшої стратегії. Загальною тенденцією серед музеїв, які мають акаунт на Facebook є те, що музеї є дуже традиційними в їх зв'язку та взаємодією із людьми. Більшість музеїв діють стандартно: розміщують інформацію на стіні про музейну діяльність, екскурсії, спеціальні переговори, відкриття нових виставок і т.д., запрошують користувачів Facebook, друзів і тих, кому подобається брати участь в музейній діяльності¹⁵. Дуже обмежена кількість музеїв зацікавлених в практичній роботі із слухачами. Багато музеїв дозволяють користувачам завантажувати фотографії або допомагають музеям зі збором об'єктів і артефактів для спеціальних виставок.

Ще один важливий для музейного світу інструмент Facebook — можливість зробити персональну сторінку події (відкриття, презентації, семінару, виставки) в рамках основного профілю, з розсилкою запрошень і обміном інформацією між гостями, які дали позитивну відповідь, так і потенційними¹⁶. Основні аспекти вивчення даних по кількості підписників і рейтингу музеїв України у мережі Facebook відображені у таблиці 3.

Таблиця 3

Рейтинг українських музеїв по чисельності підписників та кількості записів на стіні груп в мережі Facebook

Назви музеїв	Дата першого повідомлення	Підписники	Кількість записів на стіні
Національний музей історії України	2 серпня 2012 р.	4994	1234
Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.»	23 липня 2013р.	3245	345
Національний науково-природничий музей	12 березня 2013 р.	3123	654
Музей гетьманства	26 квітня 2011 р.	1045	123
Державний музей театрального, музичного та кіномистецтва України	3 травня 2013 р.	912	102
Музей Івана Гончара	6 грудня 2013 р.	657	69

Державний музей книги і друкарства України	8 січня 2013	424	53
Педагогічний музей України	7 лютого 2013 р.	411	78
Центральний державний архів-музей літератури та мистецтва України	5 серпня 2013 р.	343	23
Центральний музей Державної прикордонної служби України	3 вересня 2013 р.	231	9

Соціальна мережа Facebook являється на сьогодні найбільшим соціальним майданчиком для спілкування у всьому світі. Музеї України активно вивчають досвід зарубіжних колег використовують можливості Facebook у своїх цілях. Головною причиною цього є те, що даний ресурс охоплює велику кількість людей і дає більше можливостей для діяльності ніж Вконтакті. Найбільшу групу серед сегменту українських музеїв має Національний музей історії України — 4994 підписники, а найменшу Центральний музей Державної прикордонної служби України — 231 чоловік. Національний музей історії України розміщує щотижневі звіти по проведеній роботі на стіні спільноти, їх нараховується 1234, найменше має Центральний музей Державної прикордонної служби України — 9 записів.

Мікроблог Twitter — це сервіс в якому можна обмінюватися короткими повідомленнями, розміщувати фото-відео ресурси і також гіперпосилання на іншу актуальну інформацію. Використовувати як площадку для анонсування основної інформації. Twitter залишається однією з найменш використовуваних соціальних мереж музеями. Це в більшості випадків пояснюється обмеженістю введення символів інформації. Тут можна опублікувати інформацію, яка не перевищує 140 знаків. Але є ряд і переваг, якими володіє Twitter і які можливо використати музеям у своїй науково-дослідній та просвітительській роботі. Серед них:

- Інформувати аудиторію про майбутні виставки: можливість коротенько нагадати підписчикам про минулі заходи.
- Додавати фото та відео-аудіо матеріали і швидко їх поширювати серед підписників.

Важливим є також адаптація наукового тексту під формат Twitter: короткий текст, бажано у розмовному стилі.

Активність і кількість підписників українських музеїв в мікроблозі Twitter відображено у таблиці 4.

Таблиця 4

Рейтинг українських музеїв по чисельності підписників та кількості записів на стіні груп в мікроблозі Twitter

Назви музеїв	Дата першого повідомлення	Підписники	Кількість записів на стіні
Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років»	24 серпня 2013 р.	587	677
Національний музей літератури України	5 квітня 2013р.	433	543
Музей збройних сил України	12 травня 2013 р.	401	345
Археологічний музей м. Київ	3 червня 2012 р.	356	312
Геологічний музей м. Київ	23 червня 2013 р.	324	274
Музей воскових фігур м. Київ	5 січня 2013 р.	289	129
Національний музей медицини	3 березня 2013 р.	253	113
Музей мистецтв імені Варвари і Богдана Ханенків	9 жовтня 2013 р.	222	102
Музей праці і професійних спілок України	8 травня 2014 р.	188	98
Київський літературно-меморіальний музей-квартира М.П. Бажана	2 вересня 2014 р.	109	34

Можливості мікроблогу Twitter є обмеженими — це лише платформа для швидкого обміну невеликими повідомленнями, ефективніше використовувати її у взаємодії із іншими соціальними мережами такими, як Вконтакте, Однокласники і Facebook. Музеї України на своїх сторінках подають саму різну інформацію: від життя музею, планування виставок, конкурсів, до гіперпосилань для детального ознайомлення та вивчення додаткових джерел по тематиці музею. Найактивнішим у мікроблозі Twitter є Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років». Він має 587 підписників та 677 розміщених новин на стіні спільноти. Найменш використовує можливості Київський літературно-меморіальний музей-квартира М.П. Бажана — 109 підписників та 34 новини (дата звернення 4.08.14).

Будь-яка група людей, яка об'єднана у соціальних мережах, має свої правила, за дотриманням яких, зазвичай, має стежити спеціальна людина — модератор. Модератор стежить за дотриманням учасниками правил, він може підтримувати найцікавіші теми, закривати теми або змінювати їх назву відповідно до розвитку дискусії, виносити попередження учаснику, редагувати матеріали із альбомів¹⁷.

Також не потрібно нехтувати можливістю ознайомитися зі сторінками інших музеїв у Facebook, ВКонтакте та Twitter. Коли їх переглянути, буде простіше зрозуміти, які прийоми і методи роботи слід перейняти та набути для конкретно свого музею. Для вирішення комунікаційних завдань музеям достатньо використання однієї із соціальних мереж, але, як показує практика, для досягнення найкращих результатів, необхідно підібрати комбінацію з декількох популярних соцмереж. Незалежно від розмірів і значущості музею та його колекцій, турбота про комфорт та якісне отримання нових знань відвідувачами має являти собою найважливішу складову діяльності музейної установи¹⁸.

Зворотним результатом при неправильному обранні стратегії діяльності музеєм в соцмережах може стати падіння рівня його привабливості та формування негативного іміджу серед відвідувачів. Серед основних помилок — вибір «не тієї» соцмережі, в результаті чого можливі негативні коментарі з боку користувачів мережі; низька активність, нерегулярне оновлення інформації, розміщення недостовірної інформації, довга відсутність відповідей на коментарі, запрошення в групи випадкових людей.

Отже, із розширенням функціональних можливостей Інтернету і розвитком новітніх технологій заклади культури та освіти і, зокрема, музеї переглядають свої методи співпраці із потенційними слухачами. Все частіше музейні працівники розпочинають використовувати нетрадиційні інструменти у своїй роботі і один із них передбачає залучення в просвітницьку та наукову діяльність музею соціальних мереж. Використання нових можливостей соціальних мереж дозволяє музеям розширити та якісно оновити свою працю у напрямі вивчення, збереження та популяризації пам'яток духовної та матеріальної культури, дасть можливість стати більш відкритими, доступними і привабливими для сучасної людини і еволюціонувати в науковий та культурний центр. Українські музеї все ще повільно освоюють простір популярних соціальних мереж, але вже розпочинають рух до перебудови характеру спілкування із своєю потенційною аудиторією. У відвідувачів з'являється можливість висловити свої побажання та задати питання, а також отримати своєчасні відповіді, взяти участь у соціальному житті музею, як в його стінах, так і за його межами. Центральні музеї України серед яких Національний музей історії України, Національний музей Тараса Шевченка та ін., одні із перших почали використовувати прогресивні можливості соціальних мереж у своїй роботі. Найпопулярнішими соціальними мережами, які використовуються музеями України є Вконтакте і Facebook. Це пояснюється тим, що дані мережі об'єднують у своєму середовищі найбільшу кількість людей у світі. Проблеми використання соціальних мереж музеями України потребують подальшого дослідження, оскільки на сьогоднішній час людина досить багато часу проводить в соцмережах, де спілкується, розвиває різні дискусії, шукає цікаві теми та новини. Беручи до уваги цей факт музейні співробітники повинні зрозуміти, що це надзвичайно велика потенційна аудиторія, яку можна

залучити до діяльності музею, але для цього потрібно розробляти ефективну стратегію розвитку власних акантів у соціальних мережах.

---

1. *Белькевич Д.* Музей как content-provider: IT в выставочном пространстве. Часть третья. Сервис геолокации и расширенная реальность / Д. Белькевич [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://artukraine.com.ua/a/muzey-kak-content-provider-it-v-vystavochnom-prostranstve-chast-tretya-servis-geolokacii-i-rasshirennayarealnost/#.VASrmfsevEo>. — Назва з екрану.

2. *Бакаютова Л.* Практическое использование новых музейных технологий в работе Центрального музея связи имени А.С. Попова. Новые технологии в работе музеев / Л. Бакаютова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.museum.unn.ru/managfs/index.phtml?id=8011_18. — Назва з екрану.

3. *Белькевич Д.* Музей как content-provider...

4. *Кудрявцева Н.К.* вопросу о социальной пользе современного музея / Н. Кудрявцева [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://credonew.ru/content/view/1015/65/>. — Назва з екрану.

5. *Лекух Р.* Социальные сети на службе музеев / Р. Лекух [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://prostir.museum.ua/post/31600>. — Назва з екрану.

6. *Савенський М.* Чи стануть українські соціальні мережі серйозним бізнесом / М. Савенський [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://forbes.ua/ua/opinions/1369177-chi-stanut-ukrayinski-socialni-merezhi-serjoznim-biznesom>. — Назва з екрану.

7. *Червоній Е.* Музеї та соціальні мережі: нові можливості / Е.Червоній [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://muspoint.blogspot.com/2013/08/blog-post.html>. — Назва з екрану.

8. *Чупрій Л.* Стан та проблеми музейної справи в Україні / Л. Чупрій [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://getmanps.at.ua/publ/stan_ta_problemi_muzejnoji_spravi_v_ukrajini/1-1-0-52. — Назва з екрану.

9. *Щербакова Е.* Социальные сети как способ популяризации музея / Е. Щербаков [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://war.ogiik.forum24.ru/?1-5-0-0000003-000-0-0>. — Назва з екрану.

10. *Чупрій Л.* Стан та проблеми музейної справи в Україні...

11. *Лекух Р.* Социальные сети на службе музеев...

12. *Червоній Е.* Музеї та соціальні мережі...

13. *Савенський М.* Чи стануть українські соціальні мережі серйозним бізнесом...

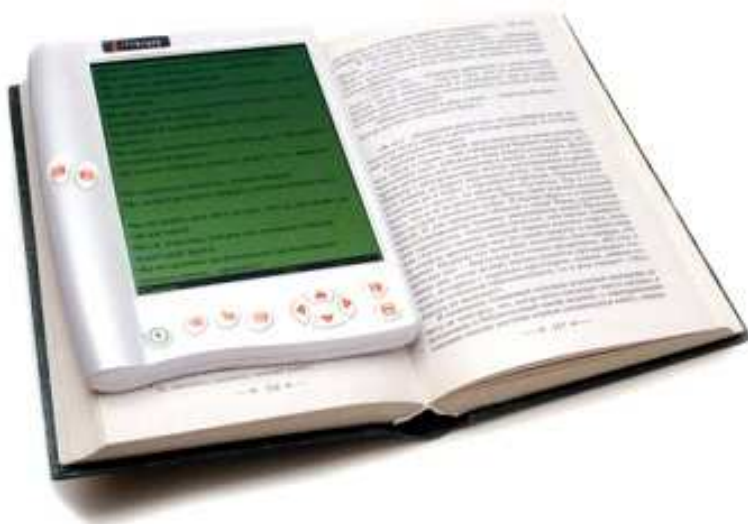
14. *Лекух Р.* Социальные сети на службе музеев...

15. Там же.

16. *Кудрявцева Н.К.* вопросу о социальной пользе современного музея...

17. *Бакаютова Л.* Практическое использование новых музейных технологий...

18. *Белькевич Д.* Музей как content-provider...

ЕЛЕКТРОННА АРХЕОГРАФІЯ

ДОСВІД ЕЛЕКТРОННОЇ ПУБЛІКАЦІЇ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ В США ТА ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ: КОРОТКИЙ ОГЛЯД (1971–2010)

Розглядаючи регіональні аспекти електронного оприлюднення первинних історичних ресурсів, автор найбільш популярного посібника щодо використання істориками мережі Інтернет Роджер Гріффін стверджував, що «основна частина історичних ресурсів в Інтернеті стосується Сполучених Штатів та Європи (зокрема, Західної Європи). Азія, Африка та Південна Америка представлені гірше. Хоча на то є багато причин, одна з найголовніших полягає у тому, що переважна більшість веб-сайтів створені у Сполучених Штатах та Європі, здебільшого історичними факультетами коледжів та університетів, які виставляють значну кількість своєї наукової продукції з різних аспектів історії людства та націй Заходу»¹. Але така риса притаманна загалом практиці електронної археографії, або ж електронного публікацієзнавства. Найбільший досвід оприлюднення первинних історичних джерел з використанням дігитальних засобів, а також організації віддаленого доступу до них накопичено саме в США та Західній Європі, з долученням до них також Австралії — не за географічною, а цивілізаційною ознакою. Нижче спробую подати стислий огляд існуючої практики здійснення електронних публікацій на Заході, спираючись на англomовну літературу та інформаційні ресурси найбільш потужної, англomовної частини Інтернету.

На Заході (передусім в США та Європі) опрацювання проблем публікації джерел в електронному форматі розпочалося зі створення т. з. «відкритих текстових архівів — Open text archive», тобто наповнення баз даних і підготовку значної кількості повнотекстових електронних версій друкованих видань та історичних пам'яток у вигляді текстових документів. Фактично цей процес стартував ще з 1970-х років. 1976 р. Лу Барнард (Lou Burnard), працівник всесвітньо відомого Оксфордського університету (University of Oxford, UK), почав оприлюднювати електронні версії пам'яток давньогрецької, римської, класичної англійської та взагалі світової літератури в рамках проекту електронного текстового архіву (University of Oxford Text Archive, ОТА). Він уважається «сховищем літературних та лінгвістичних ресурсів для науки та навчання». Нині це 586 доступних ресурсів, майже 6000 опублікованих текстів понад 25 мовами². Археографічні електронні публікації джерел та пам'яток культури (первинні джерела, primary sources) складають лише незначну частину ОТА. Утім, спеціально завдання з їх оприлюднення організатори даного електронного ресурсу не ставили — його вирізняє спеціальна літературно-лінгвістична, а не історико-археографічна чи джерелознавча спрямованість³. Серед уміщених в ОТА історичних джерел: опубліковане листування

визначних людей, наприклад, епістолярій Дж. Вашингтона, виданий Т. Пейном⁴; різні британські парламентські акти та дискусії⁵; історичні збірки документів, як-от зібрані Д. Дефо акти щодо британсько-шотландського унії⁶; мемуари відомих людей, зокрема, Р. Булстрода про події Англійської революції XVII ст.⁷; описи подорожей до невідомих країн, наприклад, капітана В. Дампієра⁸ та ін. Усі електронні публікації ОТА розділені на три групи: повнотекстові публікації (Text), вибірки з текстів певного спрямування або тематики (колекції), зроблені задля лінгвістичних студій (Speech, Thought and Writing Corpus), каталоги (інформаційні ресурси — Legacy formats). Публікації першої групи подаються в кількох доступних форматах: XML; HTML; а також у вигляді електронних видань (*ePub*), або простого текстового документу (*plain text*). Упорядники пристосували останній формат виключно для здійснення машинної обробки текстів з метою лінгвістичного аналізу, тому в ньому втрачається суттєва структурна інформація. Пагінація оригіналу зберігається не завжди, що, звичайно, затрудняє користування ресурсом. Друга та третя групи електронних публікацій доступні лише в одному з форматів, переважно *plain text*. Існують пошукові можливості каталогом за контекстом, назвою, автором, роком видання, реєстраційним номером тощо. Разом з тим повністю відсутній відповідний механізм пошуку всередині тексту⁹. Режим доступу до ресурсів також є різним. Якщо повнотекстові версії перебувають у вільному доступі, то колекції й каталоги доступні із заувагами стосовно можливості копіювання (*«All material supplied via the University of Oxford Text Archive (OTA) is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the Data Collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user»*). Утім, серед уміщених в ОТА публікацій є і такі, доступ до яких заборонений (*restricted*). Аналіз представлених публікацій свідчить, що не обов'язково основою для оцифрування був оригінал першоджерела. Воно здійснювалося також з мікрофільмових копій, що суттєво погіршило якість отриманого електронного продукту. Загалом можна констатувати відсутність єдиних усталених підходів до дигіталізації першоджерел усередині цього проекту. За класифікацією Е. Бобрової¹⁰, вміщені на даному інформаційному ресурсі публікації цілком можна розглядати як «клони» друкованих видань, оскільки ОТА не вважає своїм завданням електронне оприлюднення неопублікованих першоджерел (архівних документів, історичних манускриптів, рукописних пам'яток тощо) або рукописних оригіналів уже опублікованих пам'яток.

Від початку 70-х років минулого століття веде свою історію інший проект, також пов'язаний з електронною публікацією різноманітних текстів та створенням умов віддаленого доступу до них. 1971 р. американський студент Майкл Харт (Michael S. Hart) отримав доступ до потужного комп'ютера. Він

вирішив його використати для створення та збереження цифрових версій книг. Харт організував групу волонтерів, які працювали над оцифруванням. З часом комп'ютер, на якому створювалась колекція, було підключено до мережі Інтернет і дана колекція стала доступною для всіх користувачів мережі. Так народився «Проект Гутенберг (Project Gutenberg)» — перша в світі цифрова бібліотека відкритого доступу. Станом на лютий 2014 р. проект має близько 45 тис. електронних книг 42-ма мовами. Якщо ж враховувати сайти-партнери, то загальна кількість безкоштовних книг в онлайн-доступі даного проекту нині перевищує 100 тис. Основних мов — сім (англійська, французька, німецька, фінська, голландська, іспанська та китайська), хоча є публікації мертвими мовами (санскрит, мова майя). Веб-сайти проекту працюють в США, Австралії, Канаді, багатьох країнах Європи. Водночас використовується 40 «дзеркал» цих сайтів по всьому світові. З 2001 існує Проект Гутенберг Австралія (Project Gutenberg Australia), 2004 р. — Проект Гутенберг Європа (Project Rastko в Сербії та ін.), 2007 — Проект Гутенберг Канада (Project Gutenberg Canada, PGC).

Першою оцифрованою книгою стало видання «Декларації незалежності США», розісланих шістьом кореспондентам М. Харта. Він поставив собі за мету забезпечити кожному можливість безкоштовного використання якомога більшої кількості літературних творів в електронному вигляді.

Проте проект, базований на індивідуальних зусиллях самого засновника і кількох волонтерів, розвивався дуже повільно: станом на 1989 р. там було лише 10 електронних книг: вибрані твори В. Шекспіра, Старий та Новий Заповіт, Біблія короля Якова (*The King James Bible*, 1769 р.) та ін., всього 5 мегабайт. 1994 р. як сота книга з'явилося повне зібрання творів В. Шекспіра, 1997 — «Божественна комедія (*La Divina Commedia*)», 1321 р. Данте Аліґ'єрі мовою оригіналу як тисячна книга. Відтоді створення електронної бібліотеки набрало швидких обертів. П'ятитисячний номер у 2002 р. отримали щоденники видатного італійського митця Леонардо да Вінчі в англійському перекладі; до останнього часу вона постійно перебуває у топ-100 завантажених книг. Десятитисячним електронним виданням «Проекту Гутенберг» стала оцифрована 2003 р. Велика хартія вільностей (*Magna Carta Libertatis*) 1215 р. — перша англійська конституційна пам'ятка¹¹.

Основний вид публікацій — etexts, що згодом був названий ebooks. Створений він був з використанням чистого текстового формату Plain Vanilla ASCII (текст без форматування в універсальному кодуванні). Електронні тексти набираються за допомогою універсального кодування, що дозволяє 99% користувачам ПК читати ці тексти незалежно від використовуваної ними операційної системи. Записана в такий спосіб 300-сторінкова книга займала 1 мегабайт. Якщо ж книга була більшою, створювалися два пов'язаних ASCII-файла, а за необхідності вони стискалися в один ZIP-файл. Таким чином, застосовано для найширшого вжитку файли з розширенням .txt та .zip. Використовувалися також інші формати (HTML, PDF). В основному це пов'язано

з діяльністю Центру консорціуму «Проект Гутенберг» (Project Gutenberg Consortia Center, PGCC), афільованого з основним проектом 2003 р. Завдання PGCC полягає у збиранні вже існуючих електронних копій видань, оприлюднених в інших електронних бібліотеках, і приєднанні їх до загального ресурсу «Проект Гутенберг».

У разі потреби книги «Проекту Гутенберг» також копіюються на CD та DVD і безкоштовно розсилаються бажаючим, бібліотекам та школам.

Незаперечно до археографічних публікацій згаданого інформаційного ресурсу можна віднести, наприклад, оприлюднення виданої 1589 р. у Лондоні «Декларації подій» — опису відрядження головнокомандувача англійським королівським флотом Ф. Дрейка до Португалії¹². До публікації текстового документа (з наведенням пагінації оригіналу) додані зображення оригінальних сторінок видання, надані Бібліотекою Конгресу США. Інший приклад — Щоденник (журнал) посольства до Швеції в 1653 та 1654 роках діяча Громадянської війни в Англії XVII ст. Б. Вайтлока, подана також з пагінацією оригіналу, але без зображень його сторінок. Вихідним матеріалом для створення електронної копії стало друге лондонське видання 1855 р.¹³ Крім онлайн-оприлюднення публікації, описаної вище, обидва видання доступні також у формі etexts, без названих пагінації або відтворень зображень сторінок оригіналів¹⁴. Політичний щоденник Е. Лоу (лорда Елленборо) за 1828–1830 роки, на відміну від описаних вище публікацій, подано лише в текстовому форматі за виданням 1881 р.¹⁵ Серед останніх надходжень — онлайн- та текстова версії приватних листів та документів відомого діяча аболіціоністського руху Великої Британії В. Вілберфорса (за лондонським виданням 1897 р.)¹⁶. Як приклад археографічної франкомовної публікації можна навести оприлюднення також у кількох доступних форматах повного зібрання творів філософа, письменника і революційного діяча Н.С.Р. Шамфора, виданих у першій чверті XIX ст. у Парижі¹⁷. Іспаномовні публікації історичних джерел репрезентовані, наприклад, Актом капітуляції 1810 р. у Буенос-Айресі — першим юридичним документом незалежної Аргентини¹⁸. Пошук на ресурсі є достатньо складним, хоча можливий за алфавітом (назвою книги), датою надходження, мовою тощо.

У цілому «Проект Гутенберг» є, безперечно, найбільшою електронною бібліотекою відкритого доступу. Публікації, які можна віднести до археографічних, становлять лише невеличкий сегмент цього інформаційного ресурсу. Це переважно історіографічні, мемуарні, епістолярні пам'ятки, окремі історичні джерела (переважно державні акти), добірки періодичних видань XIX–XX ст. Концепція «Проекту Гутенберг» — створення якомога ширшого доступу до видань, на які не поширюється авторське право — дуже далека від проблем електронної археографії, а тим більше від публікації писемних першоджерел.

Найстарішим з існуючих спеціалізованих електронних архівів/бібліотек в Інтернеті, в якому розміщені повнотекстові версії джерел американської та всесвітньої історії, вважається Історичний текстовий архів — The Historical

Text Archive (HTA). Його ініціатором став Доналд Дж. Мабрі (Donald J. Mabry). Він на початку 1990-х років розпочав Інтернет-публікації з проблем історії, а згодом підійшов до вступлення повнотекстових файлів первинних та вторинних джерел через мережу Інтернет. Спочатку це було його власною ініціативою, підтриманою Томасом Зіелке (Thomas Zielke) з Олденбурзького університету в Німеччині, та іншими науковцями Європи. Нарешті, з 1998 р. цей ресурс було розміщено на сервері Університету Міссісіпі (США), хоча він так і не став інтегрованою частиною університетських електронних ресурсів. З 2001 р. HTA має власний домен і сервер¹⁹. Портал містить три види публікацій: статті (articles), електронні книги (e-books), та посилання (links) на інші інформаційні ресурси аналогічної тематики. Станом на січень 2014 р. на ньому розміщено 766 статей, 74 книги та 9117 лінків. Нас цікавить перша та друга секції, оскільки саме там, окрім наукових статей і книг, представлені також деякі історичні документи і фотографії. Вони охоплюють історію Азії, Африки, Латинської та Центральної Америки, Європи, США (основна кількість публікацій) упродовж XIX–XX ст. Певна частина вміщених джерел розкриває історію основних військових конфліктів XX ст. (Перша та Друга світові війни, війни у Кореї, В'єтнамі, Іраці тощо). Наприклад, це комплекс джерел з історії імперіалістичного поділу Африки наприкінці XIX — на початку XX ст. (тексти дипломатичних угод та матеріали міжнародних дипломатичних конференцій стосовно Марокканського конфлікту 1906–1909 років)²⁰. Джерела з історії Другої світової війни представлені, зокрема, щоденником 3-го батальйону 26-го піхотного полку 1-ї піхотної дивізії армії США за листопад 1942 — червень 1945 років²¹. Частина ресурсів має різноманітне тематичне спрямування (історія афроамериканців, тероризм, рок-н-рол та ін.). Археографічна складова даного історичного електронного ресурсу не переважає авторські публікації, оскільки він і був задуманий як трибуна для професійного обміну думками, ідеями, концепціями. Поповнення ресурсу здійснюється самим учасниками проекту, в основному відповідно до їх наукових зацікавленостей.

З технічного боку археографічні публікації HTA не мають жодного спеціального оформлення. Кожна з них є лише електронною версією паперового видання, поданою окремими файлами за структурними розділами. Переважна більшість публікацій англомовна, тобто документи подаються у сучасному перекладі. Оригінали публікацій не відтворюються. Використовується здебільшого протокол передавання файлів (FTP — *File Transfer Protocol*), який надає можливість абоненту обмінюватися двійковими та текстовими файлами з будь-якими іншими комп'ютерами, які теж підтримують цей протокол. Не зважаючи на розповсюдженість, FTP має багато недоліків. Програми-клієнти FTP не завжди зручні і прості у користуванні. Користувач іноді не може зрозуміти який файл перед ним, чи той що необхідно, чи ні. Окрім того, не існує простого і універсального засобу, для пошуку на серверах анонімного FTP, — хоча для цього і існує спеціальний сервіс *archie*. Це незалежна програма, вона

не є універсальною і не завжди її вдається ефективно застосувати. Крім того, програми FTP доволі старі і деякі їхні особливості, які були потрібні в часи їхнього створення, сьогодні не завжди зрозумілі і навіть потрібні.

Тоді ж, на початку 1990-х, у Голландії на базі всевітньо відомого Грьонінгенського університету було започатковано проект історичного електронного архіву (Groningen Historical Electronic Text Archive — GHETA)²². GHETA пов'язаний з міжнародною асоціацією «History & Computing», голландським архівом історичних даних, Університетом Міссісіпі, Оксфордським текстовим архівом та іншими аналогічними інституціями, які також займаються оцифруванням й електронними публікаціями писемних, художніх, зображувальних джерел. Станом на січень 2014 р. у рамках даного проекту, не оформленого, на відміну від попередніх як окремий інформаційний ресурс, презентовано більш як 75 тис. книжок, 9 млн. статей з 1000 всевітньо відомих журналів, газет тощо.

На жаль, і в GHETA археографічні публікації складають незначну кількість наявних матеріалів. Доступ до них не є абсолютно вільним. Він обмежений авторським правом, тому вільно можна дістатися до фрагментів текстів, які лише презентують видання. Ознайомитися з повним текстом публікацій дозволяється за умов реєстрації та передплати²³.

Проблема відповідності концепції *текстового архіву* накресленим нами завданням електронної археографії є питанням дискусійним. Засади та інструментарій *текстового архіву* повністю орієнтовані на пересічних споживачів, а не академічних науковців (лінгвістів та літературознавців, тим більше істориків чи архівістів). Переважна більшість опублікованих у цих архівах джерел — пам'ятки літератури, красного письменства. Історичні джерела серед таких публікацій не посідають провідного місця. Тому такі електронні публікації можна віднести до популярних, не дивлячись на те, що частина з них створена професійними істориками для свого товариства. Публікації *текстового архіву* привертають усю увагу до тексту, вмісту джерела. Практично всі інші суттєві дані, як-от зовнішній вигляд пам'ятки, мовні та палеографічні особливості — не відображаються належним чином. Тому не можна стверджувати, що вони відповідають згаданому напрямку публікацієзнавчої науки, хоча, поза сумнівом, можуть бути використані у ній.

Для розкриття інших підходів варто згадати проект ARTFL (Project for American [and French] Research on the Treasury of the French Language) здійснений Чикагським університетом (США) у співпраці з урядом Французької Республіки. Завданням проекту з 1981 р. стало забезпечення доступу до найбільшої у Північній Америці колекції оцифрованих франкомовних текстів. Завданнями проекту було визначено такі:

- включити якомога більшу кількість різних текстів;
- створити систему, що швидко пристосовується до потреб дослідницької спільноти;

- надати дослідникам легкий у застосуванні, проте ефективний інструментарій.

До повнотекстової бази проекту заведені майже 3 тис. пам'яток XVI–XX ст. різноманітного змісту (література, філософія, історія), а також словники, оцифровані газети, листівки, памфлети. Крім того, забезпечується доступ до великої кількості дотичних інформаційно-пошукових баз за умови передплати²⁴. Серед представлених джерел заслуговують на увагу повні онлайнві версії першого видання Енциклопедії Д. Дідро та д'Аламбера (*Diderot e d'Alembert's Encyclopédie*)²⁵, повних зібрань творів Ж.-Ж. Руссо²⁶, Вольтера²⁷, повнотекстове видання газети відомого французького революціонера Ж.-П. Марата «*L'Ami du peuple* (Друг народу)»²⁸, літературного і філософського листування барона фон Грімма з Д. Дідро та пані д'Епіне²⁹. Остання електронна публікація, крім тексту, відтворює зовнішній вигляд видання кінця XVIII ст. За аналогічним принципом подано праці М. Монтеня, але тут наводяться факсиміле кількох сторінок першого видання знаменитих «*Les Essais* (Досліди)» французького мислителя XVII ст. з авторською правкою³⁰. Увагу привертає також оцифрована колекція декретів та інших офіційних актів Національної асамблеї та Конвенту Франції 1789–1795 років, що виставлена водночас у двох варіантах: відсканованих посторінкових іміджів офіційних видань і текстових документів³¹. Події французької революції 1848 р. висвітлює колекція тогочасних памфлетів та преси. Більшість розміщених у згаданому ресурсі матеріалів передбачають вільний доступ, але частина є доступною для інституційних передплатників ARTFL. У цьому сегменті знаходяться електронні публікації найдавнішого періоду — від XII до XX ст., у тому числі твори прованських поетів, французької класичної літератури середньовіччя, нової та новітньої доби, загалом до 4 тис. текстів³².

Здебільшого наявні там тексти зорганізовані таким чином, що легко піддаються контекстному пошуку, стилістичному, лінгвістичному, лексичному аналізу за спеціальними програмами Oxford Concordance Programm (OCP; Hockey, Martin, 1988; згодом перероблена в Micro-OCP), WordCruncher (Jones, 1987), TACT (Bradley, Presutti 1990), KAYE (Kaye, 1989), CLAN (MacWhinney, Snow, 1990).

Згаданий ресурс можна визнати достатньо зручним у користуванні і сучасним за програмним забезпеченням. На відміну від концепції *текстового архіву* запропонований ARTFL формат електронної публікації варто вважати більш гнучким, пристосованим для всебічного використання електронних ресурсів, що входять до нього, оскільки він має досить досконалий пошуковий і навігаційний інструментарій. З іншого боку, цей ресурс має очевидні мовні (тільки французькі тексти), тематичні (істотно переважають літературні матеріали) та хронологічні (презентовані виключно видання другої половини XVIII–XX ст.) обмеження. Ще однією характерною рисою проекту ARTFL є обмеження за місцем зберігання — адже репрезентовані ресурси майже без виключення перебувають в південноамериканських сховищах. Це виглядає

своєрідним парадоксом, адже за основу електронної бібліотеки, що презентує досягнення французької літератури, філософської і політичної думки, обрані не національні книжково-газетні зібрання, найбільші в світі, а північноамериканські, із зрозумілих причин не такі багаті.

Значний сегмент електронних інформаційних ресурсів археографічного спрямування складають навчальні публікації. Прикладом таких ресурсів може слугувати Гановерська колекція історичних текстів (Hanover Historical Texts Collection), розміщена від 1995 р. на сайті коледжу Ганновера (США, штат Індіана). Це зібрання створено задля вступлення цифрових копій історичних текстів, що використовуються під час викладання навчальних історичних та гуманітарних курсів³³. На сайті опубліковані фрагменти і коментарі до праць античних філософів (від Анаксогора до Зенона), листи хрестоносців за 1098–1229 роки. Ранньомодерна історія представлена оригінальними текстами діячів італійського Відродження, невеличкою добіркою англомовних публікацій з історії Реформації та контрреформації, релігійних війн у Німеччині, відьомських процесів (у тому числі виїмками з відомого «Молоту відьом, Malleus Maleficarum»³⁴). За XVII–XIX ст. джерел опубліковано значно більше, і вони відображають історію Британії, Франції, США, Африки, Азії, робочий і політичний рух. Більша частина таких документів із зрозумілих причин розповідає про події у США. Здебільшого це родинні документи відомих осіб, пов'язаних із штатом Індіана, зокрема, Адкінсонів, Гендріксів та ін.

Вихідним матеріалом для електронних публікацій обрано, як правило, збірки документів, навчальні хрестоматії, антології літературних творів. Проте окремі документи, що зберігаються в архіві коледжу, відтворені за оригіналами. Наприклад це листи учасника Громадянської війни 1864–1864 років у США Дж. Адкінсона (Joseph McHenry Adkinson), опубліковані за оригіналами Архіву бібліотеки Даггана (Duggan Library Archives, Hanover College)³⁵. У таких випадках доступними є описи і каталоги, потрібні для користування такими документами.

Основний електронний формат публікацій — html. Обов'язково наводяться вихідні дані публікації, але її пагінація не подається. У цілому названий електронний ресурс виглядає достатньо зручним для користування у навчальних цілях, оскільки дає певне уявлення про історичні джерела та використання їх в процесі навчання. Разом з тим його не можна вважати за повноформатний археографічний ресурс, оскільки значна частина джерел подані лише фрагментарно, більшою частиною у скороченні, перекладах/переказах іншими мовами.

Серед цікавих практичних розробок з презентації історичних пам'яток в Інтернеті можна згадати веб-сайт Internet Medieval Sourcebook, створений 1996 р. викладачем Фордхемського університету (Єзуїтський університет Нью Йорка, США) Полом Халсалом (Paul Halsall) як зручна онлайн-альтернатива паперовим збірникам джерел³⁶. Завдяки співпраці через мережу

Інтернет численних дослідників середньовічної історії нині цей сайт перетворився на добре оформлений і всебічний збірник ресурсів, що далеко вийшов за первісно заявлені межі. У ньому, окрім середньовічних писемних першоджерел, представлені також пам'ятки романського світу, середньовічні та ранньомодерні карти, священні тексти, агіографічна література тощо. В цілому створено могутній археографічний інформаційний ресурс: консолідовані збірники пам'яток пізньоантичної, середньовічної, ранньомодерної історії, а також сторінки, що презентують джерела з візантійської, африканської, східноазійської, ісламської, єврейської, а також гендерної історії.

Основні джерела розміщені на трьох сторінках: Selected Source (вибрані джерела), Full Text Sours (повнотекстові джерела), Saints' Lives (Життя святих).

Ще одним видом електронних археографічних публікацій, поширеним на Заході, є так звані текстові бібліотеки, що містять різноманітні історичні пам'ятки, класифіковані за культурами, країнами, релігією тощо. Як правило, вони мають тематичне спрямування. Такою є «Академія давніх текстів (Academy for Ancient Text)». Даний ресурс має за завдання запровадити найбільшу онлайн-всесвітню бібліотеку давніх текстів. Він в основному містить, але не обмежується, релігійними, метафізичними, філософськими, міфологічними та історичними текстами. Автори сайту претендують на акумуляцію практично всіх давніх текстів, що нині є у відкритому доступі. Іншим шляхом наповнення сайту є волонтерська робота з оцифрування, перекладу та транскрипції тих пам'яток, що зберігаються у бібліотеках. Зокрема, названі американська бібліотека С. Ліддела Макгрегора Метью (S. Liddell MacGregor Matthews library), та французька Бібліотека Арсеналу (L'Arsenal de Bibliotheque in Paris). Проте у 2013 р. на сайті було представлено 2 тис. текстів³⁷.

Основна відміна даного ресурсу від описаних вище полягає в орієнтації не на опубліковані в паперовому вигляді джерела, а на оригінали архівних документів, рукописи. При цьому до уваги приймається опублікована версія, але не можна стверджувати, що вона є вихідною. На видання, де вміщено джерело, посилання не завжди присутні. Так, один з найдавніших текстів (месопотамська пам'ятка «Адапа та їжа життя») подається в англійському перекладі за виданням «Cuneiform Parallels to the Old Testament» by R.W. Rogers, 1912. При цьому зберігається пагінація оригіналу³⁸. «Мистецтво війни» давньокитайського стратега Сунь Цу відтворено також за англійським перекладом 1910 р.³⁹. Натомість латиномовна література (твори поетів, драматургів, філософів, політичних діячів, істориків Давнього Риму, Середньовіччя і раннього нового часу) подані за оригіналами.

Найбільшим сегментом на сайті є європейська, в основному кельтська (бретонська, валлійська, ірландська, корнвельська, шотландська) та англосаксонська література. Представлена, зокрема, драма «Gwreans an Bys (Створення світу)», створена 1611 р., транскрибована ще 1864 р. Пам'ятка писана кельтською мовою та латиною, наявний англійський переклад, і в такому вигляді вона вже була опублікована у Великій Британії⁴⁰.

Єгипетські, китайські, месопотамські, давньогрецькі джерела поодинокі. Аносовані також публікації африканських, індонезійських, російських, японських та ін. пам'яток, але нині вони відсутні.

Основний електронний формат, що використовується на сайті — html та txt. Пам'ятки великого обсягу розбиваються на кілька частин, що доступні послідовно, а не одним файлом. Іноді наводиться зображення окремих сторінок документу, як ілюстрація до основного тексту. Такою є форма публікації ефіопської «Книги Еноха»⁴¹.

Таким чином, накопичений упродовж більш ніж 40 років у Європі та Америці досвід публікації історичних джерел в мережі Інтернет здебільшого зводиться до концепції «текстового архіву». Більш зручним виглядає запропонований ARTFL формат з можливостями розширеного пошуку. Можна констатувати і відсутність спеціальних електронних археографічних проєктів, що відповідали б потребам наукових досліджень у різних галузях знання.

---

1. Griffin Roger A. Using the Internet as a Resource for Historical Research and Writing. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://www.austinncc.edu/history/inres00title.html>

2. Contact information for University Oxford Text Archives. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://www.ota.ox.ac.uk/>

3. About the Oxford Text Archive. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://ota.ahds.ac.uk/about/>

4. Letter to George Washington, president of the United States of America: On affairs public and private. By Thomas Paine, 1796. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://ota.ahds.ac.uk/desc/5508>

5. The speech of R. B. Sheridan: Esq. on summing up the second charge against Warren Hastings, Esq. Before the High Court of Parliament, in Westminster-Hall, Tuesday, June 3, 1788, and three subsequent days, 1788. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://ota.ox.ac.uk/desc/5479>

6. A collection of original papers and material transactions, concerning the late great affair of the union between England and Scotland: Also an exact journal of the proceedings of the treaty as well at London as in Edinburgh. Wherein the privilege [sic] of the Presbyterian kirk, and the case of toleration of episcopal dissenters there, are very clearly stated. In five parts. Faithfully collected from the records and registers; by a person concern'd in the said treaty, and present in both kingdoms at the time of its transacting. 1712. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://ota.ox.ac.uk/desc/5455>

7. Memoirs and reflections upon the reign and government of King Charles the Ist. and K. Charles the IId: ... Written by Sir Richard Bulstrode, ... Now first published from his original manuscript, 1721. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://ota.ox.ac.uk/desc/5291>

8. Capt. Dampier's vindication of his voyage to the South-Seas in the ship St. George: With some small observations ... on Mr. Funnel's chimerical relation of the voyage round the world; [1707?]. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://ota.ox.ac.uk/desc/4942>

9. Див. Каталог ОТА: University of Oxford Text Archive: Catalogue: [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://ota.ahds.ac.uk/catalogue/index.html>

10. Боброва Е.В. Анализ археографического уровня подготовки документальных публикаций в российском сегменте Интернет // Информационный бюллетень Ассоциации "История и компьютер". — № 30: Материалы конференции АИК, июнь 2002 г. — М., 2002. — С. 80–84.

11. Proect Gutenberg News. History of Project Gutenberg. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://www.gutenbergnews.org/about/history-of-project-gutenberg/>
12. A Declaration of the Causes, which mooved the chiefe Commanders of the Nauie of her most excellent Maiestie the Queene of England, in their voyage and expedition for Portingal, to take and arrest in the mouth of the Riuer of Lisbone, certaine Shippes of corne and other prouisions of warre bound for the said Citie: Prepared for the seruices of the King of Spaine, in the Ports and Prouinces within and about the Sownde, the 30. day of Iune, in the yeere of our Lord 1589. and of her Maiesties raigne the one and thirtie. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://www.gutenberg.org/files/18682/18682-h/18682-h.htm>
13. Jornal of the Swedish embassy in the year 1653 and 1654, impartially written by the Ambassador Bulstrode Whitelocke. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://www.gutenberg.org/files/17407/17407-h/17407-h.htm>
14. Jornal of the Swedish embassy in the year 1653 and 1654, impartially written by the Ambassador Bulstrode Whitelocke. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://www.gutenberg.org/cache/epub/17407/pg17407.txt>
15. A Political Diary 1828-1830 by Edward Law (Lord Ellenborough). [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://www.gutenberg.org/cache/epub/10693/pg10693.html>
16. Private Papers of William Wilberforce, Ed.: Anna Maria Wilberforce. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://www.gutenberg.org/files/44912/44912-h/44912-h.htm>
17. Oeuvres complètes de Chamfort Recueillies et publiées, avec une notice historique sur la vie et les écrits de l'auteur. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://www.gutenberg.org/files/43956/43956-h/43956-h.htm>
18. Actas capitulares desde el 21 hasta el 25 de mayo de 1810 en Buenos Aires. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://www.gutenberg.org/files/19643/19643-h/19643-h.htm>
19. History of the HTA. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://historicaltextarchive.com/about.php>
20. Див., наприклад, Agreement Between Germany and France Relative to Morocco, February 9, 1909. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://historicaltextarchive.com/sections.php?action=read&artid=18>. Публікацію здійснено за: Supplement № 31 to *American Journal of International Law*, vol. 6, 1912.
21. Journal for the 3rd Battalion, 26th Infantry, 1st Infantry Division, by John D. Stromer and Paul W. Lunnie, compilers. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://historicaltextarchive.com/books.php?action=toc&bid=22>
22. What does GHETA stand for? Groningen Historical Electronic Text Archive. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://www.acronymfinder.com/Groningen-Historical-Electronic-Text-Archive-%28GHETA%29.html>
23. Become a member. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <https://www.questia.com/subscribe?gclid=CM6Cz4j9vrwCFU7HtAodZSwarw>
24. The ARTFL Project. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://artfl-project.uchicago.edu/>
25. The ARTFL Encyclopédie. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://encyclopedia.uchicago.edu/>
26. Rousseau Online. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://artfl-project.uchicago.edu/rousseau-online>
27. Tout Voltaire. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://artfl-project.uchicago.edu/tout-voltaire>
28. L'Ami du peuple. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://artfl-project.uchicago.edu/content/lami-du-peuple>

29. Grimm's Correspondance littéraire. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://artfl-project.uchicago.edu/content/grimms-correspondance-litt%C3%A9raire>
30. The Montaigneproect. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://www.lib.uchicago.edu/efts/ARTFL/projects/montaigne/>
31. Collection Baudouin. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://artfl-project.uchicago.edu/ baudouin-mode-image>
32. Subscription Databases. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://artfl-project.uchicago.edu/content/subscription-databases>
33. Hanover Historical Texts Collection. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://history.hanover.edu/project.php#ancient>
34. *Kramer H., Sprenger J. Malleus Maleficarum* (1486). [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://history.hanover.edu/texts/mm.html>
35. Joseph McHenry Adkinson Letters, 1863–1864. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://history.hanover.edu/texts/HC/Adkinson.html>
36. Internet Medieval Sourcebook. [Ел. ресурс]. Режим доступу: WWW: URL: <http://www.fordham.edu/halsall/sbook.asp/> вільний. Назва з екрану.].
37. Welcome to the Academy for Ancient Text. [E-resource]. Mode of Access: WWW: URL: <http://www.ancienttexts.org/>
38. Adapa and the Food of Life. [E-resource]. Mode of Access: <http://www.ancienttexts.org/library/mesopotamian/adapa.html>
39. The Art of War by Sun Tzu. Tr. by Lionel Giles. London, 1910. [E-resource]. Mode of Access: <http://www.ancienttexts.org/library/chinese/artwar.html>
40. The manuscript text of «Gwreans an Bys» (The Creation of the World) as transcribed by Stokes (1864) and digitalised by Keith Syed. Taken from the KDL edition (Augst 2000). [E-resource]. Mode of Access: <http://corpus.kernewek.cymru247.net/cwkdllms.txt>
41. The Book of Enoch. Translated from the Ethiopian by R.H. Charles, 1906. [E-resource]. Mode of Access: <http://www.ancienttexts.org/library/ethiopian/enoch/index.html>

**ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОГРАФІЧНІ РЕСУРСИ.
ПРОБЛЕМНО-ОРІЄНТОВАНІ БАЗИ ЗНАНЬ**

*Ірина Корчемна, Катерина Лобузїна,
Світлана Сохань, Марина Фїліпович*

**СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ
ОСОБОВИХ АРХІВНИХ ФОНДІВ ІНСТУТУТУ РУКОПISУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Впровадження інноваційних технологій та поява телекомунікаційних засобів передачі інформації здійснили докорінні перетворення в соціокультурному середовищі суспільства. Збереження національної пам'яті сьогодні, що зберігається в рукописних джерелах бібліотек, є невід'ємним, політично значущим процесом кожної незалежної держави¹.

Тому важливе значення надається розриттю та активному залученню до суспільного обігу історико-культурних документальних ресурсів бібліотек, що становлять національне інтелектуальне та культурне надбання. Серед них — Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (далі НБУВ), де сьогодні проводиться комплексна комп'ютеризація історико-культурних фондів та інтеграція архівних та бібліотечних ресурсів у онлайн-овому комплексі «Історико-культурні ресурси», створення інтегрованих цифрових ресурсів історико-культурної та наукової спадщини, перетворення цього багатоаспектного ресурсу від пошукового до знанневого².

У цілому комплекс баз даних історико-культурних фондів, який підтримується на платформі САБ «ІРБІС», складається із 28 баз даних, які сьогодні активно поповнюються документною інформацією.

Основний електронний інформаційний ресурс Інституту рукопису складається з декількох баз даних: «Підручний довідковий фонд Інституту»; «Рукописний фонд ІР НБУВ»; «Рукописна та книжкова спадщина України»; «Українські діячі бібліотечної справи ХХ ст.»; БД рукописних книг «Кодекс».

Окремий ресурсний блок складають бази даних відділу фонду юдаїки Інституту рукопису: «Каталог відділу фонду юдаїки»; «Юдаїка росїка у збірці фонду юдаїки»; «Періодика ідіш у збірці фонду юдаїки»; «Стародрукована єврейська книга»; «Єврейський календар»; «Єврейські стародруки західно-європейськими мовами».

Продовжено формування інтегрованого ресурсу «Цифрова бібліотека НБУВ», який включає цифрові копії унікальних та цінних рукописів, книжкових пам'яток, рідкісних та колекційних видань (архівні документи, рукописи, стародруки та рідкісні видання), загальним обсягом станом на 2014 рік понад 20 тис. сторїнок.

Серед цього електронного ресурсу особливою є база даних на особові архівні фонди «Рукописний фонд ІР НБУВ», яка відрїзняється значною складністю методологічних та технологїчних підходів.

Рукописні фонди національних та інших великих бібліотек України є специфічним утворенням, що працює в умовах подвійного науково-методичного підпорядкування: він залежить від вимог як бібліотечної, так і архівної справи, оскільки підпорядковані бібліотечному та архівному законодавству. Особові архівні фонди рукописних фондів бібліотек складають документальну спадщину видатних особистостей з історії та культури України та є важливою джерелознавчою базою для багатопрофільних досліджень гуманітарного спрямування. Залучення джерел з цих фондів до наукового обігу є кінцевим результатом складної роботи, забезпечення технологічного «шляху рукописного документа (чи особового архівного фонду як сукупності документів)» від комплектування до читача.

Хоча методичні документи розроблені та були апробовані на рівні опису особових архівних фондів, конкретна робота вимагала системного та багаторівневого підходу, що давало б змогу економити час та ефективно використовувати багатоаспектну інформацію, провести науково-інформаційну реконструкцію спадщини видатних науковців, державних, освітніх, культурних діячів, які стали фондоутворювачами, і при цьому виконати функції обліку фондів.

Тому було поставлено завдання поєднати рівні опису (фонд, група, документ) та функції (комплектування, облік, зберігання та використання документів).

Система розроблена в НБУВ працею спільного колективу науковців Інституту рукопису НБУВ (Л.А. Дубровіна — керівник проекту, створення структури метаданих; І.С. Корчемна — розробка забезпечення аспектів комплектування та обліку документів; О.М. Гальченко, С.В. Сохань, М.А. Філіпович — методичні засади опису особового архівного фонду, аспекти зберігання та використання документів; авторське програмно-технологічне забезпечення — К.В. Лобузін). Вона базувалася на загальних принципах та підходах стандарту ISAD, однак з розширеними функціями щодо презентації інформації з урахуванням «шляху архівних документів» та можливостей поглибленої інформації, орієнтованої на користувача³.

Інтегрована база даних «Рукописний фонд ІР НБУВ» за змістом поліфункціональна та містить архівну, біографічну, історичну та предметну інформацію, ілюстративний матеріал, статистику руху фондів та їх кількісний та якісний склад. Технологічні рішення дають змогу подолати конфлікт різних систем обліку та опису інформації, проводити широку навігацію та отримати виключно змістовну інформацію.

Вона базується на урахуванні не лише сучасних вимог до створення інформаційних ресурсів, а й традицій у системі обліку, основної облікової документації, що склалася. В її основу покладено паспорт фонду, а також залучається вся система документації, що дає змогу зафіксувати склад та обсяг, простежити рух рукописних документів, здійснити контроль за станом науково-облікового апарату, а також виконати функції науково-пошукової системи, що дає можливість зробити ієрархічно структуровану інформацію різного рівня організації — заголовків фондів з історичною довідкою, описів

та іншої інформації, яка могла б використовуватися в обслуговуванні користувачів.

Колектив, що займався розробкою багатоаспектних питань бази даних «Рукописний фонд ІР НБУВ» як загальної моделі комплексного опису, одразу орієнтувався на підготовку модельної бази даних, яка може бути поширена на всю практику рукописної діяльності бібліотек та архівних установ. Її наукові й технологічні рішення є внеском українських бібліотечних та архівних працівників у загальну теорію та практику інформатизації архівної та рукописної справи.

БД «Рукописний фонд ІР НБУВ» є інтегрованою системою, де представлено опис такої одиниці зберігання та обліку Національного архівного фонду України, як рукописна колекція та архівний фонд — багаторівнева та поліфункціональна система документів, її основні характеристики було розкрито у кандадатській дисертації І.С. Корчемної⁴.

Вона відображає групування документів як фондового рівня (особовий, інституційний, родовий, колекційний), так і подокументного — на рівні такого обліково-інформаційного документа, як «архівний опис фонду» з подокументним розписом. За функціями вона дає змогу проконтролювати «рух» документів та їх облік у процесі комплектування, формування та зберігання рукописного фонду, оскільки в основу покладено паспорт фонду. Велика робота була проведена з програмно-технологічного забезпечення підтримки бази даних — вибір оптимального програмного забезпечення та його раціональне пристосування до специфіки різних об'єктів архівної інформації, побудова інформаційної системи відповідно до поставлених завдань, а також постійна підтримка функціонування системи, захист інформації, оновлення та модифікація програмних рішень, що було зроблено в співпраці з відділом програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж НБУВ.

Для створення БД було використано САБ «ІРБІС-64». Її характеристики найбільше відповідали вимогам системної багаторівневої бази даних з комплектування, обліку та використання рукописної інформації. САБ «ІРБІС-64» має широкі можливості, на відміну від інших інформаційно-пошукових систем, для її адаптації до умов праці конкретної бібліотеки на основі інструментальних засобів налагодження та профілів користувачів; повністю поєднується з російськими та міжнародними форматами подання бібліографічних даних RUSMARC/UNIMARC/MARC21 на основі засобів двосторонньої конверсії даних; дає змогу створювати і підтримувати одночасно будь-яку кількість БД; пропонує технологію автоматичного формування словників, на основі яких реалізується швидкий пошук щодо будь-яких елементів описування та їх поєднанням; підтримує традиційні «паперові» технології, надаючи можливість для отримання широкого спектра вихідних форм; пропонує засоби для ведення та використання авторитетних файлів, алфавітно-предметних показників класифікаційних схем і тезауруса; на основі автоматизованого формування словників можна реалізувати швидкий пошук за будь-якими еле-

ментами записів та їх поєднанням; містить технології, орієнтовані на використання штрих-кодів; містить засоби, що дають змогу широко використовувати ілюстративний матеріал, підтримує багатомовність (полілінгвістичність); пропонує засоби для перекладу інтерфейсів користувачів іншими мовами тощо⁵.

БД «Рукописний фонд ІР НБУВ» складається з набору записів, що охоплюють усі етапи опрацювання фондів та формування інформаційного масиву, який надалі використовується для повноцінного розкриття змісту фонду. На сьогодні створено основу майбутньої БД, що складається з трьох основних взаємопов'язаних видів записів:

1. «Фонд» — призначено для реєстрації архівних фондів, прийнятих на постійне зберігання, присвоєння їм номерів у порядку надходження до ІР. Цей запис містить історичну довідку про фонд, що доступна для перегляду дослідникам, та інформацію із паспорта фонду, яка призначена для службового використання та виконує функції керування та обліку, відповідна інформація про історію надходження та опрацювання фонду вводиться відповідальним за облік.

Запис «Фонд» — це зареєстровані дані про фонди, які надійшли до ІР, що розташовані за абеткою (алфавітом) або у порядку зростання їх номерів. Тут є можливість зберігати фото фондоутворювача та переглядати опис фонду у форматі pdf. Саме через цей вид запису дослідники мають доступ до описів фондів, що зібрані в записі «Опис».

2. «Опис» призначено для об'єднання описаних та зареєстрованих документів окремого фонду за принципом архівного облікового документа, відповідно до прийнятої в ІР схеми систематизації. Запис дає уявлення про поодиночний склад кожного окремо взятого фонду.

Запис для опису фонду складається з рубрик спеціального класифікатора для рукописних документів, коди якого вводяться в зміст і надають можливість прив'язувати окремі документи опису як аналітичні описання, (коди «Фонду» й «Опису» вводяться при автозбереженні). Є поле, яке дає змогу робити посилання на файл опису у форматі pdf для старих фондів. Натискаючи посилання в переліку рубрик опису, відбувається автоматичний відбір усіх документів із фонду, які відповідають коду класифікатора. Є можливість сортування відібраних документів за заголовком, хронологією, датою введення, повернутися із запису до історичної довідки про фонд.

Вихідні форми дають змогу отримати опис у вигляді таблиці з показниками. Читачі мають доступ до цього опису через запис «Фонд».

Під час апробації цього запису виявилось, що за умови автоматичного введення в базу описів, набраних в електронному вигляді, відбувається певне порушення послідовності заповнення полів і описи необхідно редагувати, що потребує досить значних затрат часу. Значна частина описів фондів, описаних упродовж 1918–1980-х років, писані від руки та за принципом скороченого опису. Це вимагає перенабирати записи та істотно редагувати, уточнювати

й поповнювати їх інформацією, яка сьогодні має там бути за правилами ISAD, що також потребує значного часу.

Одначасно, щоб полегшити доступ читачів до описів фондів, було визнано за доцільне описи фондів, описаних упродовж 1918–2007 рр., виставити спочатку в БД у форматі pdf-файлів, а описи фондів, які укладені з 2008 р., формувати шляхом заповнення полів запису «Документ». Виставлені у форматі pdf описи будуть переведені в електронний вигляд та приєднані до БД після проведення відповідного редагування згідно з єдиною затвердженою формою описання одиниць зберігання відповідно до полів запису «Документ».

Відредаговані старі описи будуть передруковані та затверджені відповідно до сучасних вимог нормативно-правових вимог архівної галузі.

3. «Документ» призначено для послідовного описування й реєстрації власне окремих документів за принципом архівного облікового документа — архівного опису. Запис є службовим і ведеться співробітниками, які описують фонди, надається у користування після закінчення архівного опису.

З огляду на такі підходи база даних має широкі можливості навігації та нові технологічні рішення щодо побудови ресурсу та його внутрішніх зв'язків, автоматизованого переходу до «Історичної довідки про фонд», «Опису» фонду, відбору документів відповідно до рубрики схеми систематизації, перегляду документів в інформаційному форматі з додатковими точками доступу, зберігання електронних версій документів, інтернет-посилання на необхідні ресурси. Вихідні форми, крім власне архівного подокументного опису, дають змогу отримати документ у вигляді однієї каталожної картки та комплекту каталожних карток, що важливо для підтримки й традиційних каталогів.

Структура зазначених записів охоплює всі облікові документи, у яких відображена вся історія побутування кожного окремо взятого фонду, передбачено автоматичне ведення статистики: створення нових та редагування записів БД. БД має декілька рівнів доступу до інформації за рахунок використання програмного захисту. Система має можливість розподілу користувачів інформації на такі групи:

— користувачі інформації з повним доступом (співробітники, відповідальні за облік, які мають дозвіл коригувати та доповнювати інформацію щодо всіх записів бази даних);

— користувачі інформації з частковим доступом (співробітники, які опрацьовують інформацію в записах «Опис», «Документ» БД, мають обмежений доступ до певних елементів та окремих полів запису «Фонд», зокрема «Електронної справи рукописного фонду»);

— користувачі інформації зі звичайним доступом (читачі та всі інші, яким система дозволяє робити будь-який запит до бази, але не дає можливості щось змінювати у базі даних). Ці заходи дають можливість уникнути несанкціонованого доступу до інформації.

Для оперативного пошуку інформації в БД наявні пошукові словники, що нараховують 36 позицій. Зокрема, основні відомості про фонд представ-

лені такими пошуковими словниками: 1) фондоутворювачі; 2) фонди (ілюстрований словник з фотографіями фондоутворювачів); 3) крайні дати фонду; 4) вид фонду. БД «Рукописний фонд НБУВ» дає змогу представити читачам (користувачам) БД «Рукописний фонд» як у локальній мережі НБУВ у модулі «Читач», так і здійснити онлайн (Інтернет) публікацію відповідної інформації з БД.

Важливо зупинитися на специфіці робочого листа «Електронна справа рукописного фонду» для запису «Рукописний фонд».

Інститутом рукопису НБУВ була проведена значна робота з підготовки інформаційних масивів, були визначені склад, структура та спосіб організації бази даних, зокрема, для розробки робочих листів було проведено уніфікацію назв фондів (визначено обов'язкові та додаткові елементи найменувань осіб-фондоутворювачів та їх уточнення), засоби передачі неуніфікованої інформації, що вже увійшла в облікові документи в попередні часи.

Для ведення службової облікової інформації розроблено спеціалізований робочий лист, умовно названий «Електронна справа рукописного фонду», в основу якого покладено зведені облікові документи фондового рівня (картка фонду, паспорт фонду, аркуш фонду, справа фонду) та основні й допоміжні форми облікової документації ІР, було визначено склад, структура, назви, кількість та послідовність розташування й заповнення полів, формати виведення даних та вихідних форм.

Формат робочого листа включає такі основні поля: основні відомості про фонд; місцезнаходження фонду; рух фонду; облікові документи фонду; збереженість фонду; бібліографія про фондоутворювача та фонд; експонування та копіювання документів фонду, які, у свою чергу, складаються з окремих підполів. Додатковими засобами для введення інформації є довідкове меню, що складається зі словників, які сформовані з уже введених даних. Словниково-довідкове меню полегшує та прискорює однозначний набір певних термінів або навіть дає змогу замінити набір вибором зі словника-довідника, що потребує меншої кількості елементарних дій порівняно з прямим набором. Крім того, забезпечується одно-значність подання інформації, яка виключає трудомісткі процедури семантичного аналізу слів та виразів⁶.

За основу формату введення інформації до рубрики «Основні відомості про фонд» взято картку та паспорт фонду з розширенням окремих додаткових позицій, що структурована за такими підполями, як: номер фонду; фондоутворювач-особа; особа-різночитання; крайні дати матеріалів фонду; обсяг фонду (одиниць зберігання); склад та характеристика фонду; вид фонду; категорія фонду; термін зберігання фонду.

При введенні інформації у вищезазначену рубрику в робочому листі «Електронна справа рукописного фонду» вона автоматично відображається в ідентичній рубриці «Історичної довідки про фонд».

Поле «Номер фонду» відповідає номеру, який присвоєний йому за списком фондів. Він є його обліковим номером, під яким фонд фіксується

в усіх облікових документах ІР і є складовою частиною архівного шифру одиниць зберігання даного фонду. Порядковий номер ідентифікує кожний архівний фонд і тому не може бути присвоєний іншому, навіть у разі вибуття фонду. Заповнення цього поля є своєрідним ключем, що надає можливості працювати з іншими полями запису робочого листа. В іншому випадку перейти до заповнення будь-якого іншого поля буде неможливо. На сьогодні Список фондів ІР нараховує понад 400 фондів.

У зв'язку з тим, що особові архівні фонди в заголовку та спеціальній довідці містять організований біографічний ресурс, велика увага приділяється підготовці достовірної інформації про особу в усіх її проявах та біографічної довідки, насамперед про ім'я та його варіанти.

В окремих додаткових підполях запису подається інформація про назву фонду, де зазначається загально визнане найменування особи, яке може складатися зі справжнього прізвища, імені по батькові чи з псевдоніма (для письменників) або чернечого імені (для ченців) та інших форм.

Якщо псевдонім, чернече ім'я чи інша форма імені є загально визнаними атрибутованими відомостями про особу, то в полі «Особа — різночитання» зазначається тип різночитання та справжнє/світське ім'я фондоутворювача. Наприклад, Вовчок Марко (псевдонім; справжнє ім'я — Вілінська Марія Олександрівна); Олесь Олександр Іванович (справжнє прізвище — Кандиба); Панч Петро Петрович (справжнє прізвище — Панченко; псевдонім — Максим Оттава); Митрополит Іларіон (світське ім'я — Огієнко Іван Іванович).

Якщо фондоутворювач, крім справжнього прізвища, імені, по батькові, відомий під іншими найменуваннями або його ім'я має декілька варіантів прочитання, то вони також зазначаються в згаданому вище полі. Наприклад, Богдашевський Дмитро Іванович (у чернецтві — Василій); Балаховська-Давидова Тетяна Григорівна (інша форма імені — Балаховська-Давидова Таубе Герцівна).

Для введення даних є службовий довідник, що сформований з уже введених даних, у якому зазначені типи різночитання імені: псевдоніми, криптоніми, справжнє ім'я (заповнюється, коли фондоутворювач більше відомий під псевдонімом), світське ім'я (заповнюється, коли фондоутворювач більше відомий під чернечим ім'ям), ім'я в чернецтві (заповнюється у випадку, коли фондоутворювач був відомий як під світським, так і під чернечим ім'ям, крім того, зазначається церковний сан даної особи), інша форма імені [зазначається, якщо фондоутворювач офіційно змінював форму свого прізвища. Наприклад, Еварницький на Яворницький і відомий під двома прізвищами. Або для іноземців, що переїхали на постійне проживання до іншої країни і дещо змінили форму свого імені на більш звичну для оточуючих (наприклад, араб за походженням Кезма Товфік Жубраїль став відомим у наукових колах як Кезма Тауфік Гаврилович, його ім'я та по батькові були дещо змінені на більш звичний для українського вуха варіант). Для іноземців у поля «Різно-

читання» можуть вводитися форми написання їхнього імені мовою, яка була рідною для них і якою вони створювали свої твори.

Інформація про можливі різночитання імені особи вноситься з короткої біографічної довідки про фондоутворювача, складеної при проведенні попередньої експертизи цінності архіву та паспорта фонду, але вона може уточнюватися з інших джерел під час науково-технічного опрацювання документів та укладання опису. Виділення імені фондоутворювачів у окреме поле запису дає можливість скрізь, де потрібно в БД, оперативно переглянути перелік фондоутворювачів.

Далі вводиться в підполя інформація про роки життя особи, сферу діяльності (професію), учені та почесні звання (с. н. с., професор, член-кореспондент, академік, заслужений діяч мистецтв України тощо). В окремих випадках (за відсутності повних біографічних відомостей про фондоутворювача) для більшої інформативності в назв фонду можуть зазначатися відомі посади, які обіймала особа. Окрім того, для дореволюційних (до 1917 р.) фондів за наявності вказується титул фондоутворювача. Зазначена рубрика може уточнюватися, якщо будуть виявлені додаткові біографічні дані.

Заголовки фондів у БД фактично відповідають назві фонду, під якою особовий архів внесено до Списку фондів ІР і проходить за обліковою документацією ІР, та в стислій формі дають уявлення про особу, якій належить особовий архів. Так як інформація про крайні дати документів особового фонду може не збігатися з датами життя особи (межами фонду) у зв'язку з наявністю документів генеалогічного характеру, вшанування пам'яті, спогадів про нього, посмертних видань, інсценувань, екранізації творів фондоутворювача, тому вона вноситься в окреме підполе після науково-технічного опрацювання з титульного аркуша опису фонду.

У підполі «Обсяг фонду» зазначається загальна кількість описаних та поставлених на облік одиниць зберігання. Інформація вноситься тільки після науково-технічного опрацювання всього масиву документів архіву, з підсумкового запису в описі. Інформація в зазначеній рубриці може змінюватися, якщо з часом фонд буде поповнюватися новими документами і відповідно доописуватися.

Запис щодо складу та характеристики фонду повинен відображати розділи та групи документів відповідно до класифікації та схеми систематизації документів, викладеної в описі фонду. Тому для позначення виду фонду в однойменному підполі є довідкове меню, що відображає три різновиди фонду особового походження: особовий, родинний, родовий. Категорія фонду встановлюється після проведення поглибленої експертизи наукової цінності фонду та вноситься до робочого листа на основі рішення експертної комісії ІР (згідно з протоколом).

БД «Рукописний фонд ІР НБУВ » передбачає й можливість створення інтегрованого бібліотечного та архівного ресурсу як усередині бібліотеки, так і за її межами. Вона дає змогу проводити наукову реконструкцію спадщини,

розосередженої по різних підрозділах бібліотек та в інших установах. Місцезнаходження (розташування) фонду в межах НБУВ відображається в окремому полі та підполі з ідентичною назвою, розроблене довідкове меню, де перераховуються підрозділи, що можуть зберігати документи фонду: відділ фондів рукописної спадщини ІР; відділ фонду юдаїки ІР; відділ формування музичного фонду НБУВ. Для відображення інформації про наявність архівних документів фондоутворювача в інших архівних установах також заповнюються два підполя, де зазначається назва установи (наводиться аббревіатура, повна назва вводиться в список аббревіатур) і надається коротка характеристика та склад документів. Поля заповнюються за наявності такої інформації в короткій біографічній довідці, складеній під час попередньої експертизи цінності фонду, в історичній довідці про фонд або з інших джерел, незалежно від часу надходження чи опрацювання фонду.

Значна увага приділяється службовій інформації, яка не надається у відкритий доступ користувачам, однак дає змогу оперативно виконувати різні замовлення та контролювати «рух фонду», відображається весь шлях документа, що структурований за такими підполями: «пропозиції», «надходження», «експертиза наукової цінності», «науково-технічне опрацювання», «виявлення цінних та унікальних рукописів», «інвентаризація», «вибуття» та як підсумок «обсяг фонду на кінець року». Детальна облікова інформація міститься в підполях «Пропозиції» — вноситься вся інформація, що стосується попереднього етапу комплектування фондів; «Надходження» — відмічається номер запису в книзі надходжень та книзі пропозицій. При цьому реєструються документи, за якими відбулося приймання-передавання матеріалів (угода, протокол, акт), і розкриваються умови передачі, що викладені в угоді між фондовласником та ІР. При передачі архіву в науково-технічне опрацювання зазначається номер запису книги про науково-технічне опрацювання.

Усі процеси, що стосуються визначення цінності фондів і документів на етапі комплектування, науково-технічного опрацювання, виявлення унікальних та цінних рукописів, відмічаються в підполі «Експертиза наукової цінності фонду», в окремому підполі фіксуються етапи науково-технічного опрацювання фонду (розбір первинний, розбір детальний, систематизація, описування, шифрування, формування вкладних аркушів та обкладинок із зазначенням реєструючої облікової документації, дати опрацювання, співробітників-виконавців та кількості опрацьованих одиниць зберігання тощо).

Виділено в окреме підполе виявлення цінних та унікальних рукописів, де зазначається дата виявлення, склад та характеристика, кількість та номери виявлених одиниць зберігання тощо.

Склад, характеристика та кількість поставлених на облік після науково-технічного опрацювання одиниць зберігання відмічається в підполі «Інвентаризація», де відзначаються й усі зміни поставлених на облік документів. В окремому підполі зазначається обсяг фонду на 31 грудня кожного поточного року, що включає кількість та номери одиниць зберігання, які: надійшли,

описані, неописані, заінвентаризовані, вибули протягом року. Окрім того, зазначаються номери одиниць зберігання та кількість створених з них копій страхового фонду та фонду користування. Фіксуються розбіжності обліку.

Рубрика «Облікові документи» заповнюється після укладання відповідної облікової документації, куди вносяться: кількість та номери книг опису, кількість примірників кожної книги, загальна кількість одиниць зберігання в кожній книзі, кількість пропущених та літерних одиниць зберігання. Зазначаються дати складання та прізвища укладачів: опису, картки фонду, паспорта фонду, каталогу. При цьому відмічається, який саме тип каталогу створений.

Визначення фахівцями оцінки фізичного стану архіву, заходи зі збереження документів, що проводились, а також звірка наявності та виявлені при цьому розбіжності в обліку зазначаються в рубриці «Збереженість фонду». Виділяється інформація щодо використання документів фонду: експонування та копіювання, створення страхового фонду тощо.

Важливою для користувачів є інформація про публікації документів фонду. Література та архівні джерела про фонд та фондоутворювача відображаються у рубриці «Бібліографія».

Частина запису «Фонд», що стосується електронної справи фонду, є службовою та призначена надати поточну облікову та довідкову інформацію про фонди ІР. Доступ до неї, за правилами, має обмежена кількість співробітників, що відповідають за збереження та облік. Користувачам доступний лише ресурс запису «Фонд».

Для оперативного пошуку службової інформації база даних буде доповнена пошуковими словниками, які розділені на декілька блоків:

- номер фонду, фондоутворювач, крайні дати, обсяг, склад та характеристика, вид та категорія, термін зберігання, обмеження в користуванні;
- місцезнаходження фонду, матеріали у фондах ІР, матеріали в інших архівах;
- пропозиції, документи перевірок, надходження, науково-технічне опрацювання, особливо цінні та унікальні рукописи, інвентаризація, вибуття, обсяг фонду;
- опис, картки, паспорта фонду, науково-довідковий апарат;
- фізичний стан фонду, заходи зі збереження, звірка наявності, розбіжності обліку;
- публікації документів фонду, література та архівні джерела про фондоутворювача, література про фонд;
- експонування, страховий фонд, фонд користування, фото-, кінозйомка, сканування, копіювання електронної версії.

Отже, сучасна інформаційна система, зокрема «Рукописний фонд ІР НБУВ», дає можливість повністю автоматизувати роботу з всією обліковою документацією, а також:

— збирати, обробляти, видавати інформацію про рукописні матеріали, виставки, персоналії, події в єдиному взаємопов'язаному інформаційному просторі, поєднуючи облікові та довідково-пошукові функції;

— підвищити оперативність отримання інформації про архівні фонди та документи, прискорити процес підготовки довідок, каталогів, покажчиків та інших інформаційних матеріалів;

— зберігати не тільки текстову (рукописну), але й будь-яку іншу інформацію: графічну, аудіо, відео, прив'язану до опису рукописних матеріалів, виставок, інформації про реставраційні роботи та інших ресурсів;

— організувати швидкий доступ до інформації з можливостями пошуку інформації будь-якого ступеня складності;

— отримання низки документів службової документації, зокрема, паспорту фонду, списків, топографічних описів, каталогів, інвентарних карточок, матеріалів перевірок фондів безпосередньо із системи і документації різних підрозділів інституту та зберігання облікової, наукової інформації;

— створювати на основі бази даних мультимедійних систем для відвідувачів інституту, що виставлятимуться в експозиційних залах, записувати компакт-диски або виставляти інформацію в Інтернет на основі тієї ж бази даних.

БД Інституту рукопису НБУВ «Рукописний фонд Інституту рукопису» відповідає створюваній інформаційній системі Держкомархіву, побудованій за модульним принципом, що відповідає багаторівневій концепції представлення архівних ресурсів, містить оригінальні інформаційно-технологічні та програмні рішення, враховує сучасні вимоги до архівно-археографічних засад і є авторською розробкою колективу фахівців. У зв'язку з великими обсягами інформації, що потребує опрацювання перед її заповненням, база даних існує поки ще у локальній мережі і відбувається її наповнення по мірі комплектування та опису особових архівних фондів. Вона існує як службова, але з перспективою включення її в мережу Інтернет у тій частині, що розрахована на користування широким загалом дослідників.

---

1. Дубровіна Л. А. Документальні ресурси архівної та книжкової спадщини як історичний та соціокультурний базис розвитку сучасних національних держав // Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / [О.С. Онищенко, В.М. Горовий, Л.А. Дубровіна та ін.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2012. — С. 124–138; Дубровіна Л. А. Рукописно-книжна спадщина України в сфері національної культури і створення традиційних та електронних ресурсів // Рукописна та книжкова спадщина України: 36. наук. праць. — К.: НБУВ, 2014. — Вип. 18. — С. 286–315.

2. Лобузінa К. Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія; НАК України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К. : НБУВ, 2012. — 252 с.

3. Корчемна І. База даних «Електронна справа рукописного фонду ІР НБУВ» // Вісник Книжкової палати. — К., 2010. — № 3. — С. 41–44.

4. *Корчемна Ірина Степанівна*. Розвиток системи комплектування і обліку рукописних фондів бібліотек України та створення сучасних інформаційних ресурсів (1918–2009) [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.02 / Корчемна Ірина Степанівна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2010. — 18 с.

5. *Лобузін К.В.* Формування електронних інформаційних ресурсів рукописної та архівної спадщини / К.В. Лобузін // Рукописна та книжкова спадщина України. — 2012. — Вип. 16. — С. 234–245.

6. *Корчемна І.С.* База даних «Електронна справа рукописного фонду ІР НБУВ» // Вісн. Кн. палати. — К., 2010. — № 3. — С. 41–44. *Корчемна І.С.* Науково-документне забезпечення руху рукописних фондів бібліотек під час обліку / І.С. Корчемна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — К., 2007. — № 2. — С. 58–64.

**ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОГРАФІЧНІ РЕСУРСИ
ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО
У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО
ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ**

Актуальність дослідження. Активне використання в щоденній науково-дослідній діяльності й навчальному процесі електронних інформаційних ресурсів України з питань освіти, педагогіки та психології є важливим кроком на шляху до цивілізованої інтеграції нашої країни у світовий освітній та інформаційний простір. Для задоволення потреб сучасного користувача в забезпеченні доступу до всіх інформаційних ресурсів як власної генерації, так і придбаних, бібліотеки активно освоюють та впроваджують сучасні досягнення в галузі інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечні процеси. Бібліографічна діяльність ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського знаходиться на новому етапі розвитку, що пояснюється впровадженням інноваційних технологій, формуванням електронного середовища й появою нового виду бібліографічних ресурсів — електронних. Одним із пріоритетних напрямів діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського як всеукраїнського галузевого інформаційного, науково-методичного й координаційного центру мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України є інформаційне забезпечення потреб фахівців освітянської галузі України. У цьому контексті важливого значення набуває *створення вторинних документів*, зокрема бібліографічної продукції з актуальних питань педагогіки й психології.

Аналіз наукових досліджень. Теоретико-методичні проблеми електронних бібліографічних ресурсів розглядалися в працях вітчизняних і зарубіжних бібліографознавців: О.К. Беспалової, Г.Л. Левіна, І.Матвеевої, І.Г. Моргенштейна, Л.Ф. Трачук, В.О. Фокеєва, Г.М. Швецової-Водки, Г. Шемаєвої. Класифікацію комп'ютерних бібліографічних ресурсів на основі ієрархії фасетів розроблено Г.М. Швецовою-Водкою. Становлення й еволюцію системи довідково-бібліографічного обслуговування в мережі бібліотек НАН України, структуру їхніх довідково-бібліографічних інформаційних ресурсів вивчала Т.В. Добко. Практичні аспекти створення електронних бібліографічних покажчиків викладено в посібнику О.В. Панкової та Л.С. Беркутової. Проте, незважаючи на наявність ґрунтовних наукових праць із цієї проблематики, рівень дослідження галузевих бібліографічних ресурсів залишається недостатнім для забезпечення інноваційного розвитку педагогічної й психологічної наук, освіти та практики.

Метою цієї статті є аналіз стану електронних бібліографічних ресурсів ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, доступ до яких надається віддаленим користувачам через веб-портал зазначеної бібліотеки, їхніх змістових і жанрових особливостей, розгляд можливості їхньої інтеграції, розроблення рекомендацій, які сприятимуть подальшому розвитку й використанню таких ресурсів для задоволення інформаційних потреб фахівців освітянської галузі України.

У межах НДР «Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу (далі ІГР) в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В.О. Сухомлинського» (наук. керівник — П.І. Рогова, канд. іст. наук, старш. наук. співроб.) постало завдання на веб-порталі ДНПБ України **створити єдину точку доступу до галузевої фахової інформації всіх учасників освітнього процесу**, що сприятиме підвищенню ефективності наукових досліджень, удосконаленню навчально-виховного процесу в закладах освіти різних рівнів, зростанню професійної й інформаційної культури освітян, та **інтегрувати інформаційні ресурси з питань педагогіки, психології й освіти в електронній формі** шляхом об'єднання ресурсу ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського та книгозбірень освітянської галузі України в електронну бібліотеку галузевого спрямування. Приділялася велика увага поглибленню та вдосконаленню системи вторинних документів для задоволення потреб науковців і практиків освітянської галузі України й забезпеченню доступу користувачів до інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу (ІГР).

Відповідно до «Концепції створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В.О. Сухомлинського» **інтегрований галузевий інформаційний ресурс** — це сукупність джерел інформації (вітчизняні та зарубіжні електронні ресурси з питань педагогіки, психології та освіти) й інформаційних послуг, яка організована з метою відображення структури знань у даній галузі людської діяльності на 3-х рівнях інтеграції — організаційно-технологічному, логічному і фізичному, доступ до якого надається користувачам завдяки відповідному програмному забезпеченню. Інтеграція передбачає об'єднання ресурсів і сервісів у рамках єдиної інформаційної системи, це новий напрям діяльності книгозбірень на сучасному етапі.

Основна частина. До виконання поставленого завдання ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського підходила планомірно й системно. Здійсненою запланованого сприяли інноваційні форми роботи, які було впроваджено в діяльність цієї установи впродовж 2006–2010 рр. Зокрема, створено веб-портал ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського (www.dnrb.gov.ua); активно формувався електронний каталог (ЕК); розпочато роботу щодо організації повнотекстових баз даних (БД); здійснювалося бібліографічне обслуговування користувачів через віртуальну довідку; створювалися віртуальні інформаційно-бібліографічні ресурси з актуальних питань педагогіки й психології, бібліо-

текознавства та бібліографознавства; готувалася вторинна продукція з актуальних питань педагогіки й психології, яку було представлено в повнотекстовій формі на веб-порталі та розіслано до бібліотек мережі тощо [7]. ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського як головна книгозбірня мережі освітянських бібліотек уперше системно й планомірно поглиблювала процес створення вторинної продукції в традиційній та електронній формах. Це сприяло подальшій роботі бібліотеки щодо формування електронних бібліографічних ресурсів, їхньої інтеграції й надання доступу користувачам до них через її веб-портал. Аналіз статистичних даних свідчить, що портал бібліотеки є активно відвідуваним. Якщо 2006 р. сайтом зазначеної установи скористалися 8 тис. відвідувачів, то впродовж 2014 р. — уже понад 180 тис. користувачів.

У ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського накопичено чималий досвід щодо створення значних масивів електронних бібліографічних ресурсів. Насамперед слід назвати **бібліотечно-каталожні електронні посібники**, які представлено електронним каталогом (ЕК) бібліотеки, що почав формуватися з 2004 р. у програмі MARK-SQL, а з 2006 р. — у САБ ІРБІС. За допомогою модуля Web ІРБІС, що розміщений на веб-порталі ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, для віддалених користувачів надається доступ до ЕК. Він складається з таких баз даних (БД): «Книги», «Періодика», «Рідкісні книги», «Бібліотечна справа», «Сухомліністика», «Галузева реферативна база» тощо; імідж-каталогу генерального абеткового каталогу (понад 230 тис. карток українською, російською та іноземними мовами). Широкі можливості для бібліографічного пошуку надають зведені БД (далі — ЗвБД). На порталі книгозбірні вони представлені трьома БД: зведеною базою даних дисертацій із питань освіти, педагогіки й психології, зведеною базою даних збірників наукових праць та зведеною базою фахових періодичних видань, які передплачують ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського й провідні освітянські бібліотеки України.

Метою створення ЗвБД було:

- об'єднання зусиль освітянських бібліотек — учасниць Проекту створення ІГР на засадах партнерства й кооперації;
- досягнення якісно нового рівня повноти і оперативності задоволення інформаційних потреб користувачів різних категорій за рахунок надання їм об'єднаних інформаційних ресурсів, акумульованих у бібліотеках галузі, і засобів пошуку з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для вирішення наукових, управлінських, виробничих, соціальних та інших завдань;
- скорочення сумарних фінансових, трудових і матеріальних витрат бібліотек на створення й підтримку ІГР та автоматизацію бібліотечних процесів. [4, с. 220].

На 01.01.2015 р. у створенні ЗвБД дисертацій беруть участь бібліотеки що вже створили електронні каталоги та для організації ЕК використовують програмне забезпечення САБ «ІРБІС» — зокрема, це книгозбірні наукових

установ НАПН України (Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих, Інституту професійно-технічної освіти, бібліотека ім. А.Ф. Залевської Інституту психології ім. Г.С. Костюка), у фондах яких зберігається понад 2200 прим. дисертацій; бібліотеки ВНЗ із різних регіонів України (Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Маріупольський державний університет, Житомирський державний університет імені Івана Франка, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова та Українська інженерно-педагогічна академія (м. Харків) та ін., з якими укладено Договори про співпрацю.

Створення ЕК здійснюється на інноваційних засадах кооперації та координації, зокрема розпочато інноваційну діяльність щодо обміну бібліографічними записами з освітянськими книгозбірнями МОН України й НАПН України (так, до наповнення БД «Періодика» долучилося 10 бібліотек ВНЗ III–IV р. а. педагогічного профілю). У результаті проведеної роботи станом на 01.01.15 р. зазначені БД уже розміщені та діють на веб-порталі ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського в рубриці «Електронні ресурси» розділу «Ресурси» (<http://dnpb.gov.ua/>).

Бібліографічні покажчики — основна вторинна продукція ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. Їх оперативно розміщують на веб-порталі бібліотеки, у спеціальних розділах рубрики «Бібліографічна продукція ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського». Необхідно зазначити, що впродовж 15 років існування цієї книгозбірні її співробітниками здійснювалася підготовка різних видів інформаційно-бібліографічних видань, перевага серед яких надавалася науково-допоміжним, рекомендаційним, поточним і ретроспективним посібникам, що за змістом поділяються на тематичні й персональні. Зокрема, було підготовлено та видано понад **100** ґрунтовних науково-допоміжних і рекомендаційних покажчиків.

Важливою складовою частиною системи бібліографічних видань для освітянської галузі є **науково-допоміжні посібники**, які сприяють цілеспрямованому інформаційному забезпеченню наукових досліджень установ НАПН України, зокрема теоретико-методологічному обґрунтуванню подальшого розвитку освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір, розробленню філософії людиноцентризму, створенню інноваційних методик і технологій навчання та виховання в усіх ланках освіти. Відповідно до наукових досліджень НАПН України науковцями ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського підготовлено 20 ретроспективних науково-допоміжних видань — фундаментальних тематичних покажчиків з актуальних питань педагогіки та психології для інформаційного забезпечення всіх ланок освіти: дошкільної, загальної середньої й вищої. Активний попит у спеціалістів і науковців освітянської галузі мають упорядковані фахівцями ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського тематичні науково-допоміжні й рекомендаційні бібліографічні покажчики: «Сучасні освітні технології» (Вип. 1–3, 2001–2003), «Загально-

освітня школа України за роки незалежності (1991–2001)» (2002), «Формування активної життєвої позиції молодого громадянина України» (2002), «Бібліотека навчального закладу в контексті інформатизації суспільства» (2003), «Професійна освіта України за роки незалежності» (2004), «Сучасні технології в освіті» (Ч. 1–2, 2005–2007), «Розвиток професійної орієнтації в Україні» (2009), «Профільне навчання в старшій школі: шляхи розвитку» (Вип. 2, 2010), «Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 2007–2011 рр.» (Вип. 2, 2012) та ін. Незамінним для педагогів у їхній виховній, просвітницькій діяльності є рекомендаційний посібник «Календар знаменних і пам'ятних дат у галузі освіти і педагогічної науки на рік». Найбільш вагомим серед цих видань є науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 2007–2011 рр.» (вип. 2), що готується системно. Хронологічно та тематично він продовжує покажчик із такою ж назвою, випущений у 2008 р. Поглиблена й деталізована структура видання сприяє комплексному відображенню бібліографії з різних аспектів вищої освіти, що вийшла у світ в Україні впродовж 1991–2011 рр. До другого випуску посібника ввійшли нові підрозділи, зокрема «Запровадження компетентнісного підходу», «Мобільність студентів та викладачів» та інші, які відображають нові аспекти модернізації вищої школи України, що сприяло актуалізації цих досліджень.

Із метою науково-інформаційного забезпечення інноваційного розвитку вітчизняної педагогічної науки, теорії та практики освіти, поширення передового досвіду в діяльності навчальних закладів держави, підвищення професійного рівня педагогічних і науково-педагогічних кадрів та компетентності учнівської й студентської молоді ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського з 2001 р. уперше в Україні започаткувала підготовку інформаційних видань про життя та діяльність видатних педагогів світу, відомих учених педагогічної науки України в трьох серіях: «Видатні педагоги світу», «Академіки НАПН України» та «Ювіляри НАПН України». Також уперше в Україні бібліотекою створено серію «Майстри бібліотечної справи України», в якій розкривається творчий шлях і здобутки вітчизняних бібліотекознавців [5].

Із нагоди 10-річчя НАПН України ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського започатковано серію біобібліографічних посібників «Академіки НАПН України», у межах якої впродовж 2002–2014 рр. вийшло друком 21 видання. Ці покажчики об'єднані спільним задумом, тематикою, цільовим і читацьким призначенням. Серія відображає весь комплекс наукових досліджень академіків НАПН України, літературу про їхнє життя й діяльність, внесок у розвиток вітчизняної та світової науки.

Важливим внеском у бібліографічне забезпечення педагогічної науки є біобібліографічні видання з серії «Ювіляри НАПН України», яку започатковано 2001 р. Нині вона нараховує 32 випуски. Упродовж 2011–2013 рр. у цій серії вийшли покажчики «Духовний світ Василини Миколаївни Хайруліної»,

який присвячено творчому доробку й науково-педагогічній діяльності В.М. Хайруліної, директору єдиного в Україні Українського колежу імені В.О. Сухомлинського, кандидату педагогічних наук, члену-кореспонденту НАПН України, відміннику народної освіти, заслуженому працівнику освіти України, та «Павла Іванівна Рогова — вчений-бібліотекознавець, педагог, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського».

Основна мета серії «Майстри бібліотечної справи України», започаткованої ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського — відображення внеску визначних бібліотечних фахівців у розвиток національного бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства; сприяння здійсненню фундаментальних і прикладних досліджень із питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства. Перше видання, що відкриває серію «Майстри бібліотечної справи України», присвячено директору ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського — кандидату історичних наук, старшому науковому співробітнику, доценту НПУ ім. М.П. Драгоманова, заслуженому працівнику культури України П.І. Роговій. У біобібліографічному покажчику представлено науковий доробок ученої, а також літературу про її наукову, практичну, педагогічну й громадську діяльність. Посібник складається з чотирьох розділів, матеріали котрих розкривають постать Павли Іванівни як багатогранну особистість: науковця, бібліотекознавця, бібліографа, педагога, талановитого організатора та керівника, яка 40 років свого життя віддала бібліотечній справі України, зокрема розвитку педагогічних бібліотек України як спеціальних, дослідженню їхньої історії, актуалізації діяльності, розбудові після 20-ти років складування спеціальної педагогічної книгозбірні Київського будинку вчителя, створенню вперше в Україні двох бібліотек: Центральної освітянської бібліотеки МОН України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського НАПН України. Додатком до покажчика є фотолітопис професійної й громадської діяльності П.І. Рогової, що доповнює життєву палітру цієї неординарної особистості та розкриває багатогранність її таланту. Другий випуск серії представляє науковий доробок Таїсії Іванівни Ківшар, українського історика бібліотечної справи, книгознавця, бібліотекознавця, бібліографа, педагога, старшого наукового співробітника Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, доктора історичних наук, професора, Заслуженого працівника культури України. Третій випуск серії «Майстри бібліотечної справи України» присвячено життю та науково-педагогічній діяльності Лінії Павлівни Одинокі, українського бібліотекознавця, педагога, кандидата педагогічних наук, доцента, одного з фундаторів і ветеранів Київського державного інституту культури (нині — Київський національний університет культури і мистецтв) й Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, організатора системи науково-технічної інформації в архівних установах України.

Біобібліографічні покажчики висвітлюють педагогічну спадщину та творче використання ідей педагогів України й зарубіжжя, які жили та

творили в період від найдавніших часів до сьогодення. Основні завдання цих серій: популяризація наукового, науково-педагогічного, публіцистичного й літературного доробку педагогів; кумуляція біографічних і бібліографічних відомостей про їхні життя та діяльність; сприяння здійсненню галузевих біо-бібліографічних досліджень із питань розвитку педагогіки й психології; підвищення професійної майстерності педагогічних і бібліотечних працівників.

У межах серії «Видатні педагоги світу» уже підготовлено та видано десять біобібліографічних видань, присвячених життю й діяльності В.О. Сухомлинського (2001, 2008, 2014), Я. Корчака (2003), А.С. Макаренка (2008), К.Д. Ушинського (2010), С.Ф. Русової (2010), М.І. Пирогова (2011), С.Х. Чавдарова (2012), Я.Ф. Чепіги (Зеленкевича) (2013). Показчики цієї серії сприяють переосмисленню та об'єктивному висвітленню історико-педагогічного процесу, дають змогу скласти уявлення про розвиток фундаментальних і прикладних досліджень із питань педагогіки, психології, представляють всесвітньо відомі наукові школи, уможливають проведення досліджень із історії педагогічної науки, освіти та практики.

Дев'ятий випуск біобібліографічного показчика з серії «Видатні педагоги світу» присвячено науково-педагогічній і громадській діяльності Якова Феофановича Чепіги (Зеленкевича) (1875–1938), українського вченого, педагога, психолога, громадського діяча, фундатора української національної школи, талановитого методиста, автора більш як 150 наукових праць. Я.Ф. Чепіга — один із тих видатних педагогів України, чиї імена тепер повертаються із забуття, заслужено посідаючи належне місце у вітчизняній науці. У виданні відображено бібліографію праць Я.Ф. Чепіги (Зеленкевича), а також досліджень, присвячених його життю й діяльності, що вийшли на традиційних та електронних носіях упродовж 1909–2013 рр.

Електронні версії біобібліографічних показчиків серії «Видатні педагоги світу» розміщено також на веб-порталі ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського на сторінках інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» (http://www.dnpb.gov.ua/scientific_information_work/suhomlynskiy/), де створюється комплекс матеріалів — повнотекстових, бібліографічних, іконографічних тощо — про визначних і незаслужено забутих у радянський час вітчизняних і зарубіжних педагогів. За період 2008–2014 рр. в інформаційно-бібліографічному ресурсі представлено 42 персоналії, присвячених, зокрема, В.О. Сухомлинському, Х.Д. Алчевській, С.А. Ананьїну, О.М. Астрябу, Г.Г. Ващенку, Б.Д. Грінченку, М.П. Драгоманову, В.Ф. Дурдуківському, О.А. Захаренку, В.Н. Каразіну, К.Д. Ушинському, Я.Ф. Чепізі (Зеленкевичу) та ін. [2]. Аналіз відвідувань веб-порталу бібліотеки показав, що найбільший попит у користувачів мають: «Видатні педагоги України і світу» (4846 звернень у 2012 р.), «Педагоги-новатори України» (1885 звернень), «Бібліографічна продукція мережі освітянських бібліотек МОН та НАПН України» (1818 звернень).

Структура інформаційно-бібліографічного ресурсу про вчених така: біографія, бібліографія праць науковця, список публікацій про нього, повні тексти найбільш значущих його творів, а також матеріали, що висвітлюють втілення ідей видатних дослідників у навчально-виховний процес закладів освіти, відомості про їх вшанування в незалежній Україні та у світі, фотодокументи тощо. Подібну структуру мають електронний інформаційно-аналітичний ресурс «Педагоги-новатори України», який створено з метою висвітлення здобутків сучасних українських педагогів і формування інформаційного банку ефективних науково-педагогічних рішень щодо реформування й модернізації сучасної освіти, та інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці, книгознавці та документознавці України та світу», котрий уперше в Україні засновано для поширення досягнень бібліотечної науки й практики, популяризації праць відомих діячів бібліотечної справи, розкриття їхнього життя, діяльності, творчої спадщини та втілення їхніх ідей у практику. Нині в ресурсі «Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці, книгознавці та документознавці України та світу» розміщено матеріали про 13 осіб: Л.У. Биковського, М.П. Гуменюка, М.Ф. Комарова, Ф.І. Каратигіна, І.І. Калиновича та ін. Ресурси розташовано в розділі «Науково-інформаційна діяльність», вони постійно поповнюються. Важливою складовою частиною всіх цих ресурсів є бібліографічна інформація про праці педагогів та публікації про їхній життєвий і творчий шлях.

Серед рекомендаційних бібліографічних посібників, які готує ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, важливе місце займає «Календар знаменних і пам'ятних дат у галузі освіти і педагогічної науки на .... рік», котрий започатковано 2002 р. Це щорічне видання, мета якого — допомогти педагогічним і науково-педагогічним кадрам, студентам, бібліотекарям освітянських книгозбірень у плануванні роботи, надати компетентну інформацію про ту чи іншу подію або особу. У Календарях подається хронологічний перелік визначних дат вітчизняної й світової історії освіти, педагогіки, психології, філософії; ювілейні дати народження видатних письменників, дослідників із різних галузей науки; основні міжнародні, державні та церковні свята. До нього входять також ювілейні дати сучасних учених-педагогів НАПН України (це окремий підрозділ) і вчителів-новаторів.

Водночас бібліографічна продукція ДНПБ України представлена в Науково-педагогічній електронній бібліотеці України (далі — НПЕБ), доступ до якої здійснюється на єдиній платформі САБ ІРБІС64. Акцентуючи увагу на впровадженні нових інформаційних технологій, слід підкреслити важливість створення електронної бібліотеки як системи, що реалізує уніфікований підхід до накопичення, збереження та організації різноманітної інформації й надання доступу до неї. НПЕБ — спеціалізована книгозбірня загального користування. У ній акумульовано інформаційні ресурси, що містять інформацію з питань освіти, педагогіки та психології й суміжних галузей наук, і надано інтерактивний доступ до зазначених джерел інформації користувачам

різних категорій [1, с. 16]. Ресурс НПЕБ організовано у вигляді колекцій і рубрик, що дає змогу користувачеві переходити від колекцій до рубрик та конкретних видань. У структурі фонду НПЕБ є відповідний розділ «Вторинна продукція ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського».

Як зазначає у своєму дослідженні Т.В. Добко, «Виявлення бібліографічних показників, тематичних списків літератури ускладнене через їх розпорошеність на сайтах окремих бібліотек, тому логічним є створення веб-метабібліографії, яка б орієнтувала у бібліографічних ресурсах» [3, с. 256]. ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського вже розпочала кумуляцію відомостей про бібліографічні посібники власні та освітянських книгозбірень, створивши відповідні сторінки на своєму веб-порталі: «Бібліографічна продукція ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського», «Бібліографічна продукція мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України». Детальний аналіз надходжень вторинної продукції від мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України за 2012 р., 2013 р. і попередні роки до фонду ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського дав підстави для висновку, що не всі провідні освітянські книгозбірні України надсилають бібліографічні показники. Так, згідно зі «Зведеним планом науково-інформаційної й видавничої діяльності освітянських бібліотек України та основних заходів бібліотек, спрямованих на підвищення професійної майстерності бібліотечних працівників освітянської галузі України...», який щорічно готується фахівцями ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, 2012 р. бібліотеками мережі було заплановано підготувати 171 бібліографічний посібник з актуальних психолого-педагогічних питань, із них 63 планувалося видати типографським способом, 108 — в електронній і принтерній формі. Натомість до ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського станом на 01.10.2014 р. надійшло лише 20 показників у традиційній формі (44 видання в 2011 р.), електронних і принтерних — жодного примірника. Свою друковану продукцію надіслали такі книгозбірні: ЛОНПБ (4 назви), МНПБ (1 назва), бібліотеки ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілів (15 назв). Здійснений ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського аналіз сайтів мережі освітянських книгозбірень засвідчив, що власна бібліографічна продукція в повному тексті представлена лише на сайтах/сторінках 18 бібліотек ВНЗ III–IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілів [6, с. 81]. У зв'язку з цим постає завдання активізувати роботу щодо надання доступу до бібліографічних ресурсів освітянських книгозбірень.

З метою надання доступу до вищезазначених ресурсів у ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського та в бібліотеках мережі вводяться онлайн послуги, зокрема такі:

- електронна доставка документів;
- замовлення документів через електронний каталог на бронеполіцію;
- віртуальна бібліографічна довідка;

— служба «Запитай бібліотекаря» (чат, скайп [Skype], електронна пошта, телефон);

— навігатор в інтернет.

Нині бібліотеки активно послуговуються можливостями Інтернету під час інформаційного забезпечення користувачів, що дає їм змогу значно доповнити свої інформаційні ресурси. Саме вебліографія, яка впорядковує й організовує ресурси Інтернет, покликана суттєво допомогти в пошуку необхідних відомостей у світовій мережі користувачам відповідно до їхніх потреб. Кожна книгозбірня намагається створити перелік авторитетних сайтів, що містять корисні ресурси. 2007 р. Навігатор в Інтернет із питань педагогіки й освіти, розміщений на веб-порталі ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, містив 375 посилань, які регулярно оновлювалися та доповнювалися. Навігатор — це структурований ресурс відомостей про пошукові системи, сайти бібліотек, освітні сайти в Інтернеті, електронні бібліотеки й електронні видання, офіційні та правові сайти, сайти рефератів, спонсорських і донорських організацій, повнотекстові ресурси іноземними мовами тощо. 2012 р. із метою надання доступу до ІГР було здійснено науково-організаційну роботу щодо оновлення й наповнення новими лінками розділу порталу «Навігатор в Інтернет». Завдяки вдосконаленню Навігатора сформовано оптимальну структуровану систему пошуку, що забезпечує зручність орієнтування користувачів серед освітніх інформаційних систем і сайтів. Також було створено новий підрозділ Навігатора — «Повнотекстові електронні журнали іноземними мовами», де представлено періодичні видання з таких питань: освіти, педагогіки та психології; мовознавства й філології; бібліотекознавства, бібліографознавства.

З метою інформаційного забезпечення віддалених користувачів із 2008 р. почала діяти «Віртуальна бібліографічна довідка ДНПБ України». Її відкрито в рамках спільного проекту «Об'єднана віртуальна довідкова служба», до складу якої входять 17 книгозбірень і котру очолює Національна бібліотека України для дітей. Спостерігається позитивна динаміка щодо надання ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського довідок: якщо 2008 р. фахівцями бібліотеки було виконано 155 довідок, то в наступні роки — 550–580 довідок щорічно. Архів виконаних довідок проекту «Об'єднана віртуальна довідкова служба» станом на 01.01.2015 р. налічував 34002 довідки, з них із питань освіти — 1067. У зазначеному проекті станом на 1.01.2015 р. фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було виконано впродовж 2007–2014 рр. 2758 письмових бібліографічних довідок, що становить 8,1 % від загальної кількості довідок. Цей електронний бібліографічний ресурс ще подекуди опиняється поза увагою як бібліотекарів, так і користувачів, хоча його потенційні можливості в забезпеченні інформаційних потреб досить значні.

Залишається розпорошеною на веб-порталі ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського бібліографічна інформація, що міститься у віртуальних книж-

кових виставках, де, крім неї, подано ще й іконографічну, реферативну інформацію, корисні посилання на інтернет-ресурси тощо.

Висновки. Проведений аналіз електронних бібліографічних ресурсів ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського дав підстави для таких висновків.

Бібліографічна інформація, створювана ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського в традиційному та електронному вигляді, характеризується жанровим різномаяттям, змістовним наповненням, галузевою спрямованістю, гетерогенністю, розпорошеністю за розміщенням на веб-порталі.

Для реалізації принципу рівного й вільного доступу до інформації та розбудови інформаційного простору держави ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського слід удосконалити доступ до своїх електронних ресурсів, електронних каталогів, вторинної продукції через Інтернет. З цією метою в межах НДР «Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу (далі ІГР) в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В.О. Сухомлинського» розроблено 3 концепції: «Концепцію створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу на базі ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського», «Концепцію науково-педагогічної електронної бібліотеки ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського», «Концепцію веб-порталу ДНПБ України як єдиної точки доступу до галузевих інтегрованих ресурсів». Реалізація зазначених концепцій передбачає активне застосування нових технологій та інтеграцію розрізаних інформаційних ресурсів на єдиній платформі, що можливо за таких умов:

— поширення й поглиблення корпоративної та кооперативної роботи між ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського й провідними освітянськими бібліотеками щодо формування інтегрованих електронних ресурсів різних видів, зокрема зведених баз даних тощо;

— створення спільними зусиллями ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського та книгозбірень мережі єдиного вікна доступу до інтегрованих галузевих інформаційних ресурсів на веб-порталі ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського;

— активізація взаємодії бібліотек мережі щодо обміну бібліографічною продукцією в електронній і традиційній формах.

Перспективними напрямками бібліографічної діяльності ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського є співпраця освітянських бібліотек у плануванні бібліографічної продукції; поглиблення координації в питаннях її створення; налагодження взаємодії освітянських книгозбірень щодо обміну бібліографічними виданнями в електронній і традиційній формах.

Тому наступним кроком в інтеграції власних бібліографічних ресурсів є відмова від представлення освітянській спільноті бібліографічних посібників у вигляді списків, що містять перелік таких видань, створення окремої спеціальної БД, яка буде відображати традиційні та електронні бібліографічні ресурси як власної генерації, так і книгозбірень-партнерів. Практичне втілення зазначеного сприятиме інноваційному розвитку освіти в Україні, науково-

інформаційному забезпеченню фахових потреб користувачів із питань педагогіки, психології й освіти.

---

1. *Вараксіна Н.В.* Концепція науково-педагогічної електронної бібліотеки Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / Н.В. Вараксіна ; [наук. ред. Рогова П. І.] ; НАПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. — К. : [б. в.], 2013. — 63 с.

2. Видатні педагоги України та світу [Електронний ресурс] : ресурс містить біографії, бібліографію публікацій, повні тексти статей видатних педагогів, відомості про товариства, асоціації та заклади, які носять ім'я педагогів, фотогалереї тощо / автор ідеї, наук. кер. й наук. ред. П.І. Рогова. — Електрон. текстові дані. Режим доступу: http://www.library.edu-ua.net/scientific_information_work/suhomlynskiy. — Назва з екрана.

3. *Добко Т.В.* Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України: становлення та розвиток (XX ст. — перше десятиліття XXI ст.) / Тетяна Добко ; відп. ред. О.С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2013. — 376 с.

4. *Коваленко С.Г.* Зведена база даних дисертацій з питань освіти, педагогіки і психології — складова інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу / С.Г. Коваленко // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В.О. Сухомлинського / АПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. — К., 2014. — Вип. 4 : Інтегрований галузевий інформаційний ресурс: стан, перспективи створення та забезпечення доступу. — С. 218—229.

5. *Пономаренко Л.О.* Теоретичні та науково-практичні засади створення системи науково-бібліографічних документів із психолого-педагогічних питань у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В.О. Сухомлинського / Л.О. Пономаренко // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В.О. Сухомлинського / АПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. — К., 2008. — Вип. 1 : Науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі України. — С. 160—172.

6. Провідні освітянські бібліотеки України в дзеркалі статистики : зб. аналіт. і стат. даних за 2012 р. / НАПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського ; [уклад.: Л. О. Біла, А.В. Копилова ; наук. ред.: П.І. Рогова, І.І. Хемчян]. — К., 2013. — 102 с.

7. *Рогова П. І.* Формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з психолого-педагогічних питань освіти: сучасний стан, шляхи розвитку / П.І. Рогова // Бібл. вісн. — 2011. — № 4. — С. 58—61.

ПРОБЛЕМНО-ОРІЄТОВАНІ БАЗИ ЗНАТЬ БІБЛІОТЕК ЯК ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА СОЦІОГУМАНІТАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Все зростаючий обсяг цифрових даних, зміна їх структури починають відігравати все більш значущу роль в сучасному науковому пізнанні. Особливе значення серед цифрових ресурсів Інтернету мають бази даних, банки даних та знань. Використання у науковій діяльності баз даних суттєво змінює процес отримання та упорядкування знань. Крім того змінюється також і сам характер створення наукової продукції. Концепція «сервіс-орієнтованої науки» (*Service-Oriented Science*) підкреслює важливість використання сервіс-орієнтованої архітектури для наукової діяльності. Все більше наукових комунікацій здійснюється завдяки інформаційним інструментам, доступним як сервіси, до яких звертаються вчені. Сервіс-орієнтована наука означає зміни в науковій діяльності, головним чином, у наукових продуктах, якими по даній концепції можуть бути і веб-сервіси, і веб-портали, і бази даних, і мета каталоги [1, 17].

Використання у науковій діяльності Інтернету пов'язують з термінами «кібернаука», «відкрита наука», «електронна наука», «наука 2.0» та ін. або *E-Science*. Термін *e-наука* (*e-Science*) був введений в 2000 р. для позначення організації науково-дослідницької діяльності, яку характеризують глобальне співробітництво в провідних сферах наукового життя на базі інформаційно-комунікаційних технологій. Практичною реалізацією ідей *e-Science* стало формування науково-дослідної інфраструктури Інтернету, а саме системи структур, що включають спеціальні методи, засоби та інструменти, і забезпечують функціонування і розвиток інформаційного, комунікативного та науково-дослідного простору, створених з метою забезпечення і становлення наукового сегмента в мережі Інтернет і розвитку науки в цілому.

Важливою складовою такої онлайн-інфраструктури знань мають стати наукові бібліотеки. Сьогодні, найкращі електронні бібліотеки Інтернету створені на основі інтеграції бібліотечних технологій упорядкування знань та інструментарію комп'ютерних технологій: опис ресурсів, організація предметного (тематичного) пошуку, організація семантичних інструментів, які усувають неоднозначність лінгвістичних об'єктів: імен, назв, географічних об'єктів тощо. Багато дослідників зазначають, що різноманітні експерименти зі створення значних за масштабом електронних бібліотек, підтвердили той факт, що лише бібліотеки спроможні створити для електронних та веб-ресурсів метадані відповідної якості [3, 7, 8, 10, 15, 12, 14, 20, 21, 27, 35].

На запит до Google «*knowledge base*» у перших релевантних відповідях отримуємо «*World Cat — Knowledge Base*» (<https://www.worldcat.org/>) — найбільший світовий інтегрований бібліотечний каталог. Тим, самим традиційна назва бібліотеки як бази знань, особливо актуальна сьогодні, бо електронна

онтологія побудована на основі бібліотечних технологій, дає змогу побудувати класичну базу знань, яка містить як самі об'єкти (електронні ресурси), так і метаописи об'єктів пов'язані семантичними зв'язками, і також засоби маніпулювання цими об'єктами (семантичні бібліотечні пошукові інструменти).

Перші принципи бібліотечної когнітології було започатковано Полем Отле (*P. Otlet, 1868–1944*), який вбачав стратегічну роль бібліотек у всесвітній реєстрації, зборі, систематизації (за УДК) та зберіганні документів: «світове знання» мало бути зібрано в «документарній енциклопедії», ключами до якої мали бути загальна світова бібліографія та універсальна класифікація знань [5]. Сьогодні набуває впливу концепція Веб 3.0, модель технологічної платформи, яка виникла назустріч ідеям Семантичного Вебу Т. Бернса-Лі, які зафіксували той факт, що між пошуковим роботом і змістом веб-сторінок має стояти людина, обізнана із змістом ресурсу і є компетентним спеціалістом у певній предметній галузі. Загалом модель включає такі основні ідеї, як створення інформаційного ресурсу спеціалістами на базі сучасних технологій та перетворення неструктурованого змісту глобальної мережі в базу знань. Особливого значення набувають інтелектуальні лінгвістичні технології, які будуть усувати неоднозначність пошукових відповідей (синонімію, омонімію тощо). Важливу роль в концепції метаданих Семантичного Вебу відіграють контрольовані словники — значення для відповідного поля метаописів обираються із фіксованої множини слів або кодів, що обмежена набором ретельно підібраних пошукових термінів. Це покращує можливості автоматичної обробки метаописів, а також підвищує якість результатів пошуку. Для елемента метаопису *Subject* — предмет (тема) рекомендується використовувати схеми кодування, засновані на відомих бібліотечно-бібліографічних класифікаційних системах. Для покращення семантичного пошуку імен осіб та найменувань установ у веб-просторі сьогодні пропонується Віртуальний авторитетний Файл (*Virtual International Authority File, VIAF, <http://viaf.org/>*), створений найбільшими бібліотеками світу, інформацію із цього файлу взято за основу утворення унікального ідентифікатора імені у мережі інтернету (*ISNI — International Standard Name Identifier*). Веб 3.0 має пригорнути інтерес до бібліотечних технологій, бо саме в них накопичений великий досвід упорядкування знань. Ідеї цієї моделі повністю співпадають з основною функцією бібліотеки — бути посередником між інформаційною сировиною та користувачем. Все це має підняти роль бібліотекаря як інформаційного експерта та менеджера знань, який буде професійно описувати електронні ресурси, формувати інтелектуальне історико-культурне та наукове електронне середовище [3, 9, 18, 19, 32].

Професор інформатики Торонтського університету С. Чу визначає суспільство знань, як сукупність інтелектуальних співтовариств, які обробляють інформацію про навколишній світ з метою її осмислення, генерують нові знання шляхом обробки та узагальнення експертних висновків його учасників, а також аналізують інформацію з метою прийняття рішень для подаль-

шого розвитку. Вiн пропонує «пiрамiду знань», яка вiдображає взаємовiдно-сини в iнтелектуальному спiвтовариствi ХХI ст. Вiн пiдкреслює, що iнтелектуальним спiвтовариствам не властива функцiональна роздробленiсть. Вони формують новi вiдносини мiж експертами в певних галузях знань (аспiранти, науковцi, провiднi фахiвцi), iнформацiйними експертами (бiблiотекарi, фахiвцi в галузi iнформатики) та експертами в галузi iнформацiйних технологiй (пiдтримка комп'ютерiв, програмного забезпечення, телекомунiкацiї, забезпечення iнформацiйної безпеки) з метою поєднання їхнiх можливостей [14].

Цю думку роздiляють ще багато дослiдникiв, якi пiдкреслюють, що в умовах ускладнення сучасних наукових дослiджень особливу роль набуває кооперацiя зусиль, у якiй сучаснi бiблiотечнi спецiалiсти виступають як менеджери (куратори) наукової iнформацiї без допомоги яких значно зменшується ефективнiсть наукового пошуку та iнтерпретацiї результатiв. Тим, самим наукова робота бiблiотечних спецiалiстiв iз упорядкування наукових електронних ресурсiв, створення проблемно-орiєнтованих баз знань джерел наукової iнформацiї, укладання наукової бiблiографiї та веблiографiї розглядається не як допомiжнi iнформацiйнi послуги, а як самостiйний невид'ємний пласт сучасного наукового дослiдження. Отже, мiжнародний досвiд свiдчить про те, що спецiалiсти наукових бiблiотек є сьогоднi повноправними учасниками процесу творення нового знання [3, 10, 11, 14, 15, 16, 22, 23, 24, 28, 29, 30, 31].

Як вiдомо, пiд базою знань (БЗ; англ. *Knowledge base, KB*) в iнформатицi та дослiдженнях штучного iнтелекту розумiють особливого роду базу даних або комплекс баз даних, розроблену для оперування знаннями (метаданими). База знань мiстить структуровану iнформацiю, яка покриває деяку галузь знань, для використання кiбернетичним пристроєм (або людиною) з конкретною метою. Сучаснi бази знань працюють спiльно з системами пошуку iнформацiї, мають класифiкацiйну структуру i формат представлення знань [3].

Основними властивостями бази знань, якi будуть забезпечують її ефективну експлуатацiю є iнтегрованiсть, структурованiсть, спецiальнi формати знань, iнтелектуальний доступ.

Интегрованiсть. Ресурс орієнтований на отримання знань має акумулювати iнформацiю будь якої природи (незалежно вiд матерiального носiя, виду i формату документiв, часу створення). Iнформацiя має бути упорядкована у ньому не за формальними ознаками, а за змiстом.

Структурованiсть. База знань бiблiотеки повинна мати зручну та зрозумiлу архiтектуру, орієнтовану на представлення змiсту документiв. Всi ресурси незалежно вiд формальних ознак документiв мають бути атрибутованi у визначенiй системi органiзацiї знань (iєрархiя, систематизацiя, класифiкацiя) за єдиними принципами i сумiсними стандартами.

Спецiальнi формати знань. Для всiх документiв, що надходять до бази знань бiблiотеки визначаються необхiднi атрибути i схеми за якими вони мають бути описанi. Цi схеми мають бути розробленi за єдиними принципами i стандартами, забезпечувати повноту представлення iнформацiї про

об'єкти і сумісність об'єктів знаннєвого ресурсу, що створить умови для ефективного управління знаннями. Крім формального опису документів, необхідним елементом бази знань є семантичні метаописи, що включають анотований (згорнутий) виклад змісту і сенсу інформації про об'єкт.

Інтелектуальний доступ. Сформована база знань, має передбачати процедури отримання знань для їх ефективного використання. Знаннєвий ресурс має бути наділений розвинутим інструментарієм для семантичної навігації у накопиченому інформаційному ресурсі. Інструменти інтелектуального доступу повинні у першу чергу усувати неоднозначність пошукових об'єктів (синонімію, омонімію, альтернативні назви, терміни-еквіваленти, абрєвіатури тощо), представляти ієрархічні та асоціативні зв'язки між об'єктами бази знань.

Важливу роль у створенні бази знань, відіграє концептуальна, або інфологічна (*infological*), модель, яка містить формалізований опис предметної області, виконаний без жорсткої орієнтації на програмно-технічні засоби. Концептуальна модель відображає специфіку предметної області, а не структуру бази даних. Наступним етапом є розробка структури бази знань, а саме перекладення знань експерта певної предметної галузі на зрозумілу комп'ютеру мову, інколи такий процес буває досить складним, і вимагає залучення до авторського колективу висококваліфікованого програміста когнітолога (інженера знань, англ. *knowledge engineer*), який є посередником між експертами і базою знань. Роль такого спеціаліста особливо важлива у галузі соціогуманітарних досліджень, де існує багато неявного та слабо формалізованого знання. В обов'язки когнітолога входить аналіз предметної галузі, виявлення неформалізованих знань, структурування знань, проектування системи, її програмна реалізація, впровадження та підтримка. Від успіху взаємодії експертів та аналітика-когнітолога у багатьох випадках залежить подальша життєздатність та продуктивність спроектованої системи [6].

Підсумовуючи результати проведеного огляду проблем створення бібліотечних електронних онтологій та соціогуманітарних баз знань, можна стверджувати, що ці завдання потребують інтеграції зусиль багатьох висококваліфікованих спеціалістів різних галузей знання. Досвід співпраці бібліотечних спеціалістів, спеціалістів інформаційно-комунікаційних технологій та науковців у Національній бібліотеці імені В.І. Вернадського (НБУВ), яка є органічним поєднанням наукової бібліотеки та академічної установи, свідчить про те, що саме таке комплексне поєднання зусиль різнопланового авторського колективу дає змогу отримати необхідний рівень наукових інформаційних продуктів і сервісів, які створює бібліотека. Прикладами такої співпраці інтелектуального бібліотечного колективу сьогодні є електронні колекції представлені на порталі НБУВ: «В.І. Вернадський», «Т.Г. Шевченко», під час створення яких було налагоджено співпрацю багатофахового бібліотечного колективу бібліографів, архівістів, науковців та програмістів-аналітиків.

Ще більш складних фахових взаємозв'язків буде вимагати реалізація широкомасштабного проекту електронної бібліотеки «Україніка», започаткованого генеральним директором НБУВ В.І. Попиком. Реалізація цього фундаментального науково-інформаційного проекту дасть змогу розкрити для українського і зарубіжного читача всю велич і багатоманітність наукових, культурних, духовних надбань України [2].

Основними завданнями які має вирішувати електронна бібліотека «Україніка» є:

- надання широкій громадськості доступу до документів державно-національного змісту;
- забезпечення користувачам єдиної точки входу для пошуку різнорідних за видами і тематичної спрямованості ресурсів україніки;
- збирання та архівування мережевих електронних ресурсів україніки (у першу чергу електронних версій книг та періодичних видань);
- забезпечення збереження рідкісних бібліотечних та архівних фондів україніки в електронному вигляді;
- створення на базі ресурсів ЕБ персональних, тематичних та проблемно-орієнтованих електронних колекцій;
- пропаганда української мови і культури, поширення української літератури для україномовних зарубіжних користувачів;
- створення можливості використання фондів електронної бібліотеки у наукових дослідженнях, в освітніх процесах, а також з метою популяризації іміджу України у світі.

Сьогодні вже намічено основні структурні елементи побудови бази знань «Цифрової україніки», які мають обов'язково включати: колекції, описи документів, повні тексти, тематичне навігаційне дерево («дерево знань»), предметні та довідкові рубрики, семантичні гіпертекстові зв'язки між поняттями та документами. Основними блоками древа знань мають стати такі поняття як: «етнографія та краєзнавство», «українська соціологія та українознавство», «українська біографістика», «пам'ятки культури» «історія України», «державотворення», «українська діаспора», «політологія», «право», «мовознавство», «літературознавство», «релігія та церква», «філософія», «наука», «освіта та виховання», «здоров'я та фізична культура», «культура та мистецтвознавство», «видавництво, преса», «засоби масової інформації», «установи національної пам'яті», «інженерна думка та винахідництво», «сільське господарство», «економіка та народне господарство», «військова справа». Ряди предметних рубрик будуть складати такі поняття як: «персоналії», «організації», «народи», «історичні держави», «історичні події», «географічні об'єкти», «пам'ятки», «мови». Довідкові записи будуть містити стислу дефініцію поняття, семантичні зв'язки між поняттями (ієрархія, синонімія, асоціація), гіперпосилання до інформаційних інтернет-джерел (Вікпедія, Енциклопедія історії України, Internet Encyclopedia of Ukraine, Ізборник тощо) та документів електронного фонду україніки.

Визначено основні джерела поповнення електронної бібліотеки якими можуть бути: електронні ресурси НБУВ, вільнодоступні мережеві електронні ресурси, оцифровані видання із фондів НБУВ та інших бібліотек, авторські електронні версії видань. Залучення оцифрованих документів із інших бібліотек, представлення користувачам документів захищених авторським правом, отримання від власників авторських прав електронних версій документів вимагає вирішення від бібліотеки багатьох організаційних, програмно-технологічних та правових питань. Питання також виникають під час укладання перспективного плану оцифрування документів із фондів НБУВ: визначення пріоритетів, тематичної спрямованості та суспільної значимості електронних колекцій.

Реалізувати на високому професійному рівні такий масштабний ресурс лише силами бібліотечних спеціалістів НБУВ буде занадто складним завданням. Сьогодні вирішення цієї проблеми вбачається у залученні інструментарію інтернет-технологій та ідей відкритої е-науки, де є можливість налагодити співпрацю багатьох спеціалістів на кооперативній основі, спрямувати багатовекторні зусилля для досягнення спільного суспільнозначущого результату. Платформою для організації такої співпраці має стати онлайнвий реєстр видань українки, авторизовану участь у якому можуть прийняти на добровільній кооперативній основі наукові обласні універсальні бібліотеки, наукові бібліотеки вищих навчальних закладів, бібліотеки та експерти різних галузей знань наукових установ України. До реєстру необхідно акумулювати записи про найбільш актуальні та затребувані суспільством видання української тематики. Записи реєстру мають включати стислий бібліографічний опис, інформацію про місце зберігання документу, пропозиції щодо розділів знань та предметних рубрик, анотацію, відмітки про відсутність або наявність електронної версії документа, доступ до неї або можливість отримання, коментар щодо необхідності оцифрування документа. Після внесення до бази даних записи мають проходити експертну перевірку якості та тематичної відповідності завданням проекту. Надалі записи реєстру можуть бути використані як реєстр цифрових ресурсів України, що дасть змогу запобігти дублюванню зусиль з оцифрування бібліотечних фондів. Для актуальної фахової підтримки інформаційних ресурсів «Україніки» необхідно також налагодити можливість інтерактивного зворотного зв'язку з учасниками проекту та користувачами електронної бібліотеки, у першу чергу у частині формування перспективного тематичного плану електронних колекцій.

---

1. Журавлєва Е.Ю. Научно-исследовательская инфраструктура Интернет // Вопр. Философии. — 2010. — №. 8. — С. 155–166.

2. Інформатизація і модернізація соціокультурної сфери суспільства : взаємодія та розвиток : [монографія] / [О.С. Оницько, В.М. Горюхов, В.І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2013. — 184 с.

3. Лобузін К. Технології організації знаньних ресурсів у бібліотечно-інформаційній

дiяльностi : монографiя / Катерина Лобузiна; вiдп.-ред. О.С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2012. — 252 с.

4. Манцивода А.В. Система МЕТА и открытые модели знаний / А.В. Манцивода, А.А. Малых // Научный сервис в сети Интернет: тр. Всерос. науч. конф., Новороссийск, 20–25 сентября 2004 г. — М., 2004. — С. 173–175.

5. Отле П. Библиотека, библиография, документация : избранные труды пионера информатики / П. Отле ; предисл., сост., коммент. Р.С. Гиляревский. — М. : Фаир-Пресс : Пашков Дом, 2004. — 350 с. — (Специальный издательский проект для библиотек.

6. Осуга С. Обработка знаний / С. Осуга. — М.: Мир, 1989. — 293 с.

7. Alexander F. Introduction to the special issue on semantic search / F. Alexander, U. Spree // *Aslib Journal of Information Management*. — 2014. — Т. 66. — №. 5.

8. Arlitsch K. Being Irrelevant: How Library Data Interchange Standards Have Kept Us Off the Internet / K. Arlitsch // *Journal of Library Administration*. — 2014. — Т. 54. — №. 7. — С. 609–619.

9. Berners-Lee T. The Semantic Web: A new form of Web content that is meaningful to computers will unleash a revolution of new possibilities [Electronic resource] / T. Berners-Lee, J. Hendler, O. Lassila // *Scientific American*. — 2001. — Mode of access: <http://www.sciam.com>. — Last revised: May 17, 2001. — Title from the screen.

10. Boydston J.M.K. ARL Cataloger Librarian Roles and Responsibilities Now and In the Future / J.M.K. Boydston, J.M. Leysen // *Cataloging & Classification Quarterly*. — 2014. — Т. 52. — №. 2. — С. 229–250.

11. Buttlar L. Library and information science competencies revisited / L. Buttlar, R. Du Mont // *Journal of education for library and information science*. — 1996. — С. 44–62.

12. Catalogue 2.0: The future of the library catalogue // *Library Review*. — 2014. — Т. 63. — №. 3. — С. 241–242.

13. Chen Y.B. Design and implementation of expert referring system based on knowledge base / Y.B. Chen, J. Q. Sun // *Jisuanji Gongcheng/ Computer Engineering*. — 2007. — Т. 33. — №. 16. — С. 196–198.

14. Choo C.W. Information Management for the Intelligent Organization: the Art of Scanning the Environment / C.W. Choo. — 3rd ed. — Medford, NJ: Information Today, 2002. — 224 p.

15. Corral S. Designing Libraries for Research Collaboration in the Network World: An Exploratory Study // *Liber Quarterly*. — 2014. — Т. 22.

16. Duy J. Relationships between interlibrary loan and research activity in Canada / J. Duy, V. Larivière // *College & Research Libraries*. — 2014. — Т. 75. — №. 1. — С. 5–19.

17. Foster I. Service-oriented science // *Science*. — 2005. — Т. 308. — №. 5723. — С. 814–817.

18. Getting B. Basic Definitions: Web 1.0, Web 2.0, Web 3.0 / B. Getting // *Practical eCommerce: Insights for Online Merchants*. — 2007. — Mode of access: <http://www.practicalecommerce.com/articles/464-Basic-Definitions-Web-1-0-Web-2-0-Web-3-0>

19. Heflin J. A portrait of the Semantic Web in action / J. Heflin, J. Hendler // *Intelligent Systems, IEEE*. — 2001. — Т. 16. — №. 2. — С. 54–59.

20. Hodge G. Systems of Knowledge Organization for Digital Libraries : Beyond Traditional Authority Files / G. Hodge. — Washington : The Digital Library Federation Council on Library and Information Resources, 2000. — 43 p.

21. Islam M.A. Convergence issues of knowledge management in digital libraries: Steps towards state-of-the-art digital libraries / M. A. Islam, M. Ikeda // *VINE*. — 2014. — Т. 44. — №. 1. — С. 140–159.

22. Koina C. Librarians are the ultimate knowledge managers? / C. Koina // *The Australian Library Journal*. — 2003. — Vol. 52, № 3. — P. 269–272.

23. Kumar S.A. Knowledge management and new generation of libraries information services: a concepts / S. A. Kumar // *Intern. J. of Library and Inform. Science*. — 2010. — № 2. — P. 22–30.

24. Lee Y.S. Collaborative knowledge creation in the higher education academic library / Y.S. Lee, M.A. Schottenfeld // *Journal of Learning Spaces*. — 2014. — Т. 3. — №. 1.

25. Library Strategy 2010 : Policy for Access to Knowledge and Culture. — Helsinki, 2003. — 11 p.

26. *MacAdam B.* Creating knowledge facilities for knowledge work in the academic library / B. MacAdam // *Library Hi Tech.* — 1998. — Т. 16. — №. 1. — С. 91–99.
27. *Mendonça E.A.* Building a knowledge base to support a digital library / E.A. Mendonça, J. J. Cimino // *Studies in health technology and informatics.* — 2001. — №. 1. — С. 221–225.
28. *Nielsen H.J.* Curating research data: the potential roles of libraries and information professionals / H. J. Nielsen, B. Hjørland // *Journal of Documentation.* — 2014. — Т. 70. — №. 2. — С. 221–240.
29. *Pham H.T.* Collaboration between academics and librarians: A literature review and framework for analysis / H.T. Pham, K. Tanner // *Library Review.* — 2014. — Т. 63. — №. 1/2. — С. 2–22.
30. *Quan-ying L.* The review of library knowledge service strategic transformation based on the reader innovation needs / L. Quan-ying, L. I. U. Qian-ning // *Journal of Library and Information Sciences in Agriculture.* — 2014. — Т. 3. — С. 47.
31. *Sarrafzadeh M.* The implications of knowledge management for the library and information professions [Electronic resource] / M. Sarrafzadeh // *actKM Online J. of Knowledge Management.* — 2005. — Vol. 2, № 1. — Mode of access: <http://www.actkm.org/userfiles/File/actKMjnl/2005>.
32. *Saw G.* Library 3.0: where are our skills? / G. Saw, H. Todd // *World library and information congress : 73rd IFLA general conf. and council (19–23 Aug. 2007, Durban, South Africa).* — Durban, 2007. — P. 1–15.
33. *Shanhong T.* Knowledge management in libraries in the 21st century / T. Shanhong // *66th IFLA council and general conference, Jerusalem, Israel.* — 2000. — P. 88–93.
34. *Varalakshmi R. S. R.* Future of Library and Information Centres in Knowledge Society of India. : The Expected Role of Knowledge Professionals / R. S. R. Varalakshmi // *DESIDOC J. of Library & Inform. Techn.* — 2009. — Vol. 29, № 2. — P. 75–81.
35. *Wang J.A.* Knowledge Network Constructed by Integrating Classification, Thesaurus, and Metadata in Digital Library / J. A. Wang // *Intl. Inform. & Libr. Rev.* — 2003. — № 35. — P. 383–397.

**ТРАДИЦІЙНІ І НОВІТНІ СТАНДАРТИ ВІДБОРУ ТА ОПИСУ
ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОГРАФІЧНИХ РЕСУРСІВ
ДЛЯ БАЗИ ДАНИХ «УКРАЇНСЬКА БІБЛІОГРАФІЯ В ОСОБАХ»**

Останнім часом в Україні бібліографознавчі студії джерел української біографістики, яка завжди була затребуваним, але й найбільш вразливим з ідеологічного боку, ресурсом гуманітарної науки, набули значного поширення як джерельної бази для оцінки об'єктивного розвитку національної науки. Біографічна та біобібліографічна інформація стала важливою частиною комунікативних процесів, дієвим чинником, що забезпечує спадковість і послідовність соціального розвитку, передачу традицій і досвіду минулих поколінь, вона персоналізує історію, забезпечує національну ідентичність, наступність національної історії, відчуття персональної причетності людини-громадянина до історії і культури свого народу, а також функціонування багатьох суспільних інститутів [7].

Сьогодні накопичений величезний джерельний матеріал щодо українських бібліографів, опубліковані монографічні праці, бібліографії, публікації документів, на сайтах бібліотек виставлені перші біобібліографічні ресурси та почали створюватися бази даних, тому ставиться питання про створення загальнонаціонального інформаційного комплексу «Українська бібліографія в особах» [9, 10]. Розвиток сучасної науки та інформаційні технології сучасного суспільства вимагають переходу методології та засобів репрезентації біобібліографічний джерел на новий ступінь розвитку. Вирішення завдання створення національного українського біобібліографічного ресурсу та біографічного словника може бути вирішене лише у вигляді динамічного електронного інформаційного ресурсу [6], інтеграції національних біографічних ресурсів у частині створення електронного інформаційного комплексу «Українська бібліографія в особах», чому значно сприяє наявність бібліографічних електронних ресурсів та інформаційних джерел Інтернету — електронної бібліографії.

Бібліографія є принципово необхідною ланкою наукової методології, тому створення та методичне і технологічне забезпечення цього ресурсу визначає актуальним завданням історичного бібліографознавства.

Слід підкреслити особливості функцій та методів біобібліографії. В цьому аспекті вони є самими життєстійким з усього розмаїття бібліографічних ресурсів. Змінюються лише формат їх реалізації: від рукописного до електронного, а суть залишається незмінною — розкрити засобами бібліографії внесок персони в розвиток тієї чи іншої галузі знання, діяльності. Традиційні біобібліографічні посібники, як правило, мають таку структуру: передмова; біографічний нарис; основні дати життя та діяльності; література про особу; список праць діяча; допоміжні покажчики [3].

Уявити створення об'єктивного біобіографічного ресурсу українських учених, які працювали в галузі української бібліографії, що складається з взаємопов'язаних компонентів біографії вченого та його бібліографії, без повноцінної науково-бібліографічної реконструкції його праць, практично неможливо. Разом з тим, поява нових електронних технологій бібліографії створила додаткові вимоги до опису цих ресурсів.

Відповідно до правил укладання бібліографії у класичних біобіографічних персональних покажчиках для представлення інформації в електронному довіднику про українських бібліографів найбільш доцільним буде подання інформації, у першу чергу, про бібліографічні твори (електронні версії цих творів); джерела про життя і творчість особи (архівні особові справи, фотодокументи, біографічні та бібліографічні словники; бібліотечні та загальні енциклопедії; бібліотекознавчі бібліографічні та біобіографічні покажчики; каталоги та бази даних бібліотек; інтернет-ресурси, що не мають аналогів у друкованому вигляді).

Сучасні бібліографознавці наголошують на трансформації бібліографічної сфери знання наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.: розширилась її об'єктна сфера; вона ввібрала весь універсал джерел знання (фільмографія, медіаграфія, ізографія, вебліографія тощо); змінилась технологічна основа підготовки бібліографічної продукції: від кустарних методів до баз даних і сучасних інформаційних технологій; підвищилась якість бібліографічної продукції, швидкість її генерування та розповсюдження. Однак, основна місія бібліографії залишилась незмінною — забезпечення інтелектуального доступу до джерел знання (ноосфери) [14].

Під електронною бібліографією розуміється бібліографія, яка функціонує в електронному середовищі. Слід зазначити, що електронне середовище має для бібліографії низку суттєвих переваг, а саме, дає змогу не лише готувати електронні аналоги традиційної бібліографічної продукції, а й створювати принципово нові бібліографічні джерела з розвиненими можливостями поповнення та оптимізації, віддаленого доступу, багатоаспектного пошуку та оперативного оновлення [8, 11, 14]. Серед джерел електронної бібліографії у контексті нашого дослідження слід особливу увагу приділити онлайновим формам: бібліотечні веб-сайти; електронні каталоги бібліотек; електронні бібліографічні покажчики; інтернет-навігатори (вебліографія).

Дослідники сучасного стану процесів бібліографування підкреслюють роль електронних інформаційно-бібліографічних ресурсів у сучасних соціальних комунікаціях, які мають забезпечувати процеси повноцінного розвитку науки й освіти в Україні. Інформаційний обмін в умовах інтернет-середовища трансформувался в інформаційно-електронний обмін. У цьому аспекті важливим для України є формування національних бібліографічних веб-ресурсів, створення на їх основі інтегрованої системи національної бібліографії. Кінцевою метою створення такої системи є формування онлайнового інтегрованого ресурсу з сучасним пошуковим апаратом, який надасть ко-

ристувачам у всьому світі доступ у «єдиному вікні» до інформаційних джерел національної бібліографії України [4, 13].

Під час укладання електронного варіанту біобібліографічного довідника слід особливу увагу приділити стандартам бібліографування: опису документів (у тому числі електронних джерел) та форматам бібліографічних записів. Сумісність стандартів опису бібліографічних ресурсів з бібліотечними стандартами забезпечить можливість запозичення готових записів із бібліотечних електронних каталогів, створить можливість взаємоузгодження пошукового апарату біографічного довідника та бібліографічних ресурсів національних бібліотек.

В Україні для уніфікації складання бібліографічного запису на міжнародному рівні, забезпечення можливості обміну результатами каталогізації розроблено новий національний стандарт ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «*Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання*», який набув чинності 1 липня 2007 р. Він є базовим для системи стандартів, правил, методичних посібників зі складання бібліографічного опису [2].

Серед найбільш розповсюджених стандартів представлення друкованих та аудіовізуальних матеріалів більшість бібліотек використовує MARC формати (формати машиночитаної каталогізації), які є додатками до стандарту ISO 2709, на якому працює переважна більшість бібліотечного програмного забезпечення у світі. Багато країн розробили національні версії MARC для використання цього формату в місцевій практиці. Щоб справитися з таким розмаїттям форматів MARC, ІФЛА ініціювала розробку міжнародного формату передачі бібліографічних даних між національними бібліотеками (UNIMARC), що врахував усю сучасну специфіку електронної бібліографії [5].

Треба вказати також на розробку національного формату обміну даними УКРМАРК, який має загальнодержавне значення і був створений в рамках міжвідомчої групи розробників, яка об'єднала фахівців Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (Національна академія наук України), Національної парламентської бібліотеки України (Міністерство культури і туризму України), Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Міністерство освіти і науки України) в рамках договору про інформаційну співпрацю за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Результати співпраці провідних українських фахівців представлені на порталі НБУВ у вигляді електронної версії формату УКРМАРК [10]. Формат, зберігаючи структуру UNIMARC, має ряд особливостей, які впливають з його первісної орієнтації на підтримку не лише комунікативних, а й каталогізаційних функцій. У ньому застосовуються поля та підполя національного використання, що дозволяє підтримувати корпоративні технології аналітико-синтетичної обробки документів і забезпечує гармонізацію практики вітчизняної каталогізації з міжнародними стандартами. У 2007 р. Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського також було проведено науково-методичне дослідження з приводу бібліографічного

опису електронних ресурсів на основі UNIMARC формату, результатом якого став посібник «Каталогізація електронних ресурсів» [1].

Основоположними для осмислення сучасних проблем опису бібліотечних ресурсів стали висновки міжнародного дослідження «Функціональні вимоги до бібліографічних записів» («*Functional requirements for bibliographic records — FRBR*») [17]. Ідеї FRBR призвели до перегляду «Англо-американських правил каталогізації» (*Anglo-American Cataloguing Rules, AACR*) і розробки більш сучасного їх варіанту — RDA «*Resource Description and Access*» («*Опис ресурсів та доступ*»), призначеного для каталогізації ресурсів у цифрову епоху, яка диктує необхідність опису баз даних і ресурсів, у свою чергу представлених в базах даних; при цьому робиться наголос на універсальності RDA та незалежності від формату і відображення на екрані [22].

Важливим елементом якості бібліографічних даних є також система кодування символів, яка зараз стала ще важливішою, так як тепер даними обмінюються усі країни світу. У зв'язку з цим важливо мати можливість кодування та подання інформації користувачу у потрібному йому вигляді. Навіть в окремому каталозі або бібліографічному покажчику не прийнято пропонувати різні форми подання одного і того ж запису. Потреба обміну даними призвела до стандартизації кодування за допомогою універсального набору символів Unicode. У 1991 р робоча група ISO, відповідальна за ISO / IEC 10646 Unicode створила єдиний універсальний стандарт для кодування багатомовного тексту. Перевагою Unicode (ISO 10646) є здатність вмонтувати практично будь-який шрифт і уникнути неоднозначності, створюваної послідовністю символів. Він може використовуватися в 16-бітових (UTF-16) або у 8-бітових (UTF-8) наборах кодів. Останній рекомендується для обміну бібліографічними даними. Unicode все більше і більше застосовується у веб-середовищі, є одним з кращих стандартів для обробки бібліографічних записів і даних, одержуваних у результаті інших бібліотечних процесів [23].

Для визначення місцезнаходження ресурсу в Інтернеті використовується наступний ідентифікатор: URL (уніфікований покажчик ресурсу), який ідентифікує, та вказує місцезнаходження ресурсу шляхом застосування синтаксичної структури протоколу (доменне ім'я і фактичне ім'я файлу, в якому в даний час знаходиться ресурс).

У зв'язку з тим, що біобібліографія є комплексним біографічним та бібліографічним ресурсом, першочерговим завданням створення біобібліографічного інформаційного ресурсу є також запровадження системи авторитетного контролю імен осіб. Авторитетний контроль (або контроль точок доступу) спирається на нормалізацію контрольованих точок доступу (заголовків) і надання альтернативних та пов'язаних точок доступу. Авторитетний контроль підтримує функцію пошуку, так як дозволяє виявити твори певного автора. Він також підтримує функцію ідентифікації за допомогою усунення різночитань в іменах осіб та організацій, назвах творів і виразів. Контрольовані точки доступу для авторитетних і варіативних форм створюються

з метою авторитетного контролю і для зв'язку між авторитетними записами, вони підтримують процедуру навігації для кінцевих користувачів. Вперше міжнародні вимоги до авторитетних записів були закріплені в 1984 р. «Правилами укладання авторитетних та довідкових записів» (*Guidelines for Authority and Reference Entries, GARE*) [16]; на основі цих правил у 1991 р. було укладено UNIMARC-стандарт для авторитетних записів (*UNIMARC/Authorities*) [25]. Формат UNIMARC/Authorities (підготовлений у 1991 р. Керівною групою ІФЛА з розробки формату для авторитетних / нормативних записів) дозволяє представити в уніфікованій формі, підтвердженій авторитетними організаціями або особами, найменування організацій, фірм, імена осіб, предметні рубрики тощо, а також систему посилань, що зв'язує їх з іншими формами найменувань. Використання файлів авторитетних записів під час створення бібліографічних баз даних надає можливість отримати високоякісні інформаційні продукти. Це єдиний формат, розроблений спеціально для авторитетної інформації; він сумісний з форматом UNIMARC для бібліографічних записів на логічному рівні; забезпечений необхідною документацією; формат має міжнародну підтримку; створює умови для міжнародного обміну інформацією; формат відкритий для змін і доповнень.

Сьогодні за ініціативою онлайн-комп'ютерного бібліотечного центру (*OCLC, Online Computer Library Center*), Бібліотеки Конгресу США (*Library of Congress, LC*) та Національної бібліотеки Німеччини (*German National Library — Deutsche Nationalbibliothek, DNB*) реалізується проєкт створення Віртуального міжнародного авторитетного файлу (*Virtual International Authority File, VIAF*), який має підтримуватись національними бібліотеками у всьому світі та забезпечувати професійний та достовірний пошук персональної інформації.

На рівні стандартів проблеми однозначної ідентифікації імен авторів творчих творів вирішуються сьогодні на основі ISNI (*International Standard Name Identifier — ISO 27729*) — міжнародного стандартного ідентифікатора імені. ISNI — стандарт, призначений для ідентифікації осіб, які є автором суспільно-значущих творів, наприклад книг, телевізійних програм або газетних публікацій. ISNI був розроблений під егідою Міжнародної організації із стандартизації (ISO). ISNI призначений для використання бібліотеками та архівами в загальних інформаційних каталогах, для більш точного пошуку інформації в Інтернеті і базах даних, що сприятиме управлінню авторськими правами в міжнародних проєктах. Передбачається, що ISNI стане важливим компонентом в Linked Open Data (відкриті пов'язані дані) і семантичних веб-ресурсів [21].

Важливою складовою джерел про життя і творчість діячів бібліотечної справи є також особові архівні фонди. Отже, для сумісного представлення бібліографічної та архівної інформації слід також використовувати міжнародні стандарти архівного описування. Так, основними стандартами, прийнятими для опису архівних документів, є ISAD (G) (Загальний міжнародний стан-

дарт архівного описування) та ISAAR (CPF) (Міжнародний стандарт для створення архівних авторитетних записів для організацій, осіб та сімей) [ISAAR (CPF)] [20, 19]. Вони створювались пізніше за бібліографічні стандарти, і під час розробки враховували їхній досвід. Для забезпечення стандартизованого обміну записами між архівними каталогами призначений формат метаданих для архівного опису EAD (Encoded Archival Description), що забезпечує функції, аналогічні MARC-формату для бібліографічних записів [EAD], формат передбачає в кодованих даних забезпечення сумісності із MARC 21.

Отже, сьогодні опис електронних бібліографічних ресурсів та обмін даними забезпечується низкою вітчизняних та міжнародних правил, рекомендацій та стандартів, врахування котрих є обов'язковим для формування організованого та керованого ресурсу, який дозволить оперативно отримати науково опрацьовану та достовірну інформацію про роль особи українського бібліографа в національній та світовій культурі, його внесок у розробку теоретичних питань бібліографознавства та практичних засад бібліографії. Це особливо важливо на сучасному етапі постановки питання та моніторингу питань розвитку українських ресурсів біобібліографознавства на сайтах наукових та бібліотечних установ у відкритій мережі Інтернет.

---

1. Антоненко І.П. Каталогізація електронних ресурсів : наук.-метод. посіб. / І.П. Антоненко, О.В. Баркова ; наук. ред. О.В. Воскобойнікова-Гузєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К. : НБУВ, 2007. — 116 с.

2. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис : загальні вимоги та правила складання : ДСТУ 7.1:2006 (ГОСТ 7.1-2003, IDT). — Офіц. вид. — Чинний в Україні від 01.07.2007. — К. : Держспоживстандарт України, 2007. — III, III, 47 с.

3. Библиографический указатель: рекомендации по составлению и оформлению. — К.: Наук. думка, 1988. — 58 с.

4. Лобузін К.В. Інформаційні технології створення національних бібліографічних ресурсів / К.В. Лобузін // Бібліотечний вісник . — 2013. — № 1. — С. 9–14.

5. Национальная библиография в электронную эру: руководство и новые направления развития (National Bibliographies in the Digital Age: Guidance and New Directions) [Електронний ресурс] / Жумер Майя (Maja Žumer), профессор Люблянского университета (г. Любляна, Словения), перевод с английского Н.К. Леликовой // IFLA. — Режим доступа: <http://www.ifla.org/ES/node/7858>.

6. Потик В.І. Проблеми розвитку біографічних досліджень та формування вітчизняних біобібліографічних інформаційних ресурсів // Українська біографістика. — 2005. — № 3. — С. 15–27.

7. Потик В.І. Ресурси довідкової біографічної інформації. Історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. — К., 2013. — С. 14.

8. Самофал О.І. Електронна бібліографічна продукція: створення та використання у віртуальному просторі [Електронний ресурс] / Самофал О.І. // Імперативи розвитку електронних бібліотек: pro et contra = Imperatives of the Electronic Libraries Development: pro et contra : матеріали міжнар. веб-конф. (м. Харків, 27 берез. 2014 р.). — Х., 2014. — Режим доступу : library.nulau.edu.ua/biblioteka/Web-konf-2014/Imperatives.pdf.

9. Станкевич О. Українське книгознавство у мережевих ресурсах вітчизняного бібліотечного веб-сегмента Інтернету / О. Станкевич // Бібліотечний вісник . — 2010. — № 1. — С. 14–21; Вона ж: Українське книгознавство XIX — першої половини XX ст.: план формування елек-

тронних ресурсів / О. Станкевич // Вісник Львівського університету. Сер. : Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. — 2010. — Вип. 5. — С. 258–265. Вона ж: Мережевий науково-інформаційний проект "Українське книгознавство XIX — першої половини XX ст.": методика створення [Електронний ресурс] / Олена Станкевич // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. — 2008. — № 1. — С. 286–306.

10. Стронська Н.Т. Формування мережевих ресурсів українського бібліографознавства та перспективи його розвитку / Н. Стронська // Рукописна та книжкова спадщина України. — К., 2014. — Вип. 18. — С. 589–595.

11. Трачук Л. Електронні бібліографічні ресурси віддаленого доступу на сайтах українських бібліотек / Л. Трачук // Вісн. кн. палати. — 2008. — № 12. — С. 10–13.

12. УКРМАРК : нац. формат представлення бібліогр. даних : (проект) [Електронний ресурс]. — К., 2004. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/node/1811>.

13. Филиппова Л.Я. Автоматизированные библиографические базы данных : пользовательский поход : книга для работников электронных библиотек и информационных служб, имеющих гуманитарное образование / Л.Я. Филиппова. — К. : Интеграл Кин, 1998. — 191 с.

14. Фокеев В.А. Электронная библиография в системе современных научных коммуникаций (в контексте пост- и протобиблиографии) / В.А. Фокеев // Вопр. Библиографоведения. — М., 2004. — Вип. 13. — С. 38–51.

15. Швецова-Водка Г.М. Класифікація комп'ютерних бібліографічних ресурсів // Швецова-Водка Г.М. Вступ до бібліографознавства : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Г.М. Швецова-Водка. — К. : Кондор, 2004. — Тема 5. П. 5.7. — С. 122–130.

16. EAD : кодированное архивное описание. Библиотека тегов. Версия 2002 / гл. ред. пер. Е.Д. Жабко. — Санкт-Петербург : ФГБУ «Президентская библиотека имени Б.Н. Ельцина», 2011. — 337 с. — (EAD Технический документ ; № 2).

17. Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR) [Electronic resource] // IFLA. — 1999. — Mode of access: <http://www.ifla.org/publications/functional-requirements-for-bibliographic-records>.

18. Guidelines for Authority and Reference Entries (GARE) / Recommended by the Working Group on an International Authority System // IFLA. — 1999. — Second edition. — Mode of access: <http://www.ifla.org/files/cataloguing/garr/garr.pdf>.

19. ISAAR (CPF) : Международный стандарт по созданию архивных авторитетных записей для организаций, лиц и семей : принят Комитетом по стандартам описания, Канберра, Австралия, 27–30 октября 2003 года : [перевод с английского] / гл. ред. пер. Е. Д. Жабко. — 2-е изд. — Санкт-Петербург : ФГБУ «Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина», 2011. — 247 с. — (Стандарты ICA).

20. ISAD (G) : Загальний міжнародний стандарт архівного описування. Схвалено комітетом з дескриптивних стандартів, Стокгольм, Швеція, 19–22 вересня 1999 р. / пер. та укр. версія Г. В. Папакіна ; Державний комітет архівів України ; Український НДІ архівної справи та документознавства. — 2-е вид. — К., 2001. — 48 с.

21. ISNI (International Standard Name Identifier) : ISO 27729 [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.isni.org/>.

22. RDA : Resource description & access [Electronic resources] / developed in a collaborative process led by the Joint steering committee for development of RDA (JSC), representing the American library assoc. [etc.]. — Mode of access: <http://www.rda-jsc.org/rda.html>.

23. Unicode Consortium [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.unicode.org/>.

24. UNIMARC / Authorities. Международный коммуникативный формат UNIMARC для авторитетных / нормативных записей. — М. : ГПНТБ, РГБ, РКП, 1994. — 100 с.

25. Virtual International Authority File [Electronic resource]. — Mode of access: <http://viaf.org/>.

**ДО ПИТАННЯ СПЕЦИФІКИ ОПИСУ
УКРАЇНСЬКОЇ КИРИЛИЧНОЇ РУКОПИСНОЇ КНИГИ XVII ст.
У БАЗІ ДАНИХ «КОДЕКС»:
ПОЛЯ «ПРОТОГРАФ» ТА «СТАРОДРУК»**

Створення баз даних кириличних рукописних книг є актуальним для східнослов'янської книжної культури. В Україні цей напрям активно розробляється в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі — ІР НБУВ) на базі рукописних книжних колекцій та зібрань. Електронний ресурс кириличної рукописної книги XVII ст. створюється на основі бази даних (далі — БД) «Кодекс», реалізованої в ІР НБУВ О. Івановою для кодексів XVI ст.¹, розширеної для кодексів XII–XV ст. та інтегрованої в автоматизовану бібліотечну систему «ІРБІС64» завідділом програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж НБУВ К. Лобузіною. У структуру БД «Кодекс» закладена уніфікована система кодикологічного опису рукописної книги, яка була розроблена Л. Дубровіною, О. Гальченко, О. Івановою². Над створенням електронного ресурсу кириличної рукописної книги XVII ст. в ІР НБУВ працюють О. Іванова, Т. Добрянська, О. Гальченко, Л. Гнатенко³.

Розробка й наповнення електронного ресурсу кириличної рукописної книги XVII ст. пов'язані з певними об'єктивними труднощами, зокрема з тим, що рукописні кодекси цього періоду переважно не мають сучасних наукових описів⁴. У науковому обігу використовуються дані каталогів кінця XIX — початку XX ст., які потребують критичного опрацювання й переопишування. Отож рукописи не мають точної наукової атрибуції, а власне українська рукописна книга практично не виділена зі східнослов'янського спадку. На сьогодні нагальною для української археографії, кодикології й палеографії є проблема сучасної атрибуції й описування українських кириличних рукописних кодексів XVII ст. На нашу думку, нагальним стає завдання розширення структури опису рукопису та, відповідно, структури БД «Кодекс» з урахуванням специфіки кодексів XVII ст., пов'язаної зі стародрукованою книгою. У статті ми зосередимося на причинах та характеристиці цієї специфіки, і в зв'язку з цим, — на розробці нових структурних полів для БД «Кодекс» у системі автоматизації бібліотек «ІРБІС64».

У XVII ст. українська рукописна книга набула багатожанровості, значно розширилася її тематика, завдяки чому вона стала відігравала значну роль в суспільно-політичному та культурному житті української спільноти. Ще поширеною була практика створення рукописної релігійної книги, але на розвиток рукописної традиції все більше впливала друкована книга. Особливе місце в цьому процесі посідало Євангеліє, що було пов'язано, за визначенням

І. Поздеевої, з його багатofункціональністю⁵. При описуванні рукописних Євангелій слід враховувати, що в Україні Євангеліє вперше було надруковане в 1636 р., отож могло слугувати протографом для більш пізніх рукописних Євангелій. Поширеним стало й переписування зі стародруків Апостола, Псалтиря та інших книг. З огляду на появу абсолютно нових друкованих polemічних богословських і учительних книг, які не могли бути засвоєними читачами без знання і розуміння книг Святого Письма, друкування й переписування останніх мало важливе суспільне значення.

У цей період починає побутовувати світська рукописна книга. У силу історичних умов більшість світських творів не була видана, і переписування залишалося одним з головних способів їхнього розповсюдження. Зокрема, значного поширення в рукописах набули літописи та хроніки, які є першоджерелами і пам'ятками історії, що в ті часи не виходили друком. Проте існує й інша ситуація, коли книги побачили світ уперше саме в друкованому вигляді і тільки потім набули значного розповсюдження в рукописних списках (Граматика Мелетія Смотрицького, перший підручник з української історії Інокентія Гізеля «Синопис» та ін.). Переписувалися у великій кількості також музичні кодекси, зокрема нотні збірники церковних співів — Ірмологіони⁶, оскільки, як наголошував Я. Запаско, хоч вони і посідали важливе місце в церковній практиці, але їхнє друкування було освоєне значно пізніше через важкість набору нотного стану⁷.

Досліджуючи українську світську книгу XVII-XVIII ст., О. Апанович наголошувала, що книги не просто переписувались, — відбувався свідомий творчий відбір текстів різноманітного змісту, нерідко робилися виписки і компіляції з різних друкованих і рукописних джерел відповідно до смаків і творчих зацікавлень автора⁸. Отож набули поширення збірники, до складу яких могли включатися як рукописні тексти, так і стародруковані твори або їхні уривки.

Переписування друкованих книг внесло якісні зміни в розвиток рукописної книжної форми та структури: заголовок рукопису став подаватися на початку тексту, завдяки чому було сформоване книгознавче поняття заголовка; ввівся титул, який заповнювався за зразком стародруку, тобто репрезентував вихідні дані (назву рукопису, його час та походження, автора, писця та ін.); відповідно оформилися передмова та післямова, поле тексту; рукописи стали оздоблюватися в стародрукованому стилі або вже готовими стародрукованими титулами, заставками, ініціалами, малюнками, які часто розфарбовувалися.

Жанрова специфіка української рукописної книги, яка пов'язана зі стародрукованою, та техніка переписування друкованих книг (копіювання, наближене до оригіналу, зі збереженням, наприклад, структури текстового поля, пагінації, елементів художнього оформлення та ін.) мають обов'язково враховуватися при описуванні кодексів. Необхідним є не тільки уточнення або встановлення самого факту переписування зі стародруку за кодикологічними та іншими даними, але й самого друкованого протографа. Ось чому схема

опису рукопису та структура БД для таких кодексів має бути розширена додатковими рубриками та полями, до яких має вноситися необхідна археографічна та кодикологічна інформація щодо друкованого протографа. Для того, щоб основні дані описів, пов'язані зі стародрукованою книгою, були представлені в БД «Кодекс», пропонуємо розширити її структуру новими базовими полями *Протограф* та *Стародрук*, які є нововведеннями для БД такого рівня. Наявність цих полів не передбачена в існуючих слов'янських міжнародних та українських стандартах опису, оскільки вони, переважно, розроблені для документальних джерел (правила архівного описування (ПАО), міжнародний стандарт опису архівних документів ISAD(G) (переклад 2-го доопрацьованого видання 2001 р., здійснений Г. Папакінім), Правила описування архівних документів (ДСТУ 433:2004).

Поле *Протограф* має містити метадані щодо протографа рукопису й заповнюватиметься залежно від виду протографа: рукописний протограф, друкований протограф. Метадані (з якого протографа, рукописного чи друкованого, списаний досліджуваний рукопис) мають подаватися за наявними в рукописі кодикологічними даними або за отриманими або відомими в науці археографічними або бібліографічними даними. Відповідно до цього, рукописи можуть бути умовно розподілені на: I. Рукописні книги, в яких є кодикологічний запис про їхнє списування зі стародруків; II. Рукописні книги, списані зі стародруків, які не мають про це кодикологічного запису; III. Рукописні книги, списані зі стародруків, які не мали рукописного протографа (прикладом останньої групи кодексів може бути Синопис Інокентія Гізеля). При такому розподілі необхідно використовувати каталоги кириличних стародруків, укладені, зокрема, С. Петровим⁹, Я. Запаском і Я. Ісаєвичем¹⁰.

У полі *Стародрук* подаватиметься археографічна та бібліографічна інформація про стародруковану книгу, твір або друкований уривок, що знаходиться у складі рукописного кодексу (збірника чи конволюта).

Нові поля розширюватимуться підполями, в яких коротко подаватиметься основна інформація (назва книги (або твору), час та місце створення, кількість аркушів чи сторінок, писець чи друкар, опис (з гіперпосиланням на електронну версію видання), книгосховище, шифр та примітка (вказується, на основі яких даних подається інформація до нових полів). Уведення нових полів сприятиме розширенню кодикологічної інформації про історію рукопису.

Подаємо зразки заповнення нових полів для різних типів рукописів:

Поле ПРОТОГРАФ:

I. Вінець віри Симеона Полоцького. 90-ті рр. XVII ст. IP, ф. 301, № 840 Л.

Рукописний протограф

Назва Вінець віри.

Автор Симеон Полоцький.

Дата написання 1670 р., закінчено 9 червня.

Локалізація Москва.

Писець Симеон Полоцький.
Книгосховище і шифр зберігання Державний історичний музей (Росія), ВРСК, ф. 80370 (Синод. собр.).
Мова Церковнослов'янська руської редакції.
Формат 2°.
Кількість аркушів та стан збереженості 405 арк.
Матеріал письма Папір.
Письмо Півустав, скоропис.
Опис Описание рукописей Московской Синодальной библиотеки / А.В. Горский, К.И. Невоструев. — Отдел 2. Писания Святых Отцев. Ч. 3. Разныя богословския сочинения (Прибавления). — М., 1862. — С. 220–229.
Примітка У складі з Катехізисом Симеона Полоцького, доданим у березні 1671 р.

II. Граматика Мелетія Смотрицького. 90-ті рр. XVII ст. IP, ф. 301, № 483 П.

Друкований протограф

Назва Грамматика славянская.
Автор [Смотрицький Мелетій].
Локалізація Москва.
Друкарня [Синодальна].
Рік видання 1648 р.
Мова Церковнослов'янська української редакції.
Формат 4°.
Кількість аркушів та стан збереженості 388 арк.
Опис Петров С.О. Славянские книги кирилловской печати XV–XVIII вв. Описание книг, хранящихся в Государственной публичной библиотеке УССР / сост.: С.О. Петров, Я.Д. Бирюк. Т.П. Золотарь. — К.: Изд. АН УССР, 1958. — С. 60–61, № 181. + гіперпосилання
Характерні особливості, порівняно з іншими виданнями Значні відмінності від 1-го видання 1619 р. «Грамматіки славенския правильное синтагма» (Єв'ю): титульний аркуш не надруковано, починається з передмови, зі слів «Что есть Грамматика...»; вихідні дані подані в післямові, авторство М. Смотрицького не вказано; видання скорочене, має 378 с. (в 1-му виданні — 502 с.); додано декілька нових статей («Максима Грека ответ к вопросившему», «Сословие имен по аз, веди святых, сущих в святцах с толкованием словенска языка»).

Примітка --

Поле СТАРОДРУК:

Збірник житій святих. Конволют (стародрук: Житіє св. Київського князя Володимира, не пізніше 1670 р. арк. 348–359). 1671 р. IP, ф. 301, № 416 Л.

Назва Житіє князя київського Володимира.

Автор ---

Локалізація Київ

Друкарня Києво-Печерської Лаври.

Рік видання [не пізніше 1670 р.].

Мова українська.

Формат 4°.

Кількість аркушів та стан збереженості 12 с. (арк. 348–359 зв.). Перший друкований аркуш був втрачений, його текст був відновлений скорописом при укладанні конволюта; всі аркуші зі слідами замокання.

Опис Запаско Я.П. Каталог стародруків, виданих в Україні / Я.П. Запаско, Я.Д. Ісаєвич. — Львів: Вища школа, 1981. — Кн. 1: 1574–1700. — С. 83, № 469. — (Сер.: Пам'ятки книжкового мистецтва) + гіперпосилання.

Отже, при створенні електронного ресурсу української кириличної рукописної книги на основі БД «Кодекс» має враховуватися її специфіка, характерна для книжності XVII ст. У цей період в українській книжній культурі поширеною була практика рукописного копіювання або компілятивного використання друкованих книг, що має обов'язково відзначатися при описуванні рукописів і введенні даних описів до електронного ресурсу української кириличної рукописної книги XVII ст. Для бази даних запропоновані нові поля *Протограф* та *Стародрук*, які є нововведенням для баз даних такого рівня, а розроблена методика їхнього заповнення може бути застосована й для БД слов'янських рукописних книг. Розроблені нові поля сприятимуть розширенню ресурсу БД та поглибленому дослідженню української рукописної книги, пов'язаної зі стародрукованою книжною традицією.

---

1. *Іванова О.А.* База даних рукописних кирилических книг «Кодекс» в Інституті рукописей Национальної бібліотеки України імені В.І. Вернадського / О.А. Іванова // Бібліотеки національних академій наук: проблеми функціонування, тенденції розвитку. — К., 2007. — Вип. 5. — С. 204–216; *ІІ ж.* База даних «Кодекс» рукописної книги XVI ст. / О.А. Іванова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. — К., 2001. — Вип. 6. — С. 289–294; *ІІ ж.* Використання баз даних у кодикологічних дослідженнях рукописних книг на прикладі бази даних «Кодекс» / О.А. Іванова // Вісник Львівського університету. Серія «Книгознавство, бібліотекознавство та інформ. технології». — Львів, 2007. — Вип. 2. — С. 106–115; *ІІ ж.* Формування інформаційного ресурсу рукописних книг у базах даних: кодикологічний аспект / О.А. Іванова // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць. — Число 21: Електронні інформаційні ресурси. — К.: Інститут історії України, 2013. — С. 131–139.

2. *Дубровіна Л.А.* Кодикологія та кодикографія української рукописної книги / Л.А. Дубровіна. — К.: Ін-т укр. археографії, 1992. — 262 с.; *ІІ ж.* Кодикографія української та східно-

слов'янської рукописної книги і кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису / Дубровіна Л.А., Гальченко О.М., Іванова О.А. — К. : Ін-т укр. археографії, 1992. — 153 с.; *ІІ ж.* Научное описание рукописных книг в Институте рукописи Национальной библиотеки Украины им. В.И. Вернадского и создание базы данных «Кодекс» / Л.А. Дубровина, О.А. Иванова // *Архівознавство, археографія, джерелознавство.* — 2002. — Вип. 5. — С. 45–55.

3. *Добрянская Т.А.* Создание электронной базы данных кириллических рукописных кодексов XVII в. в Институте рукописи НБУВ в системе «Ирбис64»: начальный этап / Т.А. Добрянська, Л.А. Гнатенко // *Материалы Международного конгресса «Библиотека как феномен культуры».* Минск, 23–24 октября 2013 г. — С. 105–109; *Добрянська Т.А.* Створення та перспективи розвитку електронної бази даних українських кирилических рукописних кодексів XVII ст. Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського / Т.А. Добрянська // *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.* — К., 2014. — Вип. 40. — С. 305–316.

4. *ІІ ж.* Кодиколого-палеографічне вивчення й описування української кирилическої книги XVII ст. фондів Інституту рукопису НБУВ / Т.А. Добрянська // *Рукописна та книжкова спадщина України* — К., 2014. — Вип. 18. — С. 340–354.

5. *Поздеева И.В.* Москва — центр раннего русского книгопечатания: Московский печатный двор первой половины XVII в. // *Культура средневековой Москвы: XVII век.* — М., — 1999. — С. 278–291.

6. *Ясиновський Ю.* Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16–18 століть : Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження / Юрій Ясиновський / Ред.: Я. Ісаєвич, О. Цалай-Якименко. — Львів: Місіонер, 1996. — 623 с. — (Серія. Історія української музики).

7. *Запаско Я.П.* Українська рукописна книга. — Львів : Світ, 1995. — С. 91. — (Сер. «Пам'ятки книжкового мистецтва»).

8. *Апанович Е.* Книговедение и его задачи в свете актуальных проблем советского книжного дела // *Проблемы рукописной и печатной книги.* — М., 1976. — С. 159.

9. *Петров С.О.* Славянские книги кирилловской печати XV—XVIII вв. Описание книг, хранящихся в Государственной публичной библиотеке УССР / Сост.: С.О. Петров, Я.Д. Бирюк. Т.П. Золотарь. — К.: Изд. А, 1958. — 264 с.

10. *Запаско Я.П.* Пам'ятки книжкового мистецтва: каталог стародруків, виданих на Україні. Кн. 1: 1574–1700 / Я. П. Запаско, Я. Д. Ісаєвич. — Львів: Вища школа, 1981. — 135 с.

БАЗИ ДАНИХ НА ІСТОРИЧНІ КНИЖКОВІ ОПРАВИ В ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСАХ: АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ТА ФУНКЦІЙ, КЛАСИФІКАЦІЯ

Книжкова оправа рукописних книг та стародруків є специфічним історичним джерелом та об'єктом наукового дослідження спеціалістами різного профілю, зокрема істориками, філологами, мистецтвознавцями*. Всебічне вивчення історії побутування книжкових оправ в різних країнах дозволяє не тільки більш точно атрибутувати час створення книги та дізнатися про походження та долю з часу після її «народження», але й розповісти про суспільство, що її створило: про культуру і мистецтво відповідної епохи, про людей, які мали відношення до створення та побутування книги в різні часи — замовників та виробників, покупців та хранителів, про їх уподобання та фінансові можливості. Саме різноманітні бази даних (далі БД) на книжкові оправи рукописних та друкованих книг надають значні джерельні можливості для вчених та колекціонерів щодо вивчення історичних** та сучасних книжкових оправ різного виду та гатунку. Перші БД присвячені книжковим оправам з'являються в глобальній мережі на рубежі ХХ та ХХІ ст. і в подальшому з кожним місяцем зростає кількість БД, присвячених або безпосередньо книжковим оправам, або суміжних, що мають опосередковане відношення до історії інтролігаторства та палітурництва.

Через створення БД на книжкові оправи стало можливим отримання вченими різних країн унікальних масивів наукових даних завдяки спеціальному

---

* В українській мові, на відміну від російської та англійської мов, існує два прикметники «книжковий» та «книжний», що є похідними від слова «книга» і вживання яких тлумачні словники української мови [1, с. 197; 2, с. 436] подають як синоніми. Книгознавці використовують поняття «книжна» культура щодо періоду до 18 ст., а період з початку її промислового виготовлення — «книжкова». Однак у даному випадку ми розглядаємо як історичні оправи, так і сучасні форми, тому дотримуємось усталеної традиції. Щоб уникнути термінологічної плутанини, говорячи про історію книжкової оправи взагалі, незалежно від часу, місця появи та сфери її використання, ми будемо вживати словосполучення «книжкова оправа», що стало вже традиційним в українському книгознавстві та кодикології.

** Назва «історичні оправи» умовна. Її зазвичай використовують, коли йдеться про оправи ручного виготовлення писемного та ранньокнижного періоду. Для кожного часу характерними є оправи певної конструкції та оздоблення, які, в свою чергу, могли мати свої національні особливості, що дозволяє прив'язувати їх до конкретних регіонів та країн побутування. Хронологічні та територіальні межі побутування того чи іншого виду історичних оправ у різних країнах можуть не збігатися. Термін «історичні оправи» також досить часто вживають реставратори книг. Так вони називають оправи-«новоділи», що повторюють втрачену оригінальну книжкову оправа (техніку та стиль епохи, до якого належала реставрована книга), але виконуються із сучасних матеріалів.

пошукового інструменту, що дає змогу представляти, описувати та всебічно досліджувати оправу, використовуючи всі можливості, надані новими технологіями, в тому числі візуалізацію, що є принциповою для даного особливого історичного джерела.

Так, нами було оглянуто близько шестидесяти різноманітних БД на книжкові оправи. Навіть побіжний їх аналіз дозволяє зробити певні спостереження стосовно характеру ресурсів, представлених в Інтернеті.

Головною особливістю або критерієм відбору книжкових оправ для всіх виявлених на сьогодні БД є те, що до них заносяться тільки художні оправи. До критерію «художній» відноситься тип декорування оправ, що розташований на корінці та на покритті книги або хоча б на одній з цих складових, зроблений палітурником або — рідше — іншим майстром. Це стосується переважно як суцільнокритих оправ (шкіряних* та пергаментних), так і напівшкіряних оправ, з оздобленням на корінцях. У виняткових випадках під цей критерій підпадають також оправи, зроблені з більш скромних матеріалів, таких як полотно або картон, що також вважаються витворами мистецтва у разі, коли їхня поверхня збагачена декором, створеним в різних техніках, що надавало оправам ошатного вигляду. Це стосується переважно видавничих картонних та тканинних оправ (палітурок), які отримують значне поширення у видавничій справі від XIX ст.**

Перші з виставлених в он-лайн БД були присвячені художнім оправам ручного виробництва до XVIII ст. включно. Особлива увага в них приділялася мистецтву оздоблення європейських оправ бібліофільських книг, створених визначними західноєвропейськими інтролігаторами в XVI–XVIII ст. на замовлення представників правлячих класів Європи та бібліофілів для їхніх власних бібліотек. З часом все більше розширюються хронологічні рамки ошатних книжкових оправ, що охоплюються електронними ресурсами. Все

---

* Шкіряні оправи могли оздоблюватися в різних техніках (гравірування, різні види тиснення, розфарбовування тощо) та додатково забезпечувалися накладними елементами, виконаними з інших видів матеріалів (дерево, слонова кістка, метали тощо).

** Видавничими прийнято називати оправи, оформлені однотипно, в яких друковані книги випускаються видавництвом для продажу. Масовим явищем вони стають з кінця XVIII ст., хоча появу перших видавничих оправ дослідники відносять до XV ст. До XVII ст., незалежно від часу та місця створення, при оправленні рукописних (а згодом і друкованих) книг складові елементи оправи (кришки, покриття, фурнітура) монтувалися безпосередньо на книжний блок, а з XVIII ст. поширюється практика виготовлення оправ окремо від книжного блока у вигляді папки, в яку вставлявся заздалегідь підготовлений блок і яка в українській мові отримала назву «палітурка». Термін «палітурка» як синонім терміну «книжкова оправа» в Україні почали вживати з кінця XVIII ст., але загальноживаним він стає з другої половини XIX ст., а саме з початком впровадження автоматизованих методів виготовлення книжкових оправ, що сприяли здешевленню вартості книжок. Цей процес спричинив появу альтернативних шкірі матеріалів, а разом з ним і поширення картонних та тканинних оправ (палітурок), до оздоблення яких залучалися відомі художники і за участю яких вони перетворювалися на ошатні оправи та витвори мистецтва.

більше з'являється БД, присвячених видавничим палітуркам. В них висвітлюються різні аспекти історії побутування видавничих палітурок — як створених в різних країнах світу, так і вироблених конкретними книжними дизайнерами. На нашу думку, найбільш цікавою серед БД, присвячених видавничим оправам, на сьогодні є корпоративна база «Publishers' Bindings online, 1815–1930: The art of books» (<http://bindings.lib.ua.edu/>), виставлена до мережі в 2003 р та містить інформацію про понад 5000 видавничих оправ, вироблених американськими видавцями в ХІХ та на початку ХХ ст. Пошук в БД ведеться через список галерей (художню, історичну літературну), в яких зменшені зображення оправ систематизуються за стилями, що відображають специфіку епохи, географічне розташування окремих авторів, тематикою представлених творів. Пошук можливий за назвами творів, видавництвами, конкретними дизайнерами палітурок тощо. Крім різноманітних пошукових можливостей, сайт супроводжується великою кількістю довідкових матеріалів, що можуть стати в пригоді не тільки майбутнім дизайнерам, а й усім хто займається вивченням видавничих оправ.

І все ж, незважаючи на спільну мету, представлені в Інтернеті ресурси розрізняються ні тільки за зовнішнім виглядом і структурою представленої в них інформації, але й за пошуковими можливостями, що надаються їхнім користувачам.

Тому при аналізі виявлених БД на книжкові оправи зверталася увага на такі параметри, як: види та типи оправ, виставлених в БД, їхня національна приналежність та хронологічні межі побутування; кількість книжкових пам'яток (оправ, елементів оздоблення тощо), представлених в БД; час вставлення в мережу; організації-партнери, що брали участь в її створенні; характеристика структури наведених описань оправ; параметри, за якими можливий пошук інформації в БД; ілюстративні матеріали (коротка характеристика візуальних зображень, що супроводжують описання оправ, — види зображень, технічні можливості їхнього перегляду). Враховувалася наявність додаткових можливостей, що надає дослідникам БД, а також мова БД та можливість користуватися нею на іншій мові.

Вже на етапі пошуку БД на книжкові оправи в Інтернеті стало зрозуміло, що їхній пошук потрібно вести за ключовими словами на англійській мові, адже більшість існуючих на сьогодні БД, створених національними мовами, мають анотації до них англійською. Пошук російською та українською мовами таких можливостей не дає.

Крім того, при виявленні в Інтернеті БД нас цікавили власне БД на оправи слов'янських кириличних та українських рукописних книг і стародруків, що зберігаються в Україні та поза її межами, а також на оправи західноєвропейські (грецькі, польські, німецькі, угорські, французькі та італійські), що мали вплив на розвиток українського інтролігаторства та палітурництва в різні часи. На жаль, практично всі БД, представлені сьогодні в Інтернеті, присвячені переважно західноєвропейським оправам. Окремих БД на оправи

кириличних книг в Інтернет нам виявити не вдалося, хоча всі існуючі нині в Україні та Росії БД на колекції кириличних рукописних книг та стародруків, згадку про які можна знайти в мережі, містять коротку інформацію про їхні книжкові оправи*. Ця інформація може також супроводжуватися як загальними зображеннями самих оправ, так і їхніх складових або фрагментів декору.

На Україні роботи над створенням БД під робочою назвою «Оправи кириличних українських книг XIV–XVIII ст.» були розпочаті в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського ще наприкінці минулого століття. Основним об'єктом дослідження стала українська оправа рукописних книг зазначеного періоду. На жаль, через відсутність фінансування роботи по створенню ВД були тимчасово припинені і відновлені тільки в 2006 р. На сьогодні зібраний значний масив інформації, що дозволив виявити основні техніко-конструктивні та декоративні особливості українських середньовічних оправ [3]. Однак і ця база поки ще перебуває на стадії формування.

Головною особливістю БД на книжкові оправи, що вирізняє їх з-поміж інших сучасних електронних ресурсів представлених в Інтернеті, є наявність значного візуального ряду — зображень (фото, сканів з протирок тиснення, рисунків, схем тощо), що ілюструють найбільш цікаві або типові елементи оформлення та конструкції окремої оправи. Це можуть бути просторове зображення як загального вигляду окремих оправ, так і їхніх складових (верхня і нижня кришки, корінець, форзаци) або окремих елементів (капталів, обрізів, застібок тощо). Описання оправ також можуть супроводжуватися фотографіями окремих сторінок з власницькими записами, різноманітними відмітками, позначками, мітками та наклейками, що дозволяють співвіднести представлені в БД оправи з конкретними власниками та майстрами, які мали відношення до їхнього створення. При цьому представлені зображення оцифрованих оправ можуть мати декілька рівнів масштабування при активації зображення.

Різним може бути і рівень роздільної здатності (dpi) представлених в БД фото оправ. Саме від нього залежить, в скільки разів можна збільшити представлені фото, щоб розгледіти дрібні деталі. Зазвичай оцифровані оправи в БД представлені в одному вимірі, але сучасній рівень комп'ютерних технологій дозволяє представляти в БД оцифровані оправи в трьох вимірах, з ефектом обертання, — щоб бачити оправу з усіх сторін. Зокрема, таку можливість перегляду поряд с традиційними зображеннями оправ надає користувачам БД Ріккардіанської бібліотеки (www.riccardiana.firenze.sbn.it) (м. Флоренція, Італія),

---

* Ці БД, як зазначається в анотаціях до них, доступні з комп'ютерів, розташованих в читальних залах російських бібліотек, і в мережу не виставляються. В Україні, в ІР НБУВ, з 2007 р. ведеться БД «Кодекс» на кириличні рукописні книги XIII–XVIII ст. До неї вже введена інформація про рукописні книги XIII–XVI ст., і робота над її поповненням продовжується. Поки що вона доступна тільки для службового користування.

в якій представлені переважно італійські оправи останньої чверті XIV — середини XVII ст. (виставлена до мережі в 2008 р.)

Значний візуальний ряд дозволяє також вирішити ще одне важливе питання, а саме складність перекладу спеціальних ремісничих термінів, що вживаються при описуванні конструкції та оздоблення оправ в різних країнах. Саме наявність такого ілюстративного матеріалу дозволяє зрозуміти, що мали на увазі укладачі БД, вживаючи той чи інший термін або словосполучення. А це важливо, бо вживання автоперекладачів, якими досить часто супроводжуються сучасні БД, не дають адекватного перекладу наведених текстів і навіть знаючи мову, на якій створена БД, зрозуміти про що йдеться буває досить важко, особливо коли мова йде про багатозначні слова. Як приклад, можна навести слово «оправа», яке найчастіше зустрічається як у назвах майже всіх БД на книжкові оправи, так і в самих їхніх текстах, але при його перекладанні з англійської, німецької або французької мов на українську чи російську інтернетівський автоперекладач Google жодного разу на видав вірного перекладу. Зазвичай воно перекладається як «в'язка», «зв'язування», «переплетення» тощо. І подібних прикладів можна навести безліч.

Щоб зробити БД більш доступними для іноземних дослідників, деякі розробники БД не надто поширеними в світі національними мовами весь текст БД або його частини (вступ, короткі анотації описань або поля для внесення пошукових даних) подають на іншій мові, найчастіше на англійській як найбільш вживаній в світі. Наприклад, в БД на європейські оправи XVIII–XX ст. Королівської бібліотеки Швеції передмова та короткі анотації доступні для перегляду двома мовами: шведською та англійською (www.flickr.com/photos/25300312@N08/collections/72157624849157725). А БД європейських оправ XV–XVI ст. Брейденської національної бібліотеки (Мілан, Італія) (www.braidense.it/bookbinding/fra) доступна для перегляду навіть на чотирьох мовах: італійській, німецькій, англійській та французькій. Подібна практика ще не є досить поширеною, але час вже показав її доцільність для застосування.

Проаналізовані нами інтернет-ресурси, присвячені книжковим оправам, за характером побудови та призначенням можна умовно розподілити на декілька основних груп:

1 група — БД, присвячені книжковим оправам певних періодів та країн, що зберігаються в конкретних колекціях та зібраннях;

2 група — окремі сторінки, присвячені різним питанням історії інтролігаторства та палітурництва, виставлені на веб-сайтах певних бібліотек;

3 група — БД, присвячені знакам походження (екслібрисам, суперекслібрисам, гербам, девізам, записам на книгах, наклейкам, міткам, штампам, печаткам тощо);

4 група БД, присвячені матеріалам, що вживалися для виготовлення оправ.

Нижче ми більш детально зупинимося на характеристиці кожної з визначених груп.

До першої групи ми віднесли БД, що репрезентують колекції історичних та ошатних оправ різних часів та народів і можуть належати як державним, так і приватним власникам. Більшість з цих БД належить великим бібліотечним зібранням конкретних країн, університетам або музейним зібранням. За основу для їхнього створення найчастіше слугують друковані каталоги цих книжкових колекцій, що вже раніше виходили друком, і в процесі створення БД наведена в них інформація доповнюється та уточнюється згідно з сучасними вимогами.

Останнім часом намітилася тенденція, коли БД створюються за певною тематикою на корпоративних засадах і розробники запрошують до їхнього створення всіх зацікавлених осіб. Одним з таких сайтів, що нещодавно виставлений в мережі, є сайт Studite: Study and creation on Byzantine bookbinding. Digital Library (<http://www.studite.org/index.php>). На цьому розміщена БД на справи візантійської конструкції, до яких, окрім власне візантійських оправ, відносяться також вірменські, сирійські та грузинські справи, об'єднані авторами проекту під загальною назвою «східні справи». Саме під такою закладкою на сайті розміщено детальне кодикологічне описання кожного із зазначених типів оправ. Через закладку «Пошук» можливий детальний пошук по двадцяти дев'яти полях, дев'ять з яких дозволяють вибирати необхідну інформацію з окремих пошукових словників. Зазначений сайт може стати в нагоді українським кодикологам, що займаються вивченням ранніх східнослов'янських оправ, основою для створення яких стали саме візантійські справи.

Найбільш ранні за часом створення в цій групі є БД Британської бібліотеки (<http://www.bl.uk/catalogues/bookbindings/>) та німецька БД з протирок книжкових оправ XV–XVI ст. (www.hist-einband.de).

БД Британської бібліотеки виставлена в Інтернет 1999 р. на сьогодні є однозначно найбільшою за кількістю наявних у ній оправ. В ній представлені книжкові справи всіх періодів (з XII по XXI ст.) та всіх країн (переважно західних), які зберігаються в Британській бібліотеці, а також перегляд зібрання приблизно з 400 голландських оправ бібліотеки-партнера — Королівської бібліотеки Нідерландів. В БД можливий як простий пошук за ключовим словом, так і розширений — шляхом об'єднання пошуку за термінами з списків, що розкриваються. Можливий так само випадковий вибір зображень оправ у картинній галереї, а також пошук з використанням бібліографії.

Німецька БД «Einbanddatenbank : Digitalisierung der Durchreibungen von Bucheinbänden des 15. und 16. Jahrhunderts» виставлена в мережу в 2002 р. і репрезентує не самі справи, а скани з колекцій притирок сліпого тиснення на німецьких оправах зазначеного періоду з фондів ряду німецьких бібліотек налічує приблизно 18 тисяч статей. Представлена в БД інформація доповнює одна одну. Пошук можливий за видом, формою та сюжетом інструменту для тиснення.

Вони репрезентують дві різні концепції створення БД: перша представляє описання конструкції та оздоблення конкретної пам'ятки, інша — конкрет-

ного виду оздоблення (наприклад, сліпого тиснення, як в даному випадку) без описування власне самих оправ. Саме ці дві БД були покладені в основу створення всіх наступних БД на оправи. Щоправда, останнім часом намітилася третя концепція, яка фактично поєднує дві попередні — об'єднання в одній базі детальних описань як самих оправ, так і складових елементів їхнього оздоблення. Прикладом її реалізації є окремі зразки ошатних оправи відомих європейських палітурників XVII–XVIII ст., представлених БД Британської бібліотеки, яка активно продовжує розвиватися саме в напрямку подальшої деталізації вже введеної раніше інформації про оправи. Іншим прикладом такого поєднання є БД історичних оправ XV–XVIII Бібліотеки Познанського Товариства друзів науки (Познань, Польща) та оправ XII–XVIII ст. з бібліотеки Сент-Женев'єв (Париж, Франція).

В БД Бібліотеки Познанського Товариства друзів науки (<http://www.rtpn.ig.pl/oprawu/>) в основному представлені польські оправи XV–XVIII ст., є також оправи, що походять в основному з Центральної Європи (Сілезія, Німеччина і т.д.), і кілька зразків оправ із Західної та Східної Європи. Виставлена до мережі в квітні 2011 р. Доступ до БД через закладку «Baza opaw biblioteki RTPN» на сайті Бібліотеки. Можливий тільки простий пошук. При натисканні вікна «пошук» відкривається весь список оправ, в якому кожна позиція супроводжується зображеннями оправ та коротким описанням видання. Опис композиції декорування оправ, а також використаних інструментів і сюжетів на них були замінені з детальними фотографіями корінця і кришок оправ. БД містить також скани всіх декоративних елементів, відтиснутих на оправах. Для полегшення порівняльного аналізу кожен скан має міліметрову шкалу.

БД оправ бібліотеки Сент-Женев'єв (м. Париж, Франція) (bsg-reliures.univ-paris1.fr) виставлена до мережі в 2006 р. В ній в основному представлені французькі оправи XV–XVI ст. з фондів бібліотеки. Описання оправ дуже детальні і містять бібліографічні посилання. Доступ до пошукового вікна з головної сторінки через вкладку «пошук», можливо два варіанти запиту: «пошук за твором» і «пошук за оправою», виконуються шляхом вільного вибору термінів і / або вибору значень в списках, що розкриваються.

На жаль, в зазначених БД інформація про протирки з тиснення є менш детальною, аніж у згадуваній німецькій БД. Це пов'язано з тим, що цілеспрямовані дослідження по систематизації сюжетів на тисненнях в інших країнах, крім Німеччини, практично не ведуться, і це, відповідно, впливає на якість інформації, яка наводиться в БД.

Кількість оправ, представлених у БД, може коливатися від кількох десятків до кількох тисяч; це пов'язано з обсягами колекцій, які виставляються он-лайн. Вона також може зростати за рахунок установ-партнерів, що залучаються до створення БД.

Залежно від обсягів БД та фінансових можливостей їхніх власників описання власне самих оправ в БД зазначеної групи можуть бути й дуже

короткими (на рівні каталожного опису)*, й дуже детальними (з описанням техніки оправлення та наявного оздоблення з відповідними бібліографічними посиланнями).

Пошук потрібної інформації в БД може виконуватися в кількох режимах. Найчастіше це «швидкий пошук» (здійснюється шляхом вільного вибору зі списку термінів) та «розширений пошук» (шляхом вибору термінів зі списків, що розкриваються за певними критеріями пошуку). Найбільш часті критерії пошуку: час створення, країна, палітурники, власницькі знаки, матеріали покриття, обрізи, техніки / стиль оздоблення, тип оправи і тому подібне. Можливі й інші режими пошуку: у вигляді списку або галереї зображень, в яких оправи класифіковані в алфавітному порядку імен палітурників або назв палітурних майстерень**.

Окрім власне описань оправ та їхнього оздоблення, в БД цієї групи присутні додаткові сторінки з іншою довідковою інформацією, що може бути корисна дослідникам і дотична до заявленої теми бази. Зазвичай, обов'язковою є наявність сторінок допомоги з користування базою. Також представлена на них інформація може містити: історію формування книжкового зібрання та його вивчення, бібліографію про оправи, список посилань (links) на електронні ресурси (доступні сайти), що відносяться до палітурної сфери (бібліотеки і різні установи, які виставляють оправи на своїх сайтах, сайти палітурників і всілякі електронні джерела, що стосуються оправ та видавничих палітурок), глосарій палітурних термінів тощо.

Списки посилань на електронні ресурси найчастіше становлять собою алфавітний перелік БД, які можуть бути доступними для користувачів через посилання. Зазвичай, вони досить короткі — це назва установи-власника, назва самої БД та інтернет-адреса. Наявність подібних списків значно спрощує та полегшує пошук потрібної бази. Глосарій палітурних термінів також спрощує роботу з базами користувачам-іноземцям, бо дає можливість зрозуміти використання тих чи інших термінів. Особливо корисними, на наш погляд, є ілюстровані глосарії палітурних термінів, що отримують все більше поширення останнім часом. Їхня поява дозволяє не тільки наочно зрозуміти, про що йдеться, але й уточнити доцільність вживання окремих застарілих термінів, що не знайшли відображення в спеціалізованих двомовних словниках. Як бачимо, поява окремих інформаційних сторінок в деяких БД пов'язана з суто практичною необхідністю і покликана допомогти та полегшити дослідникам користування базами, виставленими он-лайн.

До другої групи віднесена інформація, що так чи інакше стосується книжкових оправ і досить часто трапляється на веб-сайтах бібліотек різних установ. Задавши пошук «за ключовим словом», на цих сайтах можна віднайти

---

* Це часто пов'язано з недостатнім фінансуванням та браком спеціалістів, на що й посилаються упорядники в своїх резюме до БД.

** Критерії пошуку в різних БД можуть значно відрізнятися між собою.

інформацію як про окремі оправи або групи оправ, оформлені в одному стилі, так й інформацію, що опосередковано стосується оправ взагалі, — з історії інтролігаторства та палітурництва, побутування окремих книжкових зібрань, про майстрів, які мали відношення до створення книги (переписувачів, інтролігаторів, палітурників, граверів, золотарів тощо). В основу більшості з цих сторінок покладені записи, створені під час підготовки віртуальних виставок або досліджень з окремих питань історії інтролігаторства та палітурної справи. Крім того, на цих сайтах можна знайти переліки з бібліографією та повнотекстові файли наукових праць з даної проблематики.

Третя та четверта групи до книжкових оправ мають опосередковане відношення, але інформація, що в них наводиться, може стати незамінною при атрибуції історичних оправ.

До третьої групи віднесені БД, присвячені окремим знакам походження (екслібрисам, суперекслібрисам, гербам, девізам, записам на книгах, наклейкам, міткам, штампам, печаткам тощо). Вони мають відношення скоріше не до книжкових оправ, а до їхніх власників та виробників, бо саме наявність цих знаків дає можливість більш точно атрибутувати походження недатованих оправ, з часом і самих книжок. БД, присвячені окремим знакам походження, зазвичай локалізовані за хронологією, географічною або власницькою приналежністю. А, наприклад, в БД, присвячених суперекслібрисам та гербам, досить часто відтворюються зображення гербових оправ (окремих кришок або їхніх фрагментів, що містять власне зображення герба).

Останню, четверту, групу складають БД, присвячені матеріалам, що вживалися для виготовлення книжкових оправ. Зокрема, до цієї групи віднесені БД, присвячені декоративним паперам та колекціям паперів з філігранями.

Для дослідників, які займаються вивченням та атрибуцією напівшкіряних оправ, кришки яких поволочені різноманітними видами декоративного паперу, стане в нагоді БД «Колекція оформлюваних та декоративних паперів» (<http://content.lib.washington.edu/dpweb/>), в якій представлено близько 600 зразків європейського паперу XVII–XX ст. переважно німецького, французького та італійського виробництва. Вибір зразків паперу можливий тільки через закладку «Browse Collection» (перегляд Колекції), в якій представлені зменшені кольорові зразки всіх представлених паперів. Пошук та систематизація в цій БД здійснюється за двома параметрами — «назвою паперу» та «описовими замітками». При натисканні на потрібний зразок відкривається вікно зі збільшеним його зображенням та детальним описанням, що, власне, й дозволяє датувати оправи в межах чверті століття.

Датування книг та форзаців оправ за філігранями неможливе без наявності альбомів з філігранями, які дозволяють в деяких випадках зменшити хронологічні рамки побутування книг до десятиліття в межах століття. Особливо актуальною є атрибуція за філігранями на папері для недатованих рукописних книг.

Посилання на представлені в мережі Інтернет БД по колекціях паперів з філігранями можна знайти на сайті Міжнародного товариства істориків

паперу (<http://www.paperhistory.org>), що об'єднує фахівців різних галузей знання, що займаються історією паперу. Крім посилань на БД філіграней на зазначеному сайті наводиться інформація також про нові наукові праці з історії паперу, про конференції та конгреси, присвячені різним аспектам вивчення паперу.

Також українським дослідникам можна рекомендувати сайт Центрального державного архіву Штутгарта (Hauptstaatsarchiv Stuttgart), на якому виставлені електронні копії альбомів філіграней Ріккарда, (<http://www.piccard-online.de/suche.php?sprache=en>), що на сьогодні вже стали бібліографічним раритетом*. Те саме стосується й інших альбомів, що вийшли друком упродовж ХХ ст. Якщо задатися метою, то можна знайти в мережі і інші відскановані копії альбомів філіграней, та це не було метою нашої розвідки.

Запропонована нами систематизація БД на книжкові оправи є умовною, але вона наочно показує, наскільки різноманітні вони за складом та змістом. Звичайно, цю систематизацію можна в подальшому розширювати, поглиблювати та деталізувати, але це питання окремого наукового дослідження.

Наведений побіжний аналіз структури та складу виявлених електронних ресурсів на книжкові оправи, виставлених в Інтернет, показав, що вони вже самі по собі є дуже вагомим джерелом вивчення, а зростаюча їхня кількість вимагає активного вивчення. Першою ластівкою, що сповістила про появу такого інтересу, можна вважати магістерську дисертацію «Огляд (обстеження) метаданих зареєстрованих засобів ідентифікації книжкових оправ наукових бібліотек Сполучених Штатів Америки»[4], що була захищена минулого року в Коркоран-коледжі мистецтва та дизайну.

Отже, аналіз даних в БД на книжкові оправи показує й можливості їх застосування для наукових досліджень, зокрема, вивчення різних видів та типів оправ у певних країнах у конкретні часові періоди, виявлення їхніх конструктивних і стилістичних особливостей та ознак, характерних для національних оправ різних країн, оформлених в одній стилістичній манері; дослідження міграції та розповсюдження окремих книг і книжкових зібрань та побутування в різних соціальних групах населення: вивчення мистецтва та стилів художнього декорування і оздоблення оправ та його впливу на розвиток інтролігаторства тощо.

Важливим є й науково-практичний аспект використання БД, а саме, сприяння процесові атрибуції книжних пам'яток (порівняльні методи дослідження дають змогу за конструкцією і характером оздоблення оправи визначити регіон її створення та побутування, а іноді, в сукупності з іншими ознаками, — уточнити час виникнення досліджуваного артефакту); джерельна інформація для проведення реставрації історичних оправ та реконструкції

---

* Всього з 1961 по 1997 було опубліковано 17 випусків альбомів Дж. Піккарда. На Україні тільки в ІР НБУВ є тільки 11 випусків. Всі інші доступні для українських дослідників тільки завдяки зазначеному сайту.

втрачених оправ давніх книжкових пам'яток; створення нового інтелектуального ресурсу альбомного типу — різноманітних альбомів (протирок з відбитків різних видів тиснення, обрізів, застібок, фурнітури тощо), які в подальшому можуть стати в нагоді для визначення та уточнення часу і місця створення історичних оправ.

Зазначені завдання та цілі й досі лишаються актуальними для сучасних досліджень історії книжкової оправи не тільки в Україні, але й для країн, де вивчення оправ ведеться вже впродовж значного часу. І саме Інтернет-ресурси можуть реально допомогти при їхньому вирішенні.

-
1. Словник української мови: в 11 т. — К.: Наукова думка, 1978. — Т.4. — 840 с.
  2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТ «Перун», 2004. — 1440 с.
  3. *Гальченко О.М.* Оправа східнослов'янських рукописних книг та стародруків в Україні: історія, структура, опис / О.М. Гальченко. — К., 2005. — 375 с.: іл.
  4. O'Dell, Allison Jai. An examination of the metadata captured about artifacts of book-binding by United States research libraries : Masters Thesis / CORCORAN COLLEGE OF ART + DESIGN. — Washington, D.C. : Corcoran College of Art + Design, 2013, — 65 pages — ISBN/ISSN 9781303082290 — <http://www.academia.edu/6060762/>

**ДИСЕРТАЦІЙНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
З ІСТОРІЇ КНИЖКОВИХ КОЛЛЕКЦІЙ ТА КНИГИ
В УКРАЇНІ І ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ
ЕЛЕКТРОННОГО РЕСУРСУ**

В умовах будівництва нового демократичного соціуму особливо актуальним є вивчення соціокультурних аспектів минулого. Саме після набуття Україною незалежності, коли наше суспільство звільнилося від вироблених радянською ідеологією історичних констант, звернення до цих тем дозволяє нарешті заповнити простір історії України правдивою інформацією. До кола питань, які з тих чи інших причин замовчувалися або розглядалися однобоко, належить й історія книги та процеси формування історичних колекцій та зібрань в Україні.

Розвиток у нашій державі власної атестаційної системи та самостійної Вищої атестаційної комісії України, супроводжувався переглядом спеціальностей. Було сформувано комплексну дисципліну «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» (замість окремих «Книгознавство» та «Бібліотекознавство та бібліографознавство»), яка вперше була об'єднана в 1997 р. у відповідності до наказу Вищої атестаційної комісії України від 13 березня 1997 р. № 86.

З 2008 р., відкриття наукової галузі «соціальні комунікації» (27) науковій спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», крім захисту дисертацій на здобуття ступеня доктора і кандидата соціальних комунікацій, було надано можливість захисту на здобуття ступеня доктора і кандидата з історичних наук, а право захисту з філологічних та педагогічних наук, що було надано в 1997 р., було скасовано. Чергове підтвердження низки спеціальностей відбулося в 2011 р., коли вийшов спеціальний наказ МОН України відносно номенклатури спеціальностей¹, що мало велике значення для цієї спеціальності, яка існує також у міжнародних класифікаційних системах у розділі соціальних комунікацій (як книгознавство та бібліотечні науки).

Аналіз дисертаційних праць, що були захищені в цей період, є важливим для оцінки розвитку цього наукового напрямку в Україні, оскільки дисертація є особливим видом наукової продукції, вона тісно пов'язана з розробкою нових напрямів, аспектів, актуальних тем у науці, засвідчує рівень та інтенсивність розробки певної проблематики, є показником її загальної затребуваності суспільством, фіксує завершеність дослідження теми або проблеми, доводить достовірність наукових результатів, їхню апробацію на практиці та визнання в науковому товаристві, окреслює перспективи подальших досліджень.

Суворі вимоги до цього жанру наукової праці, починаючи від методичних засад дослідження до оформлення дисертації, є об'єктивним показни-

ком рівня розвитку наукових напрямів, хоча й не вичерпує усіх аспектів ступеня вивчення проблеми.

Аналіз існуючих праць, де розглядаються питання дисертаційних досліджень в галузі книги та книжкових колекційних зібрань, що сформувалися впродовж століть на території України, поки ще не став предметом спеціального дослідження.

Взагалі теми дисертацій, пов'язні з дослідженням історії книги та книжкових колекційних зібрань, до 90-х років був нерозробленим напрямом історико-книгознавчих досліджень, актуальність котрого пояснювалося тим, що історична книжкова спадщина України вважалася неактуальною для радянської влади, зібрання кардинально змінювали власників, знищувалися, розпорошувалися або ж просто зберігалися без належного наукового опрацювання як з боку науковців, так і з боку бібліотечних фахівців. Тому розвиток цього напрямку передбачав проведення книгознавчої та історико-культурної атрибуції книжок, а робота з ретроспективними фондами вимагала залучення фахівців відповідної кваліфікації і знання мов.

Колекційні книжкові зібрання, як правило, пов'язані з іменами видатних діячів науки та культури. Вони зберігаються у фондах бібліотек різного рівня, багато з них є родовими, містять надзвичайно цінні видання, збиралися впродовж поколінь. В їхньому складі — давні манускрипти, інкунабули, палеотипи, книги відомих видавничих марок Європи (Альдів, Ельзевірів, Плантенів, Дідо) та видання, що нині вважаються рідкісними.

За останні двадцять років книжкові колекції, зібрання та родові бібліотеки активно вивчалися істориками-книгознавцями, які захистили кандидатські дисертації з цієї проблематики, зокрема Є.А. Біленьким², С.О. Булатовою³, М.М. Калмиковою⁴, Р.С. Кириченко⁵, О.М. Колосовською⁶, М.О. Кривенко⁷, Л.В. Лисенко⁸, С.М. Міщуком⁹, Н.Р. Миронець¹⁰, Л.В. Мухою¹¹, Т.Є. Мясковою¹², О.С. Рабчун¹³, І.О. Римарович¹⁴. Хоча загальна кількість праць не є значною, вони відкрили новий напрям в українському книгознавстві та обрали своїм об'єктом фундаментальні книжкові зібрання.

У зв'язку з тим, що об'єкт дослідження завжди мав бути мало- або взагалі невивченим, а власне дослідження — спиратися на унікальні комплексні методики обліку, наукового опису, паспортизації, евристично-пошукової роботи для встановлення долі колекцій, їхніх частин та окремих унікальних книжок, — виокремлюється група дисертацій, що заклали теоретико-методологічні основи роботи з колекціями, запропонувавши систему їхнього наукового опису та паспортизації¹⁵.

Основними результатами таких досліджень стали проведення наукової реконструкції, вивчення походження та складу зібрання, залучення до наукового і культурного обігу інформації про колекції та зібрання, що містяться у фондах наукових бібліотек, зокрема Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського, та у

фондах бібліотеки Волинського краєзнавчого музею в Житомирі.

Основу дисертаційних досліджень складала як історична реконструкція долі, так і джерелознавчі студії стосовно найцінніших з книгознавчої точки зору видань; масивів книжок та періодики, набутих власниками в XVII–XVIII ст.; рукописної частини зібрань; архівних джерел; колекційних історичних документів; образотворчих матеріалів; каталогів зібрань тощо. З огляду на те, що певні книжкові зібрання містять ще й, наприклад, генеалогічні джерела (зібрання Урбановських та Стажинських), а також нумізматичний та картографічний матеріал (зібрання Шодуарів), дослідники, здійснюючи аналіз родовидового складу колекцій, спиралися на комплекс спеціальних історичних дисциплін.

За складом переважають родові книжкові колекції польського походження, зібрання видатних українських діячів, культурно-просвітницьких (“Студіон”) та навчальних (Київський університет св. Володимира) установ, а також колекції іншомовної україніки.

Значний розвиток отримав напрям історії рукописної книги та стародруків. У дисертаціях з історії рукописних книг, стародруків та спеціалізованих видань також розглядаються такий напрям, як створення інформаційного ресурсу.

Напряму, пов’язаний з дослідженням різних аспектів історії рукописної книги, почав розвиватися з 1993 р. у докторській дисертації Л.А. Дубровіної¹⁶, а надалі — у низці кандидатських праць М.Б. Боянівської¹⁷, О. М. Гальченко¹⁸, Л.А. Гнатенко¹⁹, О.І. Іванової²⁰, М.К. Іваннікової²¹, Є.С. Клименко²², М.М. Кольбух²³, І.А. Сергєєвої²⁴, В.Я. Фріс²⁵, Є.К. Чернухіна²⁶. У дисертаціях розглядалися різні недосліджувані у попередні роки аспекти історії книги: передусім хронологічний (X–XVIII ст.), а також мовний (кириличні слов’янські, грецькі, єврейські), видовий (нотного письма), походження (релігійна та світська). Аналізувалися різні напрями історії книги: походження книги (оправа²⁷, графіка та мова²⁸, репертуар²⁹, декорування та оздоблення³⁰). Переважна кількість кандидатських дисертацій дисертацій була підготовлена під керівництвом Л. А. Дубровіної та Я.Д. Ісаєвича. Відтоді почався розвиток напрямку багатоаспектного дослідження рукописної книги та створення електронного ресурсу на рукописні пам’ятки³¹.

Вперше питання про створення електронного ресурсу було поставлено у двох установах Національної академії наук України: у докторській дисертації Л.А. Дубровіної³², виконаної в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського, та кандидатської дисертації М. Б. Боянівської³³, виконаної в Інституті українознавства ім. І. Крип’якевича — (під керівництвом академіка Я.Д. Ісаєвича).

Питання історії стародруків висвітлюється в книгознавчих дисертаціях: докторській Г.І. Ковальчук³⁴, а також кандидатських — Н.П. Бондар³⁵, О.А. Ваккульчук³⁶, І.Б. Качур³⁷, О.З. Клименко³⁸. В.Ю. Соколова³⁹. Об’єктом дослідження стали різні книжкові пам’ятки: видання І. Федорова та П. Мстиславця⁴⁰, буквар⁴¹, природна книга⁴², нотні видання⁴³, французька книга⁴⁴.

У Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського розгорнуто активну діяльність щодо створення та поповнення електронного ресурсу у розділі «Книжкові пам'ятки». Ця робота вже розпочалася в Інституті рукопису та Інституті книгознавства НБУВ. Її методичні засади були опрацьовані під час обговорення цього проекту, а методологічні — розвинуті в докторській дисертації Л.А. Дубровіної, присвяченій кодикології та кодикографії рукописної книги захищеної в 1993 р.⁴⁵, та докторській дисертації Г.І. Ковальчук, присвяченій теорії та практиці книжкового пам'яткознавства і захищеної в 2005 р.⁴⁶

У своєму дослідженні Г. І. Ковальчук висвітлила питання формування електронного ресурсу «Книжкові пам'ятки», що доповнило напрацювання до програми розвитку електронних технологій, розгорнутої на основі рекомендацій «Створення баз даних документів, визначених для включення до Державного реєстру національного культурного надбання» (базовою платформою було обрано АБІС ІРБІС)⁴⁷, Національної парламентської бібліотеки України з 2002 р.

У дисертаційних роботах піднімалися питання щодо розвитку електронних ресурсів та методичного забезпечення формування цього реєстру, відзначалася необхідність ґрунтовної розробки проблематики фахового рівня та стандартизації описування, кваліфікованої підготовки спеціалістів для атрибуції рукописних книг та стародруків. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського колективом фахівців у 2007 р. видала «Методичні рекомендації для державної реєстрації книжкових пам'яток України: кириличні рукописні книги та стародруки»⁴⁸.

Поповнення електронного ресурсу Державного реєстру зараз активно відбувається на базі Інституту української книги, зокрема його відділу стародруків та рідкісних видань та відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій⁴⁹, й відділу кодикології Інституту рукопису⁵⁰.

Розвиток цього напрямку спонукав до видання спеціального періодичного збірника наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України» (з 1993 р.), а також до організації підготовки спеціалістів вищої кваліфікації — кандидатів та докторів наук посередництвом аспірантури, докторантури та діяльності спеціалізованої вченої ради за спеціальністю «книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство»

Створення бази даних на рукописну книгу «Кодекс» в Інституті рукопису НБУВ також орієнтоване на можливості використання інформаційного ресурсу БД як об'єкта державної реєстрації книжкових пам'яток України, хоча завдання цієї бази є набагато ширшими^{51, 52}.

Низка кандидатських дисертацій, присвячених рукописній книзі і захищених у НБУВ, була орієнтована на створення стандартизованих описів рукописних книг різного виду і типу та рідкісних видань.

Це, зокрема, дисертаційні дослідження О.А. Іванової⁵³, М.К. Іваннікової⁵⁴, Е.С. Клименко⁵⁵, О.А. Вакульчук⁵⁶. Нарешті, в докторській дисертації К.В. Лобузінної, присвяченій формуванню в бібліотеках інтегрованого ресур-

су, були розроблені науково-організаційні та науково-методичні засади створення бібліотечних інформаційних ресурсів з інтелектуальним доступом, орієнтованих на ефективне отримання знань в процесі документальної комунікації, серед яких книга займає провідне місце⁵⁷.

Усе це сприяло активізації діяльності стосовно виявлення у великих бібліотеках держави книжкових та інших документальних пам'яток для внесення їх до Державного реєстру національного культурного надбання, їхньої атрибуції, відбору та описування.

Сьогодні ставиться питання про необхідність надати статус книжкових пам'яток не лише окремим книгам, але й цінним книжковим колекціям, які також охороняються державою. Нині електронний ресурс книжкових пам'яток і колекцій містить поприміркові описи найцінніших і найдавніших документів — рукописних книг; інкунабул; палеотипів; стародруків кириличним, гражданським, латинським шрифтом; українських видань до 1860 р. включно. Наповнення ресурсу до значної міри стало можливим завдяки дисертаційним дослідженням в галузі історії книги та книжкових колекцій. Тут передбачається структурування за певними критеріями: прижиттєві видання видатних письменників, науковців, громадських діячів; шедеври поліграфії та книжкового мистецтва, подарункові, бібліофільські видання чи підносні примірники; рідкісні книги; примірники з автографами видатних особистостей; надруковані на незвичайних матеріалах та ін.

На завершення слід підвести підсумок. Лише в період незалежності книжкові зібрання та пам'ятки книги, що потребували наукового опису, атрибуції, встановлення їхнього походження, здійснення реконструкції складу та змісту, вивчення історії формування, родоводу власників, почали розглядатися як явище книжкової культури й історико-культурне джерело та як необхідна складова розвитку науки й освіти в Україні.

У цих дисертаціях розвивається комплексний підхід у методології дослідження таких фондів, включаючи історичний, книгознавчий, бібліотечнознавчий, мовознавчий, літературознавчий, мистецтвознавчий аспекти, що дає змогу ввести до наукового обігу новий фактографічний матеріал та сприяє розширенню тематики історичних студій.

Важливим результатом дисертаційних досліджень з книгознавства є те, що початок створення електронних ресурсів, бази даних на бібліотечні колекції та зібрання, рукописні книги та стародруки, окремі види спеціалізованих видань (зокрема нотні) також тісно пов'язаний з напрацюваннями дисертаційних досліджень в галузі книгознавства.

---

1. Про затвердження Переліку наукових спеціальностей : Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14.09.2011 р. № 1057 // Офіційний вісник України. — 2011. — № 78. — С. 215.

2. *Біленький С.А.* Архів і бібліотека Шодуарів як джерело з історії колекціонування і бібліографії в Україні XIX–XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Біленький Євген Андрійович ; Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. — К., 2001. — 18 с.

3. *Булатова С.О.* Книжкове зібрання роду польських магнатів Яблоновських XVII — сер. XIX ст.: походження, доля та історико- книгознавча реконструкція : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Булатова Світлана Олегівна ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 1999. — 17 с.

4. *Калмикова М.М.* Особові книжкові зібрання у фондах Наукової бібліотеки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського (1918–1941) : історія формування та зміст : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Калмикова Марина Михайлівна ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2010. — 20 с.

5. *Кириченко Р.С.* Франкомовна україніка кінця XVII — початку XX ст. у бібліотечних колекціях України: походження, склад, зміст, історико-книгознавча реконструкція : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Кириченко Раїса Степанівна ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2005. — 19 с.

6. *Колосовська О.М.* Дослідження та колекціонування стародрукованої кириличної книги в Галичині (кінець XVIII — перша половина XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Колосовська Ольга Михайлівна ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 1998. — 17 с.

7. *Кривенко М.О.* Книгозбірня «Студіону» у Львові (1909–1940 рр.): історія, сучасний стан фонду : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Кривенко Маргарита Олександрівна ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2010. — 20 с.

8. *Лисенко Л.В.* Бібліотечні колекції та зібрання XIX–XX століття як об'єкт археографічного та джерелознавчого опису : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Лисенко Людмила Володимирівна ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2004. — 19 с.

9. *Миронець Н.Р.* Книжково-рукописне зібрання барона Ф. Р. Штейнгеля: формування, зміст, доля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Миронець Ніна Ростиславівна ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2004. — 18 с.

10. *Мищук С.М.* Бібліотека Волинського краєзнавчого музею у Житомирі (1900–1932): походження, склад, доля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Мищук Сергій Миколайович ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К., 2003. — 16 с.

11. *Муха Л.В.* Бібліотечні колекції та зібрання в системі історико-культурних фондів: реконструкція і реєстраційний опис : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Муха Людмила Вікторівна ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К., 1997. — 26 с.

12. *Мяскова Т.Є.* Історія комплектування та сучасний стан колекційних фондів бібліотеки Київського університету св. Володимира (1834–1927 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Мяскова Тетяна Євгенівна ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2001. — 17 с.

13. *Рабчун О.С.* Родова книгозбірня Урбановських та Стажинських як об'єкт історико-книгознавчого дослідження (XIX — поч. ХХІ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Рабчун Оксана Станіславівна ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К., 2012. — 16 с.

14. *Римарович І.О.* Родові книгозбірні Правобережної України XVIII ст. у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського: історія та бібліографічна реконструкція : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Римарович Ірина Олегівна ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2001. — 17 с.
15. *Лисенко Л.В.* Бібліотечні колекції та зібрання...; Муха Л.В. Бібліотечні колекції та зібрання в системі історико-культурних фондів...
16. *Дубровіна Л.А.* Кодикологія та кодикографія як спеціальні історичні дисципліни в дослідженнях історії української книги : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство і спеціальні історичні дисципліни» / Дубровіна Любов Андріївна ; Інститут історії України. — К. 1993. — 42 с.
17. *Боянівська М.Б.* Українська рукописна книга в XV — першій половині XVII ст.: виробництво і поширення [Текст] : автореф. дис..канд. іст. наук : 07.00.02 / Боянівська Марта Богданівна ; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. — Львів, 1994. — 26 с.
18. *Гальченко О.М.* Оправа українських книг та стародруків як об'єкт кодикографії: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. / НАН України. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. — К, 1994.
19. *Гнатенко Л.А.* Староукраїнський правопис останньої чверті XIV — першої чверті XVII ст. у зв'язку з проблемою другого південнослов'янського графіко-орфографічного впливу (Букви на позначення голосних звуків): Автореф. дис. ...ступ. канд. філолог. наук. / НАН України. Інститут української мови. — К., 1997 р.
20. *Іванова О.А.* Рукописна книга XVI ст. в Україні. Основні засади кодикологічного опису : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Іванова Ольга Андріївна; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2003. — 20 с.
21. *Іваннікова М.К.* Кирилична світська книга XVII ст. в фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського: історико-кодикологічний опис : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Іваннікова Марія Костянтинівна ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2003. — 18 с.
22. *Клименко Е.С.* Музична крюкова рукописна книга XII — початку XX ст. в Україні: історико-кодикологічний опис : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Клименко Еріка Станіславівна ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2007. — 20 с.
23. *Кольбух М.М.* Кирилична рукописна книга XVI ст. в історико-культурному процесі в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Кольбух Марія Михайлівна; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2008. — 20 с.
24. *Сергєєва І.А.* Історико-книгознавчий аналіз та археографічний опис єврейських декорованих рукописних пам'яток України 18 — поч. 20 ст. Автореф. дис. ... канд. іст. наук / НАН України. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. — К., 1998. — 19 с.
25. *Фріс В.Я.* Кирилична рукописна книга в Україні XVI — першій половині XVII ст.: кодикологія та регіональні особливості : автореф. дис. на здобуття вч. ступеня канд. іст. наук : 07.00.02. / Фріс Віра Ярославівна ; НАН України, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича. Львів, 1994. — 25 с.
26. *Чернухін Є.К.* Грецькі рукописи IV—XX ст. у фондах Національної Бібліотеки імені В.І. Вернадського: Кодикологічне дослідження: Автореф. дис. ... канд. філол. наук // НАН України. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. — К., 1999. — 19 с.
27. *Гальченко О.М.* Оправа українських книг...
28. *Гнатенко Л.А.* Староукраїнський правопис...

29. *Боянівська М.Б.* Українська рукописна книга...; *Іваннікова М.К.* Кирилична світська книга...; *Фріс В.Я.* Кирилична рукописна книга...; *Клименко Е.С.* Музична крюкова рукописна книга...; *Чернухін Є.К.* Грецькі рукописи...; *Іванова О.А.* Рукописна книга XVI ст...

30. *Гальченко О.М.* Оправа українських книг...; *Сергєєва І. А.* Історико-книгознавчий аналіз...

31. *Дубровіна Л.А.* Кодикологічні, палеографічні та археографічні дослідження рукописних книг в Інституті рукопису НБУВ (кінець 80-х років XX ст.— початок XXI ст.) // Вісн. Львів. ун-ту. Серія книгознавство — 2006. — Вип. 1. — С. 20–30.

32. *Дубровіна Л.А.* Кодикологія та кодикографія...

33. *Боянівська М.Б.* Українська рукописна книга...

34. *Ковальчук Г.І.* Теорія та практика книжкового пам'яткознавства XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Ковальчук Галина Іванівна ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2005. — 37 с.

35. *Бондар Н.П.* Історико-книгознавче дослідження видань І. Федорова та П. Мстиславця: філігранологічний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Бондар Наталія Петрівна ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2011. — 17 с.

36. *Вакульчук О.А.* Українські нотні видання 1923–1934 років: книгознавчий і бібліографічний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Вакульчук Ольга Анатоліївна ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2006. — 20 с.

37. *Качур І.Б.* Французька книга в Галичині у другій половині XVII ст.: видавничий репертуар, розповсюдження та рецепція : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Качур Ірина Богданівна ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2009. — 19 с.

38. *Клименко О.З.* Друкований буквар в Україні XVII — початку XX ст.: історико-книгознавче дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Клименко Оксана Зіновіївна ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2001. — 16 с.

39. *Соколов В.Ю.* Природничо-наукова і технічна книга в Україні у XVIII ст. (історико-книгознавчий аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Соколов Віктор Юрійович ; Київський держ. ун-т культури і мистецтв. — К., 1998. — 16 с.

40. *Бондар Н.П.* Історико-книгознавче дослідження...

41. *Клименко О.З.* Друкований буквар в Україні...

42. *Соколов В.Ю.* Природничо-наукова і технічна книга в Україні...

43. *Вакульчук О.А.* Українські нотні видання...

44. *Качур І.Б.* Французька книга в Галичині...

45. *Дубровіна Л.А.* Кодикологія та кодикографія...

46. *Ковальчук Г.І.* Теорія та практика книжкового пам'яткознавства XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Ковальчук Галина Іванівна ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2005. — 37 с.

47. Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1992 р. № 466; Положення про порядок віднесення документів Національного архівного фонду до унікальних документальних пам'яток, включення їх до Державного реєстру національного культурного надбання, а також їх зберігання: Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 1995 р. № 853 // Архіви України. — 1995. — № 4–6.

48. Методичні рекомендації для Державної реєстрації книжкових пам'яток України. Кириличні рукописні книги та стародруки. Принципи реєстраційного опису / Нац. акад. наук

України. Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2007. — 134 с. Частина 1. Кириличні рукописні книги і стародруки: Методичні рекомендації для заповнення бази даних Державного реєстру національного культурного надбання / укл. Л.А. Дубровіна, Л.А. Гнатенко, О.А. Іванова, Н.М. Зубкова. Частина 2. Методичні засади опису кирилических видань для Державного реєстру книжкових пам'яток України / укл. Г.І. Ковальчук, Н.П. Бондар, Р.Є. Кисельов.

49. *Ковальчук Г.І.* Створення Державного реєстру книжкових пам'яток України як складової частини Державного реєстру національного культурного надбання // Бібл. вісн. — 2004. — № 2. — С. 2–10; *ІІ ж.* Державний реєстр книжкових пам'яток України і український бібліографічний репертуар: питання співвідношення // Наукові праці НБУВ / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоц. б-к України ; редкол. О.С. Онищенко (голова) [та ін.]. — К., 2006. — Вип. 16. — С. 306–314; *ІІ ж.* Державний реєстр книжкових пам'яток // Українська архівна енциклопедія / Держ. ком. архівів України, Укр. НДІ архів. справи та документознавства. — К., 2008. — С. 351–352.

50. *Іванова О.А.* База даних «Кодекс» рукописної книги XVI ст. // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. — 2001. — Вип. 6. — С. 289–294; *Дубровіна Л.А., Іванова О.А.* Научное описание рукописных книг в Институте рукописи Национальной библиотеки Украины им. В.И. Вернадского и создание базы данных «Кодекс» / Л.А. Дубровина, О.А. Иванова // Архивознавство, археографія, джерелознавство. — 2002. — Вип. 5. — С. 45–55; *Дубровіна Л.А., Іванова О.А.* Використання баз даних у кодикологічних дослідженнях рукописних книг на прикладі бази даних «Кодекс» // Вісник Львів. ун-тету. Сер. Книгознавство та інфор. технології. — Львів, 2007. — Вип. 2. — С. 106–115.

51. *Дубровіна Л.А.* Рукописно-книжна спадщина України в сфері національної культури: створення традиційних і електронних ресурсів / Любов Андріївна Дубровіна // Рукописна та книжкова спадщина України. — Вип. 18. — К., 2014. — С. 286–315.

52. *Литвинова Л.А.* Дисертаційні дослідження як джерело визначення стану і тенденцій розвитку книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства в Україні (1994–2012). Дис. наук. ступеня канд. наук з соц. комунікацій : спец. 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». — К., 2013. — 285 с.

53. *Іванова О.А.* Рукописна книга XVI ст....

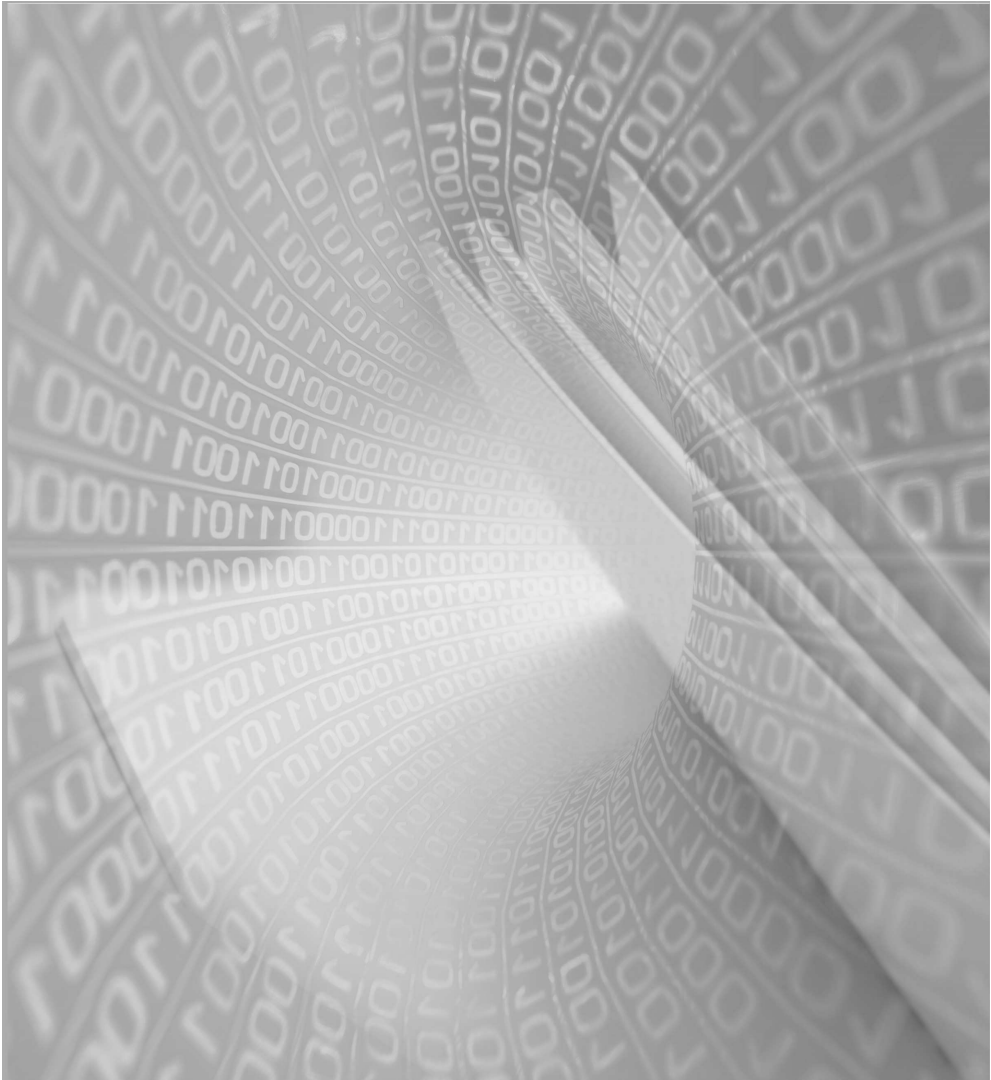
54. *Іваннікова М.К.* Кирилическа світська книга...

55. *Клименко Е.С.* Музична крюкова рукописна книга...

56. *Вакульчук О.А.* Українські нотні видання...

57. *Лобузінa К.В.* Знаннєві ресурси у бібліотечно-інформаційній діяльності: організація, управління, доступ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук з соціальних комунікацій : спец. 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Лобузінa Катерина Вілентіївна ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 2013. — 38 с.

**ЦИФРОВІ РЕСУРСИ
І ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ:
СУЧАСНИЙ ДОСВІД**

**ЦИФРОВЕ ЗБЕРЕЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ СВІТОВОЇ
СПАДЩИНИ ЮНЕСКО В УКРАЇНІ ТА ФРАНЦІЇ
(НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ВЕБ-САЙТІВ СОФІЇ КИЇВСЬКОЇ
ТА ШАРТРСЬКОГО КАФЕДРАЛЬНОГО СОБОРУ БОГОМАТЕРІ)**

Актуальність роботи обумовлюється тим, що цифрове збереження об'єктів культурної і наукової спадщини на сьогодні є загальноєвропейським та світовим пріоритетом. У відповідності з Лісабонською стратегією (березень 2000 р.), яка поставила на меті створення «Європейського культурного простору», планом заходів «електронної Європи» («e-Eurore»), програмою «e-Content» зі створення європейських інформаційних ресурсів з культури та науки і забезпечення доступу до них, Лундськими принципами (квітень 2001) підтримки розробки єдиних стандартів і технологій оцифровки документів Комісією Європейських Співтовариств був розроблений проект «Minerva», реалізований у 2002–2005 рр. у 5-й Рамковій програмі. Своє продовження він знайшов у проекті 6-ї рамкової програми «Minerva Plus» (2006 р.), у реалізації якого до Міністерств культури європейських країн приєдналися десять країн-нових членів ЄС Східної Європи, Росія та Ізраїль¹.

Під час реалізації проекту «Minerva» міністерствами культури європейських країн була організована взаємодія для координації національних програм оцифровки культурної та наукової спадщини, створення узгодженої загальноєвропейської платформи, рекомендацій, методик оцифровки, стандартів і метаданих, для забезпечення довготривалого доступу і збереження інформації культурного та наукового характеру².

Від початку реалізації проектів із оцифровки культурної спадщини та забезпечення доступу до неї надзвичайно велика увага приділялася питанням якості інформаційних ресурсів зі сфери культури. Результатами діяльності робочої групи «Визначення потреб користувачів, змісту та критеріїв якості веб-сайтів із культури» проекту «Minerva» стало створення низки документів рекомендаційного характеру, а саме: «Принципи якості веб-сайтів із культури», Керівництво «Збільшення якості для громадян Європи», Керівництво «Принципи якості веб-сайтів із культури»³.

Ключовим принципом побудови якісного веб-сайту установи культури є орієнтація на користувача: «З метою максимального задоволення потреб користувачів та для надання користувачу простих у використанні он-лайн-вих послуг цифрові додатки з культури повинні бути орієнтовані на користувача з моменту свого зародження»⁴. Отже, якісний сайт повинен відповідати *десяти принципам*, а саме⁵:

1. **Прозорість** — **головна якість високоякісного веб-сайту**: чітке визначення свого призначення, місії (цілей, організації, яка відповідає за управ-

ління сайтом). Ім'я сайту повинно чітко відображати його зміст; формулювання місії має бути представлене необхідною кількістю мов, складатися не більше ніж з 50 слів, містити тематику, найбільш важливий зміст веб-сайту, назву організації, відповідальності за його ведення, вказівку на цільову аудиторію (необов'язково)⁶.

2. **Ефективність:** здійснення відбору, оцифровки, авторизації, представлення і оцінки змісту сайту. Основа ефективності — зміст (контент), він повинен бути правильно відібраним і релевантним, обґрунтованим і правильним, супроводжуватися відповідними коментарями та пояснювальною інформацією (за можливістю — багатомовними), добре представленим (чітко марковані ілюстрації із супроводжуваним написом на доданок до тексту, зрозумілий зв'язок між ілюстраціями та пояснювальною інформацією, активні внутрішні та зовнішні гіперпосилання, відповідне розрішення ілюстрацій, великі за розміром ілюстрації повинні бути представлені як зменшені зображення з низьким розрішенням та з опцією завантаження збільшених зображень); необхідною ознакою ефективності є простота навігації матеріалом сайту (користувач має знати своє місцезнаходження на сайті у конкретний момент і те, як це співвідноситься з іншими частинами сайту; користувач повинен завжди мати змогу повернутися на тільки-но залишену сторінку (за допомогою кнопки повернення Back); для великих сторінок має бути передбачене меню переходу сторінкою (page jumps); користувач повинен мати змогу повернутися на головну сторінку сайту; має бути представлений огляд структури сайту (можна надати карту сайту); має існувати можливість пошуку сайтом⁷.

3. **Підтримка** й актуалізація змісту. Регулярна актуалізація контенту, його періодичний аналіз для перевірки правильності та релевантності (періодична актуалізація нестатичної інформації); переміщення застарілої інформації у доступний для користувача архів⁸.

4. **Доступність** для всіх користувачів, незалежно від їх фізичних обмежень чи технологій, які використовуються. Використання допоміжних технологій з метою задоволення потреб користувачів із фізичними обмеженнями. Це означає відповідність веб-сайту новітнім міжнародним досягненням і стандартам, які забезпечують доступність (найбільш поширеними з них є положення Ініціативи WWW-Консорціуму з доступу до веб — W3C Web Access Initiative (WAI), <http://www.w3.org/WAI/>). Найбільш широко використовується стандарт для доступності в Web WCAG 1.0⁹. У широкому розумінні — це надання текстового еквівалента кожному елементу візуального інтерфейсу, оскільки «Текст можна легко прочитати вголос за допомогою зчитувача екрану, зробити більше або менше, легко змінювати його контраст, і виконати безліч інших перетворень. Саме тому, що так легко маніпулювати текстом, більш екзотичні форми контенту повинні мати для них альтернативний текст»¹⁰. Отже, сайт має підходити для програм зчитування з екрану. Крім цього, він повинен підтримувати множинні технології (різні типи браузерів, мобільні платформи¹¹, має бути доступним для різного апаратного

забезпечення (наприклад, КПК, ПК), для браузерів, які підтримують HTML/ XHTML, таблиці стилів та об'єктні моделі документа. А також для браузерів, які не мають модулів¹². Веб-сайт повинен бути доступним за умов повільного Інтернету.

5. **Орієнтація на користувача:** врахування потреб користувача, забезпечення своєчасності і простоти роботи з сайтом, реагування на оцінку сайту користувачем і зворотній зв'язок з ним.

6. **Реактивність:** дозвіл користувачу контактувати з сайтом і отримувати відповідь.

7. **Багатомовність:** забезпечення мінімального доступу до інформації більше ніж однією мовою.

8. **Сумісність:** сумісність з іншими сайтами (порталами) з культури (використання стандартних технологій і методів, моделей даних і інтерфейсів), надання можливості користувачу легко знаходити необхідні інформаційні ресурси.

9. **Керованість** на засадах поваги прав інтелектуальної власності і приватного життя, декларування умов використання веб-сайту та його змісту. Доступність ресурсів сайту в рамках ліцензії Creative Commons (www.creativecommons.org) — міжнародної ліцензійної організації, яка дозволяє надавати зміст для некомерційних цілей навчання, захищаючи комерційні інтереси власників сайту¹³.

10. **Збереженість:** використання технологій і стандартів, які забезпечують довготривале збереження веб-сайту та його змісту.

Частина із запропонованих принципів якості враховується українськими дослідниками при здійсненні моніторингу сайтів культурних установ. Зокрема, А.А. Кисельова, аналізуючи українські архівні ресурси в Інтернеті, виділяє загальні вимоги до побудови українських веб-сайтів: інформативність, оперативність, грамотність, структурованість, швидка доступність користувача до необхідної інформації, наявність навігації на сайті, відсутність застарілої інформації, відсутність довгих URL-адрес веб-сторінок¹⁴. Побіжно торкається позитивної ролі веб-сайтів для підвищення ефективності діяльності музейних установ І.В. Пантелейчук¹⁵. В.Ю. Грига, здійснюючи аналіз контенту веб-сайтів наукових установ НАН України щодо їх інформаційного наповнення, використовує досить обмежену кількість критеріїв (три, серед загальних — дієздатність сайту (працює/непрацює/відсутній), наявність англійської версії), що робить аналіз частковим¹⁶. Важливим у дослідження О. Грогуль є використання власне терміну «якість веб-серверу», до ключових показників якої вона, погоджуючись із Л. Філіповою, відносить: глибину змісту, простоту навігації, стабільність інформаційних ресурсів, оперативність оновлення інформації, доступність для користувачів, єдність дизайну всіх розділів¹⁷. Аналізу інтерактивних компонентів сайту Дніпропетровського національного музею ім. Д.І. Яворницького, зокрема Інтернет-форуму, присвячена робота Д.А. Мурадова¹⁸.

Нашим завданням стало визначення низки загальних критеріїв для проведення аналізу сайтів установ культури та науки на засадах їх відповідності принципам якості. Це дасть можливість уніфікувати підходи культурних та наукових установ при створенні веб-сайтів, а також удосконалити вже існуючі. Крім цього, була поставлена мета порівняти якість веб-сайтів пам'яток культури світового значення Софії Київської та Шартрського кафедрального собору Богоматері з огляду на важливість забезпечення збереження культурної спадщини і забезпечення якнайширшого і найповнішого доступу до неї користувачів.

Для моніторингу якості веб-сайтів зазначених у назві роботи культурних та історичних пам'яток нами були взяті за основу запропоновані європейськими фахівцями принципи. На основі представлених ними контрольних характеристик¹⁹ були розроблені *критерії для порівняння веб-сайтів Софії Київської та Шартрського кафедрального собору Богоматері:*

I. Прозорість:

1. Ім'я сайту організації з'являється в рядку заголовка браузера.
2. Активна частина сайту з'являється в рядку заголовка браузера.
3. Ім'я сайту виділяється на головній сторінці.
4. Ім'я сайту вказує на ціль та сутність сайту.
5. URL (доменне ім'я) сайту вказує на його ціль.
6. Формулювання місії представлено.
7. Формулювання місії з'являється на першій сторінці.
8. Формулювання місії надається кількома мовами.
9. Легкий перехід на інші мови у формулюванні місії.
10. Назва організації, відповідальної за створення і підтримку сайту, кидається в очі.
11. Будь-яку анімацію і візуальну презентацію можна обійти.

II. Ефективність:

1. Постійно доступна головна сторінка.
2. Надана карта сайту.
3. Включена функція пошуку сайтом.
4. Є «crumbtrail» (найкоротший шлях до файлу).
5. Кнопка «Назад» (Back) браузера працює нормально.
6. За необхідності, використовується функція переходу сторінкою.
7. Налагоджена робота гіперпосилань.
8. Ілюстрації надані з відповідним розрішенням.
9. Там, де це необхідно, використовуються ілюстрації зі зменшенням.
10. Всі елементи пов'язані з відповідним пояснювальним матеріалом.
11. Мітки елементів і пояснювальний матеріал багатомовні.

III. Підтримка:

1. Інформація про хід робіт над проектом (виставки, конференції, новини тощо) актуалізується.
2. Інформація стосовно завершення проекту переміщена в інше місце на сайті (архів).
3. Проведення відбору інформації для архівування.
4. Політика перевірки і оновлення всього не статичного змісту веб-сайту.
5. Прийняття і тестування процедур створення резервних копій.

IV. Доступність:

1. Сайт відповідає основним положенням WAI (ступінь надання текстового еквівалента кожному елементу візуального інтерфейсу).
2. Анімація і мультимедія використовуються лише в разі необхідності.
3. Ніякі технології власної розробки чи плагіни (програми, що підключаються додатково) не використовуються.
4. Підтримуються платформи різних браузерів.
5. Повільне з'єднання з Інтернет не є перешкодою для використання сайту.

V. Орієнтація на користувача:

1. Користувачі включені у визначення основних характеристик і процес проектування сайту.
2. Існування он-лайнних засобів для зворотнього зв'язку з користувачами.
3. Документально оформлений зворотній зв'язок із користувачами.
4. Сайт може містити засоби, які дозволяють користувачам робити свій внесок у його зміст (рекомендований характер).

VI. Реактивність:

1. Є засіб, який дозволяє користувачам ставити питання.
2. Визначений відповідальний за контактування.
3. Відкритий форум для користувачів.
4. Визначений співробітник, який керує форумом.
5. Діє процес модерації.

VII. Багатомовність:

1. Частина змісту сайту представлена більше, ніж однією мовою.
2. Частина змісту сайту представлена на знаковій мові.
3. Частина змісту сайту представлена мовою, якою говорять емігранти, що проживають у цій країні.
4. Зміст сайту та загальна інформація про нього представлені більше, ніж однією мовою.
5. Базові функціональні можливості сайту (пошук, навігація) представлені декількома мовами.
6. Статичний зміст представлений кількома мовами.
7. Перехід з мови на мову здійснюється легко.
8. Структура сайту і користувацький інтерфейс не залежать від мови.

9. Прийнята політика багатомовності, яка складає основу елементів сайту.
10. Сайт аналізується з позицій багатомовності.

VIII. Сумісність:

1. Дизайн розроблений з урахуванням відповідних стандартів.
2. Метадані відповідають Дублінському ядру чи DC Culture.
3. Використовуються стандартні формати файлів.
4. Веб-сайт не використовує розширення до HTML власної розробки.
5. Функції розкриття змісту базуються на протоколі OAI (OAI Meta-data Harversting).
6. Розподільчий пошук на сайті можливий.
7. Розподільчий пошук на сайті можливий з використанням META-тегів.
8. Розподільчий пошук на сайті здійснюється через пошуковик сайту та віддалений інтерфейс.

IX. Керованість:

1. Існують норми і правила поведінки для кінцевого користувача.
2. Кінцевий користувач повинен активно дотримуватись норм і правил поведінки й умов доступу (наприклад, поставити «галочку» у відповідному вікні).
3. Політика обмеження потенційних можливостей несанкціонованого використання чи відтворення змісту (зміст помічений цифровими водяними знаками, чіткими водяними знаками).
4. Умови використання сайту захищають його власника від порушення його прав інтелектуальної власності на базу даних в цілому.
5. Між власником змісту і власником сайту укладений офіційний законний договір, який регулює порядок використання змісту сайту.
6. Норми прайвесі (захист від втручання в приватне життя) кінцевого користувача відкриті для кінцевих користувачів для вивчення.
7. Ніякі шпигунські засоби і паролі не використовуються.
8. Можливість використання змісту сайту для навчання.

X. Збереженість:

1. Прийнята політика довгострокового зберігання інформації на сайті.
2. Прийнята короткострокова стратегія збереження.
3. Регулярно здійснюється створення резервних копій.
4. Здійснюються операції зі створення резервних копій у режимі off- site.
5. Збереження копій на довговічних носіях (типу DLT).
6. Існує середньострокова стратегія збереження.
7. Використовуються стандартні формати файлів.
8. Використовуються стандартні технології представлення інформації.
9. Веб-сайт уникає використання технологій власного винайдення і плагінів.
10. Існує план відновлення інформації на випадок техногенних катастроф.

Обидві порівнювальні пам'ятки включені до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО: Софія Київська — у 1990 р., Шартрський собор —

у 1979 р. Обидві пам'ятки зведені в епоху середньовіччя: Софійський собор — у XI ст., Шартрський — наприкінці XII–XIII ст. Останній є діючим, місцем паломництва християн. Обидва собори мають значну культурну та історичну цінність, є туристичними принадами Києва та Шартра.

Ми аналізували два веб-сайти, які надають інформацію про Софійський собор: <http://sophia.sophiakievska.org/uk> та http://sofiyskiy-sobor.polnaya.info/ua/sofiya_kyivska.shtml; і веб-сайт Шартрського кафедрального собору Богоматері: <http://www.cathedrale-chartres.org/>.

Дамо коротку характеристику сайтам.

Сайт <http://sophia.sophiakievska.org/uk> містить²⁰:

- назву: Національний заповідник «Софія Київська» Софійський музей;
- рік заснування, засновник сайту відсутні;
- адресу, телефон, факс, електронну адресу sophia.kievska@gmail.com;
- структура сайту на головній сторінці: *Софійський собор; Час побудови; Присвята; Архітектура; Оздоблення; Иконографія; Некрополь; Історія; Архітектурний ансамбль; Дзвіниця; Трапезна; Хлібня; Південна вежа; Будинок митрополита; Брама Заборовського; Братський корпус; Бурса; Контакти; Правила відвідування;*
- перехід на російську та англійську мови;
- часи відвідування пам'яток музею;
- карту розташування музею.

Сайт http://sofiyskiy-sobor.polnaya.info/ua/sofiya_kyivska.shtml²¹:

- назва: Софія Київська. Заповідник. Софіївський собор у Києві;
- рік заснування, засновник сайту відсутні;
- адресу Національного історико-культурного заповідника «Софія Київська»;
- час роботи собору;
- місяця сайту;
- структура сайту (зміст) на головній сторінці: *Історія; План заповідника; СОБОР СОФІЯ КИЇВСЬКА; Нартекс — притвор храму; Архітектура і розписи інтер'єра собору Софія Київська; ПЛАН 1-го поверху; Мозаїки; Фрески; Графіті; інші деталі інтер'єру Собору Софія Київська; Саркофаг Ярослава Мудрого; Північна зовнішня галерея; Башти собору; Хори; ПЛАН 2-го поверху; АРХІТЕКТУРНІ ПАМ'ЯТКИ XVIII ст на території заповідника Софія Київська; Дзвіниця; Бурса (Семинарія); Братський корпус; Будинок митрополита; Трапезна; Консисторія (Хлібня); Південна в'їзна башта; Західні ворота (Брама Заборовського) і Мур; Перша древньоруська бібліотека; ФІЛІАЛИ ЗАПОВІДНИКА; СЛОВНИК ТЕРМІНІВ;*
- перехід на українську, російську, англійську мови;
- рекламу (зокрема й невідповідну змісту сайту);
- перехід на інші сайти: Мозаїки та фрески Софіївського собору; Віртуальний тур по території заповідника;
- пошуковик Google.

Сайт <http://www.cathedrale-chartres.org/>²²:

- назва: Cathédrale Notre-Dame de Chartres;
- розробник сайту: CVMH Solutions;
- рік заснування відсутній;
- адреса, телефон, факс;
- структура сайту на головній сторінці:

Община: Меси; Церковний прихід Нотр-Дам, церкви; Молодь (викладання основ віри, молитовна група); Напрямки; Я себе запитую; Приходський аркуш (містить різноманітну практичну інформацію); Контакти; Хрещення, одруження, поховання; сайт спархії;

Собор: Відвідування (індивідуальне; групове з супроводом, який організовує собор; групове з використанням аудіофона для груп від десяти осіб; індивідуальна екскурсія з використанням багатомовного аудіогіда; цикл відвідувань/тематичні відвідування; контакти зі службою прийому та відвідувань (електронне замовлення екскурсій); Знайомство з собором: вітражі, скульптура, архітектура, підземний собор, хронологія; Службою прийому та відвідувань; Реставрація; Панорама 360 градусів; Інший погляд (фотомиттєвості, погляд акторів, історії, вони говорять про Шартр, відповіді у картинках);

Практична інформація (стосовно діяльності собору);

Сакральна музика;

Крамниця;

Щотижневик собору

Паломництво;

Меценати;

- корисні посилання: головна сторінка, повідомлення новин (поштою, електронною поштою), стажування, **карта сайту**, ми пишемо (питання користувачів онлайн), легальна інформація (авторські права, гіпертекстові зв'язки, ім'я власників світлин, веб-майстер-адміністратор сайту, перелік учасників редагування статей, відео, аудіо, ілюстрацій, авторство створення сайту, відповідальний за публікацію, координатор проекту);

- відвідування собору;
- розклад мес;
- вітражі;
- архітектура;
- паломництво;
- календар подій;
- календар;
- допомога собору;
- сьогодні;
- архів;
- пошук сайтом;
- події, що відбудуться найближчим часом;

- відео;
- світлини;
- документи (органіграма (розподіл обов'язків між персоналом) ректорату Шартрського собору).

Слід зазначити, що всі веб-сайти відповідають мінімальним потребам користувачів, оскільки надають можливість ознайомитися більшою чи меншою мірою (<http://sophia.sophiakievsk.org/uk>) з історією, архітектурою, живописом пам'яток, надають розклад відвідування. Найменш інформативним є сайт <http://sophia.sophiakievsk.org/uk>, він містить зображення та опис архітектурних споруд, однак оздоблення, іконографія представлені надзвичайно неповно.

Дамо характеристику якості веб-сайтів (відповідності потребам користувачів) відповідно до запропонованих критеріїв.

1. Прозорість.

Найменшою мірою цьому критерію відповідає сайт <http://sophia.sophiakievsk.org/uk>: активна частина сайту не з'являється в рядку заголовку браузера, формулювання місії відсутнє (відповідно не з'являється на першій сторінці, не надане іншими мовами), відсутня назва організації відповідальної за створення та підтримку сайту. Останній недолік характерний і для сайту http://sofiyskiy-sobor.polnaya.info/ua/sofiya_kyivska.shtml. Стосовно сайту <http://www.cathedrale-chartres.org/>, назва організації-творця сайту хоча і представлена, але дрібним шрифтом внизу сторінки.

2. Ефективність.

Майже не відповідає критеріям ефективності сайт <http://sophia.sophiakievsk.org/uk>, хіба що працює кнопка «Назад» браузера, немає необхідності використовувати функцію переходу сторінкою, працюють внутрішні гіперпосилання структури сайту. Сайт http://sofiyskiy-sobor.polnaya.info/ua/sofiya_kyivska.shtml в основному відповідає характеристикам ефективності, однак відсутні карта сайту, функція пошуку сайтом, «cumbtrail», функція переходу сторінкою, відсутні зовнішні гіперпосилання. Недоліком сайту <http://www.cathedrale-chartres.org/> є відсутність багатомовності всіх міток і пояснювального матеріалу.

3. Підтримка.

Сайти Софії Київської не відповідають критеріям підтримки. На сайті Шартрського собору відсутній відбір інформації для архівування, також ми не можемо визначити чи проводиться процедура створення резервних копій.

4. Доступність.

Критеріям доступності більшою мірою відповідають усі сайти.

5. Орієнтація на користувача.

Лише сайт Шартрського собору відповідає мінімальним критеріям орієнтації на користувача, оскільки має он-лайнві засоби для зворотнього зв'язку з користувачами. Сайти не надають інформації про залучення до аналізу релевантності їх змісту, інтерфейсу, навігації, представлення інформації, доступності користувачів.

6. Реактивність.

Так само, лише на сайті <http://www.cathedrale-chartres.org/> користувач має можливість поставити питання та визначені відповідальні за контактування (відділи, секретаріат чи веб-майстер).

7. Багатомовність.

Усі сайти в основному відповідають критеріям багатомовності, відсутні представлення сайтів на знаковій мові та на мові емігрантів.

8. Сумісність.

Сайти в основному відповідають критеріям сумісності. Використовуються наступні формати файлів: **HTML** для тестового контенту, **JPEG(JPG)** для зображень, **MP3** для відео- та аудіо файлів (представлені лише на сайті Шартрського собору Богоматері). Розподільчий пошук містить два аспекти: пошук на самому сайті та пошук у базах даних та каталогах, доступ до яких здійснюється через сайт. Відповідно такий пошук на сайтах Софії Київської не передбачений (пошуковики відсутні).

9. Керованість.

Сайти Софійського собору мінімально відповідають критеріям керованості, а саме відсутності використання шпигунських засобів і паролей. Сайт <http://www.cathedrale-chartres.org/> не передбачає активного дотримання кінцевим користувачем поведінки і умов доступу, відсутня політика обмеження потенційних можливостей несанкціонованого використання.

10. Збереженість.

Усі сайти в основному відповідають критеріям збереженості оцифрованого матеріалу. Однак ми не можемо з впевненістю стверджувати, що існує план відновлення інформації на випадок техногенних катастроф, чи існує стратегія середньотермінового зберігання та чи регулярно здійснюється створення резервних копій.

З метою порівняльності результатів застосовувалися наступні показники:

• Якість (прозорість+ефективність+підтримка+доступність+орієнтація на користувача+реактивність+багатомовність+сумісність+керованість+збереженість) — 100%;

- кожен з критеріїв окремо — 10% — повна відповідність;
- 7,5% — відповідає майже всім характеристикам;
- 5% — відповідає в основному характеристикам;
- 2,5% — відповідає деяким характеристикам;
- 0% — відповідність відсутня.

Аналіз сайтів засвідчив наступне:

<i>Критерії якості</i>	<i>http://sophia.sophiakievka.org/uk</i>	<i>http://sofiyskiy-sobor.polnaya.info/ua/sofiya_kyivska.shtml</i>	<i>http://www.cathedrale-chartres.org/</i>
Прозорість	5%	7,5%	7,5%
Ефективність	2,5%	5%	7,5%
Підтримка	0%	0%	7,5%
Доступність	10%	10%	10%
Орієнтація на користувача	0%	0%	2,5%
Реактивність	0%	0%	2,5%
Багатомовність	7,5%	7,5%	7,5%
Сумісність	7,5%	7,5%	10%
Керованість	2,5%	2,5%	7,5%
Збереженість	7,5%	7,5%	7,5%
Якість	42,5%	47,5%	70%

Таким чином, порівняльний аналіз сайтів засвідчує більшу відповідність принципам якості сайту Шартрського кафедрального собору Богоматері. Найбільшими недоліками сайтів Софії Київської є невідповідність критеріям підтримки, реактивності, орієнтації на користувача, їх низька ефективність та керованість. Можна стверджувати, відсутність або низький рівень орієнтації на користувача є спільним недоліком трьох сайтів. Адже саме інтерактивність є одним з наріжних принципів функціонування сайтів. Реалізація цього принципу сприяє як зростанню кількості зацікавлених користувачів, а значить і реальних відвідувачів пам'яток культури, так і постійному оновленню та продовженню життєвого циклу сайту. Крім цього, аналіз зайвий раз засвідчив гостроту невирішеності у вітчизняному інформаційному просторі проблеми забезпечення прав інтелектуальної власності.

Отже, результати проведеного аналізу вказують напрямки удосконалення веб-сайтів представлених пам'яток як з точки зору збереження світової культурної спадщини, забезпечення доступу до її скарбів ширшого кола користувачів, так і з точки зору розвитку історичного туризму України та Франції.

-
1. Принципы качества веб-сайтов по культуре. Руководство. — М., 2006. — С. 4–7. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: http://ifacom.ru/files/publications/Kachestvo_websaitov_po_kulture.pdf
  2. Там само. — С. 7.
  3. Там само. — С. 10.
  4. Взаимодействие веб-сайтов по культуре с пользователем. Рекомендации. — М., 2010. — С. 4. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: http://www.minervaeurope.org/publications/Handbookwebuserinteraction_ru.pdf

5. Принципы качества веб-сайтов по культуре. Руководство. — М., 2006. — С. 14. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL:
6. http://ifacom.ru/files/publications/Kachestvo_websaitov_po_kulture.pdf
7. Там само. — С. 17–18.
8. Там само. — С. 20–22.
9. Там само. — С. 26–28.
10. *Хьюгес-Краучер Т.* Основы доступности [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <http://cssultimate.com/%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96/>
11. Там само.
12. Принципы качества веб-сайтов по культуре. Руководство. — М., 2006. — С. 31. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: http://ifacom.ru/files/publications/Kachestvo_websaitov_po_kulture.pdf
13. Посібник Calimera Використання в культурі: Місцеві заклади, як посередники в організації доступу до електронних ресурсів. Рекомендації з позитивної практики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: http://library.kr.ua/calimera/calimera_guidlines_ukrainian.pdf
14. Принципы качества веб-сайтов по культуре. Руководство. — М., 2006. — С. 52. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: http://ifacom.ru/files/publications/Kachestvo_websaitov_po_kulture.pdf
15. *Кисельова А.А.* Українські архівні ресурси в Інтернеті/А.А. Кисельова// Рукописна та книжкова спадщина України. — 2004. — вип.. 9. — С. 242. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/rks_2004_9_20.pdf
16. *Пантелейчук І.В.* Трансформація музею як соціокультурного інституту (XX — початок XXI століття): автореф. дис... канд. іст. наук/ І.В. Пантелейчук; Київ. нац. ун-т культури і мистець. — К., 2006. — С. 16.
17. *Грига В.Ю.* Веб-сайти установ НАН України як показник рівня її інформатизації та міжнародної інтеграції / В.Ю. Грига // Наука та наукознавство. — 2009. — № 1. — С. 119 — Режим доступу до журн.: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/48912/10-Griga.pdf?sequence=1>
18. *Грогуль О.* Аналіз веб-сайтів обласних бібліотек (на прикладі Рівненської державної обласної бібліотеки та Кіровоградської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Д.І. Чижевського) / О. Грогуль // Вісник Львівського університету. Серія книгозн. бібліот. та інф. технол. — 2012. — Вип. 7. — С. 173–174. — Режим доступу до журн.: http://library.lnu.edu.ua/bibl/images/Vudanna_WEB_pdf/1Visnuk_NB/2012_Vupysk_VII/172-181.pdf
19. *Мурадов Д.А.* Сайт ДНІМ в Інтернеті: аналіз інтерактивних компонентів (на прикладі музейного форуму). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <http://ru.museum.dp.ua/article0451.html>
20. Принципы качества веб-сайтов по культуре. Руководство. — М., 2006. — С. 19, 24–25, 28–29, 33, 37, 41, 44, 48, 52–53, 57. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: http://ifacom.ru/files/publications/Kachestvo_websaitov_po_kulture.pdf
21. Софійський собор [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <http://sophia.sophiakievskia.org/uk>
22. Софія Київська — собор і заповідник у Києві [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: http://sofiyskiy-sobor.polnaya.info/ua/sofiya_kyivska.shtml
23. Cathédrale Notre-Dame de Chartres [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <http://www.cathedrale-chartres.org>

ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В НУМІЗМАТИЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ. КОЛЕКЦІЇ

У сучасному світі поняття «колекція» є явищем звичним і відомим як спосіб організації предметів музейних фондів і приватних зібрань. Колекція — сукупність предметів, що об'єднані однією або кількома спільними ознаками (тип, походження, функціональне призначення тощо). З розвитком інформаційних технологій та розширенням мережевого простору у різних сферах повсякдення, наукового та культурного життя, виникли електронні або віртуальні колекції. За своєю сутністю, це та сама сукупність предметів, згрупованих за певними ознаками, однак складається така колекція з отриманих цифрових копій оригінальних предметів, відтворюючи при цьому загальну їх інформативність. Основна мета створення — спрощення доступу до матеріалів для потреб власника колекції (державної установи (музею) чи приватної особи), звернення уваги широкого громадського або наукового загалу до пам'яток історії.

У даній статті пропонуємо розглянути основні засоби для організації електронних колекцій монет — програмне забезпечення (софт). Профільна аудиторія для таких програм — нумізмати-колекціонери, які схильні впорядковувати свій матеріал не тільки традиційно, а й за рахунок електронних засобів. Більшість софту пов'язано з електронними інформаційними ресурсами мережі Інтернет, оскільки містять спеціалізовані тематичні довідники (часто у вигляді лінків). Створення електронних колекцій музейних зібрань окрема тема дослідження, однак алгоритм їх організації, в цілому, може бути аналогічний.

Опис стандартного набору функцій розпочнемо з однієї серед безкоштовних програм — Numizmatik_Ru 1.0¹ (містить до 21 тис. зображень), яка покликана зберігати дані щодо колекцій монет користувача на його локальному комп'ютері, зіставлення їх з каталогом монет сайту-розробника («Клуб Нумізмат»), що автоматично оновлюється через Інтернет. Інструментарій спрямований на перегляд і статистику, дозволяє структурувати і поповнювати колекції користувачів.

Класифікація об'єктів у програмі проводиться початково на рівні групування їх за країнами походження, а також із врахуванням додаткових фільтрів. Для редагування об'єкту колекції (у нашому випадку — монети) розроблено спеціальну форму з можливістю її доповнення, яка складається з двох частин (основне та описи). У першій розміщено основні критерії для класифікації: номінал, колекція, країна, монетний двір, метал, якість, продавець, ярлик (створюються для швидкого впорядкування у списку колекції), зображення (завантажується окремо), номер за вбудованим каталогом, рік, рік початку випуску, діаметр, вага, товщина, ціна купівлі, дата купівлі, ну-

мізматична ціна, ціна на випадок продажу, місце зберігання, гурт, додаткове поле / значення (для авторських нотаток). У вкладці Описи задається тематика, до якої відноситься конкретно взятий екземпляр і додаткові текстові описи. Структура виглядає наступним чином: легенда аверса, легенда реверса, опис монети; тематики: авіація; шлюб, коронація; видатні особистості; географія; Євросоюз; тварини; знаки зодіаку; історія; кораблі, човни; королевамати; космос; міленіум; неправильна форма; обіг; олімпійські ігри; спорт; ООН; пам'ятки архітектури; позолота; раритети на ринку; транспорт; флора; футбол; хокей; кольорові (російською мовою підібрано за алфавітом). Створення або редагування кожного монетного двору також визначено за певною формою.

Доступ до каталогу розробника програми дозволяє наступні дії: перегляд елементів каталогу, оновлення каталогу на локальному комп'ютері користувача, додавання монети з каталогу до колекції, подання заявки на монету, видалення заявки.

Програмою надаються також довідники з інформацією про об'єкти, задіяні у колекціях. Таких реалізовано чотири види: країни, монетні двори, якості, метали. В полі «перегляд» при виборі кожного довідника відображається монети з колекцій користувача, згруповані за критеріями обраного довідника. Глобальний пошук призначений для пошуку елементів як у каталозі Розробника (під час підключення до мережі Інтернет), так і у колекціях користувача за підрядком (кілька літер, що зустрічаються у назвах та змісті опису елементів). Наданий вибір областей для пошуку (зміст, каталог клубу, країни, колекції, монетні двори, монети, метали, збереженість, ярлики, контакти).

Елементи колекції систематизовані за розділами: колекція, країна, монета, монетний двір, якість, контакт, ярлик, імпорт колекції, експорт колекції, імпорт Excel. Створення та редагування будь-якого розділу відбувається за допомогою спеціальної форми, однак редагуватися у майбутньому можуть лише елементи, створені самим користувачем, тоді як взяті з каталогу (або пов'язані з каталогом) не редагуються (лише для перегляду).

Колекція зберігається у файловій системі у вигляді xml-файлу структури і каталогу з малюнками монет.

Статистика демонструє кількість монет у колекціях користувача, згрупованих за визначеними провідними ознаками. Залежно від цих ознак присутні такі види статистики: за країнами, за монетними дворами, за постачальниками, за металами, за якістю, за роком карбування, за століттям карбування, тобто — за основними класифікаційними критеріями. Групування відбувається у вигляді: «Значення ознаки: кількість елементів, що мають цю ознаку». Наприклад, статистика за століттям карбування — ХХ: 10 монет.

В оновленому варіанті програми до загальної класифікаційної схеми було додано розділ «службові списки» для відображення об'єктів з колекцій користувача, відомості щодо основних ознак яких є неповними. Реалізовано два списки: монети без року випуску і монети без зображення. При перегляді

кожного такого списку відображаються монети з колекцій користувача, що мають вказану ознаку і згруповані за країнами походження.

Ще одна програма — N-CAT (Numismatic Database Management for the Historian and Collector — Управління нумізматичними базами даними для історика та колекціонера)². Програма орієнтована на стандартну нумізматичну базу даних з наборами у стовпцях, дозволяє необмежену кількість зображень, документів і посилань по кожному пункту. Призначена для роботи з великими обсягами даних. Уся інформація розміщена у головному вікні у вигляді списку. Набір функцій загалом стандартний. Імпорт та експорт даних відбувається у форматі Microsoft XML електронної таблиці, за підтримки Excel і Open Office. З особливостей відмічена функція зображення, яка дає можливість завантажувати аверс, реверс і гурт монети в одному вікні. Також є функція додаткових зображень для обраного об'єкту. Програмне забезпечення не обмежується однією вбудованою базою даних. Можна створити кілька баз даних за допомогою резервного копіювання / відновлення процедури.

Euro Coin Assistant — програма для класифікації монет євро з номінальними значеннями 1-, 2-, 5-, 10-, 20-, 50 центів і 1, 2-Євро усіх видів продукції, включаючи пам'ятні, срібні євро для Німеччини (включення решти золотих, срібних та інших спеціальних випусків монет знаходяться на стадії розробки). Таким чином, програма містить більше 4800 варіантів зображень. Програма самооновлюється кожні 12 міс. (відбувається традиційно через сайт розробника), решта функцій стандартні (довідка, можливість завантаження кількох колекцій тощо).

So Many Euros. Орієнтована на колекціонерів євро монет і містить інформацію щодо тиражів монет від 1 centa до 2 євро, а також популярних пам'ятних монет євро різних країн (Андорра, Австрія, Бельгія, Кіпр, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Ірландія, Італія, Латвія, Люксембург, Мальта, Монако, Нідерланди, Португалія, Сан-Марино, Словаччина, Словенія, Іспанія, Ватикан), 1999–2014 років, всього більше 2480 варіантів.

Для кожної монети подана інформація про мотиви та кількості копій для різних варіантів. Подана довідкова інформація з історії євро, країн, монет, монетних дворів, також подається карта. Решта функцій — стандартні.

Coin Manage — програма для колекціонування монет, розроблена у США 2013 р. Містить базу даних по всіх монетах США, включно монети пам'ятної продукції та світові інвестиційні монети (наприклад, американські орли) від 1793 р. і до тепер. Надано можливість оцінювання матеріалу (розподілення по окремих базах сертифікованих і несертифікованих монет), а всі монети США мають перехресні посилання на галузевий стандарт системи нумерації PCGS та прив'язку до аукціону EBay^{TM}. З останнім пов'язана функція пошуку.

Базовий обсяг графічного блоку понад 3000, однак програма дозволяє зберігати необмежену кількість файлів або URL вкладень з кожного запису. Функція штрих-код дозволяє відстежувати сертифіковані монети (PCGS,

NGC і т.д.). Кожен запис містить більше 30 інформаційних полів. Для одного об'єкту дозволено завантажувати 4 зображення. Програма містить достатньо великий довідковий апарат — бібліотеку з більш ніж 4000 нумізматичних посилань, які можуть включати: класифікаційні гіді, додаткову інформацію щодо оцінювання, результати аукціонів, нумізматичні каталоги тощо. Надана можливість захисту користувачьких даних паролем.

TatNumizmat 1.6 — софт, призначений для ведення колекцій, розроблений Співтовариством нумізматів Республіки Татарстан³. Набір функцій стандартний, є каталоги з довідковою інформацією.

Програма Сейф Нумизмата v1.6⁴ створена для зручного ведення електронного каталогу монет. Є можливість організації каталогів для окремих колекцій. Програма розраховує від 10 до 20 статичних об'єктних характеристик з можливістю залучення інформації з каталогів. Функція глобального пошуку в колекціях.

Collmate⁵ — програма для ведення колекцій (не лише нумізматичних). Розробником запропонована можливість розміщення необмеженої кількості як матеріалів у кожній окремій колекції, так і кількості самих колекцій. 32 статичних описи і 4 зображення для об'єкта. Захист користувачьких даних паролем.

Coins Collector 2⁶ — програма призначена для нумізматів та колекціонерів монет. Містить 40 статичних описів для об'єкта і 20 тематичних довідників. Надано можливість створення власного користувачького довідника, а також різноманітних WEB каталогів. Розробниками подано інформацію з додаткових каталогів: 50 Штатів США — квартали 25 центів (25 Cents); Білорусь; Євросоюз частина 1 (монети стандартного карбування зразку 1999–2002 рр.); Євросоюз частина 2 (пам'ятні монети з недорогоцінних металів); Євросоюз частина 3 (пам'ятні монети з дорогоцінних металів); Казахстан, Молдова, Польща 1923–1939; Польща 2002–2004; Польща 2005–2006; Росія — золоті монети; Росія — регулярне карбування; Росія — срібні монети, Росія I 1894–1901; Росія II 1902–1909; СРСР; Україна — всього 18 каталогів, розроблених різними авторами. В каталозі по Україні, на основі матеріалів сайту Національного Банку України⁷, представлені сучасні монети України (всього 334 екз, 333 фотографії).

Cabinet — програма для автоматизації колекцій (у тому числі нумізматичних). Набір функцій стандартний⁸. Передбачене введення як самих об'єктів колекції, так і супровідної інформації (герби, прапори, історія, правителі, аукціонні проходження тощо). Розроблений зовнішній графічний додаток для перегляду зображень. Різні системи літочислення. Конвертор дат. Класифікатори форм, гурта, валют. В оновленому варіанті виступає як портативна програма, не потребує інсталяції, тому може бути розміщена на будь-якому з'ємному носії. Можливість входу у програму під паролем.

Нумізмат⁹ — програма покликана для створення електронної колекції або використання у вигляді електронного каталогу монет. Потребує поперед-

нього завантаження та встановлення сервера баз даних «FireBird». Є вбудований довідник. Оновлення відбувається через сайт розробника, а також власне користувачем на своєму локальному комп'ютері. 30 статичних описів об'єкта, необмежена кількість матеріалу та колекцій¹⁰.

Collection Studio¹¹ — програма для організації колекцій монет, банкнот, поштових марок, дисків, книг, плакатів, фільмів, медалей і нагород. Підтримка 22 мов. Необмежена кількість зображень для кожного об'єкту. Потужна функція статистики передбачає графічне відображення даних щодо колекцій у вигляді гістограм, графіків, схем тощо. База посилань з обраної тематики на Інтернет-ресурси, глобальний пошук. Можливість створювати додатково потрібні функції в програмі. Захист користувацьких даних паролем.

Coin Organizer Deluxe — програма для колекціонерів монет, призначена для організації і ведення колекції. Стандартний набір функцій.

The numismatist's safe — також орієнтована на колекціонерів-нумізматів, створена для складання електронного каталогу колекції монет. Програма дозволяє створення необмеженої кількості колекцій та їх складових (груп, підгруп, об'єктів); розраховує 10-ма списками і 20-ма статичними характеристиками для опису монети. Глобальний пошук у колекціях, вбудований браузер зображень¹².

Coin Manage 2007 Coin Collecting Software — програма для систематизації колекції монет. Подані списки містять 18 000 монет США, Канади і Великої Британії. Для визначення монет пропонується також більше 1200 зображень. Є можливість додавання необмеженої кількості файлів з об'єктами та інформацією. Вбудовано посилання на сотні сайтів відповідної тематики, а також інтегрований пошук монет у eBay¹³.

Coin Tracker — програма для колекціонерів, містить базу даних, яку можна використовувати для внесення у каталоги колекцій користувачів. Набір функцій стандартний. Детальної інформації про внутрішні каталоги розробником не розміщено¹⁴.

Liberty Street CoinManage 9.0.1. — каталог монет і грошових знаків США, Великої Британії та Канади за 1793–2008 рр. з розгорнутою додатковою інформацією. База містить більше 21270 монет з детальним описом, фотографіями і оціночною вартістю за даними аукціону. 4 зображення для кожного об'єкту. Підтримка всіх форматів зображень. Сканування зображень з Coin Manage за допомогою сканера або цифрової камери. Понад 30 статичних характеристик для об'єкта. Можливість зберігання необмеженої кількості файлів та URL посилання для кожного об'єкта¹⁵.

Coins collector 2.6 містить понад 40 статичних описів та розрахована на 4 зображення для кожного об'єкту. Вбудований нумізматичний довідник з мінімальною базовою кількістю термінів та можливістю доповнення та редагування власне користувачем¹⁶.

Helper Of Collector 1.2 Стандартний набір функцій¹⁷. Органайзер Нумизмата 1.02 порівняно обмежений вибір характеристик об'єкта, стандартний набір функцій¹⁸.

Таким чином, існує своєрідний ринок програмного забезпечення, орієнтованого на інформатизацію процесу колекціонування. Візуалізація закладеної інформації у таких програмах відбувається у три основні способи — список, дерево, таблиця. Найважливішими атрибутами визначаються потенційний обсяг створюваної бази даних, якість графічного супроводу, ступінь деталізації інформативного ряду, функціональність довідкових ресурсів, зручність інтерфейсу. Однак, організація електронних колекцій — потреба не лише приватних осіб. Аналогічним чином складаються електронні колекції музейних установ. Так, база даних Британського музею формується вже протягом 35 років. Укладання цієї електронної колекції відбувається за тим самим алгоритмом, що і в описаних нами зразках софту. Об'єкти оцифровуються, докладно описуються і публікуються з прив'язкою до вихідних даних зберігання у фондах. Варто відзначити, що формування цієї електронної колекції — невід'ємна частина інвентаризації музейного фонду і спрямоване, за наголосом розробників, в першу чергу на розвиток наукових досліджень, що, підвищує вимоги до професійного підходу в укладанні інформаційного супроводу об'єктів колекції. Як заявлено на сторінці розробника, постійно триває робота з редагування застарілої інформації¹⁹. Менш потужно представлена колекція Голландського Національного музею старожитностей²⁰. Такі електронні колекції не варто плутати з он-лайн експозиціями (або екскурсіями чи експозиціями он-лайн), які містять лише огляд певних розділів колекцій і розраховані на рекламу закладу та залучення туристів (наприклад Львівський історичний музей²¹, Лувр²², Варненський археологічний музей, Болгарія²³ тощо). Загалом, організація електронних музейних колекцій — тема масштабна, цікава та перспективна, а тому потребує окремого вивчення.

---

1. Клуб Нумизмат. — Електронний ресурс: <http://www.numizmatik.ru> — Останнє оновлення 27/11/2014. — Перевірено 28/11/2014.

2. N-CAT. Numismatic Database Management for the Historian and Collector. — Електронний ресурс: <http://code.google.com/p/n-cat/>. — Перевірено: 28/11/2014.

3. ТАТНУМИЗМАТ. Сообщество нумизматов Республики Татарстан. — Електронний ресурс: <http://www.tatnumizmat.ru/content/soft-dlya-numizmata-tatnumizmat>. — Перевірено 28/11/2014.

4. Hobby keeper. Software for collectors. — Електронний ресурс: <http://koopee.narod.ru/> — Останнє оновлення 27/07/2012. — Перевірено 28/11/2014.

5. Sidency softworks. — Електронний ресурс: <http://www.sidency.com/rus/index.shtml>. — Останнє оновлення 05/04/2007. — Перевірено 28/11/2014.

6. Портал Coins Trade — Електронний ресурс: http://coinstrade.ru/programma_dlya_numizmatov_coinscollector2. — Останнє оновлення 26/11/2014. — Перевірено 28/11/2014.

7. Національний банк України. — Електронний ресурс: http://bank.gov.ua/Bank_mn/.

8. Cabinet. Программа для нумизматов. — Електронний ресурс: <http://www.coin-cabinet.tu1.ru/>. — Перевірено 20/06/2014.

9. Нумізматический портал Your Hobby. — Електронний ресурс: <http://www.yourhobby.ru>. — Останнє оновлення — Перевірено 28/11/2014.
- 10 Там само.
11. Collection Studio. — Електронний ресурс: <http://www.collectionstudio.com/ru/>. — Останнє оновлення 5/10/2014. — Перевірено 28/11/2014.
12. Докладніше див.: Coins.numizmat.net. Все о монетах, нумизматике и нумизматах. — Електронний ресурс: // <http://coins.numizmat.net/index.php?CatID=31>. — Перевірено 28/11/2014.
13. Там само.
14. Там само.
15. Обзор софту розміщений на порталі kladoiskatel.kiev.ua. — Електронний ресурс: http://kladoiskatel.kiev.ua/modules.php?name=News&file=view&news_id=1325. — Перевірено 28/11/2014.
16. SerFox Soft — Електронний ресурс: <http://serfox-soft.narod.ru>. — Останнє оновлення 8/12/2011. — Перевірено 28/11/2014.
17. Сайт розробника. PPI — Електронний ресурс: http://soft-ppi.land.ru/ppi_data.htm. — Перевірено 28/11/2014.
18. Сайт розробника не вказаний. Обзор софту розміщений на порталі kladoiskatel.kiev.ua. — Електронний ресурс: http://kladoiskatel.kiev.ua/modules.php?name=News&file=view&news_id=1325. — Перевірено 28/11/2014.
19. British Museum Collection Database. — Електронний ресурс: http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/about_the_database.aspx. — Last modified 26/11/2014. Online. — Accessed 26/11/2014.
20. The Dutch National Museum of Antiquities (Rijksmuseum van Oudheden). — Електронний ресурс: <http://www.rmo.nl/english/collection/highlights/netherlands-collections/hand-axe>. — Last modified 26/11/2014. Online. — Accessed 26/11/2014
21. Музейна колекція нумізматика // Львівський історичний музей. — Електронний ресурс: http://www.lhm.lviv.ua/kolekciyi/muzeyna_kolekciya_numizmatyky.html. — Останнє оновлення 20/11/2014. — Перевірено 28/11/2014.
22. The Louvre Museum (Musée du Louvre). — Електронний ресурс: <http://www.stockholm360.net/list.php?id=louvre>. — Last updated 5/22/2011. Online. — Accessed 26/11/2014.
23. Археологически музей Варна. — Електронний ресурс: <http://www.varna-bg.com/museums/index.htm#arch> — Last updated 2002. Online. — Accessed 26/11/2014.

**ІСТОРИЧНА ІНФОРМАТИКА.
ОГЛЯДИ**

**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНОЇ ІНФОРМАТИКИ:
ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ХІV КОНФЕРЕНЦІЇ
АСОЦІАЦІЇ «ІСТОРІЯ І КОМП'ЮТЕР»**

3–5 жовтня 2014 р. у Звенігороді (Підмосков'я) відбулася традиційна конференція професійної Асоціації «Історія і комп'ютер» (АІК), що стала певним зрізом, який дав змогу оцінити сучасний етап розвитку історичної інформатики на пострадянському просторі.

Заснування 17 вересня 1992 р. Асоціації, з одного боку, стало результатом подальшого розвитку та організаційного оформлення квантитативної історії на теренах колишнього СРСР, початок якого сягає 1960-х рр., коли І.Д. Ковальченко став здійснювати перші кроки з використання електронних обчислювальних машин в історичних дослідженнях. З іншого боку, утворення Асоціації «Історія і комп'ютер» на початку 1990-х рр. стало проявом загальносвітових тенденцій інституціоналізації історичної інформатики, пов'язаних із мікропроцесорною революцією та появою персональних комп'ютерів, а також посилення взаємодії між науковцями СНД та їхніми західними колегами. По суті, Асоціація «Історія і комп'ютер» стала «російськомовною» гілкою заснованої у 1986 р. на конференції у Вустфілдському коледжі Лондонського університету міжнародної асоціації «The Association for History and Computing» (АНС), завданням якої було проголошено «розвивати інтерес до використання комп'ютерів у всіх видах і типах історичного дослідження, як у навчанні, так і у науковій роботі»¹.

Заснована за активної участі Лабораторії історичної інформатики (зараз — кафедра) Московського державного університету імені М.В. Ломоносова, Асоціація «Історія і комп'ютер» стала «горизонтальною» організаційною структурою, що протягом кількох років об'єднала потужні центри історичної інформатики у країнах СНД. Поряд із активною видавничою діяльністю, основною формою роботи АІК стали регулярні конференції (до 2000 р. — щорічні, після — два рази на рік). Проведена у 2014 р. конференція, що зібрала представників Росії, України, Білорусії, Казахстану, Киргизії та Великобританії, дозволила побачити сучасний стан розвитку історичної інформатики на теренах колишнього СРСР, його специфіку у порівнянні із загальносвітовими тенденціями, обговорити перспективи використання сучасних інформаційних технологій в історичних дослідженнях².

В конференції взяли участь представники найбільших центрів історичної інформатики у Східній Європі, Північній та Центральній Азії: Москви, Санкт-Петербурга, Барнаула, Тамбова, Пермі, Мінська, Алмати. Україна була представлена делегацією представників історичного факультету Харківського

національного університету імені В.Н. Каразіна під керівництвом доц. В.О. Кулікова.

На пленарне засідання було винесено шість доповідей, після чого відбувся круглий стіл на тему «Digital Humanities: дискусійні питання». Професор Лестерського університету (Велика Британія) Кевін Шурер у доповіді «History and Computing or Digital Humanities? Which way to the future?» проаналізував сучасні світові тенденції використання інформаційних технологій в історичних дослідженнях. Ті ж проблеми були проаналізовані у доповіді президента АІК Л. Й. Бородкіна (МДУ імені М. В. Ломоносова), а згодом були обговорені на круглому столі. Обидва доповідачі констатували, що різниця між термінами «історична інформатика», «History and Computing» та все більш активно використовуваним поняттям «Digital Humanities» відображає сутнісні відмінності у підходах до використання комп'ютерних технологій в історичній науці та освіті.

Поява та зростання популярності терміну «Digital Humanities» відобразило, з одного боку, розширення можливостей полідисциплінарних підходів, продемонструвало інтеграційні тенденції із акцентом на тих загальних підходах, що склалися в процесі комп'ютеризації гуманітарних дисциплін. З іншого боку, «Digital History», як складова частина «Digital Humanities», не є синонімом терміну «історична інформатика». Це, скоріше, прикладна галузь історичної інформатики, тісно пов'язана із використанням сучасних цифрових технологій при вирішенні завдань створення історичних ресурсів, оцифрування матеріалів архівів, музеїв, установ збереження історико-культурної спадщини. Обидва доповідачі погодились, що сьогодні спостерігається явний дисбаланс між інформаційно-технологічною та методично-аналітичною компонентами історичної інформатики у країнах Заходу. В рамках «Digital Humanities» активно розвивається та фінансується оцифрування великих масивів джерельної інформації, створення величезних баз даних. Як приклад використання останніх, Кевін Шурер навів типологію парафій Англії та Уельсу на основі оцифрування матеріалів перепису 1881 року. В той же час, традиційна для історичної інформатики аналітична компонента залишається на другому плані. З кінця ХХ ст., у зв'язку з посиленням постмодерністських тенденцій, спостерігається зменшення впливу квантитативних методів у світовій історіографії, що дозволяє поставити питання про кризу напрямку.

Ці тенденції відобразилися і на інституційному рівні. В 2005/2006 рр. перестали збиратися щорічні міжнародні конференції асоціації «History and Computing», припинився вихід однойменного журналу асоціації. Скорочується кількість магістерських програм даного профілю у західних університетах. Одночасно, з 2006 р. в рамках регулярної європейської конференції з соціальної історії ESSHC (<http://www.iisg.nl/esshc/>) існує секція (точніше, мережа) «History and Computing Network», в якій питання історичної інформатики обговорюються в широкому контексті різних напрямків соціальної історії.

Аналізуючи вказані тенденції, Л.Й. Бородкін не схильний вважати сучасну ситуацію проявом кризи історичної інформатики. На його думку, відбу-

вається «ребрендинг» цього міждисциплінарного напрямку, його включення в рамки більш широкого полідисциплінарного поля «Digital Humanities».

В.М. Владіміров (Алтайський університет, м. Барнаул) у пленарній доповіді, присвяченій розвитку журналу «Историческая информатика. Информационные технологии и методы исторического исследования» (виходить з 2012 р. під його редакцією) проаналізував тематику статей, що друкувалися на сторінках журналу, навів кількісні дані щодо авторів видання. Слід зазначити, що особливістю журналу є помітний ухил в аналітичну сферу, на противагу статям, присвяченим оцифруванню історичного контенту.

Б.М. Миронов (Санкт-Петербурзький державний університет) погодився, що важливим завданням історичної інформатики є розвиток аналітичної складової, більш широка інтерпретація даних, отриманих за допомогою комп'ютерних технологій, їхнє включення у контекст загальних дискусій, що ведуться в історичній науці. В якості прикладу такого дослідження автор презентував свої нароби стосовно розвитку бюрократії в Росії XVII — початку XX ст., зробивши незвичний висновок про те, що «Росія страждала не від надбюрократизації, а від недоуправління».

Також на пленарному засіданні групою дослідників був презентований проект Microsoft «Chronozoom», що є перспективним інструментом візуалізації історичних даних будь-якого масштабу. Т.М. Юдіна представила університетську інформаційну систему «Росія», що створює інфраструктуру для статистичних досліджень та освіти.

Протягом 4–5 жовтня працювали секційні засідання конференції. Традиційно масштабною була секція «Бази даних в історичних дослідженнях». При цьому, робота секції показала, що серед членів АІК посилюється інтерес до аналітичних можливостей баз даних. Якщо на попередніх конференціях асоціації дослідники нерідко просто презентували свої бази даних (цей принцип отримав іронічну назву «Я й моя база даних»), тепер основний наголос робився на їхнє використання для вирішення конкретно-історичних проблем. Більше того, постало питання про доцільність проведення окремої секції, присвяченої базам даних, адже практично всі роботи, здійснені в рамках історичної інформатики, використовують цей інструмент структурування та збереження інформації.

Робота секції «Квантитативна історія» також продемонструвала особливий інтерес дослідників з колишніх радянських республік до аналітичної компоненти використання комп'ютерних технологій, можливостей їхнього застосування для поглиблення наукового осмислення конкретних історичних проблем.

Традиційно великий інтерес викликали доповіді, презентовані на секціях про використанню геоінформаційних систем в історичних дослідженнях та 3D реконструкції об'єктів історико-культурної спадщини. Ці відносно нові для країн СНД напрями історичної інформатики нині активно розвиваються. Окремі секції були присвячені використанню комп'ютерних освітніх технологій, комп'ютеризованому аналізу нарративних джерел. Також в рамках конференції працювали секції «Моделювання історичних процесів», «Комп'ютерні

технології в спеціальних історичних дисциплінах», «Методологічні проблеми історичної інформатики», «Розробка тематичних інтернет-ресурсів», «Інформаційні технології та збереження історичної пам'яті». Окрема секція була присвячена презентації інноваційних дослідницьких проєктів.

Великий інтерес учасників конференції викликав «Міждисциплінарний клуб», на якому проф. Кевін Шурер розповів про здійснене за його участю відкриття могили Річарда Третього — останнього англійського монарха, що загинув на полі бою. На прикладі цієї знахідки були проаналізовані можливості взаємодії представників різних наукових напрямків (генеалогії, археології, хімії, генетики, тощо) при розв'язанні «загадок історії».

На заключному пленарному засіданні були підведені підсумки конференції, заслухані виступи керівників секцій, нагороджені переможці проведеного в рамках конференції конкурсу наукових доповідей студентів та аспірантів. Після цього були проведені загальні збори членів АІК, обговорені плани наступних зустрічей, до Асоціації були прийняті нові члени. В цілому, конференція продемонструвала, що на відміну від країн Заходу на теренах колишнього СРСР серед дослідників зберігається інтерес до аналітичної складової використання комп'ютерних технологій в історичних дослідженнях.

Чи є ця ситуація наслідком певного відставання пострадянської науки від західного мейнстріму, і незабаром в історичній інформатиці країн СНД також стануть помітними ознаки кризи? Чи відзначений Л. Й. Бородкіним «ребрендинг» історичної інформатики на пострадянському просторі відбудеться без помітного падіння дослідницького зацікавлення у використанні комп'ютерних технологій для постановки та вирішення конкретних історичних проблем? Адже оцифрування все більшої кількості історичного матеріалу рано чи пізно поставить питання про необхідність його теоретичного осмислення, відповідно, знову зросте попит на вирішення змістовних історичних проблем за допомогою комп'ютерних методів³. Так чи інакше, на сьогодні історична інформатика залишається впливовою галуззю історичної науки у країнах колишнього СРСР, а сучасні комп'ютерні технології активно використовуються як для вирішення завдань оцифрування історичних джерел, збереження історико-культурної спадщини та полегшення доступу до неї, так і для розв'язання низки теоретичних проблем історичної науки.

---

1. Бородкин Л.И., Владимиров В.Н., Гарскова И.М. Ассоциация «История и компьютер»: 20 лет спустя. [Интернет-ресурс]. Режим доступа: <http://www.aik-sng.ru/content/ассоциация-«история-и-компьютер»-20-лет-спустя>; Куліков В.О. Digital History: становлення, сучасний стан, перспективи // Спеціальні історичні дисципліни. — 2013. — № 21. — С. 27–44.

2. Информационный бюллетень Ассоциации «История и компьютер». № 42. Материалы XIV конференции АИК. Октябрь 2014. — 230 с.

3. Гарскова И.М. Историческая информатика: после точки бифуркации // Круг идей: модели и технологии исторических реконструкций: труды XI конференции Ассоциации «История и компьютер». — М.; Барнаул; Томск, 2010. — С. 5–33.

**МІЖНАРОДНИЙ ПРАКТИЧНИЙ СЕМІНАР
«ЦИФРОВЕ ТА ВІЗУАЛЬНЕ:
НОВІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ МІСТ
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ»**

7–8 листопада 2013 р. у Львові у Центрі міської історії Центрально-Східної Європи [<http://www.lvivcenter.org>] за підтримки Європейської асоціації цифрової гуманістики [<http://www.allc.org>] відбувся міжнародний практичний семінар «Цифрове та візуальне: нові підходи до дослідження історії міст Центрально-Східної Європи».

В роботі семінару взяли участь фахівці з 8 країн: Австралія, Нідерланди, Польща, Російська Федерація, Сербія, США, Україна, Чехія. Під час роботи семінару на сайті Центру здійснювалася пряма відеотрансляція заходу.

Метою семінару було обговорення локальних прикладів і глобальних контекстів застосування нових медіа та гео-інструментів в дослідженнях історії міст Центрально-Східної Європи.

В якості основної вихідної тези було запропоновано твердження, що інформаційні технології «не лише створюють нові інструменти для вивчення минулого та нового відображення результатів історичних досліджень, але роблять також безпосередній вплив на самі дослідження, їх методологію та тематичні фокуси, змінюють розуміння аудиторії». Було відзначено, що дослідницькі завдання, які стоять перед сучасним науковим співтовариством, вимагають спільних зусиль гуманітаріїв, програмістів, дизайнерів та інших фахівців. Отже, Digital Humanities передбачає не тільки нові форми накопичення та трансляції історичного знання, а й нові способи організації академічної спільноти та освітнього середовища.

На обговорення було винесено ряд важливих питань методологічного характеру: «Яким чином поява цифрових технологій впливає на саму структуру створення та розповсюдження історичного знання? Як цифрові технології впливають на способи функціонування наукових інститутів і спільнот як в міжнародному вимірі, так і в локальному? Що саме змінюють нові медіа: способи історичного дослідження чи тільки способи презентації досліджень? Наскільки поява додаткових джерел стає стимулом для розвитку нових підходів і вирішення нагальних питань, чи тільки примножує кількість прикладів? Як численні проекти оцифрування впливають на роботу історика з джерелами? Чи є глобальна мережа важливим фактором у прискоренні обміну різними методологіями історичних досліджень? Як методи та інструменти цифрової історії змінюють процеси деконструкції існуючих нарративів і створення нових? Чи змінюється структура історичного нарративу в епоху гіпертекстуалізації і поєднання різних видів медіа: тексту, фото, відео, аудіо?

Фокусуючись на прикладі реалізації цифрових та інтерактивних проєктів з історії міст, чи можна говорити про зміни методології історичних досліджень і які саме зміни відбуваються? Яким є потенціал Digital History в регіональних дослідженнях і як це впливає на зміни наукової парадигми істориків? Які переваги і виклики створює цифрова історія саме для урбаністичних досліджень? тощо».

За формою семінар представляв собою презентації та обговорення окремих проєктів в рамках двох панелей, а також дискусії на основі презентацій ключових доповідачів [keynote speakers] та круглий стіл, на якому були підведені деякі підсумки дискусій.

Робота **першої панелі «Міста «в цифрі» — зображення, дослідження або співробітництво? Різні способи презентації минулого міста в мережі»** була націлена на вивчення ряду питань, пов'язаних з розмиванням кордонів між професійним і аматорським знанням в області Digital Humanities. На обговорення були винесені такі проблеми: «Яке місце цифрових історичних проєктів, реалізованих професійними дослідниками, серед сотень інших історичних проєктів в мережі? Наскільки корисним є умовний поділ на професіоналів і любителів в області Digital Humanities для розуміння цих нових форматів створення та розповсюдження інформації? Як функціонують механізми довіри та достовірності в такому плюралізмі?» тощо.

На панелі були представлені чотири проєкти.

Проєкт «Варшава 1939» [<http://warszawa1939.pl>] (презентував Ришард Мончевські, Варшава, Польща) — представляє собою колекцію матеріалів, що демонструють як виглядала Варшава перед Другою світовою війною. Портал складається з декількох блоків. Один з найбільш цікавих розділів — «Архітектура довоєнної Варшави» — інтерактивна карта Варшави 1930-х. По кліку на підсвічені об'єкти можна переглянути фотографії будівель та інформацію про них. На даний момент в базі даних проєкту знаходиться більше 3 тис. об'єктів. В якості підкладки використаний план аерофотозйомки 1935 р. Розділ «Бібліотека довоєнної Варшави» представляє собою онлайн бібліотеку книг про історію довоєнної Варшави. Розділ «Деталі довоєнної Варшави» — колекція фотографій з описом артефактів довоєнної Варшави: ліхтарі, таблички, люки і т. п. У розділі «Музей довоєнної Варшави» зібрана колекція документів з історії довоєнної Варшави, представлені фотокопії речових джерел.

Проєкт «Інтерактивний Львів» [<http://www.lvivcenter.org/uk/lia/>], представлений співробітницею Центру міської історії Центрально-Східної Європи у Львові Оксаною Дудко, побудований на базі сервісу «Гугл Карти». «Інтерактивний Львів» — це динамічна віртуальна відкрита карта Львова. Карта дозволяє простежити зміну соціокультурних систем міста. Залежно від заданих критеріїв пошуку, карта запропонує різні погляди на місто, відображаючи тим самим його складну систему. Карта в проєкті виступає так само своєрідним сховищем даних: до неї прив'язана інформація про окремих осіб,

споруди, райони міста. Карта містить різноманітні категорії і дані про розвиток Львова: відомості про транспорт, розваги, символічний простір міста та ін.

«Гугл Карти» стали основою для віртуальних моделей, створених Павлом Кришеніком (Карлов університет, Прага) представлених на порталі «Машина часу» («The TimeMachine») [<http://timemachine.comuv.com/>]. Проект представляє собою кілька історичних 3D реконструкцій міжвоєнного Ужгорода та деяких інших європейських міст.

Проект «Міста Росії на планах Генерального межування», презентований доцентом Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова Дмитром Хітровим, являє собою роботу по збиранню, систематизації та обробці колекції карт міст Росії з фондів планів Генерального межування, що зберігаються в Російському державному архіві давніх актів. На даний момент проект включає більше 2 тис. планів практично всіх міст і містечок Російської імперії кінця XVIII — початку XIX століття. Зібраний матеріал дозволяє вивчити особливості просторової організації російських міст і вплив реформ Катерини II на цей процес. Через наявність невирішених проблем з копірайтом, матеріал поки не викладений в інтернет. Втім, учасники проекту сподіваються незабаром вирішити проблему надання відкритого доступу до зібраної ними колекції карт.

Друга панель під назвою «**Множинне минуле: міський простір як місце реалізації культурної пам'яті різних етносів і конкуруючих наративів**» покликана була сфокусувати увагу на можливостях, які надають дослідникам технології візуалізації інформації. Зокрема, були поставлені такі питання: «Чи роблять цифрові історичні проекти можливими дослідження історикам тих тем, які були раніше недоступні? Які можуть бути негативні моменти технологій візуалізації та картографування історичних даних? Чи пропонують проекти, які використовують візуальні матеріали, критичну рефлексію цих матеріалів як інструментів створення одних наративів та маргіналізації інших?».

Друга панель, як і перша, складалася з чотирьох презентацій проектів.

Проект Люблін 2.0 (презентували Жанна Зентар і Лукаш Ковальський, Люблін, Польща) [<http://teatrnn.pl/przewodniki/strona/79>] — інтерактивна реконструкція історії Любліна. Проект представляє собою чотири віртуальні моделі Любліна, що показують територіальні зміни та розвиток міста в 1360-ті, наприкінці XVI, середині XVIII і першої третини XX століття. Всі реконструкції в якості «фону» використовують «Гугл Планета Земля», завдяки чому реконструйовані об'єкти прив'язані до сучасної карті. Важливим елементом візуалізації стала точна локалізація артефактів матеріальної культури, типових для цього періоду. Свій підхід до конструювання моделей автори називають «технологією аргументованою реальності» («technology of the Argumented Reality»), суть якої полягає в можливості прив'язки віртуальної реальності до сучасного реального міського простору.

Проект reVILNA [<http://www.revilna.org>], представлений Менахемом Кайзером (Нью-Йорк, США) — динамічна інтерактивна цифрова карта єврей-

ського гетто під час Другої світової війни у Вільно (сучасний Вільнюс, Литва), що включає більше 150 зображень і більше 200 точок-подій на карті. Використовуючи фільтри і функцію пошуку відвідувач сайту може вивчити історію окремих складових гетто, або може скористатися функцією вбудованих віртуальних тематичних турів.

Ненад Лайбеншпегер (Белград, Сербія) презентував **проект Staro Sajmište** [<http://www.starosajmiste.info/en/>]. Проект представляє собою сайт, що містить інформацію про так звану «Ярмаркову площу» — район Белграда, де під час Другої світової війни були організовані два концентраційних табори. На сайті представлена інтерактивна карта району, до якої прив'язані мультимедійні документи — відео, аудіоінтерв'ю, фотографії та інші документи, що стосуються історії району в часи існування гетто.

Проект Жанны Слоньовської (Краків, Польща) «**Довоєнний Львів**» [<http://lwowprzedwojenny.eu/>] — відкрита колекція інтерв'ю про історію Львова напередодні Другої світової війни. Проект є частиною дослідницьких ініціатив, що проводяться Історичним музеєм Польщі «Патріотизм завтрашнього дня». Мета проекту — створення інтернет-ресурсу відеозаписів інтерв'ю — спогадів про передвоєнний Львів та його околиці. Респондентами виступають жителі Львова — етнічні українці, поляки, євреї, вірмени. Мультиетнічність респондентів дозволяє поглянути на ключові події та періоди історії міста в ХХ ст. з різних точок зору, відчуті «багатовимірність» історичних подій.

Головними доповідачами (keynote speakers) семінару стали доктор, науковий співробітник Королівської Нідерландської академії мистецтв і наук, професор «Цифрових методів в історичних дисциплінах» (Digital Methods in Historical Disciplines) Амстердамського університету Чарльз ван ден Хювель (Charles van den Heuvel) і доктор, професор Digital Humanities Університету Західного Сіднея Пол Артура (Paul Arthur).

Др. Чарльз Хювель представив ряд міжнародних проектів, в яких він бере участь. Одним з найбільш масштабних є **проект «Поширення знань і практичних умінь в Голландській республіці XVII ст.»** («Circulation of Knowledge and Learned Practices in the 17th-century Dutch Republic») [<http://ckcc.huuygens.knaw.nl/>], метою якого є реалізація відкритого доступу до великого масиву епістолярних джерел. Проект об'єднав дослідників у віртуальному середовищі ePistolarium, що дозволяє вивчати корпус епістолярних джерел на базі інформаційних технологій. Крім повнотекстового пошуку, ePistolarium дає можливість робити вибірку по метаданих та іменах, які згадуються в листах. Система дозволяє простежити соціальні зв'язки творців листів на основі цитувань, тем, ключових слів тощо. Основними завданнями проекту є вивчення процесу циркуляції знання в Голландській республіці в XVII ст. На основі вивчення листів, дослідники намагаються зрозуміти як елементи практичних знань генерувалися та імплементувалися в суспільстві.

Загальною дискусією на тему «Цифрова картографія, соціальні мережі, історичні свідчення» доктор Хювель завершив формулюванням декількох важли-

вих завдань, які стоять перед великими проектами в області Digital Humanities: 1) Надійність історичних геоінформаційних систем у великій мірі обумовлена точністю залучених карт. Використовуючи карти і документальні джерела, ми можемо створювати багаторівневі карти, що показують складність і суперечливість джерел (deep maps). 2) Ми повинні об'єднати карти, мережі документів і соціальні мережі в багаторівневі мережі (deep networks). 3) Для здійснення контекстуалізації масового знання (масових джерел) х застосування інформаційних технологій є необхідним.

Професор Пол Артур (Paul Arthur) у своєму виступі розповів про реалізацію проекту «Австралійський біографічний словник» (The Australian Dictionary of Biography) [<http://adb.anu.edu.au>]. Словник складається з біографічних описів більше 12 тис. осіб, «значущих» для австралійської історії. Тут присутні суб'єкти з усіх верств суспільства: від прем'єр-міністрів, губернаторів, єпископів, вчених, письменників, інженерів до злодіїв і вбивць, які представляють зріз австралійського суспільства на певні моменти часу. Сайт має розширену систему пошуку, яка перетворює його, по суті, в інформаційно-пошукову систему. Користувач має можливість шукати за ключовими словами, іменам, а також звужувати пошук по таких категоріях, як час і місце народження, стать, етнічна та релігійна приналежність, професія. База даних, на якій ґрунтується сайт, дозволяє вивчати соціальні мережі, створені об'єктами Словника. Однак у відкритому доступі ці аналітичні інструменти поки відсутні.

Представлений проект викликав чимало питань аудиторії, серед яких були, наприклад, такі: як вирішувалася проблема конфіденційності даних? Як вирішувалася проблема вибірки, наскільки дані словника адекватно репрезентують австралійське суспільство (наприклад, співвідношення чоловіків / жінок, представлених в словнику 7/1)? Як вирішувалася проблема стандартизації категорій, наприклад, професій?

Завершив роботу семінару **круглий стіл** на тему «**Ізольовані історії, суперечливі наративи, спільні проекти: як «цифрова історія» може допомогти у вивченні історії міст Центрально-Східної Європи?**», ведучим якого виступив керівник проекту «Медіа-бібліотека» Центру міської історії Центрально Східної Європи Богдан Шумилович. На обговорення було винесено такі питання: «Як інформаційні технології впливають на демократизацію знання? Що робити професійним історикам в умовах «вікіпедизації» знання, в умовах, коли кордон між експертним і масовим знанням стає все більш розмитим? Якими перевагами користуються дослідники, що використовують інструменти цифрової історії і які виникають тут проблеми та обмеження? Чи зумовлюють цифрові технології зміни в методології дослідження, чи лише технічно доповнюють існуючі практики дослідження? Які переваги дослідникам надають технології мережевої співпраці? Як на історичні дослідження впливає масове неекспертне знання (crowd sourcing)? та ін.».

В ході обговорень презентацій та дискусій був визначений ряд завдань, які стоять перед фахівцями, що працюють в області Digital Humanities:

- Як правило, проекти представляють собою незавершені з точки зору збору матеріалів дослідження. Як вирішувати проблеми невизначеності та репрезентативності вибірки?

- Вирішення проблеми стандартів. Область Digital Humanities поки що відноситься до категорії слабо стандартизованих. Як вирішити проблему порівнянності даних, зібраних в результаті реалізації різних проектів?

- Проблема копірайту і посилань на дані з Digital Humanities проектів. Науковому співтовариству варто розробити стандарти бібліографічного опису проектів, щоб вирішити проблему цитування при використанні інформації проектів, і включити проекти в існуючі наукові індекси цитування.

- Актуальним є завдання більш інтенсивного введення отриманих даних в науковий обіг та популяризації проектів. Цікавий у цьому відношенні досвід творців проекту «Люблін 2.0», які популяризують історію Любліна і свій проект шляхом випуску листівок і розміщенням банерів на міських автобусах з фотографіями реконструйованих моделей; друкують статті в газетах, що розповідають про проект та його результати і т.п.

Серед «небезпек» і проблем історії в цифрову епоху, учасники дискусій зазначили наступні:

- Будь-який проект не є закінченим і вимагає постійної підтримки. Реалізуючи цифровий проект недостатньо просто відкрити доступ до матеріалів. Навіть якщо не поповнювати сайт інформацією, його необхідно підтримувати технічно (хостинг, оновлення програмного забезпечення тощо). Перефразовуючи Антуана Екзюпері можна сказати, що «ми у відповіді за ті проекти в області Digital Humanities, які створили».

- Неоднозначне сприйняття напрямку широким науковим співтовариством. В українському академічному співтоваристві проекти Digital Humanities не всіма визнаються «справжньою» наукою. Університетська адміністрація не готова виділяти на їх реалізацію ресурси і враховувати в індивідуальних рейтингах викладачів. В Нідерландах, за словами ін. Чарльза Хювеля, ситуація до певної міри, протилежна. Мода на Digital Humanities настільки сильна, що на подібні проекти йде лівова частка фінансування. «Традиційним» гуманітаріям, навіть з дуже якісними проектами, складно конкурувати за ресурси з «цифровими» колегами.

- Невідповідність аналітичного інструментарію масштабам оцифровки та публікації історичного контенту. Про цю проблему говорилося і раніше в ході дискусій про ситуацію з історичною інформатикою¹. Та ж проблема стоїть і зараз перед Digital Humanities². Дуже важливо продемонструвати науковому співтовариству, що напрямок не просто надає емпіричний матеріал у більш зручній цифровій формі, але дозволяє ставити і вирішувати принципово нові і важливі дослідницькі завдання, розширює предмет історичного дослідження. Отже, виникає нова методологічна платформа, тобто ми маємо справу з емерджентним ефектом.

• Первинність технологій перед дослідницької завданням. На цю небезпеку дослідники звертали увагу неодноразово. Російський дослідник Владімір Владіміров, наприклад, говорив про проблему в контексті необхідності розробки історико-орієнтованого програмного забезпечення. За його словами, постановка дослідницького завдання часто підміняється осмислюванням наявних можливостей комп'ютерних технологій. Іншими словами, дослідник не вирішує творчі завдання, а «підганяє» свої джерела під наявне програмне забезпечення. А надмірне захоплення стандартним програмним забезпеченням може розмити специфіку історичних джерел³.

Завершуючи огляд зазначимо, що проведений у Львові семінар — перший в Україні спеціальний міжнародний семінар, присвячений обговоренню питань Digital Humanities і Digital History. Тому особливо важливим завданням при його організації було дотримання балансу між обговоренням теоретичних проблем і демонстрацією практичних досягнень шляхом презентації реалізованих проєктів. Як нам здається, в цілому це вдалося здійснити.

International workshop "The Digital and the Visual: New Approaches to Urban Studies Research of East Central Europe". On November 7-8, 2013, the Center for Urban History of East Central Europe. Lviv, Ukraine

---

1. Див., наприклад: Boonstra O., Breure L., Doorn P. Past, present and future of historical information science. — Amsterdam, 2004.

2. Див.: Таллер М. Дискусии вокруг Digital Humanities // Историческая информатика. Информационные технологии и математические методы в исторических исследованиях и образовании. — 2012. — № 1. — С. 7.

3. Владимиров В.Н. Это начиналось так ... // Информационный бюллетень Ассоциации «История и компьютер». — 2012. — № 39. — С. 23.

РЕСУРСИ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

**ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ
З ІСТОРІЇ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ
НІМЕЦЬКОМОВНОГО СЕГМЕНТУ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ**

Німецькомовні електронні інформаційні ресурси історичної тематики з історії країн Східної Європи представлені матеріалами, структурованими насамперед згідно з межами великих історико-культурних регіонів, що загалом відповідає німецькій історичній традиції. Так, Східна Європа традиційно поділяється за кількома історико-культурними регіонами¹. Передусім, це безпосередньо Східна Європа (Osteuropa) (або рідше «Схід Східної Європи») — сучасна Республіка Білорусь, Російська Федерація, Україна, де Росія часто розглядається окремо, Центрально-Східна Європа (Ostmitteleuropa) — Польща, Словаччина, Угорщина, Чехія, Північно-Східна Європа (Nordosteuropa) — Естонія, Латвія, Литва (подекуди зустрічається також поняття «країни Балтії» або «Прибалтика»), Південно-Східна Європа (Südosteuropa) — Албанія, Болгарія, Боснія, Румунія, Сербія, Хорватія та ін. Але історичні дослідження країн Східної Європи у німецькомовних країнах найбільше асоціюються з дослідженнями саме слов'янських країн регіону. Тому у цьому огляді основну увагу приділено, насамперед, ресурсам, пов'язаним з історією слов'янських країн Східної та Центрально-Східної Європи.

Дослідження історії цих країн у німецькомовному просторі бере свій початок з XIX ст., де подібні наукові пошуки тривалий час перебували у межах такого великого напрямку як «вивчення країн Східної Європи» (Ostforschung)². Традиційно він був пов'язаний з дослідженням історії розселення німецького народу, поширення його матеріальної та духовної культури поза територією Німеччини, у країнах Східної Європи, насамперед Центрально-Східної Європи (Польща, Словаччина, Чехія) та балтійських країн на північному сході Центральної Європи, що всі у своєму історичному розвитку були найтісніше пов'язані з Німеччиною. Значний період часу саме вони склали ядро вищезазначених досліджень. На практиці це реалізовувалося в межах діяльності різних товариств, з початку XX ст. в межах процесів інституціалізації — поширення створення відповідних кафедр при університетах Німеччини та Австро-Угорської імперії (пізніше Австрії), а також окремих німецьких дослідних інститутів у різних європейських містах поза межами цих країн. Вони займалися історією розселення, етнографією, релігією німців, що проживали поза батьківщиною, збирали архівні матеріали, здійснювали експедиції тощо, а серед напрямків досліджень провідними були етнографія та славістика, в історичних дослідженнях — вивчення історичних зв'язків країн регіону з Німеччиною. За часи панування націонал-соціалізму в Німеччині та за Другої світової війни цей процес набув нового ідеологічного забарвлення,

пов'язаного з ідеями поширення так званого німецького культурного «простору» в Європі на схід від Німеччини та спроби історичного обґрунтування запровадження «нового порядку» в окупованій частині Європи. З'явився новий термін — «Ostraumforschung» («дослідження східного простору»), що мав політичне та ідеологічне забарвлення. Під ним часто розумілося вже не лише збирання та дослідження матеріалів культурно-історичної спадщини німців, що проживали в країнах Східної Європи, як це відбувалося в межах вищезгаданого Ostforschung, тепер ці дослідження набули нового змісту — найчастіше їхньою кінцевою метою було обґрунтування прав німецького народу на ці території насамперед на підставі того, що їх у різні часи населяли германські народи — предки німців, але й збирання на території СРСР, окупованій нацистською Німеччиною, різних матеріалів щодо окупованих республік СРСР, щодо їх історії, культури. Це здійснювалося здебільшого в руслі окупаційної політики з відповідною метою реалізації якнайкращої та найраціональнішої експлуатації економічних ресурсів окупованих територій та управління ними, поширення думки про начебто «меншовартість» східнослов'янських народів порівняно з німецьким шляхом приниження їхньої матеріальної та духовної культури, а також з метою підживити місцеві внутрішні рухи націоналістичного спрямування з метою послабити Росію, яка асоціювалася у тодішніх німців з Радянським Союзом, та похитнути позиції більшовизму. Багато працівників нацистських університетів — істориків, археологів, етнографів, славістів, економістів та ін. присвятили себе цим науковим пошукам. Але цей напрям проіснував недовго — фактично лише у другій половині 1930-х — у першій половині 1940-х років, а загальні результати діяльності вищезазначених осіб, як і створені ними наукові праці цього періоду, як правило, були засуджені вже в другій половині 1940-х та на початку 1950-х років. Після Другої світової війни межі та засади досліджень історії країн Східної Європи як наукового напрямку були кардинально переглянуті. Починаючи з 1950-х років поступово розвивалася мережа нових дослідницьких центрів, як при вищих наукових закладах, так і у формі наукових установ і організацій за межами університетів, започатковано низку тематичних серійних видань та наукових заходів (регулярних зустрічей істориків, круглих столів, дискусій тощо). Крім того, ряди науковців німецькомовних країн, насамперед Німеччини, також поповнилися колишніми громадянами СРСР, що на останньому етапі Другої світової війни на підставі власних глибоких ідейних переконань емігрували з Радянського Союзу до Західної Європи. Вони також зробили свій внесок — наприклад, ними у Мюнхені був створений Інститут дослідження історії і культури СРСР, що певний час публікував серії видань та результати досліджень, де були викладені результати його наукової роботи. З часом на тлі цього процесу поступово сформувався окремий самостійний напрям — дослідження історії Росії, СРСР і держав, що були у його складі, а також пов'язаних з ними явищ, наприклад, сталінізму, суспільно-політичних рухів, чому також наприкінці 1980-х — на початку

1990-х років сприяло відкриття доступу західноєвропейським науковцям до зібрань архівів колишніх радянських республік. Значно зросла кількість досліджень мультикультурних та міжетнічних зв'язків у регіоні в історичному контексті, зв'язків із країнами Західної Європи. Наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. дослідження країн Східної Європи у німецькомовному просторі розвиваються не лише в межах історичної науки, а й у комплексному зв'язку з іншими гуманітарними дисциплінами. На сьогодні це мережа наукових установ, інститутів, кафедр та різних відділень у складі вищих навчальних закладів, низка періодичних і серійних видань. Відповідно, на даний момент електронні ресурси історичної тематики у різному обсязі та форматі представлені на сайтах самостійних наукових установ і організацій, університетських кафедр та інститутів при університетах, тематичних ресурсах історичного та більш широкого гуманітарного профілю, великих міждисциплінарних порталах, окремих ресурсах з бібліографії досліджень Східної Європи, як німецької, так і світової, електронних бібліотеках та архівах, як таких, що виступають як самостійні проекти, так і складових традиційних бібліотечних та архівних установ. Окремо також слід виділити такі ресурси, як тематичні серійні видання, найчастіше вони пов'язані з бібліографічними ресурсами, виданнями, конкретних окремими проектами, а також видавництвами. Тематично це, переважно, інформаційні ресурси з історії Російської імперії (Russisches Reich), Радянського Союзу (Sowjetunion) і так званих країн-спадкоємців СРСР (Nachfolgestaaten) — України, Білорусії та ін.

Слід також зазначити, що певна роль у формуванні електронних інформаційних ресурсів історичної тематики, насамперед бібліографічних та біобібліографічних ресурсів, належить бібліотекам, в першу чергу загальнонаціональним — Державній бібліотеці Берліна (Staatsbibliothek zu Berlin), Баварській державній бібліотеці у Мюнхені (Bayerische Staatsbibliothek), Німецькій національній бібліотеці (Deutsche Nationalbibliothek) (Ляйпціг, Франкфурт-на-Майні) та ін. Вони часто пов'язані з великими електронними бібліотеками. Але останні, й як ресурси традиційних великих державних бібліотек, а також музейні і архівні ресурси, заслуговують на окреме ґрунтовне вивчення, тому у цьому огляді в основній своїй масі не розглядатимуться. Так само поглиблено не розглядатимуться ресурси, присвячені Південно-Східній та Північно-Східній Європі — основну увагу приділено безпосередньо ресурсам, пов'язаним з країнами Центральної та Східної Європи, а також ресурси, тематично пов'язані із загальними питаннями європейської історії, історії науки, економіки та права, славістики, мовознавства, культурології тощо.

Станом на початок 2013 р. у Німеччині за даними Наукової ради³ існувала 21 провідна позауніверситетська науково-дослідна установа, діяльність яких в різній мірі пов'язана зі дослідженнями історії країн Східної Європи. 17 з них були орієнтовані на історичні та гуманітарні дисципліни з високою часткою історичних досліджень, вісім — на дослідження історії та культури німців у країнах Східної Європи, дев'ять — вузько орієнтовані на гуманітарні

дослідження окремого конкретного регіону Східної Європи, у трьох присутне поєднання історичних та історико-економічних досліджень⁴. Крім цього, в тому ж році Наукова рада підготувала ще один документ — «Рекомендації щодо подальшого розвитку досліджень Східної Європи поза межами вищих навчальних закладів» («Empfehlungen zur Weiterentwicklung der außeruniversitären historischen Forschung zum östlichen Europa»), який висвітлює картину діяльності вищезазначених установ⁵. У додатках до документу наведена зведена статистична інформація щодо цих інституцій по таких позиціях: кількість співробітників, серед них наукових, доля різних форм діяльності у роботі інститутів (суто наукова, просвітня та навчальна, інформаційна робота з громадськістю тощо, серед яких наукова займає від 30 до 100 відсотків, а в середньому — від 30 до 50 відсотків), обсяги наданих коштів⁶, в тому числі й додаткові обсяги фінансування, напрямки спеціалізації (історія, етнографія, літературознавство, славістика, музикознавство й історія музики, економіка та економічні дисципліни, політика, педагогіка та ін.), спеціалізація по історичних регіонах та країнах; кількість захистів кандидатських та докторських робіт (приклад 2011 р.), а також порівняльні і додаткові дані щодо того, в яких університетах представлені дисципліни, пов'язані із дослідженнями Східної Європи. На окрему увагу заслуговують зведені дані про форму та обсяги результатів видавничої діяльності по кожній установі за 2008–2010 рр.: кількість монографій, наукові публікації в журналах (таких, що підлягають реферуванню, та таких, що не зазнають реферування), електронні публікації в мережі Інтернет, серійні видання. За ними в середньому за вказані три роки в кожній установі було здійснено понад 1830 публікацій (від 17 до 574 на одну установу), в тому числі не лише у формі монографій та наукових статей, а й у формі інтернет-публікацій. У документі також наведено бібліографічні переліки цих видань по кожній установі, переліки наукових журналів та щорічників, що ними видаються (загалом в середньому одне-два найменування на одну установу, накладом від 250 до 850 примірників кожне). Всі ці інституції представлені у мережі Інтернет, а їхні матеріали в електронному вигляді, серед яких є й електронні версії серійних видань, складають частину загальних німецьких історичних мережевих ресурсів.

Можна визначити кілька рис німецькомовних електронних інформаційних ресурсів з історичної тематики. В першу чергу значну частину з них становлять інституційні онлайн-ресурси, насамперед, сайти університетських кафедр, відділень, що займаються історією країн Східної Європи та окремі невеликі інститути при університетах. Зважаючи на їхню чисельність (понад 20 основних університетських центрів лише в Німеччині за даними Інституту історії університету м. Регенсбург⁷), діяльність, орієнтовану на навчальний процес і схожу структуру, вони окремо не розглядаються у цьому огляді. Зазначимо лише, що основна інформація на їхніх сайтах та її структура підкреслюють інституційний характер ресурсів, їхню тематичну спрямованість, спеціалізацію та завдання. Частіше за все представлені: адреса, склад кафедри, її

підпорядкованість, спеціалізація та напрямки досліджень (за наявності), заходи кафедри, контакти, мова ресурсу, структура, корисні посилання. Окрему значну частину інформаційного наповнення подібних сайтів складають учбові матеріали. Окремі дані подані за наявності, наприклад, інформація про останнє оновлення, рік заснування тощо.

Другу значну частину складають міждисциплінарні портали. У складі їхніх матеріалів представлено значно менше ресурсів, присвячених виключно історії Східної Європи, але викладено багато даних із суміжних областей науки, представлені колекції, зібрання, медійні ресурси, великі колекції посилань, що також можуть бути цікавими дослідниками історії. Окреме місце також посідають ресурси державних бібліотек та архівів, у складі яких знаходяться колекції з історії Східної Європи, повнотекстові версії, наприклад, джерел, або зібрання бібліографії. На цих ресурсах, як правило, представлені розвинуті системи каталогів та науково-довідкового апарату.

Ще однією особливістю сфери німецькомовних історичних веб-ресурсів є поширена офіційна підтримка державними бібліотеками, науковими інститутами та університетами міждисциплінарних порталів і окремих спеціалізованих ресурсів, часто у тісному співробітництві, і як наслідок цього — добре розроблені та структуровані бібліографічні бази, що присутні на різних порталах та пов'язані між собою, на тлі високого рівня інтегрованості між веб-ресурсами, бібліотечними каталогами і різними оцифрованими джерелами. Але при цьому частка повнотекстових версій саме результатів наукових досліджень у формі монографій та статей у відкритому доступі порівняно невелика, ймовірно, зважаючи на контроль в сфері дотримання авторського права.

Однією з рис німецькомовного наукового середовища є серед іншого розвинута культура рецензування, і це належним чином відображене у структурі німецькомовних електронних ресурсів історичної тематики. Великі зібрання рецензій на праці, присвячені історичним дослідженням, в тому числі новим виданням, можна знайти як у складі вищевказаних великих гуманітарних міждисциплінарних порталів, так й у вигляді окремих самостійних ресурсів, де можуть бути розміщені тисячі рецензій, чого, на жаль, у такому великому обсязі не спостерігається у вітчизняному інформаційному історичному просторі.

Серед бібліографічних ресурсів можна також виокремити ресурси видавництва, що спеціалізуються на виданні наукових праць з історії країн Східної Європи. Як правило, вони представляють анотовані переліки нових німецькомовних видань із можливістю доступу до архіву видань попередніх років, а також тісно пов'язані з бібліотеками.

Значно менше представлені приватні ресурси історичної тематики, значна їхня частина присвячена загальноєвропейській історії, а також ресурсам з історії німців у Східній Європі, в тому числі генеалогічним.

Таким чином, загалом німецькомовні інформаційні ресурси, в структурі яких можна знайти ресурси, присвячені історії країн Східної Європи, можна

умовно поділити на три великих групи: — це інституційні ресурси, що належать університетським структурам і самостійним інститутам, товариствам і союзам, друга — великі гуманітарні міждисциплінарні портали, третя — тематичні портали та окремі спеціалізовані зібрання. Певну інтегруючу роль відіграють великі державні бібліотеки та пов'язані з ними спільні проекти, і лише одиниці являють собою приватні ресурси. Але також на даний момент активного процесу тематичної диференціації електронних ресурсів історичної тематики не спостерігається, навпаки, масова частка міждисциплінарних порталів зараз дуже значна і зростає рівень співпраці між ними та роль інтеграційних процесів. Також велика комунікаційна роль належить загальним науковим порталам.

Серед напрямків досліджень можна виокремити кілька основних. Це історія і культура німців у країнах Центральної та Східної Європи, та історія цих країн у зв'язку з історією Німеччини та Австрії, міграційні процеси, дослідження нацизму, сталінізму, дисидентства, економіки та права у східноєвропейських країнах, а також процесів у сфері управління, економіки, культури, освіти, процесів демократизації тощо в країнах, що набули незалежності після розпаду Радянського Союзу. Слід також підкреслити, що ще у 1990-х та 2000-х роках простежувалася певна тенденція — включати історію України в один великий інформаційний історичний простір, пов'язаний з історією Росії та історією СРСР. Але також слід зазначити, що певний спалах інтересу до України та її історії за останні десять років спостерігався у німецькому суспільстві в 2014 р., але передусім на рівні публіцистики. З низкою подібних німецьких аналітичних матеріалів з цієї тематики можна ознайомитися у відкритому доступі⁸.

ІНСТИТУЦІЙНІ РЕСУРСИ: САЙТИ НАУКОВИХ УСТАНОВ І ТОВАРИСТВ

Дослідницький центр Східної Європи / Forschungsstelle Osteuropa

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.forschungsstelle.uni-bremen.de/>

Адреса електронної скриньки: fso@uni-bremen.de

Мова: німецька, англійська, російська, польська, чеська

Рік заснування: не вказаний, рік заснування установи — 1982

Місцезнаходження: Бремен (Федеративна Республіка Німеччина)

Центр є науковою установою при Бременському університеті (але поза його структурою) і спеціалізується на дослідженнях постсоціалістичних країн Східної Європи, насамперед політичних процесів, репресій, еміграції, дисидентства та збереження його культурного спадку шляхом створення та поповнення великого архіву Центру, у складі якого міститься різні матеріали самвидаву (з республік колишнього СРСР), архіви кількох громадських дисидентських організацій та бл. 500 особових колекцій. Центр займається підтриманням цього архіву, науковою діяльністю (за двома напрямками — історія і культура, політологія і літературознавство), підготовкою аналітичних бюле-

тенів, виставковою діяльністю (в основному, матеріалів самвидаву з фондів архіву), проведенням конференцій і семінарів тощо. На сайті представлені такі розділи: «Про нас», «Співробітники», «Дослідження», «Заходи», «Публікації», «Вакансії», «Бібліотека / архів», «Посилання», «Контакти», «Вихідні дані». Окремо на головній сторінці виводиться пряме посилання на онлайн-каталоги бібліотеки та архіву Центру, на сайті також є пошук. Найбільш повною є німецька версія сайту.

На сайті можна ознайомитися з бібліографічними покажчиками по різних країнах регіону та спеціальними регіонально орієнтованими аналітичними бюлетенями щодо сучасного політичного та економічного розвитку країн Східної Європи⁹ (у співпраці з іншими організаціями¹⁰), серійними та періодичними виданнями Центру. Також заслуговує на увагу зібрання так званих робочих матеріалів, що відображають результати поточної наукової роботи та публікуються у формі журналу у відкритому доступі¹¹ (бл. 120 публікацій), а також колекція посилань на подібні ресурси.

Підтримується Міністерством у справах культури і освіти та федеративними землями.

Інститут ім. Гердера з історичних досліджень Центрально-Східної Європи / Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.herder-institut.de/startseite.html>

Адреса електронної скриньки: вказана загальна електронна адреса Інституту mail@herder-institut.de

Мова: німецька, англійська

Рік заснування: не вказаний

Місцезнаходження: Марбург (Федеративна Республіка Німеччина)

Інститут представляє собою наукову позауніверситетську установу, що входить до структури дослідницьких закладів Наукового товариства імені Ляйбніца (Leibniz-Gemeinschaft) та займається, в основному, країнами Центрально-Східної Європи (Польща, Естонія, Латвія, Литва, Чехія, Словаччина, місто Калінінград), тому його сторінка пропонує ознайомитися, насамперед, з діяльністю установи. Представлені розділи: «Про Інститут», «Новини», «Дослідження (проекти)», «Зібрання», «Заходи», «Стипендії». Сайт дає можливість окремого входу для зареєстрованих відвідувачів та придбання опублікованих видань Інституту онлайн. В окремому меню представлені каталоги з можливістю пошуку, що дозволяють зорієнтуватися у великій бібліотеці Інституту (понад 700 тис. позицій) та тематичних колекціях. Тут в ознайомчих цілях викладені окремі колекції зі складу архіву фотографій Інституту, його документальних і картографічних зібрань.

На сайті можна знайти низку електронних публікацій, в основному це різні джерела — документи, фотографії, карти тощо, тематично підібрані та запозичені з різних друкованих джерел, що представлені мовою оригіналу, у вигляді факсиміле або передрукованому вигляді, та у перекладі німецькою

мовою. Особливістю даного ресурсу є також те, що він значною мірою розрахований на викладачів вищих навчальних закладів, що відображене в структурі розміщення на сайті електронних ресурсів з історії країн Східної Європи (16 тематичних модулів). Цінним також є каталог рецензій на нові історичні видання, присвячені Східній Європі (каталог у відкритому доступі), що публікуються у кожному номері періодичного видання «Журнал [досліджень] Центрально-Східної Європи» («Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung») (видається з 1952 р.), де публікуються також матеріали щодо України¹². На ресурсі також можна ознайомитися з поточними науковими проектами Інституту (колективними, індивідуальними, міжінституційними).

Союз істориків, що займаються історією Східної Європи¹³ / Verband der Osteuropahistorikerinnen und -historiker e.V.¹⁴ (VOH)

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.osteuropan-historiker.de/>

Адреса електронної скриньки: julia.obertreis@fau.de (як загальна представлена адреса голови правління Союзу пані д-ра Юлії (Джулії) Обертрайс

Мова: німецька

Рік заснування: [2007]

Місцезнаходження організації: Кьольн (Федеративна Республіка Німеччина)

Союз об'єднує працівників вищих навчальних закладів та науковців поза системою університетської освіти (в середньому бл. 220 осіб) та покликаний підтримувати інтерес до дослідження та вивчення історії країн Східної Європи та наукові дослідження не лише у освіті та науці, а й серед широкої громадськості, об'єднувати відповідних фахівців. Раз на два роки Союз присуджує премію імені Фріца Теодора Епштайна за найкращу наукову працю в галузі дослідження історії Східної Європи.

Структура сайту відображає його зміст як сайту організації та складається з таких розділів: невеликий розділ про сам Союз, «Членство», «Статут», «Правління та голова», «Премія ім. Фріца Теодора Епштайна», «Засідання», «Історія Союзу», «Посилання», «Контакти та реквізити».

Серед основних форм роботи Союзу — організація регулярних зустрічей (формат круглого столу та дискусій) та публікація наукових видань. З 1968 р. видає серію наукових праць «Джерела та дослідження історії Східної Європи» («Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa»), що станом на початок 2014 р. нараховувала вже 84 томи. Більшість видань присвячена історії Росії та Радянського Союзу. Ознайомитися з позиціями серії після 1995 р. можна на сайті видавництва Franz Steiner Verlag¹⁵, з виданнями попередніх років — на сайті Союзу. Видання закриті для відкритого доступу (книгу можна придбати у інтернет-магазині видавництва), але у відкритому доступі можна ознайомитися з вихідною інформацією до кожного видання — анотацією, змістом та невеликим фрагментом тексту, як правило, вступним словом або передмовою.

Серед посилань на інші електронні ресурси, запропонованих Союзом на його сторінці, слід відзначити невеликий перелік «Дослідницькі установи німецькомовного простору в галузі досліджень Східної Європи» («Osteuropa-Forschungseinrichtungen im deutschsprachigen Raum»), а також посилання на кілька установ. Серед них — кафедра, з якою найтісніше пов'язаний Союз — кафедра нової та новітньої історії з поглибленим вивченням історії Східної Європи відділення історії факультету філософії та теології університету ім. Фрідріха-Олександра міст Ерлангена та Нюрнберга, а також Німецьке товариство досліджень Східної Європи (Deutsche Gesellschaft für Osteuropakunde¹⁶).

Німецьке товариство досліджень Східної Європи / Deutsche Gesellschaft für Osteuropakunde e.V.

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.dgo-online.org/>

Адреса електронної скриньки: на сторінці «Контакти» відсутня. Натомість відвідувачам запропоновано звертатись до організаторів за допомогою спеціальної форми на сторінці «Контакти», або скористатися адресою info@dgo-online.org, поданою у бюлетені товариства.

Мова: німецька

Рік заснування організації: 1913, рік заснування сайту не вказаний

Місцезнаходження організації: Берлін (Федеративна Республіка Німеччина)

Товариство об'єднує спеціалістів з дослідження Східної Європи за різними тематичними галузями: історія, культура, право, економіка, медицина та ін. Серед його основних заходів — організація різноманітних наукових заходів: конференцій, круглих столів, зустрічей, дискусій тощо. Раз на два тижні готує аналітичні довідки країн регіону, що публікуються окремо. Є своєрідною платформою для діалогу між різними структурами та науковцями, перебуває у зв'язку з понад 20 структурами при німецьких університетах, що виступають його філіалами у федеральних землях. Видавець міждисциплінарного щомісячника «Східна Європа»¹⁷ («Osteuropa») та кількох журналів — «Право Східної Європи» («Osteuropa-Recht»), «Економіка Східної Європи» («Osteuropa-Wirtschaft»).

Структура сайту складається з таких розділів: «Заходи», «Публікації», «Аналітичні дайджести», про Товариство», «Бюлетень»¹⁸, «Контакт». Там же можна ознайомитися з календарем запланованих заходів та оглядами тих, що вже відбулися, а також з електронними версіями бюлетеню товариства (виходить двічі на рік з 1999 р.), у якому викладені новини щодо діяльності товариства, заходів, засідань і круглих столів, та інформація щодо нових випусків щомісячника «Східна Європа», а саме анотація, зміст, обсяг, ціна випуску, огляди заходів, що вже відбулися. Інформація у бюлетені викладена за тематичним та територіальним принципами, наприклад, значна частина двох номерів бюлетеню 2014 р. була присвячена минулорічним подіям в Україні, річниці Першої світової війни тощо. Разом з Центром досліджень Східної Європи при Бременському університеті Товариство курує видання аналітич-

них дайджестів («Länder-Analysen»), присвячених окремим країнам: Росії, Україні, Білорусі, республікам Кавказу та ін. З електронними версіями випусків можна ознайомитися безкоштовно, за умови реєстрації на сайті <http://www.laender-analysen.de/>.

Інститут Східної та Південно-Східної Європи / Institut für Ost- und Südosteuropaforschung

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.ios-regensburg.de/>

Адреса електронної скриньки: info@ios-regensburg.de

Мова: німецька, англійська

Рік заснування: не вказаний

Місцезнаходження: Регенсбург (Федеративна Республіка Німеччина)

Інститут є одним з найбільших традиційних установ поза системою установ вищої освіти. У публікаціях до 2012 року Інститут зустрічається під назвою Інститут Східної Європи у Мюнхені (Osteuropa-Institut München).

В основному меню представлені такі розділи, що також складаються з менших підрозділів: «Інститут», «Співробітники», «Співробітництво», «Дослідження», «Заходи» та «Сервіси» — тут знаходяться каталоги бібліотеки та архіву Інституту, інформація про завершені та поточні проекти, оцифровані колекції у відкритому доступі, спільні проекти з іншими організаціями тощо. Також існує окреме меню, що репрезентує вихідні дані ресурсу та матеріали преси (статті та інтерв'ю співробітників Інституту у відкритому доступі)¹⁹.

Ресурс пов'язаний з Науковим центром Східної та Південно-Східної Європи (Wissenschaftszentrum für Ost- und Südosteuropa Regensburg) — центр об'єднує вищезгаданий Інститут Східної та Південно-Східної Європи, Інститут східноєвропейського права (Institut für Ostrecht), Інститут Угорщини (Ungarisches Institut) і бібліотеку, де зібрані видання з історії, економіки, права, політичних наук, літературознавства і мовознавства²⁰. У складі окремих колекцій бібліотеки центру можна знайти видання з історії Східної Європи та історичні джерела у відкритому доступі. Серед них, наприклад, колекція видань щодо іноземних переселенців до Російської імперії (XVII–XIX ст.)²¹, в основному німецьких, та окремі матеріали щодо їхніх подорожей містами країн Східної Європи²², зібрання німецькомовної періодики, що виходила у країнах Східної Європи²³, оцифрована колекція мап Східної Європи з бібліотеки університету м. Регенсбург²⁴, з якою співробітничав Інститут. Сайт Інституту також пов'язаний з низкою видавництва і форумів. Він видає низку журналів, серед яких журнал «Jahrbücher für Geschichte Osteuropas» («Аннали з історії Східної Європи») ²⁵, «Südosteuropa. Journal of Politics and Society»²⁶, «Südost-Forschungen (Internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas)»²⁷. Два останніх журнали не представлені в електронних версіях, ознайомитися можна лише з вихідними даними журналу, змістом випусків та рецензіями.

Інститут курує ще кілька проектів, пов'язаних з електронними ресурсами. Один з них — «OstDok» (зібрання оцифрованих матеріалів з історії Східної Європи), другий — «OstBLOG. Східна та Південно-Східна Європа в фокусі науки» («OstBLOG. Ost- und Südosteuropa im Fokus der Wissenschaft»), що представлений німецькою, англійською, французькою, іспанською та португальською мовами. Ресурс інформує щодо новин, заходів, нових публікацій Інституту Східної та Південно-Східної Європи. Крім того, в межах Інституту триває робота над проектом, що передбачає зібрання та технічне опрацювання різних історичних мап, пов'язаних з країнами Східної та Південно-Східної Європи із назвою «GeoPortOst»²⁸. Мапи збираються з різних джерел, насамперед з монографій та спеціалізованих наукових видань, та після опрацювання підготовлений масив картографічних джерел має бути представлений в мережі Інтернет²⁹.

Ще один проект — база даних «Іноземці у дореволюційній Росії» являє собою упорядковану картотеку з архіву професора Е. Амбургера, що містить бл. 100 тис. особових записів про іноземців, не лише німців, а й представників інших народів Європи, що проживали у Росії між бл. 1700 та 1917 роками. Інформацію про проект можна знайти на сайті Інституту³⁰. Він містить такі особові дані: стать, ім'я та прізвище, національність, освіта, професія, дата та місце народження, дата та місце смерті, а також за наявності подано інформацію про членів родини, супроводжену перехресними посиланнями. Також можна подивитися, з яких джерел взято інформацію про ту чи іншу особу, крім того, джерела упорядковані в окремому переліку. Записи упорядковано за алфавітом, у базі також працює пошук.

На сайті працює розсилка новин, є зв'язок з мережею Facebook. Поштова адреса: Institut für Ost- und Südosteuropaforschung, Landshuter Straße 4, 93047, Regensburg, Deutschland.

ЗІБРАННЯ ТА КОЛЕКЦІЇ, ПРИСВЯЧЕНІ СХІДНІЙ ЄВРОПІ, ТЕМАТИЧНІ РЕСУРСИ

Документи Східної Європи онлайн (OstDok) (Документальний сервер для досліджень Східної Європи) / Osteuropa-Dokumente online (OstDok), der Dokumentenserver zur Osteuropaforschung

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.ostdok.de/ostdok>

Адреса електронної скриньки: не вказана; у підрозділі «Контакти» відвідувач перенаправляється до відповідної сторінки Баварської державної бібліотеки

Мова: німецька

Рік заснування: не вказаний

Місцезнаходження організації: не вказане

Організатори: Баварська державна бібліотека (Bayerische Staatsbibliothek), Каролінський колегіум у Мюнхені (Collegium Carolinum München)³¹, Інститут Гердера у Марбурзі (Herder-Institut Marburg)³², Інститут досліджень Східної

та Південно-Східної Європи у Регенсбурзі (Institut für Ost- und Südosteuropaforschung Regensburg)

Сайт представляє собою колекцію оцифрованих матеріалів, пов'язаних зі Східною Європою — монографії, документи, серійні видання, журнали тощо (загалом за даними сайту — понад 2500 одиниць) за різними напрямками — історія, політика, філологія, філософія, славістика, економіка, культура, освіта, журналістика, краєзнавство, історія церкви, навіть природознавчі науки тощо. Найкраще представлена історія та історичні дисципліни (понад половини представлених публікацій), етнологія, економіка, філософія. Серед розділів сайту: «Пошук», «Документи»³³, «Про OstDok», «Опублікувати», «Оцифровані серії», «Тематичні портали». Організовано окремий швидкий пошук за ключовим словом та автором, але для зручності пошуку матеріали систематизовані за хронологічним принципом, регіонами і тематикою. Сайт також пропонує авторам можливість розмістити на сайті електронну версію своєї наукової публікації у pdf-форматі за умови дотримання договору про публікацію (автоматично укладається після письмового звернення до організаторів та ознайомлення з правилами розміщення матеріалів та їхнього некомерційного використання). Окремо на сайті представлені останні публікації (за хронологією). З 2009 р. підтримується Німецьким дослідницьким товариством, також OstDok пов'язаний з Віртуальною бібліотекою «Східна Європа» (Virtuelle Fachbibliothek Osteuropa) та Мюнхенським центром оцифрування документів при Баварській державній бібліотеці³⁴. Електронні версії видань, пропонованих на сайті «OstDok», представлені у каталозі Центру, присвяченому історії Східної Європи, одну базу, з якої відбувається завантаження електронних повнотекстових версій.

Recensio.net. База³⁵ **рецензій для європейської історичної науки /** Recensio.net. Rezensionenplattform für die europäische Geschichtswissenschaft
Адреса в мережі Інтернет: <http://www.recensio.net/>
Адреса електронної скриньки: redaktion@recensio.net
Мова: німецька, англійська, італійська
Рік заснування: [2011]

Ресурс заснований Німецьким дослідницьким товариством за підтримки Державної Баварської бібліотеки, Історичного інституту м. Кьольн, Інституту європейської історії ім. Ляйбніца та являє собою багатомовний портал рецензій у відкритому доступі, що також представлені різними мовами. На порталі представлені такі розділи: «Рецензії», «Презентації», «Перегляд за тематикою», «Автори», «Про нас», «Запитання та відповіді», «Преса». Також на сайті працює пошук, розсилка, та зв'язок із соціальними мережами (Facebook, Twitter). Значна частина матеріалів тематично пов'язана з історією країн Східної Європи — за даними сайту лише за цією тематикою тут представлено понад 4400 рецензій. Ресурс надає можливість ознайомитися не лише з рецензіями на німецькомовні видання, як німецькими, так іншими

мовами, а й з рецензіями на видання інших європейських країн, підготовленими німецькими науковцями. На сайті представлені також підбірки рецензій, що публікуються у провідних спеціалізованих періодичних виданнях європейських країн (загалом 41 видання): Німеччини («Jahrbücher für Geschichte Osteuropas», «Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung», «Historischen Mitteilungen» та ін.), Австрії («Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung»), Чехії («Český časopis historický», «Mediaevalia Historica Bohemia»), Литви («Lituanistica»), Польщі, Угорщини, Російської Федерації («Recensio Moskau») Великобританії («Reviews in History»), Італії, Іспанії та ін. Крім самої рецензії на її сторінці можна ознайомитися з повними вихідними даними видання, серед яких: тип документу, назва, автор роботи, мови (наукової публікації та рецензії), місце видання, рік видання, обсяг, видавець, ISBN, ключові слова, вказані також класифікаційні категорії (тематика, хронологічний період, географічний поділ (за регіонами)). Кожна рецензія представлена у pdf-форматі і вже містить коректне посилання на неї. Крім того у розділі «Презентації» можна ознайомитися з анотаціями на різні видання історичної тематики та таким чином презентувати нове видання. Анотації представлені так само, як і рецензії — з усіма вихідними даними. За умови реєстрації користувач (як правило, сам автор) може сам презентувати на сайті свою книгу.

Основну редакцію курує Державна Баварська бібліотека.

«Примусова праця»: спогади та історія. Електронний архів для освіти і науки / «Zwangsarbeit 1939–1945»: Erinnerungen und Geschichte. Ein digitales Archiv für Bildung und Wissenschaft

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.zwangsarbeit-archiv.de/index.html>

Адреса електронної скриньки: mail@zwangsarbeit-archiv.de

Мова: німецька, англійська, російська

Рік заснування: [2009]

Ресурс являє собою зібрання матеріалів, присвячених питанням примусової праці в Німеччині за часів Другої світової війни та містить архів з 600 оцифрованих інтерв'ю з особами з 26 країн, що були залучені до примусової праці. Він був створений в результаті проекту «Біографічна документація рабської та примусової праці в нацистській Німеччині» (документування інтерв'ю з колишніми примусовими робітниками), що мав місце у 2005–2006 рр. та фінансувався фондом «Пам'ять, відповідальність, майбутнє» у співпраці з Вільним університетом Берліна та Німецьким історичним музеєм. Метою створення ресурсу є збереження історичної пам'яті, матеріали призначені для використання у наукових цілях, навчанні тощо, але для того, щоб отримати повний доступ до всіх матеріалів сайту та можливість пошуку в архіві, необхідно зареєструватися.

Структура сайту складається з кількох меню. Основне з них складається з таких розділів: «Колекція» (зібрання), «Примусова праця», «Освіта», «Проект», «Книги / Медіа», «Посилання». Друге меню пропонує ознайоми-

тися з вихідними даними сайту, інформацією про команду фахівців, що працює над проектом, та інформацією для преси.

КОМПЛЕКСНІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ПОРТАЛИ

Clio-online: портал історичних наук / Clio-online: Fachportal für die Geschichtswissenschaften

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.clio-online.de/>

Адреса електронної скриньки: clio.redaktion@geschichte.hu-berlin.de

Мова: німецька, англійська

Рік заснування: 2002

В основному меню ресурсу представлені такі розділи: «Про Clio», «Рецензії», «Перелік веб-ресурсів» (бібліографії (326 позицій), дослідження (634), інституції (бл. 5 тис.), каталоги (411), матеріали (бл. 400, відібрані за тематичним принципом — виставки, навчальні матеріали тощо), мультимедійні матеріали (450, відібрані за видом документу і тематичним принципом), довідкові видання (450 позицій, згруповані за тематичною ознакою), джерела (бл. 880 ресурсів), портали (бл. 1130), окремі публікації (статті, монографії, дисертації, біографії, матеріали засідань, загалом понад 1170 позицій), «Інституції» (академії, архіви, державні установи, бібліотеки, фототеки, охорона пам'яток старовини, професійні товариства, інститути, музеї, політична освіта, статистика, університети, союзи, видавництва), «Дослідники», «Путівники» (загальні, тематичні, хронологічні, регіональні), «Можливості» (вакансії, стажування, стипендії, післядипломна освіта, освітні заходи), «Бази даних» (статті, бібліотечні каталоги, бібліографічні каталоги, бази фотографій та картографічних ресурсів, рукописи і стародруки, рецензії, журнали тощо). Оскільки портал являє собою велику колекцію баз даних з історичних наук, у кожному підрозділі ресурсу користувачеві пропонується пошук за кількома параметрами (на самому порталі або лише в окремій рубриці), а також виводиться загальний перелік ресурсів мережі Інтернет для цього розділу, який також можна відсортувати для зручності — за рейтингом, датою або назвою за алфавітом. Перевагою цього ресурсу є те, що він є чи не найбільшим спеціалізованим історичним порталом у німецькомовному середовищі, і при цьому охоплює не лише німецькомовні ресурси, але й історичні електронні ресурси інших країн світу, включно з тими, що є недостатньо поширеними у відкритому доступі — наприклад, дисертаційні роботи та препринти. Позитивним є також той факт, що всі бази пов'язані між собою і ресурси portalу постійно оновлюються. Багато матеріалів з різних баз присвячені питанням історії країн Східної Європи. Але водночас, на нашу думку, при такій розгалуженій системі баз і каталогів відсутність додаткових можливостей для пошуку, наприклад, групування розміщених ресурсів за регіонально-адміністративним принципом чи тематичною ознакою, дещо ускладнює пошук матеріалів з вузької тематики, конкретного питання або навіть з історії окремої країни у такому великому масиві джерел.

У другому, допоміжному меню можна знайти перелік проектів та інформацію про засновників та партнерів ресурсу.

На ресурсі передбачений окремий вхід для зареєстрованих користувачів. Портал підтримується Інститутом історичних наук при філософському факультеті університету ім. Гумбольдта (Берлін).

H-Soz-Kult: комунікація та професійна інформація з історичних наук / H-Soz-Kult: Kommunikation und Fachinformation für die Geschichtswissenschaften

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.hsozkult.de/>

Адреса електронної скриньки: hsk.redaktion@geschichte.hu-berlin.de

Мова: німецька, англійська

Рік заснування: [1996–1997]

Місцезнаходження: Берлін

Портал являє собою автономну частину порталу Clio-online та був створений з метою розвитку комунікації між різними істориками в німецькомовному середовищі, оприлюднення результатів наукових досліджень в мережі Інтернет, поширення новин у науковому середовищі, а також для поглиблення інтеграції між різними історичними ресурсами. Сайт пропонує користувачеві велике зібрання рецензій (понад 10 тис.), номерів різних журналів (понад 8 тис. чисел), щонайменше із анотаціями та змістом всіх випусків, а також з посиланнями на повні електронні версії за наявності. Ресурс також характеризується тим, що на ньому представлені матеріали з найрізноманітніших історичних тем, в тому числі з історії країн Східної Європи, а також різних історичних дисциплін. Меню ресурсу дуже розгалужене, складається з таких розділів: «Головна сторінка», де представлено інформацію про сайт, його редакцію та співробітників, партнерів, рубрики, підбірку запитань і відповідей тощо, «Можливості» (інформація про стипендії, вакансії, стажування тощо), «Наукові повідомлення» (критичні огляди з актуальних питань історії, запропоновані редакцією), «Форум», «Короткі повідомлення» (новини, оголошення), «Рецензії», «Журнали», а також інформація про різні наукові заходи. На сайті є зручний пошук за різними категоріями: за типом публікації, рівнем доступу, регіоном, тематикою, хронологічним періодом, часом видання.

Підтримується університетом ім. Гумбольдта (Берлін), як і ресурс Clio-online.

Мережа «Східна Європа» / Osteuropa-Netzwerk

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.osteuropa-netzwerk.de>

Адреса електронної скриньки: на сайті представлені лише електронні адреси контактних осіб — представників наукових структур, що підтримують сайт.

Мова: німецька

Рік заснування: 1999

Останнє оновлення сайту: загальної основної сторінки — липень 2014 р., окремих розділів — березень 2015 р.

Ресурс являє собою каталог онлайн-ресурсів, присвячених постсоціалістичним країнам Східної Європи, структурований за регіонами і тематикою, що охоплює собою, насамперед, ресурси з питань історії та краєзнавства, політики, економіки, культури, туризму. На сайті зібрана інформація з бл. 230 джерел (наукові установи, вищі навчальні заклади, онлайн-видання, інтернет-форуми та ін.). На кожний пропонований ресурс подається стандартизований опис, що включає основні вихідні дані про сайт, його структуру та наповнення. Каталог добре структурований — в основному меню сайту можна шукати необхідну інформацію за джерелом інформації (установою), регіоном / країною, тематичною рубрикою, видами інформації (наукова, освітня, преса тощо). На сайті працює пошук і розсилка новин, є дані про поточні та майбутні заходи, гранти, стипендії, вакансії.

БІБЛІОТЕКИ І КОЛЕКЦІЇ

ViFaOst: віртуальна бібліотека «Східна Європа» / ViFaOst: Virtuelle Fachbibliothek Osteuropa

Адреса в мережі Інтернет: <https://www.vifaost.de/>

Адреса електронної скриньки: vifaost@bsb-muenchen.de

Мова: німецька, російська, англійська

Рік заснування: 2003

Ресурс є міждисциплінарним спеціалізованим гуманітарним порталом, що містить зібрання різних баз даних (комплексних каталогів державних бібліотек та бібліотек наукових установ, окремих спеціалізованих бібліографічних) з історії, літератури і мовознавства, політики, економіки, культури, географії тощо країн Східної Європи.

Представлене на сайті меню складається з двох частин. Перша — основна, містить такі розділи: «Початок», «Бібліотечні каталоги», «Нові надходження», «Журнали та статті», «Мережеві ресурси», «Спеціалізовані бази даних і бібліографії», «Тексти і матеріали», «Тематичні портали», «Інформаційне обслуговування». Друга частина — службово-інформаційна: «Контакт», «Учасники проекту», «Опис проекту» та «Керівники проекту».

Особливістю portalу є те, що всі ресурси: каталоги, бази даних, зовнішні ресурси тісно пов'язані між собою, пошук можливий фактично одразу в усіх базах водночас (спеціалізованих установ, що бібліотечних каталогах Баварської державної бібліотеки, Інституту Східної та Південно-Східної Європи, бібліотеці Фонду ім. Фрідріха Еберта, нових надходженнях, журналах і публікаціях, зібраннях повних електронних версій, матеріалах інших онлайн-ресурсів, спеціалізованих бібліографіях і виданнях тощо). У результатах пошуку, як правило, зазначається наявність електронної версії публікації, періодичного видання, рівень доступу та пряме посилання на електронну версію. У розділі «Тексти і матеріали» представлені різні матеріали в електронній формі та у переважній більшості у відкритому доступі, серед яких безпосередньо електронні колекції наукових публікацій (статей,

дисертацій)³⁶, є колекції рукописів (бл. 100 позицій із зібрань Баварської бібліотеки), окремих колекцій з фондів бібліотек німецьких університетів і товариств, наприклад, зібрання «Сибіріка» з колекції Георга фон Аша Нижньосаксонської державної й університетської бібліотеки Гьоттінгена³⁷, довідники (з історії німців у Східній Європі, біографічні довідники по країнах Прибалтики та ін.). Але загальна кількість електронних версій наукових публікацій, розміщених безпосередньо на самому порталі невелика — лише кілька десятків, оскільки одним з основних завдань ресурсу ViFaOst є уможливлення доступу користувачам до різних зведених баз даних, надання інформації про нові публікації та надходження до бібліотек, також ресурс виконує інтегруючу роль. Тому більшість електронних версій публікацій, заявлених на сайті, розміщені на сайтах партнерів бібліотеки, і з ними можна ознайомитися на інших ресурсах через посилання на сайті ViFaOst, а також окремо через розділ сайту «Мережеві ресурси», де за даними самого сайту розміщено прямі посилання на бл. 19 тис. публікацій. Крім електронних колекцій різних матеріалів для дослідників Східної Європи цінними є зібрання спеціальних бібліографій різних країн та різними мовами, представлені у підрозділі «Спеціалізовані бази даних і бібліографії». Так, наприклад, тут для дослідників історії України може стати в нагоді «Міжнародна бібліографія допетровської Росії», що охоплює наукову бібліографію з 1993 р.³⁸

На сайті розміщена велика колекція ресурсів Інтернету у розділі «Мережеві ресурси». Під час пошуку можна відсортувати запит за кількома пунктами: тематикою, регіоном, хронологічним періодом, типом ресурсу (бібліографії і каталоги, повні тексти в електронній формі у відкритому доступі, інституції, періодика тощо). Є також можливість розширеного пошуку.

На порталі також зібрана інформація про наукові інститути та дослідників в країнах Європи, про поточні наукові проекти, дисертаційні роботи, щодо різних інформаційних заходів, наприклад, запланованих конференцій.

Проект підтримується Німецьким дослідницьким товариством, але є водночас проектом п'яти установ: Баварської державної бібліотеки, Інститутом ім. Гердера, Інститутом Східної та Південно-Східної Європи, відділом історії Східної та Південної-Східної історії Мюнхенського університету Людвіга-Максиміліана, Нижньосаксонської державної бібліотеки Гьоттінгенського університету. Сайт підтримується Баварською державною бібліотекою. Існує аналогічний ресурс для країн Північно-Східної Європи (Прибалтики)³⁹.

Мюнхенський центр оцифрування документів при Баварській державній бібліотеці / Münchener Digitalisierungszentrum (MDZ)

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.digitale-sammlungen.de/>

Адреса електронної скриньки: Digitale.Bibliothek@bsb-muenchen.de

Мова: німецька, англійська, італійська

Рік заснування: не вказаний, рік заснування Центру — 1997

Останнє оновлення сайту: лютий 2015

На сайті представлені результати роботи Мюнхенського центру оцифрування документів при Баварській державній бібліотеці, першочерговою метою якого є збереження у електронному вигляді найцінніших пам'яток бібліотеки, різноманітних колекцій, а також переведення у електронну форму матеріалів, до яких найчастіше звертаються читачі бібліотеки. Станом на березень 2015 р. на ресурс розміщено понад 1 млн. 77 тис. позицій. Більша частина оцифрованих колекцій — рукописи, стародруки, періодика, фотографії тощо, присвячені Німеччині, є зібрання з загальної історії Західної Європи, насамперед часів середньовіччя. Дослідникам історії країн Східної Європи можуть стати в нагоді такі оцифровані зібрання (у відкритому доступі):

100(0) ключових документів з російської та радянської історії (1917–1991) («100(0) Schlüsseldokumente zur russischen und sowjetischen Geschichte (1917–1991)») ⁴⁰.

OstDok-Varia ⁴¹ — колекція наукових публікацій (230 позицій) з фондів Баварської державної бібліотеки. Представлені видання з історії, етнографії, славістики, різними мовами, найдавніше датується серединою XIX ст. Для науковців України можуть бути цікавими кілька публікацій, присвячені Україні та її ролі на початку XX ст. та під час Першої світової війни, що вийшли друком у Відні у 1915 р. Зібрання пов'язане з ресурсом «Документи Східної Європи онлайн (OstDok)».

Архів номерів журналу «*Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*» («Аннали з історії Східної Європи») ⁴², що видавався при Інституті Східної Європи у Мюнхені (Osteuropa-Institut München) (зараз видається Інститутом Східної та Південно-Східної Європи у Регенсбурзі (Institut für Ost- und Südosteuropaforschung Regensburg), до складу якого увійшов вищезгаданий інститут у Мюнхені). У доступі 65 номерів, починаючи з 1936 р., крім видань за останні п'ять років. У центрі уваги видання — історія слов'янських країн Східної Європи, значна доля публікацій присвячена СРСР та Росії.

Архів наукових публікацій вищезгаданого Інституту Східної Європи у Мюнхені (68 видань, в основному, 1970–1980-х рр. Тематика публікацій: історія, економіка, право, соціальна політика тощо ⁴³).

Серед інших можна згадати також архів «Віденського славістичного альманаху» (Wiener Slawistischer Almanach) ⁴⁴ Товариства підтримки славістичних студій (Gesellschaft zur Förderung Slawistischer Studien) (66 номерів (1978–2010), журналів «Русский календарь» (40 випусків (1875–1911) ⁴⁵ та «*Russia mediaevalis*» (1973–1979, 1986–1987, 1991–1993, 1995, 1997, 2001) ⁴⁶, публікації Германського історичного інституту у Москві (Deutsches Historisches Institut Moskau) ⁴⁷ 2000-х років та Германського історичного інституту у Варшаві 1990-х та 2000-х рр. ⁴⁸, документальне видання «Радянський Союз: від Жовтневої революції до смерті Сталіна (1917–1953)» (Altrichter, Helmut / Haumann, Heiko (Hgg.): *Die Sowjetunion: Von der Oktoberrevolution bis zu Stalins Tod (1917–1953). Dokumente*) ⁴⁹ тощо.

100(0) ключових документів з російської та радянської історії (1917–1991)
/ «100(0) Schlüsseldokumente zur russischen und sowjetischen Geschichte (1917–1991)»

Адреса в мережі Інтернет:

http://www.1000dokumente.de/index.html?c=1000_dokumente_ru&viewmode=0&l=de

Адреса електронної скриньки: digitale.bibliothek@bsb-muenchen.de;

Helmut.Altrichter@gesch.phil.uni-erlangen.de;

Lilia.Antipow@gesch.phil.uni-erlangen.de

Мова: німецька, російська

Рік заснування: не вказаний

Ресурс заснований Баварською державною бібліотекою і містить електронний архів документів з історії Росії та Радянського союзу, як основні, відомі, так і нові, з зовнішньої та внутрішньої політики, історії культури, соціальної історії. Кожний документ супроводжується вступом, підготовленим істориком, переліком джерел і літератури, він представлений у вигляді факсиміле та у pdf-форматі. В основному меню представлені такі розділи: «Документи», «Автори», «Редакція», «Партнери», «Інформація про проект». Також у другому меню представлена пам'ятка для користування архівом документів, інформація про авторські права, вихідні дані ресурсу та посилання на сайти установ-партнерів.

Ресурс пов'язаний з аналогічним проектом з німецької історії⁵⁰.

Серед основних партнерів, що займаються підтримкою ресурсу — Інститут історії Східної Європи університету ім. Фрідріха — Александра міст Ерлангена та Нюрнберга та Інститут всесвітньої історії Російської академії наук.

Для дослідників історії країн Східної Європи також можуть стати в нагоді такі ресурси:

Сайт **Центрального інституту досліджень Центральної та Східної Європи** при Католицькому університеті міст Айхенштедт та Інгольштадт (Zentralinstitut für Mittel- und Osteuropastudien an der Katholischen Universität Eichstätt-Ingolstadt)⁵¹ серед своїх ресурсів він пропонує електронний архів журналу «Форум новітньої східноєвропейської історії і культури» («Forum für osteuropäische Ideen- und Zeitgeschichte»)⁵². В колі основних тем — історія Росії, СРСР, пострадянських країн, значна частина публікацій присвячена питанням тоталітаризму. У журналі також друкуються окремі документи з історії країн Східної Європи. У відкритому доступі лише частина статей, на відміну від російськомовної версії журналу⁵³.

Європейська бібліографія досліджень Східної Європи (Europäische Bibliographie zur Osteuropaforschung / European Bibliography of Slavic and East European Studies (EBSEES)⁵⁴. За даними сайту його бази містять понад 85 тис. записів різними мовами за 1991–2007 рр. з різних напрямків знань, насамперед гуманітарних (славістика, культура, історія тощо). На сайті є зручний пошук, простий та складний (за алфавітом, тематикою, за тегами), сам сайт

представлений німецькою, англійською та французькою мовами. Ресурсується Державною бібліотекою Берліну та порталом по славистиці.

Окреме місце серед веб-ресурсів, пов'язаних зі Східною Європою, посідають ресурси зі славистики. Основний з них — великий портал «**Slavistik-Portal**»⁵⁵. Він є проектом Державної бібліотеки Берліна (Staatsbibliothek zu Berlin) та Німецького наукового товариства, і є партнером Віртуальної бібліотеки «Східна Європа» (ViFaOst), працює у мережі з 2007 р. Головним тематичним акцентом порталу є славистика, насамперед літературознавство, мовознавство, але великі бібліографічні бази даних також містять позиції з інших гуманітарних дисциплін — історії, історії культури, біографії тощо. На сайті є пошук по різних базах даних, інформація постійно оновлюється, представлено німецьку та російську мови, хоча більша частина наповнення сайту — німецькою мовою. Ресурс містить також низку допоміжних матеріалів, наприклад, навчальні матеріали по славистиці, зібрання публікацій про сам портал, окремий сервіс, що інформує про нові надходження видань по славистиці до Державної бібліотеки Берліна. Також ресурс пов'язаний з низкою колекцій повних електронних версій на інших ресурсах, наприклад, з електронним архівом журналів наукового профілю різними мовами на одній зі сторінок університету м. Регенсбург⁵⁶, де пошук необхідного журналу здійснюється за областю науки та алфавітом (із зазначенням рівня доступу). Лише з історії вказано 3644 позицій, археології — 925, етнології — 1273.

Онлайновий енциклопедичний словник з культури та історії німців у Східній Європі / Online-Lexikon zur Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa⁵⁷. Проект Інституту германістики Ольденбурзького університету ім. Карла фон Осецького та Федерального інституту культури та історії німців у Східній Європі. Словник містить гасла з галузі історії, культури, а також географічні і топографічні гасла, структурно складається з чотирьох розділів: «Місця та міста», «Регіони», «Країни» «Терміни, поняття та інституції», кожен з них містить гасла за алфавітом. Словник регулярно оновлюється, з новими статтями можна ознайомитися в окремому розділі, також на сайті є інформація про авторів.

Цікавими є також два ресурси, зареєстровані у Німеччині як електронні рецензійні журнали, один з них — з історичної тематики, де можна знайти матеріал з історії Східної Європи. Перший з них — «**Sehepunkte**: рецензійний журнал з історичних наук» (Sehepunkte: Rezensionenjournal für die Geschichtswissenschaften)⁵⁸. Проект курується Інститутом ім. Гердера у Марбурзі та Інститутом новітньої історії у Мюнхені. На сайті представлений електронний архів номерів журналу за 2001–2015 рр. Другий ресурс — «**IASLonline**»⁵⁹ присвячений не історичним наукам, а, в основному, літературознавству і культурології, але в його електронному архіві є багато рецензій, присвячених виданням з загальної історії різних країн, історії культури, освіти, бібліотекознавства, історії церкви тощо. Обидва ресурси регулярно оновлюються.

FreiDok: фрайбурзький документальний сервер (FreiDok: Freiburger Dokumentenserver)⁶⁰ є службою університету м. Фрайбург у відкритому доступі й являє собою зібрання повних електронних версій різних наукових текстів — від монографій до дисертаційних робіт за різними темами, серед яких є як загальна історія й історичні науки, так й історія Східної Європи. На сайті працює пошук за різними параметрами (у базах), а також пошук за ключовим словом, який забезпечується службою Google.

Електронний форум «Центральна та Східна Європа» (Digitales Forum Mittel- und Osteuropa (DiFMOE)⁶¹ координується Інститутом співробітництва Центральної та Східної Європи (Братислава, Словаччина) у співробітництві з німецькими колегами. Серед матеріалів ресурсу — архів німецькомовної періодики в країнах Центральної та Східної Європи середини XIX — першої половини XX ст. та електронні версії бібліографічних покажчиків з німецькомовної періодики в країнах Східної Європи.

Інформаційний сервер **«Джерела та матеріали до історії зв'язків та інтеграції в Центрально-Східній та Південно-Східній Європі у XX ст. в світлі [історії] Угорщини, питання меншин та європейської інтеграції»** (Informationsserver «Quellen und Materialien zur Beziehungs- und Integrationsgeschichte in Ostmittel- und Südosteuropa im 20. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung Ungarns, der Minderheitenfrage und der europäischen Integration»)⁶² створений при Інституті Угорщини (у складі Наукового центру Східної та Південно-Східної Європи) у співробітництві з ForOst — Дослідницьким союзом Східної та Південної історії Європи⁶³. Ресурс пов'язаний з історією Угорщини, але на його сайті у відкритому доступі розміщено кілька цікавих колекцій наукових текстів і джерел в електронному вигляді: з історії Першої світової війни, меншин у Східній Європі у міжвоєнний період, історії церкви, європейського співробітництва у другій половині XX — на початку XXI ст. тощо.

Historicum.net: Історичні науки в Інтернеті (historicum.net: Geschichtswissenschaften im Internet)⁶⁴. Сайт присвячений загальноєвропейській історії з акцентом на історії Німеччини, але містить багато матеріалів за різними темами, серед яких є й різні історичні дисципліни, а також велику колекцію посилань на різноманітні історичні ресурси, серед них — на великі масиви історичних джерел у відкритому доступі.

Ресурс **«EurViews: Європа за шкільним підручником»** («EurViews. Europa im Schulbuch»)⁶⁵ присвячений історії Європи за шкільними підручниками XX і XXI ст. та цікавий тим, що містить різні матеріали (витяги, зображення тощо), взяті з європейських шкільних підручників різних часів (як правило, у вигляді факсиміле). Вони систематизовані за хронологією (періоди, коли підручники були надруковані), регіональним принципом, а також супроводжені ключовими словами з перехресними посиланнями. У його складі є також матеріали з підручників країн Східної Європи.

IREON: професійний портал міжнародних зв'язків та країнознавства / IREON-Fachportal Internationale Beziehungen und Länderkunde⁶⁶ — ре-

курс Інформаційного союзу міжнародних зв'язків та країнознавства (Fachinformationsverbund Internationale Beziehungen und Länderkunde) за підтримки Фонду науки і політики ФРН. Сайт містить розгалужені бази даних з питань міжнародної політики і безпеки, міжнародного співробітництва, питань регіоналістики і країнознавства, а також міжнародної культурної політики. Незважаючи на те, що цей ресурс не є науковим або історичним, на сайті є окремий великий електронний архів різних матеріалів, що можуть стати в нагоді дослідникам сучасної історії. Серед них є також публікації, присвячені українській проблематиці. На сайті працює пошук (за типом публікації, мовою, тощо), як у базі повнотекстових електронних версій, так й у бібліографічних каталогах, а також є доступ до баз даних інших бібліотек.

Для істориків новітньої історії України також можуть бути цікавими інформаційні ресурси широкого профілю, присвячені Україні. Серед них, наприклад, наприклад Німецько-український форум (Deutsch-Ukrainisches Forum e.V.)⁶⁷ та ForumNET.Ukraine⁶⁸ присвячені українському політичному життю, економіці, освіті, культурі України, німецько-українській співпраці тощо.

---

1. Детальніше див.: Hinweise für Anfänger im Studium der Geschichte Osteuropas [Elektronische Ressource] / [Philosophische Fakultät der Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf : GESCHICHTE UND KULTUREN OSTEUROPAS. Online verfügbar unter: http://www.phil-fak.uni-duesseldorf.de/fileadmin/Redaktion/Institute/Historisches_Seminar/AbteilungV/Dateien/Hinweise_fuer_Anfaenger_im_Studium_der_Geschichte_Osteuropas.pdf (zuletzt geprüft am: 10.03.2015).

2. Детальніше щодо «Ostforschung» див.: *Burleigh M. Germany turns Eastwards : A Study of Ostforschung in the Third Reich* / M. Burleigh. — Cambridge : Cambridge University Press, 1989. — 400 p.; *Dahlmann, Dittmar. Hundert Jahre osteuropäische Geschichte: Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft* / D. Dahlmann. — Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2005. — 297 S. — (Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa, B. 68).

3. Наукова рада — основний консультативний орган з питань вищої освіти та науки у Федеративній Республіці Німеччина. Створений у 1957 р. на основі угоди між федеральним урядом та адміністрацією земель. В його складі — вчені, викладачі та державні службовці, а серед завдань — розробка планів сприяння науковим дослідженням та вироблення рекомендацій щодо визначення пріоритетних напрямків наукових досліджень, узгодження федеральних планів і планів земель у сфері науки та вищої освіти, розробка рекомендацій щодо використання матеріальних ресурсів, відкриття вищих учбових закладів тощо. Детальніше див.: Wissenschaftsrat [Elektronische Ressource]. — Online verfügbar unter : <http://www.wissenschaftsrat.de/home.html> (zuletzt geprüft am: 10.03.2015).

4. Außeruniversitäre Forschung zum östlichen Europa [Elektronische Ressource] / Wissenschaftsrat. — Online verfügbar unter : http://www.wissenschaftsrat.de/download/archiv/hginfo_0213.pdf (zuletzt geprüft am: 10.03.2015).

5. Empfehlungen zur Weiterentwicklung der außeruniversitären historischen Forschung zum östlichen Europa / Wissenschaftsrat. — Online verfügbar unter : <http://www.wissenschaftsrat.de/download/archiv/2850-13.pdf> (zuletzt geprüft am: 08.03.2015).

6. Наведені дані 2011 р.

7. Дані наведені кафедрою історії та культури Південно-Східної Європи, але у першій частині переліку представлені основні університетські установи, пов'язані з історією країн

Східної Європи в цілому, а не лише Південно-Східної Європи. Див.: Links: Universitäre Einrichtungen in Deutschland, Österreich und der Schweiz [Elektronische Ressource] / [Institut für Geschichte an der Universität Regensburg]. — Online verfügbar unter : <http://www.uni-regensburg.de/philosophie-kunst-geschichte-gesellschaft/geschichte-suedost-osteuropa/links/index.html> (zuletzt geprüft am: 09.03.2015).

8. Щодо цих матеріалів див. далі.

9. Länder-Analysen [Elektronische Ressource] / Forschungsstelle Osteuropa. — Online verfügbar unter : <http://www.laender-analysen.de/> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).

10. Насамперед, з Німецьким товариством досліджень Східної Європи (Deutsche Gesellschaft für Osteuropakunde e.V.). Щодо цього товариства див. далі.

11. Arbeitspapiere und Materialien [Elektronische Ressource] / Forschungsstelle Osteuropa. — Online verfügbar unter : <http://www.forschungsstelle.uni-bremen.de/de/620110606112952/Arbeitspapiere.html> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).

12. Datenbank — Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung [Elektronische Ressource] / Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung — Institut der Leibniz-Gemeinschaft. — Online verfügbar unter : <http://www.herder-institut.de/servicebereiche/verlag/zfo-zeitschrift-fuer-ostmitteleuropa-forschung/datenbank-der-zfo.html> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).

13. В оригіналі дослівно: «Союз істориків Східної Європи».

14. Тут і далі «e.V.» розкривається як «eingetragener Verein» і означає «некомерційна організація».

15. Див.: Quellen und Studien zur Geschichte des Östlichen Europa / Franz Steiner Verlag. — Online verfügbar unter : http://www.steiner-verlag.de/programm/fachbuch/geschichte/osteuropa/geschichte/reihen/view/listtitel.html?tx_cronavtitel_pi%5BfilterReihe%5D=113&tx_cronavtitel_pi%5BfilterKategorie%5D=&cHash=1c3807f8144842728be8125877af4456 (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).

16. Щодо цього товариства див. далі.

17. Див.: Osteuropa [Elektronische Ressource] / Deutsche Gesellschaft für Osteuropakunde (DGO) e.V. — Online verfügbar unter : <http://www.osteuropa.dgo-online.org/> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).

18. В німецькому оригіналі дослівно «Циркуляр».

19. Presse: das IOS und seine Mitarbeiter/innen in den Medien [Elektronische Ressource] / Institut für Ost- und Südosteuropaforschung. — Online verfügbar unter : <http://www.ios-regensburg.de/presse.html> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).

20. З історію Інституту та його діяльністю до 2007 р. можна ознайомитись тут: Das Osteuropa-Institut im Wissenschaftszentrum Ost- und Südosteuropa Regensburg [Elektronische Ressource]. — Online verfügbar unter : http://www.oei-dokumente.de/publikationen/OEI_Broschuere.pdf (zuletzt geprüft am: 09.03.2015).

21. Literatur zu Ausländern im Russischen Reich [Elektronische Ressource] / Bibliothek—Digitale Bibliothek. Institut für Ost- und Südosteuropaforschung. — Online verfügbar unter : <http://www.ios-regensburg.de/service/bibliothek/digitale-bibliothek/literatur-zu-auslaendern-im-russischen-reich.html> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).

22. [Reiseberichte aus dem Bestand des Instituts für Ost- und Südosteuropaforschung] [Elektronische Ressource] / Bibliothek im Wissenschaftszentrum für Ost- und Südosteuropa Regensburg. — Online verfügbar unter : <http://www.wios-regensburg.de/bibliothek/bestand/historische-reiseberichte-aus-dem-17-19-jahrhundert.html> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).

23. Deutschsprachige Periodika aus Mittel- und Osteuropa. Die virtuelle Zusammenführung verstreuter Bestände / Bibliothek — Projekte. Institut für Ost- und Südosteuropaforschung. — Online verfügbar unter : <http://www.ios-regensburg.de/service/bibliothek/projekte/deutschsprachige-periodika.html> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).

24. Historische Karten / Bibliothek-Digitale Bibliothek. Institut für Ost- und Südosteuropaforschung. — Online verfügbar unter : <http://www.ios-regensburg.de/service/bibliothek/digitale-bibliothek/karten.html> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).

25. Jahrbücher für Geschichte Osteuropas [Elektronische Ressource] / Institut für Ost- und Südosteuropaforschung. — Online verfügbar unter : <http://www.ios-regensburg.de/service/ios-publikationen/zeitschriften/jahrbuecher-fuer-geschichte-osteuropas.html> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015). Повні електронні версії випусків журналу знаходяться на сайті Мюнхенського центру оцифрування документів при Баварській державній бібліотеці, про який йтиметься нижче.
26. Südosteuropa. Journal of Politics and Society [Elektronische Ressource] / Institut für Ost- und Südosteuropaforschung. — Online verfügbar unter : <http://www.ios-regensburg.de/service/ios-publikationen/zeitschriften/suedosteuropa.html> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).
27. Südost-Forschungen [Elektronische Ressource] / Institut für Ost- und Südosteuropaforschung. — Online verfügbar unter : <http://www.ios-regensburg.de/service/ios-publikationen/zeitschriften/suedost-forschungen.html> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).
28. Повна назва проекту: «Створення порталу мап Східної та Південно-Східної Європи з прив'язкою до місцевості» (нім.: «Aufbau eines Portals georeferenzierter versteckter Karten zu Ost- und Südosteuropa»).
29. Детальніше див.: DFG fördert «herausragende Forschungsbibliothek» des IOS: [GeoPortOst] [Elektronische Ressource] / OstBLOG. Ost- und Südosteuropa im Fokus der Wissenschaft. — Online verfügbar unter : <http://ostblog.hypotheses.org/category/projekte/geoportost> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).
30. Datenbank zu Ausländern im vorrevolutionären Russland [Elektronische Ressource] / Institut für Ost- und Südosteuropaforschung. — Online verfügbar unter : <http://dokumente.ios-regensburg.de/amburger/index.php?mode=0> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).
31. Науково-дослідна установа, що займається дослідженнями Чехії та Словаччини.
32. Німецький позауніверситетський науково-дослідницький центр (1950), що займається, насамперед, дослідженнями країн Центрально-Східної Європи.
33. В оригіналі «blättern» — «гортати».
34. Münchener Digitalisierungszentrum [Elektronische Ressource]. — Online verfügbar unter : http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/ausgaben/uni_ausgabe.html?projekt=1243578696&l=de (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).
35. В оригіналі дослівно вжито слово «платформа», а не «база».
36. Щодо історії Східної Європи тут див., наприклад: Digitales Handbuch zur Geschichte und Kultur Russlands und Osteuropas. Themen und Methoden [Elektronische Ressource] / ViFaOst: Virtuelle Fachbibliothek Osteuropa. — Online verfügbar unter : <https://www.vifaost.de/texte-materialien/digitale-reihen-und-sammlungen/handbuch/> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).
37. Sibirica [Elektronische Ressource] / ViFaOst: Virtuelle Fachbibliothek Osteuropa. — Online verfügbar unter : <https://www.vifaost.de/texte-materialien/quellen/sibirica/> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).
38. Fachbibliografien internationale Bibliographie zum vorpetrinischen Russland [Elektronische Ressource] / ViFaOst: Virtuelle Fachbibliothek Osteuropa. — Online verfügbar unter: <https://www.vifaost.de/fachdatenbanken/fachbibliographien/> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).
39. Vifanord — Virtuelle Fachbibliothek Nordeuropa und Ostseeraum [Elektronische Ressource]. — Online verfügbar unter : <http://www.vifanord.de/> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).
40. Щодо цього ресурсу див. окремий анований опис нижче.
41. OstDok-Varia [Elektronische Ressource] / Münchener Digitalisierungszentrum: Digitale Bibliothek. — Online verfügbar unter : http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/ausgaben/uni_ausgabe.html?projekt=1243578696&l=de (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).
42. Jahrbücher für Geschichte Osteuropas [Elektronische Ressource] / Münchener Digitalisierungszentrum: Digitale Bibliothek. — Online verfügbar unter : http://www.digitale-sammlungen.de/index.html?c=kurzauswahl&adr=daten.digitale-sammlungen.de/~db/ausgaben/uni_ausgabe.html?projekt=1148467117&recherche=ja&ordnung=sig&l=de (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).
43. Arbeiten des Osteuropa-Instituts München/Regensburg [Elektronische Ressource] / Münchener Digitalisierungszentrum: Digitale Bibliothek. — Online verfügbar unter : <http://www.digitale-sammlungen.de/~db/ausgaben/osteuropa.html>

sammlungen.de/index.html?c=kurzauswahl&adr=daten.digitalesammlungen.de/~db/ausgaben/uni_ausgabe.html?projekt=1278483154&recherche=ja&ordnung=sig&l=de (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).

44. Wiener Slawistischer Almanach [Elektronische Ressource] / Münchener Digitalisierungs Zentrum: Digitale Bibliothek. — Online verfügbar unter :<http://periodika.digitale-sammlungen.de/wsa/start.html> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).

45. Russkij kalendar [Elektronische Ressource] / Münchener Digitalisierungs Zentrum: Digitale Bibliothek. — Online verfügbar unter : http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/ausgaben/uni_ausgabe.html?projekt=1182322690&recherche=ja&ordnung=sig&l=de (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).

46. Russia mediaevalis [Elektronische Ressource] / Münchener Digitalisierungs Zentrum: Digitale Bibliothek. — Online verfügbar unter : http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/ausgaben/uni_ausgabe.html?projekt=1154418755&recherche=ja&ordnung=sig&l=de (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).

47. Publikationen des Deutschen Historischen Instituts Moskau [Elektronische Ressource] / Münchener Digitalisierungs Zentrum: Digitale Bibliothek. — Online verfügbar unter : http://www.digitale-sammlungen.de/index.html?c=kurzauswahl&adr=daten.digitale-sammlungen.de/~db/ausgaben/uni_ausgabe.html?projekt=1238650904&recherche=ja&ordnung=sig&l=de (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).

48. Quellen und Studien — Deutsches Historisches Institut Warschau [Elektronische Ressource] / Münchener Digitalisierungs Zentrum: Digitale Bibliothek. — Online verfügbar unter : http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/ausgaben/uni_ausgabe.html?projekt=1254817624&recherche=ja&ordnung=sig&l=de (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).

49. Altrichter, Helmut / Haumann, Heiko (Hgg.): Die Sowjetunion: Von der Oktoberrevolution bis zu Stalins Tod (1917–1953) Dokumente [Elektronische Ressource] / Münchener Digitalisierungs Zentrum: Digitale Bibliothek. — Online verfügbar unter : <http://geschichte.digitale-sammlungen.de/sowjetunion/online/angebot> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).

50. «100(0) Schlüsseldokumente zur deutschen Geschichte im 20. Jahrhundert» [Elektronische Ressource]. — Online verfügbar unter : http://www.1000dokumente.de/index.html?c=1000_dokumente_de&dokument=&object=abstract&trefferanzeige=&suchmodus=&suchbegriff=&t=&l=de (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).

51. Zentralinstitut für Mittel- und Osteuropastudien [Elektronische Ressource] / Katholische Universität Eichstätt — Ingolstadt. — Online verfügbar unter : <http://www.ku.de/forschungseinr/zimos/> (zuletzt geprüft am: 09.03.2015).

52. Forum für osteuropäische Ideen- und Zeitgeschichte [Elektronische Ressource]. — Online verfügbar unter : <http://www.ku.de/forschungseinr/zimos/publikationen/forum/> (zuletzt geprüft am: 09.03.2015).

53. Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры [Электронный ресурс]. — Электрон. текст. дан. — Режим доступа : <http://www1.ku-eichstaett.de/ZIMOS/forumruss.html> — Загл. с экрана. — Дата обращения: 009.03.2015.

54. European Bibliography of Slavic and East European Studies (EBSEES) [Elektronische Ressource]. — Online verfügbar unter : <http://ebsees.staatsbibliothek-berlin.de/institutions.php> (zuletzt geprüft am: 09.03.2015).

55. «Slavistik-Portal» [Elektronische Ressource]. — Online verfügbar unter : <http://www.slavistik-portal.de/> (zuletzt geprüft am: 09.03.2015).

56. Elektronische Zeitschriftenbibliothek (EZB) [Elektronische Ressource] / Universität Regensburg. — Online verfügbar unter : <http://rzblx1.uni-regensburg.de/ezeit/ezb.phtml> (zuletzt geprüft am: 09.03.2015)

57. Online-Lexikon zur Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa [Elektronische Ressource]. — Online verfügbar unter : <http://ome-lexikon.uni-oldenburg.de/> (zuletzt geprüft am: 09.03.2015).

58. Sehepunkte: Rezensionjournal für die Geschichtswissenschaften [Elektronische Ressource]. — Online verfügbar unter : <http://www.sehepunkte.de/> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).

59. IASLonline [Elektronische Ressource]. — Online verfügbar unter : <http://www.iaslonline.de/> (zuletzt geprüft am: 07.03.2015)
60. Freiburger Dokumentenserver FreiDok [Elektronische Ressource] / Albert-Lüdwards-Universität Freiburg. — Online verfügbar unter : <http://www.freidok.uni-freiburg.de/index.php?la=de> (zuletzt geprüft am: 09.03.2015)
61. Digitales Forum Mittel- und Osteuropa (DiFMÖE) [Elektronische Ressource]. — Online verfügbar unter : <http://www.difmoe.eu/> (zuletzt geprüft am: 09.03.2015).
62. Informationsserver «Quellen und Materialien zur Beziehungs- und Integrationsgeschichte in Ostmittel- und Südosteuropa im 20. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung Ungarns, der Minderheitenfrage und der europäischen Integration» [Elektronische Ressource] / Ungarisches Institut München — Online verfügbar unter : <http://www.forost.ungarisches-institut.de/> (zuletzt geprüft am: 10.03.2015).
63. ForOst: Forschungsverbund Ost- und Südosteuropa [Elektronische Ressource]. — Online verfügbar unter : <http://www.forost.de/> (zuletzt geprüft am: 10.03.2015).
64. historicum.net: Geschichtswissenschaften im Internet [Elektronische Ressource]. — Online verfügbar unter : <https://www.historicum.net/home/> (zuletzt geprüft am: 10.03.2015).
65. EurViews. Europa im Schulbuch [Elektronische Ressource]. — Online verfügbar unter : <http://www.eurviews.eu/de/projekt.html> (zuletzt geprüft am: 10.03.2015).
66. IREON-Fachportal Internationale Beziehungen und Länderkunde [Elektronische Ressource]. — Online verfügbar unter : https://www.ireon-portal.de/IREON/Portal/ireon_de.aspx?lang=de-DE (zuletzt geprüft am: 07.03.2015).
67. Deutsch-Ukrainisches Forum e.V. [Elektronische Ressource]. — Online verfügbar unter : <http://www.d-u-forum.de/> (zuletzt geprüft am: 08.03.2015).
68. ForumNET.Ukraine [Elektronische Ressource]. — Online verfügbar unter : <http://www.forumnetukraine.org/index.php> (zuletzt geprüft am: 08.03.2015).

ЗБРОЄЗНАВСТВО: ФАХОВІ РЕСУРСИ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ. ЧАСТИНА 2

У другій частині огляду ресурсів мережі Інтернет історико-зброєзнавчого спрямування ми будемо дотримуватися попередньої перевіреної їх систематизації. За типом засновників та формою подання матеріалу веб-сайти можна розподілити на:

- сайти музеїв та науково-дослідних закладів;
- ресурси, що репрезентують друковані видання зброєзнавчої тематики;
- ресурси наукових закладів й товариств;
- сайти приватних осіб та комерційних закладів.

Через постійну зміну структури та інтерфейсів користувача веб-сайтів ми вирішили відмовитись від їх детального опису, зробивши більший акцент на інформації щодо походження та змісту самих ресурсів.

Нижче продовжуємо опис найбільш цікавих, на наш погляд, Інтернет-ресурсів зброєзнавчої тематики.

Інтернет-ресурси державних, приватних музеїв та науково-дослідних закладів

Музей історії мистецтв у Відні (Австрія) / Kunst Historische Museum Wien

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.khm.at>

Адреса електронної скриньки: info.hjrk@khm.at

Мова сайту — англійська / німецька / італійська

Ресурс репрезентує найвідоміший музей Відня, заснований ще 1889 р. Колекція музею в основу якої покладено багатющі художні збірки імператорського двору вважається однією з кращих у світі. Зокрема колекція зброї є найкраще задокументованою серед відомих колекцій Заходу, оскільки поява більшості зразків пов'язана з визначними політичними подіями: військовими кампаніями, нагородами, посвяченнями коронацією, весіллями, хрещеннями тощо. Жодна інша королівська родина Європи не була пов'язана шлюбами з такою кількістю країн як Габсбурги. Відтак, у музеї представлені обладунки та кошовна зброя майже всіх західноєвропейських принців від XV до початку XX ст. включно.

Комплекти обладунків є унікальними творіннями найвідоміших зброярів: Обладунки вершника Томазо Місалья (Tommaso Missaglia), Обладунок кірасира Лоренца Гельмшміда (Lorenz Helmschmid) виготовленого для імператора Максиміліана I, знамениті вироби Конрада С'юзенгофера (Konrad Seusenhofer), Філіппо Негролі (Filippo Negroli) та багатьох інших.

Інформація щодо колекції зброї розміщена за посиланням:

<http://www.khm.at/en/visit/collections/collection-of-arms-and-armor/>

або з головної сторінки:

Kunsthistorisches Museum > Visit > Collections > Collection of Arms and Armour.

Тут систематизовано інформацію щодо історії колекції, та її зберігачів. Найбільшу цікавість представляє підрозділ «Ausgesuchte Meisterwerke» («Selected masterpieces») де зібрано світлини й описи найбільш цінних раритетів. З часом має також запрацювати більш повна інтерактивна база даних (Online Image Library).

Ресурс зареєстровано в найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler).

Поштова адреса: Neue Burg, Heldenplatz, 1010 Wien.

Британський музей (Великобританія) / The British Museum

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.britishmuseum.org>

Адреса електронної скриньки: information@britishmuseum.org

Мова сайту — англійська / німецька / іспанська / французька / італійська / російська / китайська / японська / корейська

Ресурс представляє Британський Національний музей, один з найбільших музейних закладів у світі. Колекції музею налічують нині понад 8 мільйонів зразків, що охоплюють історію світових культур від часів появи перших людей до сучасності.

Здебільшого колекції музею не мають відношення до військової справи: усі зразки пов'язані з цим напрямом людської діяльності сконцентровані у мережі філій Національного військового музею (The Royal Armouries Museum), ресурс якого описано у попередньому випуску (<http://www.royalarmouries.org>). І все ж, скориставшись розвиненою пошуковою системою величезної бази даних з 2 мільйонів експонатів, можна віднайти чимало зброї, насамперед античної та японської. Для цього слід перейти до сторінки пошуку потрібного експонату (шлях: Research > Collection > Search results), перейти до фільтру («Advanced») та у полі «Subjects» зазначити «arms/armour». Значна частина експонатів зброї, на жаль, позбавлена світлин, проте має ґрунтовне текстове супроводження.

Ресурс зареєстровано в найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler).

Поштова адреса: British Museum, Great Russell Street, WC1B 3DG.

Інститут мистецтва у Чикаго (США) / Art Institute of Chicago

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.artic.edu/aic/collections/armor>

Мова сайту — англійська

Інститут мистецтв Чикаго заснований 1879 р. являє собою величезний музей у якому зібрані шедеври світового мистецтва. Постійна експозиція нараховує понад 300000 експонатів, структурно розподілених серед 11 музейних відділів, що займають 8 окремих приміщень у середмісті Чикаго. Музей

має передовий відділ реставрації та одну з кращих у галузі мистецтва наукових бібліотек.

У музеї зберігається велика колекція зброї, значна частина якої представлена в Інтернеті у вигляді розвинутої бази даних. Матеріал розподілено між двома розділами. «Armor» (обладунки), шлях з головної сторінки: Collections > Arms, Armor, Medieval, and Renaissance > Armor; «Arms» (зброя), шлях з головної сторінки: Collections > Arms, Armor, Medieval, and Renaissance > Arms.

Кожен предмет супроводжений детальною атрибуцією та світлиною. Музей надає можливість замовити фото для власної публікації.

Ресурс зареєстровано в найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler).

Поштова адреса: Art Institute of Chicago, 111 South Michigan Avenue, Chicago, Illinois 60603-6404.

Музей королівського Датського арсеналу / The Royal Danish Arsenal Museum

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.thm.dk>

Адреса електронної скриньки: direktoeren@natmus.dk

Мова сайту — голландська / англійська

Королівський Датський Арсенал є музеєм військової історії, що репрезентує військову історію Данії від 1500-х років до сьогодення. Відтак, представлено надзвичайно широкий спектр зразків зброї — від ручної холодної до артилерійських систем новітнього часу. Музей офіційно заснований в 1928 році на основі історичних колекцій датської армії, що сягають епохи Відродження.

Наразі перегляд найвидатніших зразків колекції можливий з голландськомовної сторінки сайту (пункт головного меню «Samlinger Online»).

Ресурс зареєстровано в найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler).

Поштова адреса: The National Museum of Denmark, Vester Voldgade 101, 1552 København V.

Музей Стібберта у Флоренції (Італія) / Stibbert Collection, Florence

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.museostibbert.it>

Адреса електронної скриньки: direzione@museostibbert.it

Мова сайту — італійська / англійська / японська

Ресурс презентує музей Фредеріка Стібберта (1838–1906), засновника потужного музейного закладу, що після смерті колекціонера перейшов у муніципальну власність м. Флоренції. На сьогоднішній день загальна кількість експонатів перевищує 50000 одиниць, майже усі вони знаходяться в експозиції. Справжню окрасу музею складає колекція зброї, організована у три відділи, відповідно до географії походження зразків.

Розділ «European Armoury» включає ручну холодну та вогнепальну зброю, переважно періоду XVI–XVIII ст., хоча присутні експонати XIV та XIX ст.

Розділ «Islamic Armoury» представляє зброю Близького й Середнього Сходу, насамперед Туреччини, Ірану та Північної Індії.

У музеї експонується також велика колекція японської зброї (розділ «Japanese Armoury»), представлена переважно історичними періодами від 1570 до 1868 рр., хоча декілька зразків мають давнішу історію.

На жаль, у розділах розміщені тільки світлини окремих зразків, цілісна база даних досі відсутня. Утім у розділі «Publications» відвідувачі мають можливість дистанційно замовити чимало музейних видань, серед яких повні каталоги музею та науково-дослідні праці.

Ресурс зареєстровано в найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler).

Поштова адреса: Museo Stibbert onlus, via Federigo Stibbert 26, 50134 Firenze.

Національний музей Швейцарії / Schweizerisches Nationalmuseum

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.nationalmuseum.ch>

Адреса електронної скриньки: info@snm.admin.cherika.hebeisen@snm.admin.ch

(Dr. Erika Hebeisen, куратор відділу зброї)

Мова сайту — німецька / французька / італійська / англійська / китайська / японська / російська

Ресурс представляє собою об'єднаний сайт трьох швейцарських музеїв: Національного музею у Цюріху, Замок у Пранжен, історичний музей міста Швіц, а також філію в Аффольтерн-на-Альбіс. Постійна експозиція музеїв представляє історію Швейцарії, її народу та культури від найдавніших часів до наших днів. Колекція зброї є найбільш представницькою у Швейцарії. До неї входять зразки періоду від Пізнього середньовіччя до нашого часу. Експозиція складається переважно з бойової зброї (з Цюріхської зброярні), проте є також церемонійні, мисливські та спортивні зразки.

База даних колекції зброї та одностроїв (Waffen & Uniformen) стає доступною лише у режимі перегляду основними робочими мовами й розміщена за посиланням:

http://www.nationalmuseum.ch/sammlung_online/

Або шлях з головної сторінки:

Navigation > Sammlung Online

Кожен зразок супроводжений детальною атрибуцією та світлиною.

Працює сервіс замовлення світлин для публікацій.

Ресурс зареєстровано в найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler).

Поштова адреса: Swiss National Museum, National Museum Zurich, Museumstrasse 2, 8021 Zürich.

Музей Армії (м. Стокгольм, Швеція) / Armémuseum

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.armemuseum.se>

Адреса електронної скриньки: fornamn.efternamn@armemuseum.se

Мова сайту — шведська

Ресурс презентує ресурс одного з кращих історичних музеїв Швеції. Музей був кардинально оновлений у 2000 р. й нині представляє історію Швеції від 1500-х рр. до нашого часу. Збірка Військового музею складається з понад 80000 експонатів, основна частина яких зберігається у фондах.

Колекція зброї вибірково розміщена на зовнішньому електронному ресурсі:

<http://digitaltmuseum.se/info/owners/S-AM>

<http://digitaltmuseum.se/info/owners/S-AM/exhibition/E8073BF1-A1CD-4377-AFD0-B5027C818180>

Кожний зразок супроводжений світлинами з детальним провенансом.

У музеї працює велика наукова бібліотека, спеціалізована за військово-історичною тематикою. Працює електронний каталог:

<http://webbsok.mikromarc.se/Mikromarc3/Web/default.aspx?Unit=6465&db=armemuseum>

Ресурс зареєстровано в найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler).

Поштова адреса: Armémuseum, Riddargatan 13, Postadress: Box 14095, 104 41 Stockholm.

Музей мистецтв у Вустері (США), колекція Хіггінса / Worcester Art Museum

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.worcesterart.org>

Адреса електронної скриньки: collectionsandexhibitions@worcesterart.org

Мова сайту — англійська

Збірка музею складає понад 35000 творів мистецтва з усіх куточків світу від античності до нашого часу. Музей відкрився у м. Вустері (Масачусетс) 1898 р. і вважається другим за значенням музеєм мистецтв у Новій Англії.

Від 2013 р. до музею було переведено основну частину колекції зброї Джона Вудмена Хіггінса (колишній музей Хіггінса):

<http://www.worcesterart.org/Collection/higgins-collection/>

(шлях з головної сторінки: Collection > Arms and Armor)

На сайті музею працює розвинута база даних, де розміщені світлини й описи більшості експонатів. База доступна за посиланням:

<http://vqs61.v3.pair.com:8080/emuseum/view/objects/asimages/3063/1232/title-desc?t:state:flow=52f813d8-ba69-4154-8391-cdcb42e6bc65>

(шлях з головної сторінки: Collection > Collections Search > The John Woodman Higgins Collection).

У музеї працює велика спеціалізована бібліотека. Електронний каталог доступний на зовнішньому сайті «Internet Archive» (<https://archive.org/>) за посиланням:

https://archive.org/search.php?query=%28collection%3Aworcesterartmuseumlibrary%20OR%20mediatype%3Aworcesterartmuseumlibrary%29%20AND%20-mediatype%3Acollection&sort=-avg_rating%3B-num_reviews

Ресурс зареєстровано в найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler).

Поштова адреса: Worcester Art Museum, 55 Salisbury Street, Worcester, Massachusetts 01609.

Королівський музей армії та військової історії (м. Брюссель, Бельгія) / Royal Army and Military History Museum

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.klm-mra.be>

Адреса електронної скриньки: infocom@klm-mra.be

Мова сайту — голландська / французька / англійська

Ресурс є веб-сайтом одного з кращих бельгійських музеїв військової історії та зброї, започаткованого ще 1910 р. Колекція охоплює понад 1000 років історії військової справи та мілітарних технологій. Представлені експонати від стародавніх обладунків, майстерно виготовленої і коштовно прикрашеної холодної й вогнепальної зброї до бронетехніки та авіації.

У розділі «Some treasures» можна побачити окремі, найбільш цікаві, на думку укладачів, експонати музею.

У розділі «Collections» (шлях з головної сторінки: Collections > Collection database) знаходиться розвинута база даних у якій розміщені світлини та описи експонатів музею.

Ресурс зареєстровано в найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler).

Поштова адреса: Royal Army and Military History Museum, Jubelpark 3, 1000 Brussels (Belgium).

Міжнародний Комітет Музеїв Військової Історії / ICOMAM (the International Committee of Museums of Arms and Military History)

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.klm-mra.be/icomam/>

Адреса електронної скриньки: m.willemsen@legermuseum.nl

Мова сайту — англійська

Ресурс є офіційним веб-сайтом Міжнародного комітету музеїв військової історії (ICOMAM), сформованого Міжнародною радою музеїв (ICOM).

Організація забезпечує взаємодію між музеями з метою заохочення наукових досліджень колекцій історичної зброї, підтримання високих міжнародних стандартів її експонування, зберігання й реставрації, розвитку партнерських стосунків між музейними закладами.

ICOMAM об'єднує понад 260 членів, що представляють музеї у більш ніж 50 країнах світу. Організація кожні три роки проводить конгреси та проміжні симпозиуми з відповідних тем. Її робота покликана ствердити важливість зброї та зброярства у світовій історії як видатного соціологічного явища, що стосується усіх аспектів політичних, економічних та соціальних відносин, художньої творчості, а також їх сучасним трактуванням та зв'язком з нашою культурною спадщиною.

У розділі «Publications» можна замовити спеціальні видання ICOMAM, що стосуються проблем експонування, зберігання та реставрації історичної зброї.

У розділі «the Magazine» розміщені повні версії журналу «ICOMAM Magazine» де публікуються різноманітні матеріали з проблем зброєзнавства та музеєзнавства, новини музейного життя.

Ресурс зареєстровано в найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler).

Штаб-квартира організації розміщується у Королівському музеї армії та військової історії (м. Брюссель, Бельгія).

Державний історичний музей (м. Москва, РФ) / Государственный исторический музей

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.shm.ru>

Адреса електронної скриньки (науково-методичний відділ): method-shm@yandex.ru

Мова сайту — російська / англійська

Ресурс презентує Державний історичний музей («ГИМ»), один з найбільших музейних закладів Російської Федерації. Зауважимо, що веб-сайт, що до того представляв собою кілька пов'язаних між собою інтернет-сторінок, був ґрунтовно реконструйований у 2014 р. Наразі на сайті запрацювала розвинута база даних, що наповнюється описами та світлинами музейних експонатів (шлях: «Коллекции и музейный комплекс > Электронный каталог музейных предметов»).

Опису колекції зброї, що сформувалася понад 100 років тому і нині налічує 16000 зразків, присвячено окремий розділ, супроводжений світлинами визначних експонатів (шлях: «Коллекции и музейный комплекс > Научно-хранительские отделы > Отдел оружия»).

Через випадаюче меню є також можливість потрапити у базу даних наукових публікацій музею «Издания и публикации», де можна віднайти як видання так і окремі публікації за певними критеріями (автор, рік видання тощо).

Ресурс зареєстровано у найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler), та представлено у соціальних мережах (Facebook, Twitter, ВКОНТАКТЕ).

Поштова адреса: Государственный Исторический музей, Красная площадь, дом 1, Москва, РФ.

Військова археологія. Проблемна рада при Державному історичному музеї / Военная археология. Проблемный совет при Государственном историческом музее

Адреса в мережі Інтернет: <http://millitarch.ru>

Адреса електронної скриньки: sovet@millitarch.ru

Мова сайту — російська

У 2001 р. був створений Московський семінар з воєнної археології (круглий стіл). Наразі організована Рада на базі Відділу комплексних архео-

логічних досліджень ГИМ та воєнно-історичного загону Верхньодонської археологічної експедиції ГИМ (керівник О.В. Двуреченський). Рада «Військова археологія» створює можливості плідного спілкування усіх зацікавлених воєнною історією та археологією. Хронологічний діапазон пропонованих для обговорення тем — від давнини до кінця XVII ст., територіальні межі — Євразійський регіон. Окрема секція присвячена періоду наполеонівських воєн та дослідженню місць битв, зокрема Бородинської. У роботі семінара беруть участь наукові співробітники провідних музейних та академічних археологічних закладів.

На веб-сайті у хронологічному порядку висвітлені події, пов'язані із засіданнями Ради від самого її заснування (2001 р.). Насамперед це результати обговорень актуальних наукових проблем та праць, а також наукові статті співробітників.

Окрім того, Рада періодично видає збірник наукових праць «Военная археология». Наразі вийшло два випуски (2008 та 2011), перший з яких можна завантажити з сайту у форматі PDF.

Ресурс зареєстровано у найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler).

Військово-історичний музей артилерії, інженерних військ та військ зв'язку МО РФ (ВИМАИВиВС) / Военно-исторический Музей артиллерии, инженерных войск и войск связи МО РФ

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.artillery-museum.ru>

Можливість електронного зв'язку забезпечена безпосередньо на сайті

Мова сайту — російська / англійська

Ресурс представляє ВИМАИВиВС, заснований Петром I у 1703 р. Наразі цей музей є одним з найбільших військово-історичних музеїв світу: тут зібрані великі колекції артилерії та боєприпасів, стрілецької та холодної зброї, військово-інженерної техніки, засобів військового зв'язку, бойових прапорів, одностроїв, творів батального живопису, нагород і відзнак, а також архівних документів.

Сайт добре структурований, наведена вичерпна інформація щодо історії музею, його відділів та наукових співробітників.

База даних історичних зразків, що зберігаються у музеї наразі відсутня. Утім у розділі «Издания» можна віднайти чимало доступних для завантаження матеріалів. Мова йде, насамперед, про збірки наукових праць численних міжнародних конференцій, присвячених зброї та озброєнню, які щорічно проводяться у музеї: «Сборник исследований и материалов Военно-исторического музея артиллерии, инженерных войск и войск связи»; «Сохранность культурного наследия: наука и практика», «Война и оружие»; «Бранденбургские чтения».

Поштова адреса: 197046, Санкт-Петербург, Александровский парк, 7.

Ресурс зареєстровано у найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler).

**Інтернет-ресурси, що репрезентують
друковані видання зброєзнавчої тематики**

Журнал міжнародної бібліографії з військової історії / International Bibliography of Military History

Адреса в мережі Інтернет:

<http://booksandjournals.brillonline.com/content/journals/22115757>

Адреса електронної скриньки: brillonline@brill.com

Мова сайту — англійська

Найбільш повний анотований бібліографічний список наукової літератури з військової історії на більшості мов світу. Анотації до бібліографічних позицій публікуються німецькою, французькою, італійською, іспанською та англійською.

На сайті видавництва викладені усі номери журналу у форматі PDF, починаючи від першого (1974 р.). Більшість номерів журналу є платними, утім видавництво періодично передає окремі статті для вільного завантаження.

Поштова адреса видавництва: BRILL, P.O. Box 9000, 2300 PA Leiden, The Netherlands.

Журнал військової історії Китаю / Journal of Chinese Military History

Адреса в мережі Інтернет:

<http://booksandjournals.brillonline.com/content/journals/22127453>

Адреса електронної скриньки: brillonline@brill.com

Мова сайту — англійська

Ще одне видання видавництва BRILL. Журнал присвячено рідкісній для англomовного видання темі — військовій історії Китаю. Сюди включено надзвичайно широку проблематику досліджень від стародавніх часів до новітнього часу — військову справу та пов'язані з нею соціальні, політичні та економічні питання, дослідження предметів озброєння та військового мистецтва.

На сайті видавництва викладені усі номери журналу у форматі PDF, починаючи від першого (1974 р.). Більшість номерів журналу є платними, утім видавництво періодично передає окремі статті для вільного завантаження.

Поштова адреса видавництва: BRILL, P.O. Box 9000, 2300 PA Leiden, The Netherlands.

Класична зброя та мілітарія / Classic Arms & Militaria

Адреса в мережі Інтернет: www.classic-arms-and-militaria.com

Адреса електронної скриньки: help@pocketmags.com

Мова сайту — англійська / італійська

Ресурс є сайтом спеціального часопису, присвяченого проблемам вивчення та колекціонування історичної зброї та озброєння, предметів військового спорядження й оснащення. Журнал видається кожні 2 місяці і є виданням клубу колекціонерів Великобританії. Дописувачі часопису є визнаними фахівцями

ми у своїй галузі, охоплюючи переважно хронологічний період від давнини до Першої світової війни, територіально охоплюючи країни усього світу.

На сайті можна оформити підписку часопису, замовити окремі номери (у друкованому або цифровому виляді), а також прочитати анонс та зміст свіжого випуску.

На сайті також можна замовити електронну версію номерів іншого відомого видання «The Armourer» («Зброяр»):

http://www.collectors-club-of-great-britain.co.uk/Militaria/_ch30.

«The Armourer», що виходить двічі на місяць, заснований 1994 р. і вважається одним з найбільш авторитетних видань у світі поціновувачів військово-історичних раритетів. Цей добре ілюстрований кольоровий журнал вміщує статті не лише з історії зброї, військової символіки, емблематики, фалеристики тощо, але й військово-історичних фестивалів, музейних виставок та інших тематичних заходів. У часописі також друкують матеріали, присвячені історії битв, є колонка «Спитай Зброяра», де читачі можуть отримати фахові консультації. У хронологічному відношенні матеріали часопису здебільшого пов'язані з періодом Нового й Новітнього часу.

Ресурс зареєстровано у найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler), та представлено у соціальних мережах (Facebook, Twitter).

Поштова адреса видавництва: Warners Group Publications, The Maltings, West Street, Bourne, LINCS PE10 9PH.

Людина зі зброєю, часопис для колекціонерів холодної та вогнепальної зброї / Man at Arms Magazine for the Gun and Sword Collector

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.gunandswordcollector.com>

Адреса електронної скриньки: service@manatarmsbooks.com

Мова сайту — англійська

Назва часопису свідчить сама за себе. Один з провідних повнокольорових журналів для поціновувачів історичної зброї виходить один раз на два місяці. Статті переважно присвячені історичним, технічним та мистецьким аспектам давнього зброярства. Приділено також увагу огляду нової літератури та нових досліджень давньої зброї. Географічно, більшість матеріалів присвячена американським зразкам.

На сайті розміщено півтора десятка статей та зручна база даних наукової зброезнавчої літератури.

Є також розклад з'їздів колекціонерів та інших тематичних заходів у США.

Ресурс зареєстровано у найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler).

Поштова адреса видавництва: Mowbray Publishing & Man at Arms Magazine for the Gun and Sword Collector, Woonsocket, RI 02895 USA.

Наполеоніка / The Napoleon Series

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.napoleon-series.org>

Адреса електронної скриньки (головний редактор): rburnham10@cox.net

Мова сайту — англійська

Великий Інтернет-портал, присвячений історії наполеонівської епохи. Ресурс наповнений різним контентом, насамперед, науковими статтями військово-історичного та джерелознавчого спрямування.

В межах порталу видається Інтернет-журнал «the War of 1812 Magazine» у якому публікують статті, рецензії, документи та інші матеріали, пов'язані з війною 1812 р. та війну між Великобританією і США (1812–1814).

У розділі «Military», окрім матеріалів військово-історичної проблематики, викладено у вільний доступ випуски іншого Інтернет-часопису «Smoothbore Ordnance Journal», що має безпосередній стосунок до зброєзнавчої проблематики. У журналі публікують матеріали, пов'язані з технічними аспектами артилерії та вогнепальної зброї розглядуваного періоду.

У розділі «Military» також викладено перекладені англійською номери відомого німецького військово-історичного журналу «Deresche» (видавався з поч. 1980-х по 1996), де зустрічаються цікаві матеріали з історії вогнепальної зброї зазначеного періоду.

Ресурс зареєстровано у найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler).

Военно-исторический журнал Para bellum / Військово-історичний журнал Para bellum

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.parabellum.vzmkh.ru>

Адреса електронної скриньки: gorets_av@mail.ru

Мова сайту — російська

Часопис, що виходив у 1997–2012 рр., пропонує професійні статті з історії військової справи. Серед основних тем: проблеми зброєзнавства, організації військ, стратегії, тактики та інших аспектів військового мистецтва, аносовані навіть переклади давніх літописів. Редакція наголошує на тому, що публікує тільки оригінальні високоякісні авторські матеріали. Особливе місце у журналі займає інформація щодо діяльності військово-історичних клубів.

На сайті можна віднайти статті з різних випусків часопису.

Ресурс зареєстровано у найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler), та представлено у соціальних мережах (ВКОНТАКТЕ).

Військово-історичний журнал «Воїн» / Военно-исторический журнал «Воин»

Адреса в мережі Інтернет: <http://genstab.ru/voin>

Адреса електронної скриньки: voinmail@mail.ru

Мова сайту — російська

Ресурс представляє часопис «Воїн», що охоплює різноманітні аспекти військової історії від Давнього Сходу до воїн XIX ст. Часопис є друкованим

виданням з повнокольоровими вклейками на яких представлені зброя, обладунки та однострої різних часів та народів. Періодичність видання складає 4 номери на рік.

Постійними розділами часопису є «Давній Схід — Середні віки», «XVII–XVIII ст.», «Наполеонівські війни», «Армії та війни XIX ст.», «Розпис руським полкам», «Військово-історична мініатюра та Варгейм», «Огляд літератури», «Зброя», «Реконструкція».

У вільний доступ викладено 15 номерів, з якими можна ознайомитися на сайті в інтерактивному режимі.

Поштова адреса часопису: 443082 г. Самара, а/я 7916, Пархоменко Игорю Олеговичу.

Домонгол. Альманах давньої культури та мистецтва / Домонгол. Альманах древней культуры и искусства.

Адреса в мережі Інтернет: <http://domongol.org>

Адреса електронної скриньки: domongol.com@gmail.com

Мова сайту — російська

Часопис, присвячений давній матеріальній культурі та мистецтву Східної Європи. Охоплені насамперед терени сучасних Росії, України та Білорусі дохристиянського періоду та середньовіччя. Окремі розділи журналу присвячені спецдисциплінам — нумізматичі, сфрагістичі тощо. Звертається журнал й до проблематики дослідження зброї та озброєнь.

На сайті працює форум «Атрибуции и датировки», де можна отримати фахові консультації. Окремим розділом тут виступає атрибуція давньої зброї та озброєнь.

На сайті також працює база даних «Галерея древностей», присвячена археологічним знахідкам. Тут є підрозділ «Воинская культура» (шлях: «Галерея древностей > Воинская культура») у якому зберігаються світлини та детальні описи раритетів.

Ресурс зареєстровано у найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler).

Інтернет-ресурси військово-історичних товариств, громадських об'єднань та приватних осіб.

Асоціація бойових мистецтв Відродження / ARMA — the Association for Renaissance Martial Arts

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.thearma.org>

Адреса електронної скриньки: theARMA@comcast.net

Мова сайту — англійська

Один з провідних веб-ресурсів з реконструкції бойових мистецтв епохи Середньовіччя та Відродження, заснований 1996 р. Асоціація позиціонує себе, як некомерційна організація, що студіює історичне фехтування та історичну спадщину бойових мистецтв Європи та реконструює їх на сучасному ґрунті.

Засновник Асоціації — видатний дослідник та реконструктор європейських фехтувальних практик, автор численних монографій Джон Клементс. Відтак на сторінці керівника Асоціації (<http://www.thearma.org/Director.htm>) розміщені повні тексти його статей.

Окрім того, на сайті розміщені тексти відомих літописів та настанов з європейських бойових практик періоду Середньовіччя та Раннього Нового Часу (<http://www.thearma.org/manuals.htm>), та ґрунтовний огляд наукової літератури, насамперед з військової антропології та історії бойових мистецтв (<http://www.thearma.org/bookreviews.htm>), а також словники історичної термінології та класифікаційні схеми холодної зброї (<http://www.thearma.org/terms.htm>).

Ресурс зареєстровано у найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler).

Академія справжнього клинка / True Edge Academy

Адреса в мережі Інтернет: <http://trueedgeacademy.com>

Адреса електронної скриньки: john@trueedgeacademy.com

Мова сайту — англійська

Веб-ресурс представляє фехтувальну «Академію справжнього клинка», у минулому — підрозділ ARMA («Асоціації бойових мистецтв Відродження»). Організація відроджує та досліджує бойові мистецтва середньовіччя та епохи Відродження і є членом Європейської федерації історичного фехтування.

Численні інструктори та студенти Академії не тільки практикують бойові мистецтва, але є компетентними дослідниками у царині історії європейських бойових мистецтв. Участь у наукових проектах є необхідною умовою розвитку членів Академії, відтак на сайті можна віднайти низку студій середньовічних трактатів та настанов з європейських бойових практик періоду Середньовіччя та Раннього Нового Часу.

Ресурс зареєстровано у найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler), та представлено у соціальних мережах (Facebook, Google Groups).

Королівська артилерія Нової Зеландії / The Royal New Zealand Artillery

Адреса в мережі Інтернет: <http://www.riv.co.nz/rnza/>

Мова сайту — англійська

Сайт є частиною ресурсу Асоціації RNZA репрезентує артилерію збройних сил Нової Зеландії. Ресурс присвячений озброєнню, щоденним проблемам, традиціям, організації та зображенням новозеландської артилерії від XIX ст. до нашого часу.

На сайті розміщено довідник термінології, номенклатури та історії розвитку новозеландської артилерії (пункт «History» у меню або <http://www.riv.co.nz/rnza/ochist.htm#eq>).

Ресурс зареєстровано у найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler).

Спілка військових істориків / The Company of Military Historians

Адреса в мережі Інтернет: <http://military-historians.org>

Адреса електронної скриньки: webmaster@military-historians.org

Мова сайту — англійська

Спілка, заснована 1949 р., є освітньою, науковою та літературною інституцією, присвячена дослідженню та поширенню інформації щодо одностроїв, екіпірування, історії та традицій збройних сил у США та інших країнах Західної півкулі.

Вступ до Спілки є платним (наразі ціна складає \$60). Раз на рік відбуваються з'їзди членів об'єднання, де проводяться конференції та форуми.

Вступивши до Спілки, учасник підписується на ілюстрований часопис «Military Collector & Historian», присвячений дослідженню предметів озброєння, обмундирування, амуніції тощо. Статті видання також охоплюють проблеми історії військової організації, окремих підрозділів, військового мистецтва, та діяльності Спілки й її членів.

Спілка також видає кольорову серію, присвячену історії одностроїв в Америці («Military Uniforms in America») та має власну колекцію, що зберігається у військовому музеї Вірджинії (The Virginia War Museum).

На сайті працює форум, де користувачі обговорюють проблеми атрибуції та колекціонування:

<http://military-historians.org/cgi-bin/member/forum.pl>

Ресурс зареєстровано у найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler), та представлено у соціальних мережах (Facebook, Twitter, LinkedIn).

Поштова адреса: Post Office Box 910, Rutland, MA 01543, USA.

Бронесайт. Проект Чобітка Василя / Бронесайт. Проект Чобітка Василя

Адреса в мережі Інтернет: <http://armor.kiev.ua>

Мова сайту — російська

Ресурс присвячений історії бронетехніки. На сайті розміщено ґрунтовний довідник («Бронетанковая энциклопедия»), де розглянуто велику кількість моделей танків від часів створення першої бронетехніки, розглянута історія та технічні характеристики.

У розділі «Бібліотека» зібрано монографії та статті, присвячені історії та особливостям технічної експлуатації бронетехніки різних часів.

Більшість матеріалів добре проілюстрована світлинами, малюнками та схемами.

Ресурс зареєстровано у найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler).

Askalon.WS

Адреса в мережі Інтернет: <http://askalon.ws>

Мова сайту — російська

Ресурс присвячений антикварній ручній холодній та вогнепальній зброї. Сайт створено для колекціонерів, основну увагу приділено обговоренню та атрибуції колекційних зразків.

На форумі започатковані важливі інформаційні теми, зокрема інтерактивний електронний довідник зброярських клейм, є розділ, присвячений зброєзнавчій історіографії.

На сайті функціонує інформаційний довідник та база даних, присвячена історичним різновидам холодної та вогнепальної зброї різних країн світу, причому особливу увагу засновники порталу приділяють багнетам.

Ресурс зареєстровано у найбільших пошукових системах (Google, Yahoo, Yandex, Rambler).

Теорія зброї. Історія зброї у фактах та зображеннях / Оружейная теория. История оружия в фактах и картинках

Адреса в мережі Інтернет: <http://arms-theory.livejournal.com>

Адреса електронної скриньки: arms_theory@livejournal.com

Мова сайту — російська

Засновник — Марія Гавриліна, м. Москва, РФ

Ресурс є тематичним журналом (журнал «ЖЖ»), повністю присвяченим історії зброї та озброєнь.

На сайті присутні історіографічні огляди, аналіз історії походження окремих видів зброї. Окрім того, у журналі також є такі розділи, як «Видео», «Военно-историческая реконструкция», «Выставки», «Мастера», «Музейные собрания», «Оружейные центры», «Оружие в изобразительном искусстве», «Оружие в литературе» тощо.

Загалом, подана на сайті інформація вирізняється ґрунтовністю та різноплановістю, автор наводить велику кількість посилань на тематичні ресурси.

Інтернет-ресурси комерційних закладів

Наприкінці подаємо новий список електронних ресурсів аукціонів, що спеціалізуються на торгівлі військово-історичного антикваріату. Нагадаємо, що на своїх сайтах комерційні заклади зазвичай викладають світлини та провенанс лотів, виставлених на поточний продаж, а також дозволяють дистанційно замовити каталоги лотів з минулих торгів.

ANTIK 1941 (РФ): <http://www.antik1941.ru>

ArmsAndArmour Auctions (Австралія): <http://www.armsandarmourauctions.com>

Armes Tribales: Collection E. Claude (Франція): <http://mac-gratuit.fr/site/tribaledgedweaponcol>

Australian Arms Auctions. Antique arms, militaria, sporting arms, edged weapons, investment (Австралія): <http://www.australianarmsauctions.com>

Civil War & Militaria Heritage Auction (США): <http://historical.ha.com>

Faganarms. Antique Arms Armor & related items (США):
<http://www.faganarms.com>

London Park Lane Arms Fair (Великобританія): <http://www.londonarmsfair.com>.
У каталозі окрім самих атрибутованих предметів публікують також наукові статті.

Thomas del Mar (Великобританія): <http://www.thomasdelmar.com>

Violity. Auction & Antiques (Україна): <http://auction.violity.com>

Von Morenberg Auction House (Італія):
http://www.vonmorenberg.com/en/antique_arms.html

WW2. Антикварный охотник (РФ): <http://ww2.ru>

ZEFARM (Канада): <http://zefarm.blogspot.com>

Военно-историческая галерея «Военная мысль» (РФ): <http://www.milart.ru>

Корнетъ. Военный антиквариат (РФ): <http://www.cornet.cc>

Легион 18 (РФ): <http://www.legion18.ru/antikvariat/antikvarnoe-kholodnoe-oruzhie>

Лейбштандарт (РФ): <http://antikvariat.ru>

АНОТАЦІЇ

Ганна Калиниченко
ЄВРОМАЙДАН В УКРАЇНІ:

ОГЛЯД ІНФОРМАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МЕРЕЖІ FACEBOOK
(ЛИСТОПАД 2013 — ЛЮТИЙ 2014 рр.)

У даній статті подається спроба аналізу соціальної мережі Facebook як інформативного джерела щодо подій Євромайдану. Наголошено на його значущості та специфіці використання. Пропонується класифікація ресурсів «промайданівського» спрямування та піднімається питання збирання, фіксації, візуалізації, збереження та запровадження перспективних методів дослідження та «розвіртуалізації» інформації цього нового джерела.

Ключові слова: Євромайдан, Facebook, Інтернет, соціальна мережа, групи, блог, історичне джерело, електронне джерело, електронні ресурси, візуалізація, «розвіртуалізація», інформація, скріншот, пост.

Юркова Оксана

FACEBOOK ЯК НОВИЙ ТИП ІСТОРИЧНОГО ДЖЕРЕЛА:
СПРОБА ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ
АРХІВУВАННЯ ДОКУМЕНТІВ

У статті розглядається питання про соціальну мережу Facebook як новий тип історичного джерела. Авторка на прикладах докладно висвітлює його особливості, а також пропонує розроблену нею методику фіксації, архівації та опису цього електронного джерела.

Ключові слова: Facebook, соціальна мережа, джерело.

Тимофій Брік

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОНЛАЙНОВИХ ДЖЕРЕЛ
НА ПРИКЛАДІ FACEBOOK-СТОРІНКИ «ЄВРОМАЙДАН»
(ЛИСТОПАД 2013 — ТРАВЕНЬ 2014 рр.)

Онлайн соціальні мережі привертають увагу багатьох вчених. Історики визнають, що Facebook та інші онлайн ресурси є історичними джерелами. Профілі Facebook, а також сторінки та групи пропонують багато можливостей для зберігання і розповсюдження інформації, включаючи відео, фото, події та письмові повідомлення. Крім того, поширення інформації може бути простежено через реакцію читачів (shares, comments, likes). Facebook ставить нові виклики перед істориками з точки зору збору даних, їх зберігання, а також подальшої концептуалізації та аналізу. Ця стаття є прикладом того, як дані Facebook можуть бути зібрані та проаналізовані кількісно за допомогою

простих статистичних процедур і методів мережевого аналізу. Для цього була зібрана база даних, яка включає 27458 записів і 946776 коментарів, написаних у період з листопада 2013 по травень 2014 на сторінці Facebook «ЄвроМайдан». Дослідження показує, що інтенсивне спілкування між онлайн активістами виникло після закінчення революції, коли загальна величина повідомлень різко скоротилася. Для того щоб оцінити, якою мірою соціальні зв'язки між онлайн активістами були стійкими необхідно провести додаткові дослідження.

Ключові слова: мережевий аналіз, онлайн джерела, Facebook, ЄвроМайдан.

Сергій Куценко

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЇВ УКРАЇНИ

У статті розглянуто питання використання популярних соціальних мереж у музейній діяльності. Обґрунтовано переваги застосування можливостей соціальних мереж музеями у своїй науково-дослідній та просвітительській роботі та аналізуються їх недоліки. Досліджено ступінь інтеграції українських музеїв в популярні соціальні мережі — «ВКонтакте», «Однокласники», Facebook і мікроблог Twitter.

Ключові слова: музей, комунікація, соціальна мережа, інформаційні технології.

Георгій Папакін

ДОСВІД ЕЛЕКТРОННОЇ ПУБЛІКАЦІЇ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ В США ТА ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ: КОРОТКИЙ ОГЛЯД (1971–2010)

Проаналізовано майже 40-річний досвід здійснення електронних джерельних публікацій у західному світі, названі основні наукові проекти презентації електронних форм видань пам'яток — «Оксфордського текстового архіву», «Проекту Гутенберга» початку 1970-х років, ARTFL (1980-ті), «Історичного текстового архіву» 1990-х, «Академія давніх текстів» 2000-х та ін. Показані основні відмінності між концепціями даних ресурсів, технічними параметрами відтворення текстів джерел, можливості здійснення пошукової роботи. Основний висновок — згаданими електронними ресурсами в основному використана концепція «бібліотеки відкритого доступу», внаслідок чого опублікована незначна кількість історичних джерел, відсутні спеціальні електронні археографічні проекти, що відповідали б потребам наукових досліджень у різних галузях знання.

Ключові слова: електронна публікація джерел, оцифрування джерел, «відкритий текстовий архів», ТХТ, система пошуку інформації.

**Ірина Корчемна, Катерина Лобузінa,
Світлана Сохань, Марина Філіпович**
**СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ ОСОБОВИХ АРХІВНИХ
ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ
УКРАЇНИ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Розглядаються питання створення і особливості інтегрованої бази даних «Рукописний фонд Інституту рукопису НБУВ» на засадах поєднання рівнів опису (фонд, група, документ) та функції (комплектування, облік, зберігання та використання документів), яка може бути поширеної на всю практику рукописної діяльності бібліотек та архівних установ.

Ключові слова: рукописний фонд бібліотеки, база даних на особові фонди, електронні ресурси бібліотек.

Лариса Пономаренко
**ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОГРАФІЧНІ РЕСУРСИ ДЕРЖАВНОЇ
НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ФОРМУВАННІ
НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ**

У статті проаналізовано змістові та жанрові особливості електронних бібліографічних ресурсів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського, доступ до яких надається віддаленим користувачам через веб-портал зазначеної бібліотеки, розглянуто можливість їхньої інтеграції.

Ключові слова: електронні бібліографічні ресурси, бібліотечно-каталожні електронні посібники, науково-допоміжні бібліографічні покажчики, рекомендаційні покажчики, біобібліографічні посібники, інформаційно-бібліографічний ресурс, науково-педагогічна електронна бібліотека, вебліографія, віртуальна бібліографічна довідка, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського.

Катерина Лобузінa
**ПРОБЛЕМНО-ОРІЄНТОВАНІ БАЗИ ЗНАНЬ БІБЛІОТЕК
ЯК ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА СОЦІОГУМАНІТАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Публікацію присвячено проблемам формування бібліотеками проблемно-орієнтованих баз знань. Окреслено коло питань, пов'язаних зі створенням складних інтелектуальних соціогуманітарних інформаційних продуктів. Розглянуто основні завдання побудови електронної бібліотеки «Цифрова українка» та її структурних елементів. Запропоновано шляхи створення розподіленого реєстру видань та цифрових ресурсів українки.

Ключові слова: соціогуманітарні бази знань, когнітологія, цифрова українка, проблемно-орієнтовані електронні бібліотеки.

Наталія Стронська

**ТРАДИЦІЙНІ І НОВІТНІ СТАНДАРТИ ВІДБОРУ
ТА ОПИСУ ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОГРАФІЧНИХ РЕСУРСІВ
ДЛЯ БАЗИ ДАНИХ «УКРАЇНСЬКА БІБЛІОГРАФІЯ В ОСОБАХ»**

Стаття містить інформацію про створення біобібліографічного ресурсу українських учених, які працювали в галузі української бібліографії, розглядаються питання наукового опису бібліографічних електронних ресурсів та інформаційних джерел Інтернету — електронної бібліографії, з допомогою національних та міжнародних правил та стандартів опису та обміну інформацією.

Ключові слова: електронна бібліографія, стандарти бібліографічного опису, веб-бібліографія, українська біобібліографія.

Тетяна Добрянська

**ДО ПИТАННЯ СПЕЦИФІКИ ОПИСУ УКРАЇНСЬКОЇ КИРИЛИЧНОЇ
РУКОПИСНОЇ КНИГИ XVII ст. У БАЗІ ДАНИХ «КОДЕКС»:
ПОЛЯ «ПРОТОГРАФ» ТА «СТАРОДРУК»**

У статті розглядається питання створення електронного ресурсу української кириличної рукописної книги XVII ст. в базі даних «Кодекс» Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського в системі автоматизації бібліотек «ІРБІС64». Наголошується на необхідності при описуванні рукописів і введенні даних до бази враховувати специфіку рукописної книги XVII ст., яка пов'язана зі стародрукованою книгою. Пропонується розширити структуру бази даних новими полями: «Протограф» та «Стародрук», які є нововведеннями для баз даних такого рівня.

Ключові слова: електронний ресурс, база даних «Кодекс» Інституту рукопису НБУВ, автоматизована бібліотечна система ІРБІС64, кирилична рукописна книга, стародрукована книга, опис, нові базові поля.

Олена Гальченко

**БАЗИ ДАНИХ НА ІСТОРИЧНІ КНИЖКОВІ ОПРАВИ В ІНТЕРНЕТ-
РЕСУРСАХ: АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ТА ФУНКЦІЙ, КЛАСИФІКАЦІЯ**

В статті подано короткий аналіз електронних ресурсів, присвячених книжковим оправам, виставлених у мережі з того моменту як всесвітня мережа стала загальнодоступною для користувачів. Розглядаються причини, що призвели до появи цих баз даних, особливості і основні характеристики, що відрізняють їх від інших видів баз, доступних дослідникам. Особливу увагу приділено проблемам, з якими стикаються користувачі Інтернету при пошуку інформації про історичні та сучасні художні книжкові оправи. Автором було здійснено спробу систематизувати виявлені бази даних за характером представленої в них інформації. Були виділені чотири найбільш типові групи і дана їх коротка характеристика. Дана стаття є першою спробою в Україні проведення контент-аналізу баз даних, присвячених різним аспектам дослідження книжкових оправ.

Ключові слова: бази даних на книжкові оправи, інформаційно-пошукові системи.

Олена Пастушенко
ДИСЕРТАЦІЙНІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ КНИЖКОВИХ
КОЛЕКЦІЙ ТА КНИГИ В УКРАЇНІ І ПИТАННЯ
СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО РЕСУРСУ

У статті розглядаються напрями та зміст книгознавчих дисертацій в галузі наук з соціальних комунікацій, присвячених вивченню історії книжкових колекцій та книг бібліотек України. Увага приділена методам дослідження та питанням наукової реконструкції колекцій як явищ книжкової культури та історико-культурного джерела, а також створенню електронного ресурсу на рукописні книги, стародруки та рідкісні видання.

Ключові слова: українське книгознавство, книжкові колекції України, дисертаційні дослідження в галузі книгознавства, бібліотечні колекції України, електронний ресурс рукописних книг, книжкові пам'ятки.

Леся Халецька
ЦИФРОВЕ ЗБЕРЕЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ СВІТОВОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО
В УКРАЇНІ ТА ФРАНЦІЇ (НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ВЕБ-САЙТІВ
СОФІЇ КИЇВСЬКОЇ ТА ШАРТРСЬКОГО КАФЕДРАЛЬНОГО
СОБОРУ БОГОМАТЕРІ)

У статті визначаються загальні критерії для проведення аналізу сайтів установ культури та науки на засадах їх відповідності принципам якості. Порівнюються веб-сайти пам'яток культури світового значення — Софії Київської та Шартрського кафедрального собору Богоматері з огляду на їх відповідність принципам якості, визначаються напрямки вдосконалення проаналізованих веб-сайтів.

Ключові слова: цифрове збереження об'єктів культурної і наукової спадщини, проєкт «Minerva», принципи та критерії якості веб-сайту, Софія Київська, Шартрський кафедральний собор Богоматері.

Ірина Хромова
ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
В НУМІЗМАТИЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ. КОЛЕКЦІЇ

Стаття містить огляд програмного забезпечення для організації та ведення електронних колекцій. Розглянуті програми оснащені достатньо широким вбудованим довідковим матеріалом та пов'язані з інформаційними ресурсами мережі Інтернет.

Ключові слова: нумізматика, колекція, електронна колекція, софт, довідник, Інтернет.

Павло Єремєєв

**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНОЇ
ІНФОРМАТИКИ: ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ XIV КОНФЕРЕНЦІЇ
АСОЦІАЦІЇ «ІСТОРІЯ І КОМП'ЮТЕР»**

У статті розглядаються сучасний стан та перспективи розвитку історичної інформатики за результатами конференції, що була проведена Асоціацією «Історія і комп'ютер» у Підмосков'ї 3–5 жовтня 2014 р. Охарактеризовано основні напрямки сучасних дискусій стосовно співвідношення термінів «історична інформатика» та «Digital History», аналізуються відмінності світових тенденціях розвитку історичної інформатики та ситуації на пострадянському просторі.

Ключові слова: історична інформатика, Digital History, Асоціація «Історія і Комп'ютер».

Геннадій Боряк, Наталія Кашеварова

**ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ З ІСТОРІЇ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ
НІМЕЦЬКОМОВНОГО СЕГМЕНТУ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ**

У статті охарактеризовано німецькомовні електронні ресурси, розміщені в мережі Інтернет, де в оцифрованому вигляді представлені різні матеріали з історії країн Східної Європи. Це історичні джерела, монографії, статті, серійні й періодичні видання, рецензії, бібліографія тощо. Проаналізовано структуру німецькомовного сегменту електронних ресурсів історичного профілю. Висвітлено зміст електронних колекцій джерел, пов'язаних з історією країн Східної Європи, у складі оцифрованих ресурсів найбільших державних та університетських бібліотек. Підкреслено значення комплексних німецькомовних мережевих ресурсів гуманітарного профілю для дослідників новітньої історії України.

Ключові слова: Східна Європа, історія, електронні інформаційні ресурси, джерела, електронна бібліотека.

Денис Тоїчкін

**ЗБРОЄЗНАВСТВО:
ФАХОВІ РЕСУРСИ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.
ЧАСТИНА 2**

Стаття присвячена огляду міжнародних Інтернет-ресурсів зброєзнавчої тематики. Матеріал структуровано відповідно до типу засновника веб-ресурсу. Автор виділяє Інтернет-сайти музеїв та науково-дослідних закладів; ресурси, що репрезентують друковані видання зброєзнавчої тематики; сайти наукових установ й товариств, а також персональні та комерційні сайти.

Ключові слова: зброєзнавство, ресурси, сайти, Інтернет.

АННОТАЦИИ

Анна Калиниченко

ЕВРОМАЙДАН В УКРАИНЕ:

**ОБЗОР ИНФОРМАТИВНОГО ПОТЕНЦИАЛА СЕТИ FACEBOOK
(НОЯБРЬ 2013 — ФЕВРАЛЬ 2014 гг.)**

В данной статье предлагается попытка анализа социальной сети Facebook как информативного источника событий, касающихся Евромайдана, акцентировано на его значении и специфике использования. Предлагается классификация ресурсов «промайдановского» направления и поднимается вопрос сбора, фиксации, визуализации, сохранения и введения перспективных методов исследования и «развиртуализации» информации этого нового источника.

Ключевые слова: Евромайдан, Facebook, Интернет, социальная сеть, группы, блог, исторический источник, электронный источник, электронные ресурсы, визуализация, «развиртуализация», информация, скриншот, пост.

Оксана Юркова

**FACEBOOK КАК НОВЫЙ ТИП ИСТОРИЧЕСКОГО ИСТОЧНИКА:
ПОПЫТКА ХАРАКТЕРИСТИКИ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ЗАДАНИЯ
АРХИВИРОВАНИЯ ДОКУМЕНТОВ**

В статье рассматриваются вопросы о социальной сети Facebook как нового исторического источника. Основываясь на примерах, автор освещает его особенности, предлагает разработанную ею методику фиксации, архивирования и описи этого электронного источника.

Ключевые слова: Facebook, социальные сети, источник.

Тимофей Брик

**СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ОНЛАЙН ИСТОЧНИКОВ
НА ПРИМЕРЕ FACEBOOK СТРАНИЦЫ «ЕВРОМАЙДАН»
(НОЯБРЬ 2013 — МАЙ 2014 гг.)**

Онлайн социальные сети привлекают внимание многих ученых. Историки признают, что Facebook и другие онлайн ресурсы являются историческими источниками. Профили Facebook, а также страницы и группы, предлагают много возможностей для хранения и распространения информации, включая видео, фото, события и письменные сообщения. Кроме того, распространение информации может проследиваться через реакцию читателей (shares, comments, likes). Facebook ставит новые вызовы перед историками с точки зрения сбора данных, их хранения, а также дальнейшей концептуализации и анализа. Эта статья представляет собой пример того, как данные

Facebook могут быть собраны и проанализированы количественно с помощью простых статистических процедур и методов сетевого анализа. Для этого была собрана база данных, которая включает 27458 записей и 946776 комментариев, написанных в период с ноября 2013 по май 2014 на странице Facebook «ЕвроМайдан». Исследование показывает, что интенсивное общение между онлайн активистами возникло после окончания революции, когда общая величина сообщений резко сократилась. Для того, чтобы оценить, насколько социальные связи между онлайн активистами были устойчивыми необходимо провести дополнительные исследования.

Ключевые слова: сетевой анализ, онлайн источники, Facebook, ЕвроМайдан.

Сергей Куценко

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МУЗЕЕВ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены вопросы использования популярных социальных сетей в музейной деятельности. Обоснованы преимущества применения возможностей социальных сетей музеями в своей научно-исследовательской и просветительской работе и анализируются их недостатки. Исследована степень интеграции украинских музеев в популярные социальные сети — «ВКонтакте», «Одноклассники», Facebook и микроблог Twitter.

Ключевые слова: музей, коммуникация, социальная сеть, информационные технологии.

Георгий Папакин

ОПЫТ ЭЛЕКТРОННОЙ ПУБЛИКАЦИИ ИСТОРИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ В США И ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЕ: КРАТКИЙ ОБЗОР (1971–2010)

Проанализирован почти 40-летний опыт осуществления электронных публикаций исторических источников в западном мире, названы основные научные проекты презентации электронных форм издания памятников — «Оксфордского текстового архива», «Проекта Гутенберга» начала 1970-х годов, ARTFL (1980-е), «Исторического текстового архива» 1990-х, «Академия древних текстов» 2000-х и т. д. Показаны основные отличия между концепциями таких ресурсов, техническими параметрами передачи текстов источников, возможностями осуществления поисковой работы. Основной вывод — названные электронные ресурсы в основном использовали концепцию «библиотеки открытого доступа», вследствие чего опубликовано незначительное число исторических источников, отсутствуют специальные электронные археографические проекты, отвечающие потребностям научных исследований в разных отраслях знаний.

Ключевые слова: электронная публикация источников, оцифровка источников, «открытый текстовый архив», ТХТ, система поиска информации.

**Ирина Корчемная, Екатерина Лобузина,
Светлана Сохань, Марина Филипович**
**СОЗДАНИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ РЕСУРСОВ ЛИЧНЫХ АРХИВНЫХ ФОНДОВ
ИНСТИТУТА РУКОПИСИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ УКРАИНЫ
ИМЕНИ В.И. ВЕРНАДСКОГО**

Рассматриваются вопросы создания и особенности интегрированной базы данных «Рукописный фонд Института рукописи» на основе сочетания уровней описания (фонд, группа, документ) и функции (комплектование, учет, хранение и использование документов), которая может быть распространенной на всю практику рукописной деятельности библиотек и архивных учреждений.

Ключевые слова: рукописный фонд библиотеки, база данных на личные фонды, электронные ресурсы библиотек.

Лариса Пономаренко
**ЭЛЕКТРОННЫЕ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ БИБЛИОТЕКИ
УКРАИНЫ ИМЕНИ В. А. СУХОМЛИНСКОГО В ФОРМИРОВАНИИ
НАЦИОНАЛЬНОГО ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА**

В статье проанализированы содержательные и жанровые особенности электронных библиографических ресурсов ГНПБ Украины им. В.А. Сухомлинского, доступ к которым предоставляется удаленным пользователям через веб-портал указанной библиотеки, рассмотрена возможность их интеграции.

Ключевые слова: электронные библиографические ресурсы, библиотечно-каталожные электронные пособия, научно-вспомогательные указатели, рекомендационные указатели, библиографические пособия, информационно-библиографический ресурс, научно-педагогическая электронная библиотека, веббиблиография, виртуальная библиографическая справка, ГНПБ Украины им. В.А. Сухомлинского.

Екатерина Лобузина
**ПРОБЛЕМНО ОРИЕНТИРОВАННЫЕ БАЗЫ ЗНАНИЙ БИБЛИОТЕК КАК
ИСТОЧНИКОВАЯ БАЗА СОЦИОГУМАНИТАРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ**

Публикация посвящена проблемам формирования библиотеками проблемно-ориентированных баз знаний. Очерчен круг вопросов, связанных с созданием сложных интеллектуальных социогуманитарных информационных продуктов. Рассмотрены основные задачи построения электронной библиотеки «Цифровая украиника» и ее структурных элементов. Предложены пути создания распределенного реестра изданий и цифровых ресурсов украиники.

Ключевые слова: социогуманитарные базы знаний, когнитология, цифровая украиника, проблемно-ориентированные электронные библиотеки.

Наталья Стронская

**ТРАДИЦИОННЫЕ И СОВРЕМЕННЫЕ СТАНДАРТЫ ОТБОРА
И ОПИСАНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ
ДЛЯ БАЗЫ ДАННЫХ «УКРАИНСКАЯ БИБЛИОГРАФИЯ В ИМЕНАХ»**

Статья содержит информацию о создании биобиблиографических ресурсов украинских ученых, работавших в области украинской библиографии, рассматриваются вопросы научного описания библиографических электронных ресурсов и информационных источников Интернета — электронной библиографии, с помощью национальных и международных правил и стандартов описания и обмена информацией.

Ключевые слова: электронная библиография, стандарты библиографического описания, веб-библиография, украинская биобиблиография.

Татьяна Добрянская

**К ВОПРОСУ О СПЕЦИФИКЕ ОПИСАНИЯ УКРАИНСКОЙ КИРИЛИЧНОЙ
РУКОПИСНОЙ КНИГИ XVII в. В БАЗЕ ДАННЫХ «КОДЕКС»:
ПОЛЯ «ПРОТОГРАФ» И «СТАРОПЕЧАТЬ»**

В статье рассматривается вопрос создания электронного ресурса украинской кириллической рукописной книги XVII в. в базе данных «Кодекс» Института рукописи Национальной библиотеки Украины имени В.И. Вернадского, в системе автоматизации библиотек «ИРБИС64». Отмечается, что при описании рукописей и введении их данных в базу необходимо учитывать специфику рукописной книги XVII в., которая связана со старопечатной книгой. Предлагается расширить структуру базы новыми полями: «Протограф» и «Старопечать», которые являются нововведениями для баз данных такого уровня.

Ключевые слова: электронный ресурс, база данных «Кодекс» Института рукописи НБУВ, автоматизированная библиотечная система ИРБИС64, кириллическая рукописная книга, старопечатная книга, описание, новые базовые поля.

Елена Гальченко

**БАЗЫ ДАННЫХ НА ИСТОРИЧЕСКИЕ КНИЖНЫЕ ПЕРЕПЛЕТЫ
В ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСАХ:
АНАЛИЗ СТРУКТУРЫ И ФУНКЦИЙ, КЛАССИФИКАЦИЯ**

В статье дается краткий анализ электронных ресурсов, посвященных книжным переплетам, выставленных в сети с того момента как всемирная сеть стала общедоступной для пользователей. Рассматриваются причины, приведшие к появлению этих баз данных, особенности и основные характеристики, отличающие их от других видов баз, доступных исследователям. Особое внимание уделено проблемам, с которыми сталкиваются пользователи Интернета при поиске информации об исторических и современных

художественных книжных переплетах. Автором была сделана попытка систематизировать выявленные базы данных по характеру представленной в них информации. Были выделены четыре наиболее типичные группы и дана их краткая характеристика. Данная статья является первой в Украине попыткой проведения контент-анализа баз данных, посвященных разным аспектам исследования книжных переплетов.

Ключевые слова: базы данных на книжные переплёты, информационно-поисковые системы.

Елена Пастушенко

**ДИССЕРТАЦИОННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ КНИЖНЫХ
КОЛЛЕКЦИЙ И КНИГИ В УКРАИНЕ И ВОПРОСЫ СОЗДАНИЯ
ЭЛЕКТРОННОГО РЕСУРСА**

В статье рассматриваются направления и содержание книговедческих диссертаций, существующих в области наук по социальным коммуникациям, посвященных исследованию истории книжных коллекций и книг библиотек Украины. Внимание уделено методам исследования и вопросам научной реконструкции состава коллекций как явления книжной культуры и историко-культурного источника, созданию электронного ресурса на рукописные и старопечатные книги, редкие издания.

Ключевые слова: украинское книговедение, книжные коллекции Украины, диссертационные исследования в области книговедения, библиотечные коллекции Украины, электронные ресурсы рукописных книг, редкие книги.

Леся Халецкая

**ЦИФРОВОЕ СОХРАНЕНИЕ ОБЪЕКТОВ МИРОВОГО
КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ ЮНЕСКО В УКРАИНЕ И ФРАНЦИИ
(НА ОСНОВЕ АНАЛИЗА ВЕБ-САЙТОВ СОФИИ КИЕВСКОЙ
И ШАРТРСКОГО КАФЕДРАЛЬНОГО СОБОРА БОГОМАТЕРИ)**

В статье предлагаются общие критерии для проведения анализа сайтов культурных и научных учреждений на основе их соответствия принципам качества. Производится сравнение веб-сайтов памятников культуры мирового значения — Софии Киевской и Шартрского кафедрального собора Богоматери с точки зрения их соответствия принципам качества, определяются направления усовершенствования проанализированных веб-сайтов.

Ключевые слова: цифровое сохранение объектов культурного и научного наследия, проект «Minerva», принципы и критерии качества веб-сайта, София Киевская, Шартрский кафедральный собор Богоматери.

Ирина Хромова

ПРОГРАММНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ

В НУМИЗМАТИЧЕСКОМ ИССЛЕДОВАНИИ. КОЛЛЕКЦИИ

Статья содержит обзор программного обеспечения для организации и введения электронных коллекций. Рассмотренные программы обеспечены достаточно обширным встроенным справочным материалом и связаны с информационными ресурсами сети Интернет.

Ключевые слова: нумизматика, коллекция, электронная коллекция, софт, справочник, Интернет.

Павел Еремеев

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
ИСТОРИЧЕСКОЙ ИНФОРМАТИКИ: ПО РЕЗУЛЬТАТАМ XIV
КОНФЕРЕНЦИИ АССОЦИАЦИИ «ИСТОРИЯ И КОМПЬЮТЕР»**

В статье рассматриваются современные тенденции и перспективы развития исторической информатики по результатам конференции, проведенной Ассоциацией «История и компьютер» в Подмоскowie 3–5 октября 2014 г. Охарактеризованы основные направления современных дискуссий относительно соотношения терминов «историческая информатика» и «Digital History», проанализированы отличия мировых тенденций развития исторической информатики и ситуации на постсоветском пространстве.

Ключевые слова: историческая информатика, Digital History, Ассоциация «История и Компьютер».

Геннадий Боряк, Наталья Кашеварова

**ИНФОРМАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ ПО ИСТОРИИ СТРАН ВОСТОЧНОЙ
ЕВРОПЫ НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОГО СЕГМЕНТА СЕТИ ИНТЕРНЕТ**

В статье представлены немецкоязычные электронные ресурсы, размещенные в сети Интернет, где в оцифрованном виде опубликованы различные материалы по истории стран Восточной Европы. Это исторические источники, монографии, статьи, серийные и периодические издания, рецензии, библиография и др. Проанализирована структура немецкоязычного сегмента электронных ресурсов исторического профиля. Освещено содержание электронных коллекций источников, связанных с историей стран Восточной Европы, в составе оцифрованных ресурсов крупнейших государственных и университетских библиотек. Подчеркнуто значение комплексных немецкоязычных сетевых ресурсов гуманитарного профиля для исследователей новейшей истории Украины.

Ключевые слова: Восточная Европа, история, электронные информационные ресурсы, источники, электронная библиотека.

Денис Тоичкин
ОРУЖИЕВЕДЕНИЕ:

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ СЕТИ ИНТЕРНЕТ. ЧАСТЬ 2

Статья посвящена обзору международных Интернет-ресурсов оружейно-ведческой тематики. Материал структурирован в соответствии с типом основателя веб-ресурса. Автор выделяет Интернет-сайты музеев и научно-исследовательских организаций; ресурсы, представляющие печатные издания оружейно-ведческой тематики; сайты научных учреждений и объединений, а также персональные и коммерческие ресурсы.

Ключевые слова: оружейноеведение, ресурсы, сайты, Интернет.

ANNOTATION

Hanna Kalinichenko

EUROMAIDAN IN UKRAINE: REVIEW OF INFORMATIVE POTENTIAL OF FACEBOOK NETWORK (NOVEMBER 2013 — FEBRUARY 2014)

This article attempts to analyze Facebook social network namely as an informative source with regard to Euromaidan events; it emphasizes its importance and specific kind of usage. This article offers classification of resources namely of pro-Maidan orientation and raises a problem of collection, recording, visual representation, storage and implementation of prospective methods of investigation and «devirtualization» of information from this new source.

Key words: Euromaidan, Facebook, the Internet, social network, blog, historical source, e-source, e-resources, visual representation, «devirtualization», information, screenshot, post.

Oksana Iurkova

FACEBOOK AS A NEW TYPE OF HISTORICAL SOURCES: A BID TO DESCRIBE AND ARCHIVING PRACTICAL TASKS

The article deals with the Facebook as a new type of historical sources. The author exemplifies on its features and offers her own methods of fixation, archiving and description of this electronic source.

Key words: Facebook, social network, source.

Tymofii Brik

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF WEB SOURCES: EUROMAIDAN FACEBOOK PAGE FROM NOVEMBER 2013 TO MAY 2014

Online social networks have witnessed considerable attention from many scholars. Historians recognize that web sources, and Facebook particularly, may serve as a historical source. Facebook profiles, pages, and groups have a variety of options to save and spread information including videos, photos, events, and written messages. Furthermore, communication and spread of information can be detected through comments, shares, and likes. Facebook presents a challenge to historians in terms of data collection, storage, conceptualization and analysis. This paper presents an example of how Facebook data can be collected and analyzed quantitatively by means of simple statistical procedures and Social Network Analysis. A unique data set of 27,458 posts and 946,776 comments from the Facebook page of EuroMaidan was collected covering the period of November 2013 — May 2014. The present study suggests that intensive communication between EuroMaidan online activists appeared on Facebook after the end of the

revolution when the overall magnitude of posts decreased dramatically. More studies have to be conducted to investigate whether stable social ties between online activists were produced in the course of their communication.

Key words: social network analysis, web sources, Facebook, EuroMaidan.

Serhii Kutsenko

**THE POSSIBILITIES OF USING OF THE SOCIAL NETWORKS
IN UKRAINIAN MUSEUM'S ACTIVITY**

In the article we aim at the issue of the usage of the most popular social networks in museum activity. We state the advantages of the usage of social networking opportunities for museums in their research and educational work and analyze their shortcomings. The degree of integration of Ukrainian museums into popular social networks such as «VK», «Classmates», «Facebook» and micro blog «Twitter».

Key words: museum, communication, social network, Information Technology.

Heorhii Papakin

**THE EXPERIENCE OF ELECTRONIC PUBLICATION OF HISTORICAL
SOURCES IN THE US AND WESTERN EUROPE: OVERVIEW (1971–2010)**

Nearly 40-years' experience in the implementation of the electronic publications of historical sources in the western world were analyzed, the basic scientific presentation projects of electronic forms of publication records are named — "Oxford Text Archive", "Project Gutenberg" of the early 1970s, ARTFL (1980s), "Historical Text Archive" of the 1990s, "Academy for Ancient Texts" of the 2000s, and so on. The basic difference between the concepts of such resources, the technical parameters of the reproduction of texts of the sources and the opportunities of managing the search work are shown. The main conclusion made is that stated electronic resources mainly used the concept of "open library access", resulting in a small number of published historical sources, the lack of special electronic archeographic projects that meet the needs of scientific research in various fields of knowledge.

Key words: electronic publication of sources, digitization of sources, "open text archive", TXT, information retrieval system.

**Iryna Korchemna, Kateryna Lobuzina,
Svitlana Sokhan, Maryna Filipovych**

**CREATING OF ELECTRONIC RESOURCES OF PERSONAL ARCHIVES
FROM INSTITUTE OF MANUSCRIPTS
OF THE VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

The issues of creating and features an integrated database «Handwritten Fond of Institute of Manuscripts» through a combination of levels of description (fund group, document) and functions (acquisition, registration, storage and using

of documents), which can be spread to the whole practice manuscript library activities and archival institutions.

Key words: The library handwritten fond, database on personal fonds, electronic library resources.

Larysa Ponomarenko

**ELECTRONIC BIBLIOGRAPHIC RESOURCES AT V. SUKHOMLYNSKII
STATE SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL LIBRARY OF UKRAINE
IN THE NATIONAL INFORMATION SPACE**

The author of the article analyzes content and genre peculiarities of the electronic bibliographic resources at V. Sukhomlynskii State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, the access to which is provided for remote users through the web portal of the above mentioned library, and their integration capabilities.

Key words: electronic bibliographic resources, library catalogue electronic manuals, supporting scientific bibliographic indexes, reference indexes, bibliographic guides, information and bibliographic resource, scientific and educational electronic library, webliography, virtual bibliographic service, V. Sukhomlynskii State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine.

Kateryna Lobuzina

**PROBLEM-ORIENTED KNOWLEDGE DATABASES
AS A SOURCE BASE FOR SOCIAL AND HUMANITARIAN STUDIES**

The publication deals with the problems of problem-oriented knowledge databases formed by libraries. The range of problems related to the creation of sophisticated social and humanitarian intelligent information products are outlined. The main task of building a electronic library «Digital Ucrainica» and its structural elements are considered. The ways of creating a distributed registry books and digital resources of Ucrainica are proposed.

Key words: social and humanitarian knowledge base, cognitive science, digital Ucrainica, problem-oriented digital libraries.

Natalia Stronska

**TRADITIONAL AND MODERN STANDARDS OF SELECTION AND
DESCRIPTION OF THE ELECTRONIC BIBLIOGRAPHIC RESOURCES FOR
DATABASE "UKRAINIAN BIBLIOGRAPHY IN NAMES"**

This article contains information about creation of the bio-bibliographic resources of Ukrainian scientists, who work in the field of Ukrainian bibliography. The article reviews the bibliographic description of the scientific electronic resources and information sources in the Internet — electronic bibliography, with the help of national and international rules and standards for the description and exchange of information.

Key words: electronic bibliography, bibliographic description standards, web-bibliography, Ukrainian bio-bibliography.

Tetiana Dobrianska
ON THE QUESTION OF DESCRIPTION SPECIFICS
OF THE UKRAINIAN CYRILLIC HANDWRITTEN BOOKS
OF THE XVII CENTURY IN THE DATABASE «CODEX»:
FIELDS «PROTOGRAPH» AND «OLD PRINTED BOOK»

The article reviews the problem of creation of electronic resource of the Ukrainian Cyrillic handwritten books of the XVII century based on the «Codex» database of the Institute of Manuscript of V.I. Vernadskii National Library of Ukraine, within the «IRBIS64» system of libraries automation. It is noted that while describing manuscripts and including them into the database it is necessary to take into account the specifics of the handwritten books of the XVII century, related to the old printed book. We suggest to expand the database structure with new fields: «Protograph» and «Old Printed Book», - these terms are an innovation for databases of such level.

Key words: electronic resource, database «Codex» of the Institute of Manuscript of VNLU, automated librarian system «IRBIS64», Cyrillic handwritten book, old printed book, description, new database.

Olena Halchenko
DATABASE ON HISTORICAL BOOK BINDINGS IN THE WEBSITE:
ANALYSIS OF THE STRUCTURE AND FUNCTION, CLASSIFICATION

The article contains a brief analysis of online resources of bookbindings, which have been online since the Internet had become generally available for users. We review the causes for these databases introduction, peculiar properties and main characteristics, which differentiate them from other kinds of databases available for researchers. We have paid particular attention to the issues that the Internet users face while searching for information on historical and contemporary art bookbindings. The author attempts to systematize the revealed databases by the specificity of information they provide. We have distinguished four most typical groups and given their brief characteristics. This article is the first attempt in Ukraine of content-analysis of databases devoted to various aspects of bookbindings research.

Key words: databases of bookbindings, information storage and retrieval systems.

Olena Pastushenko
BIBLIOLOGICAL THESES IN HISTORY OF BOOK COLLECTIONS AND BOOKS
IN UKRAINE AND QUESTIONS OF CREATION OF ELECTRONIC RESOURCES

In the article considered the directions and content of Bibliological theses devoted to the study in the history of collections of libraries and books of Ukraine, existing in the field of Social Communications Sciences. Attention is paid to

research methods and issues of scientific reconstruction of collections compositions and as a phenomenon of literary culture and source in book history culture, Questions of creation of electronic resources.

Key words: Ukrainian bibliology, book collections of Ukraine, theses in the field of book science, library collections in Ukraine, electronic resources of manuscript books, rare books.

Lessia Haletska

**PRESERVING WORLD HERITAGE OBJECTS IN UKRAINE
AND FRANCE, LISTED BY UNESCO, USING DIGITAL METHODS
(BASED ON THE ANALYSIS OF WEBSITES OF KYIV ST. SOPHIA
CATHEDRAL AND NOTRE-DAME DE CHARTRES CATHEDRAL)**

In this article the overall criteria, based on common principles of quality, of cultural and scientific sites' analysis are given; the websites of Sofiya Kiyvska and Notre-Dame de Chartres Cathedral are compared and analyzed according to quality principles and the ways to improve those websites are considered.

Key words: digital cultural content, Minerva Project, good quality cultural website, Sofiya Kiyvska, Notre-Dame de Chartres Cathedral.

Iryna Khromova

THE SOFTWARE AT NUMISMATIC RESEARCH. COLLECTION

The article contains a review of software for organization and management of electronic collections. Considered program are equipped with a built wide enough reference material and associated with information resources on the Internet.

Key words: numismatics, collection, electronic collections, software, reference book, the Internet.

Pavlo Yeremieiev

**CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS OF HISTORICAL
INFORMATION SCIENCE: ON THE RESULTS OF THE 14TH CONFERENCE
OF THE ASSOCIATION FOR HISTORY AND COMPUTING**

The paper deals with the contemporary tend of the development of the Historical Information Science on the results of the conference, which was organized by the Association for History and Computing in Moscow suburbs on 3–5 October 2014. The discussions about the correlation between the terms «Historical Information Science» and «Digital History» are described. The difference between the World's tend in Historical Information Science and the situation on the Post-Soviet state is analyzed.

Key words: Historical Information Science, Digital History, Association for History and Computing.

Hennadii Boriak, Natalia Kashevarova
INFORMATION RESOURCES ON HISTORY
OF THE COUNTRIES OF EASTERN EUROPE
OF THE INTERNET GERMAN-SPEAKING SEGMENT

The article characterizes German-speaking electronic resources located on the Internet where various materials on history of Eastern Europe are presented. They are: historic sources, monographs, articles, serial and periodical editions, reviews, bibliography etc. The article analyzes structure of the German-speaking segment of Internet of electronic resources of historical specialization. It illustrates content of electronic collection of sources connected with history of Eastern Europe, as part of digitized resources of the biggest state and university libraries. The publication stresses role of complex German-speaking network resources of humanitarian profile for the researchers of modern history of Ukraine.

Key words: Eastern Europe, history, electronic information resources, sources, electronic library.

Denys Toiichkin
ARMS STUDIES:
THE INTERNET SPECIALIZED RESOURCES. PART 2

Paper reviews the international Internet resources connected with history of arms, armor, military equipment and technologies. The material is structured according to the type of the founder of a web resource. The author identifies: websites of museums and research organizations, resources that represents specialized journals, sites of scientific institutions and associations, as well as personal and commercial web-resources.

Key words: arms studies, resources, sites, Internet.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БОРЯК Геннадій — д.і.н., проф., член-кореспондент НАН України, заступник директора Інституту історії України НАН України, завідувач відділу спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів Інституту історії України НАН України.

hboriak@gamil.com

БРІК Тимофій — магістр соціальних наук (Утрехт, Нідерланди), магістр соціології (КНУ ім. Тараса Шевченка), здобувач PhD в департаменті соціальних наук університету Карлос Третій (Мадрид, Іспанія).

tymofiiisoc@gmail.com

ГАЛЬЧЕНКО Олена — к.і.н., ст. наук. співроб. Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.

helenagal@mail.ru

ДОБРЯНСЬКА Тетяна — мол. наук. співроб. відділу кодикології та кодикографії Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.

dobrianska_t@ukr.net

ЄРЕМСЄВ Павло — викладач кафедри історії Росії ХНУ ім. В.Н. Каразіна.

eremeev-pavel-v@mail.ru

КАЛИНИЧЕНКО Ганна — пров. інж. відділу спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів Інституту історії України НАН України.

annakalinichenko27@rambler.ru

КАШЕВАРОВА Наталія — к.і.н., наук. співроб. відділу спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів Інституту історії України НАН України.

nataliya.kashevarova@gmail.com

КОРЧЕМНА Ірина — к.і.н., наук. співроб. Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.

irnbiv@gmail.com

КУЛІКОВ Володимир — к.і.н., докторант історичного факультету Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

vlkulikov@gmail.com

КУЦЕНКО Сергій — здобувач кафедри загальної історії Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини; інженер-програміст кафедри інформатики та ІКТ Уманського державного педагогічного університету.

kutsenko.sergij@yandex.ru

ЛОБУЗИНА Катерина — доктор наук із соціальних комунікацій, ст. наук. співроб., зав. відділу програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.
cat68@ukr.net

ПАПАКІН Георгій — д.і.н., проф., директор Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України.
hparakin@gmail.com

ПОГОРІЛКО Марія — аспірантка Українського Католицького Університету, співробітник Центру міської історії Центрально-Східної Європи.

ПАСТУШЕНКО Олена — канд. філол. наук, головний спеціаліст департаменту атестації кадрів МОН України.
olena.pas@gmail.com

ПОНОМАРЕНКО Лариса — заст. директора з науково-бібліотечної роботи ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського.
larisa_dnpb@ukr.net

СОХАНЬ Світлана — зав. відділом джерелознавства Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.
sv.sokhan@gmail.com

СТРОНСЬКА Наталія — пошукач Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.
_nata@bk.ru

ТОЇЧКІН Денис — к.і.н., ст. наук. співроб. сектору генеалогічних та геральдичних досліджень Інституту історії України НАН України.
denisvt68@gmail.com

ХАЛЕЦЬКА Леся — к.і.н., старший викладач кафедри історії та документознавства Національного авіаційного університету.
lecenka@ukr.net

ХРОМОВА Ірина — к.і.н., наук. співроб. відділу спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів Інституту історії України НАН України.
khromova_i@ukr.net

ЮРКОВА Оксана — к.і.н., пров. наук. співроб. відділу історії України 20–30-х рр. ХХ ст. Інституту історії України НАН України.
oyurkova@ukr.net

ФІЛПОВИЧ Марина — к.і.н., наук. співроб. Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.
marifil@ukr.net

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ**

ЗБІРКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ

**ЧИСЛО 25
ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ**

Комп'ютерна верстка:
Світлана Блащук

Підписано до друку 26.01.2015. Формат 70x100/16
Ум.друк.арк. 21,25. Обл.-вид.арк. 22,09.
Наклад 300 прим. Зам. 11. 015 р.

Поліграф. д-ця Ін-ту історії України НАН України
Київ, вул. Грушевського, 4